

DÜNYA GIDA GÜNÜ 2005

SEMPOZYUMU

14 – 15 EKİM 2005

ANKARA

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlarına aittir. Bildiriler, kaynak göstermek koşulu ile çoğaltılabilir, yeniden yayımlanılabilir ve dağıtılabilir.

1. Baskı - 1500 adet

ISBN 9994-89-169-X

TMMOB GIDA MÜHENDİSLERİ ODASI

Sümer 2 Sok. No: 36/15 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 232 40 39 Faks: 0 (312) 232 40 57
www.gidamo.org.tr gidamo@gidamo.org.tr

TMMOB KİMYA MÜHENDİSLERİ ODASI

Karanfil Sok. No: 19/5 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 417 65 20 Faks: 0 (312) 417 35 63
www.kmo.org.tr kmo@kmo.org.tr

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Karanfil Sok. No: 28/12 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 425 05 55 Faks: 0 (312) 418 51 98
www.zmo.org.tr zmo@zmo.org.tr

Baskı:

KOZAN OFSET MATBAACILIK SANAYİ VE TİCARET LTD ŞTİ.

Bu kitap TMMOB Gıda Mühendisleri Odası, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası ve TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası tarafından bastırılmıştır.

SEMPOZYUM YÜRÜTME KURULU

R. Petek ATAMAN	Gıda Mühendisleri Odası
Özge ÇETİNKAYA	Gıda Mühendisleri Odası
Dr. Şennur ÖZKAYA	Gıda Mühendisleri Odası
Yard. Doç. Dr. Ümran UYGUN	Gıda Mühendisleri Odası
Şükrü GENÇ	Kimya Mühendisleri Odası
Hasan KÜÇÜK	Kimya Mühendisleri Odası
Prof. Dr. Aziz EKŞİ	Ziraat Mühendisleri Odası
Dr. Meftune EMİROĞLU	Ziraat Mühendisleri Odası
Fatih TAŞDÖĞEN	Ziraat Mühendisleri Odası

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI

R.Petek ATAMAN - Gıda Mühendisleri Odası Başkanı.....

Ereli ÖZBOZKURT - Kimya Mühendisleri Odası Başkanı.....

Gökhan GÜNAYDIN - Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı.....

Mehmet SOĞANCI - TMMOB Başkanı.....

Abdellatif TABET - FAO Türkiye Temsilcisi.....

I. OTURUM

TÜKETİCİNİN GIDAYA ULAŞMA VE BİLGİLENME HAKKI

Türkiye'de Kuş Gribi.....

Kemal AKMAN – BESD-BİR Başkanı

Tüketicinin Bilgi Edinme Hakkı.....

Turhan ÇAKAR - Tüketici Dernekleri Federasyonu Başkanı

Bilgi Edinmede Medyanın Rolü.....

Ali Ekber YILDIRIM - Dünya Gazetesi

Tartışma .....

II. OTURUM

TARIM VE KÜLTÜRLERARASI DİYALOG

Biyoarkeolojik Bulgularla Gıda ve Tarım.....

Doç. Dr. Emel OYBAK DÖNMEZ - Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü

Yerel Kültürlerdeki Beslenme Alışkanlıkları ve Sağlık Durumu.....

Prof. Dr. Gülden PEKCAN - Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü

Tartışma .....

III. OTURUM - PANEL

ULUSLARARASI ANLAŞMALAR ÇERÇEVESİNDE TÜRK GIDA SEKTÖRÜ

DTÖ'nün Tarım ve Gıda Perspektifi.....

Fatih TAŞDÖĞEN - Ziraat Mühendisleri Odası

Gıda Sanayinin Uluslararası Anlaşmalara Bakışı.....

Haluk TEZCAN - Ege Bölgesi Sanayi Odası

AB Tam Üyelik Süreci Doğrultusunda Tarım ve Gıda Sanayinin Etkileşimi.....

Prof. Dr. Oğuz OYAN - CHP İzmir Milletvekili

Tartışma.....

IV. OTURUM

GIDA SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI

Türkiye'de Gıda Üretimi ve Tüketimi.....

Dr. Erdoğan GÜNEŞ - Ankara Üniv. Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Böl.

Türkiye'nin Gıda İthalat ve İhracat Trendleri.....

Dr. Tuluğ Gürakan - Dış Ticaret Müsteşarlığı

Gıda Sektöründe Yabancılaşma Eğilimi.....

Taylan KIYMAZ - Gıda Mühendisleri Odası

Tartışma .....

V. OTURUM

GIDA ÜRETİMİNDE YENİ EĞİLİMLER

Bitki ve Hayvan Genetik Kaynaklarının Korunması.....

Dr. Lütfi TAHTACIOĞLU - TKB Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar.....

Prof. Dr. Murat ÖZGEN - Ankara Üniv. Ziraat Fak. Tarla Bitkileri Bölümü

Fonksiyonel Gıdalar ve Gıda Üretiminde Yenilikler.....

Yard. Doç. Dr. Ümran UYGUN - Hacettepe Üniv. Gıda Mühendisliği Bölümü

Tartışma .....

VI. OTURUM İZLENEBİLİRLİK

Gıda İzlenebilirlik Sisteminin Temel Öğeleri.....
Prof. Dr. S. Aykut AYTAÇ - Gıda Mühendisleri Odası

Gıda Katkı Maddelerinin Geri İzlenebilirliği.....
Doç. Dr. Birol SAYGI – Döhler

Gıdalarda Kalıntı ve İzlenebilirlik.....
Dr. Bediha DEMİRÖZÜ - TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü

Tartışma .....

VII. OTURUM - PANEL GIDA DENETİMLERİ

Gıda Denetimine Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Açısından Bakış.....
Prof. Dr. Nevzat ARTIK - TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü

Gıda Denetimine Özel Sektör Açısından Bakış.....
Şencan GÜNDÜZ - SÜTAŞ

Gıda Denetimine Sağlık Bakanlığı Açısından Bakış.....
Cengiz KESİCİ - Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hiz. Genel Müdürlüğü

Gıda Denetimine Belediyeler Açısından Bakış.....
Nedim Doğan ALTAY - Çankaya Belediyesi

Gıda Denetiminde Hedefler, Arayışlar, Beklentiler.....
R. Petek ATAMAN - Gıda Mühendisleri Odası Başkanı
Ereli ÖZBOZKURT - Kimya Mühendisleri Odası Başkanı
Gökhan GÜNAYDIN - Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı

Tartışma.....

SONUÇ BİLDİRGESİ.....

AÇILIŞ KONUŞMALARI

R. Petek ATAMAN

Gıda Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Sayın Bakanım, Sayın TMMOB Başkanım, Sayın FAO Temsilcim, odalarımızın değerli başkanları, değerli bürokratlar, basın mensupları ve saygıdeğer katılımcılar; hepinize şahsım ve Odam adına hoş geldiniz diyorum.

Böylesi önemli bir günde, böylesi önemli bir gündemle üç oda birlikte toplanmış bulunuyoruz, ancak bakanlık adına, Tarım Bakanlığı adına konuşma yapacak, açılışta bulunacak herhangi bir yetkilimiz yok. Her ne kadar olağanüstü bir dönemdeyiz, bunu kabul etsek de, açıkçası binlerce meslektaşımız adına burada bakanlık adına da bir kişinin konuşma yapmasını çok arzu ederdim, öncelikle bunu dile getirmek istiyorum.

16 Ekim Dünya Gıda Günü. Dünya Gıda Günü'nü bir fırsat olarak kabul edip, her sene gıda sektörünün çeşitli sorunlarını enine, boyuna tartışırız, bu artık bir gelenek haline geldi. Ama bu sene bunu biraz daha farklı yapmaya başladık. O da, ilk kezdir bu, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği çatısı altındaki üç oda, meslektaşları aynı sektörü paylaşan üç oda birlikte bir etkinlik düzenledik. Bundan sonra da amacımız, bu birlikteliği sürdürmek, devam ettirmek. Bunu hem meslektaşlarımızın da sektörde dayanışmasını sağlamak adına yaptık, hem de birçok konuda kargaşa içinde olduğumuz bugünlerde desteklemeye bir örnek olsun diye yaptık. Bölünerek ve parçalanarak sorunların çözülemediğini biliyoruz. Bunu bir kez de duruşumuzla ifade etmek istedik.

Birkaç gündür gündeme çok önemli bir konu oturdu, o da kuş gribi, *Avian influenza*. Dünkü açıklamaya göre de, en ölümcül tipi olan H5N1 virüsünün izolasyonunun doğru olduğu bir kez daha netleşti. Daha önce bilgisizce sarf edilen birçok sözle sarsılan kanatlı et sektörü, bu kez gerçekten ciddi bir sorunla karşı karşıya. Bir salgın hastalık, önlenmesi ne derecede mümkün olurdu tabii bu tartışılabilir, birçok ülkenin başına gelebilecek bir durum; ama bundan sonra burada bulunan tüm kesimlere çok büyük görevler düştüğünü düşünüyorum; basın mensupları da bunun başında yer almak üzere. Bakanlığımızın gelişmeleri anında büyük bir şeffaflıkla aktarması gerekiyor, gerekirse bir bilimsel komite aracılığıyla tüketiciyle sürekli gelişmelerin paylaşılması gerekiyor, inandırıcılık adına; çünkü şunu görüyoruz ki, devlet sektörünün inandırıcılığı oldukça yıpranmış durumda, ne açıklama yaparsanız yapın, sorgulanmakta. Bunun bağımsız bir otorite tarafından yapılması çok daha sağlıklı olabilir. Bizler de odalar olarak, meslek mensupları olarak, bu krizin bir an evvel atlatılmasında, tüketicinin bilinçlenmesinde üstümüze düşen ne ise, görev ne ise, yapmaya hazır olduğumuzu buradan ifade etmek istiyoruz.

Zaman zaman devletin görevi, asıl görevinin ne olduğu, sosyal devlet olup olmadığı hep tartışılmakta. Kötü bir örnek tabii bu salgın, ama keşke diyoruz, Manisa Tavuk Hastalıkları Araştırma ve Aşı Üretim Enstitüsü de kapanmamış olsaydı, kapatılmamış olsaydı. Devletin tek görevi, şirket gibi yaklaşmak ve kar-zarar hesabı yapmak değildir diye düşünüyörüz.

Aslında son günlerde yaşadığımız sorun, hep tartıştığımız şeyleri tekrar gündeme getirdi. Sempozyumun iki günlük programına bakarsanız, konuşacağımız her konu direkt olarak bu krizle de yakından ilgili. Konuşmamı çok fazla uzatmak istemiyörüm, konuşmacımız çok. Ama bir kez daha, her konuşmada söylüyörüz, bıkkınlık yaratıyoruz belki, ama bir kez daha altını çizmekte fayda görüyörüm. Biz bu tür krizleri sağlığı riske atmayacak şekilde atlatmak istiyorsak, sektörümüz zarar görmesin istiyorsak ve hatta bu krizlerle karşılaşmamayı umuyorsak, gıdayla ilgili yetkilerin tek elde toplanması, hayvan sağlığı, bitki sağlığı ve insan sağlığının birbirinden kopartılmaması gerektiğini bir kez daha vurgulamalıyız. Yetki karmaşasının bir an önce sonlandırılması ve bu konuda tek yetkili kurumun Tarım Bakanlığı olduğunun teyit edilmesi gerekmektedir. Gıda Yasasının yeniden gündeme alındığı bugünler de bizim için önemli bir fırsattır, hala geç kalmış sayılmayız. Yeter ki, böylesi bir vizyonu önce hükümet kabul etsin.

İki kelime daha söyleyip, bitirmek istiyörüm: Mevzuatlar yayınlanıyor, mevzuatlarla ilgili katılımcı politikalar talep ediyoruz. Kimi mevzuatlar görüşe gelmiyor, kimisinde verdiğimiz görüşler dikkate alınmıyor. Teknik komisyonların çalışmaları üst komisyonlarda değiştirilebiliyor. Oysa insan sağlığıyla birebir ilgili konularda, teknik insanların kararları dışına çıkmamak çok büyük bir fayda sağlayacaktır. Aksi durumda yaşanacak bir krizin toplumsal yükü çok ağır olur diye düşünüyörüm.

Sempozyumun hayırlı ve verimli olmasını diliyörüm. Bizim öğrenci arkadaşlarımızın oluşturduğu bir slogan var, kendileri oluşturdu. Konuşmamı bu sloganla bitirmek istiyörüm: *“Dünyanın gücü silah değil, gıdadır”*

Teşekkür ediyörüm.

Ereli ÖZBOZKURT

Kimya Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Sayın Başkanım, Sayın Eski Bakanım -kendisinin Eski Bakan olduğunu söylüyorlar, ama bakanlığın hiçbir zaman eskimediğini söyledim, ifade ettim- ve değerli sempozyum katılımcıları; *“Bu Gıda Gününde Kimya Mühendisleri Odasını işi ne?”* diye düşünülebilir. Tabii, genel açıdan baktığımızda, herkesin her konuda söyleyebileceği birkaç söz vardır. Ama Kimya Mühendisleri Odası, kimyasal prosesin bulunduğu her ortamda, her üretim alanında ve bununla ilgili her üretim konusunda söz söylemeye kendisini yetkili görmektedir. O nedenle aranızdayız.

Gıda deyince, tarımsal üretimin, hayvansal üretimin işlenerek, tüketilebilir hale getirilmesi sonucunda elde edilen ürünleri tanımlıyoruz. İşte biz burada kendi rolümüzün nerede olması gerektiğini ve boyutunun ne olması gerektiği konusunda bir düşünceye sahibiz, onun için buradayız, sizlerle beraberiz.

Ben Dünya Gıda Gününde, kasabalarda, köylerde, bu kutlamalarda çok buldum. Ne kadar cana yakın, içten organizasyonlar olduğunu şu toplantı süresinde şimdi gözümün önünden geçiyor. Çocuklar, köylüler, işte kasabanın eşrafı vesaire, Dünya Gıda Günü diye toplanır, bir şeyler konuşur ve yer, içerdik. Ama şimdi durum daha başka. Ben burada dünya gıdalarının neredeyse % 60'ını, % 70'ini tüketen dünyanın yaklaşık 500 milyonluk nüfusundan bahsetmek istemiyorum, hepimiz biliyoruz. Yine, aynı şekilde açlık sınırı altında günde 1 dolar, 2 dolarla yaşamını, neslini devam ettirmekten yoksun kitlelerden de söz etmeyeceğim. Aslında hepsi Dünya Gıda Gününde konuşulması gereken ve çok konuşulan konular. Ama bizim burada konuşmamız gereken, kendi sorumluluk alanımızda, kendi bilimsel meslek alanımızda neler yaptığımız ve neler yapmamız gerektiği olduğudur. Bu bağlamda müsaadenizle, birkaç başlık altında topladığım noktalara değineceğim.

Türkiye’de halen... Çok özür dilerim, sözümü şöyle keseceğim, bir satır. Bize ışık olan, şiirin tadını tattıran ve dün toprağı verdiğimiz büyük şair Atilla İlhan’ı huzurunuzda saygıyla anmak şeklinde sözüme başlayacaktım. Ama gıda konusunun da heyecanı, biraz geciktirdi, kusuruma bakmayın.

Türkiye’de Cumhuriyet bu kadar yıldır, 1923’ten bugüne bir sanayileşme çabası içinde. Ancak geldiğimiz bu noktada gıda sektöründe ve tarımda ve hayvancılıkta halen evsel üretimin, atölye üretiminin, zanaat üretiminin boyutlarını aşabildiğimizi söylemek biraz güç. Okuduğum raporda, Türkiye’de gıdayla ilgili 28 bin, tahmin ediyorum 30 bin, kayıtlara geçmeyenler de dahil, 30 bin işletme var. Türkiye’de gıda üretim alanının, dünyasının bu kadar küçük birimlerde gerçekleştirilmesinin hem teknolojik, hem de emek yoğunluğu açısından ne kadar olumsuz olduğunu hepimiz görüyoruz. Artık Türkiye’de tarım ve gıda ve hayvancılık bir sanayi noktasına atlamalı, Türkiye’nin beklediği, özlediği üretim maliyetlerine, üretim kapasitelerine ve boyutlarına gelişmelidir. Bu anlamda her türlü düzenleme içinde, bizler odalar olarak, yerimizi bu boyutta almak durumundayız. Artık gıdanın insani bir boyutu

olduğu kadar, ticari boyutunu ve siyasi boyutunu, politik boyutunu göz ardı etmeden, konunun stratejik önemini göz ardı etmeden olaya yaklaşmak zorundayız.

Bu anlamda tarımsal ve gıdayla ilgili her türlü örgütlenmeleri birbiri içinde bütünleşecek şekilde, entegrasyonunu, önce kafalardan başlayarak, sonra örgütsel yapıların oluşumundan başlayarak, bir araya getirmek zorundayız. Üretim örgütleri, kooperatifler veya üretimle ilgili özel sektör, bilimsel kuruluşlar ve ziraatta, tarımda, hayvancılıktaki her türlü, her birim bir arada bir konsey, bir yapı oluşturmalı ve bu amaca doğru yürüyebilecek sinerjiyi yaratmalıdır. Bizim dağınmık örgütlenmelerle, kendi bir anlamda kısır çalışma alanlarımızla geçirecek ne vaktimiz var, ne de paramız var.

Yine bir raporu karıştırırken, Avrupa Birliği uyum çalışmalarında sadece gıda alanında 150 adet yeni düzenlemenin -bunlara yönetmelik demiyorum- çıkartılmak zorunda olduğu uyum programında yazılı. Bir kısmını çıkarttık, ama daha çıkartacağımız konular da var. Ayrıca bunun yanında, 20 kadar yürürlükte olan mevzuatımızda da önemli değişiklikler yapmamız gerektiği yazılı. Balıkçılık konusunda, hayvancılık konusunda yine benzer bir değişim, oluşum, gelişim süreci içinde bulunuyoruz.

Bir noktaya daha işaret etmek istiyorum: Biz bu toplumun önemli bir kaynak vermesiyle mühendis olmuş, belli mesleki deneyim ve bilgi birikimine sahip olmuş insanlarız. Bizim örnek olmamız gereken bir konu, burada olduğu gibi, odalarımızın işbirliği, güç birliği, kafa birliği içinde, sorunlarına çözüm arama ve tutarlı çözümler üretme çalışmaları gelmektedir. Bunu neden söylüyorum? Bu mevzuat altyapısı hazırlanırken, geçmişten kalan alışkanlıklarla ne yazık ki, bazı mesleki kayırmalar, yönlendirmeler, işin esasını gözden uzak tutarak, olumsuz bir şekilde etkili olmakta ve mevzuatta yer alma şansını bulmaktadır. Bunları lütfen, TMMOB bünyesi altında bulunan odalar bir bütündür, Türkiye mühendislik-mimarlık varlığının bütünlüğü temsil eden bir semboldür, bunun bütünlüğüne helal getirmeyecek şekilde yaklaşalım, gelişmeleri ve çözüm önerilerimizi, tüm mühendislik disiplinlerini kucaklayan ve onların birikimlerini bir araya getiren bir şekilde değerlendirelim. Bundan ne demek istediğimi, herkes kendi payına düşeni çıkartacaktır sanıyorum.

Ayrıca, biz mühendisler olarak sanayide, özellikle konumuzda, gıda sanayinde artık bürokratik, masa başı yaklaşımlarımızdan kurtuluyoruz, daha hızla ve daha çabuk kurtulmalıyız. Üretim alanlarında, fabrikalarda ve üretim süreçleri içinde hem bu bürokratik yaklaşımlarımızı hayata geçirmeliyiz, hem de onların çalışmalarını kolaylaştırıcı, yönlendirici şekilde rol almalıyız. Demek istediğim şudur: Masa başında teorik ve yaşamla ilişkisi sınanmamış önerilerle ortaya çıkmayalım, sonra bunları aşmak çok zor oluyor. İçinde yaşadığım birkaç örnekle bunları gözlerimle gördüm. Düzeltmek için mahkemelere gitmeniz gerekiyor, düzeltmek için kişilerle görüşmeleriniz gerekiyor, çok çok zamanınızı alıyor ve üretimden kalıyorsunuz. Bize düşen, mühendisler olarak, konuyla ilgili uzmanlar olarak, üreticilere alanlarını genişletmek, onlara yardım olmak ve mümkünse ve en iyisi, gerçekten üretici olmak, iyi şeyler yapmak, topluma somut, yenilebilir, içilebilir, kullanılabilir ürünler

sunmak. Buradaki rolümüzü hiçbir zaman gözden ırak tutmayalım, yaklaşımlarımızı bu yapılar içinde kuralım. Biz Kimya Mühendisleri Odası olarak, bu yaklaşım içindeyiz.

Türkiye sanayileşecektir, sanayileşirken tarımıyla, gıdasıyla, ormancılığıyla, hayvancılığıyla sanayileşecektir. Sanayi üretimi, tarımsal ve gıda üretimiyle kavgalı bir üretim değildir; birbirini tetikleyen, birbirini geliştiren işbirliği içinde gelişmesi gereken kollarıdır. Bu birlikteliği göz ardı etmeden yaklaşımlarımızı ve her türlü çalışmalarımızı bu bütünlük içinde yapmak zorundayız.

Hepinizi saygıyla selamlarım. Daha fazla zamanınızı almak istemiyorum. Hepinize teşekkür ederim, sağ olun.

Gökhan GÜNAYDIN

Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Çok kıymetli Bakanım, TMMOB'nin Sayın Başkanı, TMMOB'ye bağlı odaların çok değerli başkanları ve yönetim kurulu üyeleri, değerli kimya, gıda, ziraat mühendisleri, sevgili öğrenciler, basınıımızın seçkin temsilcileri; gerçekten bugün oldukça, sadece Türkiye'de değil, tüm dünya genelinde oldukça sorunlu bir sektörün öne çıkan sorunlarını tartışmaya ve Türkiye'nin gündemine yönelik mühendis bakış açısını dile getirmeye uğraşıyoruz.

Tabii, konuşmalarının başında Gıda Mühendisleri Odasının Sayın Başkanı da söyledi, TMMOB'ye bağlı üç odanın böyle bir çalışmayı gerçekleştirmesi ve dayanışma kültürünün giderek yükselmesi, TMMOB'nin demokrasi ve dayanışma anlayışı adına mutlulukla not edilmesi gereken bir açılamdır. Ancak aynı mutlu açılımı maalesef, bu toplantılara kamu yönetiminin ve siyasetçilerin ilgisinin giderek azalmakta olduğunu da söylemek durumundayız.

Tüm dünyada kamu yöneticileri ve siyasetçiler, mühendislerin ve halkın sesini duymak zorundadır; çünkü onların talepleridir siyasetçinin yaşama geçirmesi gereken talepler ya da konular. Siz eğer kendi aranızda toplanmayı yeğler de, halkın sesine kulaklarınızı tıkarsanız, bu Türkiye için olumlu bir açılım göstermez. Yıllardır bu toplantıları yapıyoruz, bu toplantılara her zaman ilgili sektörün bakanı gelir. Eğer bakanın gerçekten çok önemli bir işi varsa, müsteşarını gönderir. Bugün öğreniyoruz ki, Bakanın, Müsteşarın ve müsteşar yardımcılarının tümü son derece önemli bir toplantıda imişler. Umarım, buraya ayıramayacak derecede önemli olan zamanlarını, Türkiye'nin yararına işleri yerine getirmek için etkin bir şekilde şu anda kullanıyorlardır.

Ziraat Mühendisleri Odası olarak bizler, tarlanın sesini aslında sizlere duyurmak için uğraşıyoruz. Türkiye'de tarım sektörü son yıllarda gerçekten sonra derece kötü bir gelişim gösteriyor. Eğer makroekonomik rakamlarla bunu ifade etmek gerekirse, 2003 yılında genel ekonomi % 5,9 büyürken, tarım % 2,4 küçülmüştür. 2004 yılında % 10'a yakın büyüme rakamlarının ortaya çıktığı ifade edilirken, tarımın gelişim hızı % 2 ile sınırlı kalmıştır. Oysa alt sektörler itibarıyla bırakın gelişmeyi, üretimde geriye gidişlerin olduğunu da hep beraber biliyoruz. Gene bir rakam, bu yönelimi de açıkça ifade ediyor: Tarımın katma değeri 1987 fiyatlarıyla, 2003 yılında 15,9 katrilyon TL iken, 2004 yılında 15,8 katrilyon TL'ye gerilemiştir, yani hızla artan bir nüfus karşısında, gerilen bir üretim yapısı, gerileyen bir katma değerden söz ediyoruz. Bunun sürdürülebilir olmadığı ortada, ama bunun bir tesadüfler sonucu ortaya çıkan bir süreç olmadığı da ortada.

İzninizle size, Türkiye'de tarımda girdi fiyatlarıyla çıktı fiyatlarına ilişkin çok kısa bir karşılaştırma yapmak istiyorum: 2002 Kasımında bu ülkede 15-15-15 gübre 250 bin lira iken, bugün 390 bin liradır. 20-20 gübrenin gene her iki dönem için fiyatları, 275 bin liradan 400 bin liraya yükselmiştir. Ürede bu fiyat değişimi 295 bin lirayla 540 bin lira arasında bir süreç işlemiştir. Mazotun litresi gene 2002 Kasımında 1,3

milyon TL iken, bugün 2,1 milyon TL'dir. Yıllık tarımsal girdi fiyat artışı bu ülkede % 35 ile % 40 arasında değişmektedir. Buna karşılık, tarımsal çıktı fiyatlarında her yıl bir geriye gidiş söz konusudur. Örneğin, geçen yıl 370 bin lira olan buğdaya, bu yıl Hükümet 350 bin lira fiyat açıklayabilmiştir. Geçen yıl 330 bin lira olan mısıra, bu yıl gene mevcut Hükümet 260 bin lira fiyat açıklayabilmiştir. Girdilerin bu denli hızla yükseldiği, çıktılarının reel olarak gerilediği bir ortamda, tarımsal yapının sürdürülebilirliğinde önemli kırılma noktalarının meydana gelmesi ve kırsal sosyolojideki yoksulluğun dayanılmaz boyutlara ulaşması da, gene bir tesadüf değildir. Türkiye'deki son rakamlara baktığımızda, mutlak yoksulluk oranının Türkiye kırsalında % 9,3'e çıktığını, göreceli yoksulluk oranının % 21,8'e çıktığını görüyoruz. Bu tarım ve tarımcı tahammül edilmez bir sürecin hızla yükselmekte olduğunu bizlere gösteriyor. Böyle bir yapı içerisinde, hem miktar, hem kalite olarak, giderek sorunlar yumağını büyüten bir sektörün, sofraya yeter miktarda ve kaliteli bir ürün taşınmasının güçlüğü hep beraber takdir etmeliyiz.

"Bu alanda çalışan insanların konumu nedir?" açısından baktığımızda, tarım danışmanlarının özel ilgisini burada sizlerle paylaşmak istiyorum: Türkiye 57 ve 58. Hükümet döneminde bin tarım danışmanı projesini yürürlüğe soktu. Bu projenin Türkiye gerçekleriyle örtüşmediğini söyledik, tarım gerilerken köylere gönderilen arkadaşlarla tarımda önemli bir ivmenin yaratılamayacağını söyledik. Bütün bunlar dinlenilmedi, uygulamada sorunlar oldu, sınav sisteminden ücret düzeyi belirlemeye kadar. Ancak sonuçta bir sistem başladı ve bu sistemde çalışan ziraat mühendisleri, veteriner hekimler önemli zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Biz projeyi eleştirmemize rağmen, hep onların yanında olduk. Onlara hem yöresel eğitim açığını kapatmaya çalıştık, hem lojistik destek vermeye çalıştık. Ancak bugün vardığımız nokta şudur: Şarta bağlı sözleşmeli statüsünde çalışan bu arkadaşlar, son derece düşük ücretlerle, Bağ-Kur primlerini ve gelir vergilerini ödemek için tuttukları muhasebecilere mahkûm oldukları bir süreç içerisinde, köylerde hizmet vermeye çalışmaktadırlar. Projenin ikinci yılda % 5, üçüncü yılında % 10, köylerden katkı payı alınmasını öngörmektedir. Karnını dahi doyuramayan köylerin kimseye katkı payı verecek hali yoktur ve bu arkadaşlar kendi ceplerinden katkı payı vermeye başlamışlardır ve ücret düzeyleri asgari ücretin altına inmiştir. En önemlisi de, şunun altını çizmek isterim: Türkiye'de bırakın hükümetlerle beraber tarım politikalarının değişmesi, bakanların değişimiyle tarım politikalarının değiştiğini bu alanda bir kez daha görüyoruz. Bir önceki Tarım ve Köyişleri Bakanının hararetle desteklediği bu projeye, şu anda görevde olan Tarım ve Köyişleri Bakanı, proje niteliğiyle bile bakmaktadır. Nitekim, Şubat ayında 5 bin tane, Türkiye'nin her tarafından kamu görevlisini toplayarak yapılan o büyük gösteride, bu ülkenin Başbakanının *"bin ya da iki bin yeni tarım danışmanı istihdam edeceğiz"* söylemine karşın, bu alanda hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. Tabii, burada olsalardı, bu alanda ne yapacaklarını kendilerine soracaktık.

Son olarak, Müzakere Çerçeve Belgesi ile ilgili birkaç önemli hususa dikkatlerinizi çekmek istiyorum. 35 müzakere başlığından üçü, tarım ve kırsal kalkınma, gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı ve balıkçılık olmak üzere üç müzakere başlığı,

tarım sektörünü doğrudan ilgilendirmektedir ve bu sektörlerin tümünde de gerçekten önemli sorunlar vardır. Teknik olarak bu sorunları aşabilmek, son derece önemli bir finansman yapısına ve güçlü bir iradeye gereksinim göstermektedir. Bu saydığım iki temel yapının, her birinin ne Avrupa Birliği tarafından, ne Türkiye tarafından karşılanabilir olmadığı görülmektedir, buna yönelik bir isteğin olmadığı görülmektedir. Kaldı ki, AB sürecinin mevcut 25 üye ülke için giderek siyasal bir nitelik taşımaya başladığını göz önüne aldığımızda, üç tarımla ilgili müzakere başlığında toplam 150 kere veto kullanma haklarının olduğunu gördüğümüzde, Türkiye'nin tarımla ilgili kaderini doğrudan Avrupa Birliği'ne bağlamasının ne kadar tehlikeli bir süreç olduğunu hep beraber fark etmemiz gerekiyor. Zaten kendi raporlarında da şunu söylüyorlar: Eğer bu niteliğiyle Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olursa, yalnızca fındık, koyun eti, bakliyat ve yaş meyve sebze rekabet şansı vardır, onun dışında Türkiye, Avrupa Birliği tarım ürünlerinin pazarı konumuna gelecektir. Bu tarım ülkesi niteliğiyle övüne gelmiş olan Türkiye'nin kaderi değildir, kaderi olmamalıdır.

Sözlerimi bugünlerin en önemli konusu ile kapatmak istiyorum: Tavuk gribi konusunda gene bir bilgi kirliliğinin önemli oranda kamuoyunu işgal ettiğini hep beraber görüyoruz. Özellikle göçmen su kuşlarının enfekte ettiği, köy tavukçuluğu üzerinde bugün çok önemli bir risk vardır. Ancak yalıtılmış ortamlarda üretim yapan modern tavukçuluk işletmeleri için, dünden bugüne artan bir risk söz konusu değildir. Bu ülkede tavuk eti ve yumurta en önemli protein açığı kapatma araçlarındandır. Eğer biz bu süreci bir dedikodu sürecine dönüştürsek, insanların tavuk ve yumurta yemek ve tüketmekten giderek uzaklaşması sonucu, protein açığının giderek artacağını hep beraber görüyoruz. Tarım ve Köyişleri Bakanının canlı yayında tavuk yemeyi reddetmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi mönülerinden geçici olarak tavuk mönüsünün kaldırılması sürecinde, biz Dünya Gıda Gününde sağlıklı tavuk etini sizlere sunmayı bir görev bildik, hep beraber sağlıklı tavuk eti tüketerek, bu anlamda da bir mesajı Türkiye'nin kamuoyuna vermiş olacağız.

Hepinize saygılar sunuyor, sempozyumun yararlı olmasını diliyorum.

Mehmet SOĞANCI

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Başkanı

Sayın konuklar, Sayın Bakanım, Sayın FAO Temsilcim, sevgili meslektaşlarım, değerli bilim insanları, odalarımızın sevgili başkanları, yöneticileri; hepinizi Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği adına ve şu anda birlikte burada bulunduğum Yönetim Kurulu üyesi arkadaşlarım adına sevgiyle, saygıyla selamlıyorum.

Öncelikle belirtmek isterim ki, bugün burada sizlerle birlikte olmanın çok büyük bir onurunu yaşıyorum.

Burada başkanlarımı hakikaten çok dikkatle dinledim, Alaeddin Bey'le de yorumlarını yaptık. Kişisel birikimlerini örgütlerinin birikimleriyle birlikte, hiç de hiçbirimizi sıkmadan, bu kadar özlü cümlelerle bir gıda olayını anlatmaları, bu örgüt için onur vericidir, gurur vericidir; kendilerine teşekkür ediyorum.

Sevgili arkadaşlarım; bugün Birliğimize bağlı üç odamız, Gıda, Kimya ve Ziraat Mühendisleri Odamız, sizlerin katılımıyla ya da söylenileceklerle birlikte, 2005 yılı Dünya Gıda Gününü bu sempozyum ile kutluyorlar, hepimiz kutluyoruz. Bugün ve yarın gerçekleştirilecek olan oturumlarda, oda yöneticilerimiz, bilim insanları, uzmanlar, kamu bürokratları ve gelirlerse siyasetçiler konuyu derinliğine işleyecekler. Aslında bir kutlama değildir bu etkinlikler, anlamlı birer uyarıdır. Tıpkı az önce bahsedildiği gibi, her 16 Ekim Dünya Gıda Gününde yaptığımız diğer etkinliklerimizde olduğu gibi, her an bilimi toplumla buluşturmaya yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz diğer etkinliklerimiz gibi. Çünkü her dönem olduğu gibi, bu dönemde de meslek alanlarıyla ilgili her konuda bilgiyi biriktirmeyi, bilgiyi kamuoyu ile paylaşmayı, ülke sorunlarını tespit etmeyi, çözüm yolları önermeyi, ana çalışma alanlarından biri olarak TMMOB ve bağlı odalarımız, toplumun içinde yer alan, onun bir parçası olan, toplumla ve insanla etkileşim içinde bulunan bir meslek örgütüdür. Bu örgüt, DPT'nin belirlemelerine göre, Türkiye'de nüfusun % 15'inin günlük 1 doların, % 38'inin ise 1,5 doların altında kalan gelir düzeyiyle yoksulluk içinde yaşadığını, insanların % 20'sinin yeterli gıdaya ulaşmadığını, % 8,5'inin ise açlık sınırında yaşadığını bilmektedir ve bu yanı sıra, bu dünyanın en güzel coğrafyasında bulunan bu ülkede insanlarımıza reva görülen bu politikaya dur denilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Sevgili meslektaşlarım; üç oda başkanım da altını çizerek söyledi, bir kere de ben tekrar ediyorum: Temsili demokrasi alanının daraltılması ve biçimsel uygulamalar yerine, birlikte düşünme, birlikte üretme ve birlikte yönetme mekanizmalarını güçlendirici çabaları yaşama geçiren bir örgüt olan TMMOB'nin bünyesinde mesleki demokratik kitle örgütü anlayışlarını yaşama geçiren Gıda Mühendisleri Odamız, Kimya Mühendisleri Odamız ve Ziraat Mühendisleri Odamız son dönemlerde gerçekten takdir edilmesi gereken örnek olacak çalışmalarını birlikte sürdürmektedir.

Birlikte düşünme, üretme ve yönetme mekanizmalarını yaşama geçiren çalışmalardan bir tanesi; bugün ve yarın gerçekleşecek olan bu sempozyumdur. Türkiye'de dağınıklığın, parçalanarak bölünmenin olduğu günlerde bu işin önemli olduğunun altını çiziyorum.

Birliktelik anlayışları gereği yapılan bir başka uygulama da her üç odamızın gıda sektörüyle ilgili sorumlu yöneticilik uygulamalarına yönelik olarak 2005 yılında bir protokol imzalaması ve alanı birlikte düzenleme kararı almasıdır. Bu süreçte kuşkusuz, odalarımızla birlikte TMMOB'nin çalışma tarzının da etkisi vardır. Bilindiği üzere Birliğin bu dönem çalışma programında yer aldığı şekliyle 5179 sayılı Kanun ve bu kanuna bağlı olarak çıkarılacak yönetmelikler üzerine çalışma yapması, Gıda Güvenliği anlayışının yerleştirilmesi, bilimselliğin sağlanması, mevcut aksayan denetim ve üretim sisteminde konuyla ilgili eğitim almış mühendislerinin katkılarının artırılması ve bu konuyla ilgili odalar arası işbirliğinin sağlanması ve geliştirilmesi amacıyla odalarımız temsilcilerinden Gıda Politikaları Çalışma Grubu kurmuştuk.

TMMOB Gıda Politikaları Çalışma Grubunun tespit ve önerilerini 2004 yılı Dünya Gıda Gününde bir yıl önce 16 Ekim Dünya Gıda Günü kutlu olsun. Bugün *“gıda güvenliği denetiminin tek elde toplanacağı bir sistemin hayata geçirilmesi talebimizi yineliyoruz”* başlıklı basın açıklamasıyla kamuoyuna duyurmuştuk.

Sevgili arkadaşlar; süreç içinde yanlışlar düzelmiyor. Odalarımız birlikte ya da tek başlarına uyarı ve kamuoyunu doğru bilgilendirme görevlerini yerine getirmeye devam ediyorlar. Tarım ürünlerinin insan ve hayvan gıdasının temelini oluşturması nedeniyle stratejik önem taşıması ve bu nedenle de ulusal bağımsızlığı belirleyen sektörlerin başında gelmesi gerçeğini bilerek, toplumsal sorumluluğumuz gereği bu bir yıl içinde de susmadık. Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, ve buna yönelik yasal düzenlemeler gündeme geldiğinde, *“Biyogüvenlik Yasa Tasarısı halkın değil, şirketlerin çıkarlarını koruyor, sahte gıdalar ve hormonlu gıdaların bilimsellikten uzak şekilde yalnızca ajitatif duyarlılıklar gündeme getirildiği süreçte, bilimsel temeli olmayan gıda tartışmaları kamuoyunu yanlış yönlendiriyor, sahte rakıdan dolayı toplu ölümler gündeme geldiğinde, sahte rakı değil, kuralsız piyasa can alıyor”* dedik.

5179 sayılı Gıda Yasasına halk sağlığı ve Gıda Güvenliği hiç düşünülmeden yerleştirilmiş, *“dış ticaretle ilgili madde canımızı yakmaya başladığında, gıdada dış ticaret sancısı, Türk gıda mevzuatına uygun olmayan ürünlerin yurtiçi edilmesi kabul edilemez”* dedik.

21 Mayıs Dünya Süt Gününde, süt sektöründe Türkiye'nin verili koşullarını ortaya koyarak, *“çocukların süt içemediği, üreticinin hakkını alamadığı bir ülkede süt günü kutlanamaz”* dedik. Çeşitli illerde gerçekleştirilen farklı etkinliklerle sütü tanıttık, sütü dağıttık.

Yayınladığı yönetmeliklerdeki yetkilerin bir kısmının aslında kendinde olmadığını, Mayıs 2005 tarihli Danıştay Kararıyla öğrenen ve gıda işyerlerinin ruhsatlandırılması ve denetlenmesinde yetkilerini belediyelere devretmek zorunda kalan Tarım ve Köyişleri Bakanlığının gıda güvenliği konusunda mesleki çalışmalarını yürüten gıda, kimya ve ziraat mühendisi istihdamı konusunda geri adım atması üzerine, “*gıda güvenliğini sağlamaktan sorumlu bakanlık uygulamalarıyla gıda güvenliğini tehlikeye atıyor*” dedik.

Kamuoyunda tavuk vebası ve kuş gribi olarak da bilinen *Avian influenza* nedeniyle kanatlı hayvanlar arasında toplu ölümler olması, AB’nin ülkemizden kanatlı dış alımını durdurması ve insanların bulaşma riski nedeniyle tedirgin olması üzerine az önce sevgili Başkanımın da açıkladığı gibi, “*kuş gribi konusunda kamu yönetiminin üreticilerin ve tüketicilerin alması gereken önlemler*” başlıklı basın açıklamasını yaptık.

Değerli katılımcılar; bu açıklamaları yapan ve bugün de konuşan sevgili Oda Yönetim Kurulu başkanlarımızın sözleri ve etkinlik süresince söyleyecekleri TMMOB’nin sözleridir, bizim sözlerimizdir. Bu etkinlik süresince de bu salondan kamuoyunu ve karar vericileri uyarmaya devam edeceğiz. Neden? Çünkü dünyayı, ülkeyi ve yaşamayı tanıyan, anlayan ve ona göre politikalar üretmek için geçiren bir çalışma anlayışı içerisinde olan TMMOB odalarımız biliyor ki, Türkiye önemli sayılabilecek tarımsal potansiyeline karşın son çeyrek yüzyılda uygulanan neoliberal politikalar sonucunda tarımda dış alımcı konuma düşürülmüştür. Tarımsal üretimdeki artış hızı nüfus artış hızının gerisinde kalmıştır ve dolayısıyla gıda açığı giderek büyümektedir. Kapitalist üretim biçimlerinin çevresel değerleri bir girdi olarak gören anlayışı tarım alanlarının amaç dışı kullanımı ve kirlenmenin yok edici etkileri, biyoçeşitliliği tehdit eder duruma gelmiştir. Gıda güvenliğinin önemini her geçen gün yaşanan olaylarla, gözler önüne serildiği günümüzde, gıda üretimi ve denetimi konusunda kamuda yaşanan çok başlılık sorunu, uluslararası yükümlülükler de göz ardı edilerek çözülememektedir.

Kamu yönetiminin sektörde çalışan işyerlerinin karlılığını, kamu yararına ve bilimsel gerçeklere tercih eden yaklaşımlarının faturası daima ağır olmuştur, daima ağır olacaktır. Tarladan sofraya, güvenli gıda üretim esasına dayalı olarak risk analizi ve izlenebilirlik gibi araçlar henüz yeterince uygulamaya sokulamamıştır. Kuralsız piyasa koşullarının halk sağlığı açısından ne derecede vahim sonuçlar doğurabileceğine ilişkin acı örnekler ortadayken, ülke çapında birçok kayıt dışı işleri ve işletmede her türlü denetimden uzak üretimde bulunmaktadır.

Gıdada iç piyasa denetimleri, bütçe yetersizlikleri, teknik altyapı noksanlığı, personel açığı ve organizasyon yetersizliği nedenleriyle gereğince yerine getirilememektedir.

Gümrük kapılarında teknik donanım, personel ve alan sıkıntıları nedeniyle gerekli kontrollerin yapılamaması sonucu kaçak giriş ve kaçakçılık devam etmektedir.

Bütçe açıklarını dolaylı vergilerle kapatmayı görev bilenlerin bu tercihleri halkımızın yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşmasını engellemektedir.

Sevgili arkadaşlar; az önce sevgili Gökhan söyledi. Avrupa Birliği'yle-Türkiye arasında tam üyeliğe yönelik geliştirilecek görüşmelerde, tarım ve gıda sektörünü doğrudan ilgilendiren üç dosya var. Görüşmelerde tarım ve kırsal kalkınma dosyası, gıda güvenliği hayvan ve bitki sağlığı dosyası, balıkçılık dosyası süreci müzakerelerinde sancılı bir süreç yaşanacağı bellidir.

TMMOB bu konularla birlikte, mevcut 35 konu başlığı hakkında kendi meslek alanlarını ilgilendiren her konuda görüşlerini kamuoyuyla paylaşacak müzakere sürecini yakından izleyecek ve kendi meslek alanlarını ilgilendiren konularda süreci bir mücadele sürecine dönüştürecektir, bunu buradan söylüyoruz. Bu çalışmaysa, kuşkusuz buradaki arkadaşlarımızla, bilim insanlarıyla, konunun uzmanlarıyla birlikte gerçekleştireceğiz.

Bitirirken, yaşam hakkının en temel insan hakkı olduğunu savunduğunuzu, kişinin hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesinin fiziki varlığını sürdürebilmesine bağlı olduğunu söylediğinizi ve gıdayı öncelikle bu anlamda değerlendirdiğinizi bilerek, hepinize saygılar sunuyorum, iyi ki varsınız, teşekkür ederim, sağ olun.

Abdellatif TABET

FAO Türkiye Temsilcisi

Sayın Bakanı, TMMOB Başkanını, Oda Başkanlarını ve katılımcıları saygıyla selamlıyorum ve böyle bir organizasyonu gerçekleştirdikleri için teşekkür ediyorum.

TMMOB Gıda Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odası, bütün bu odaları selamlıyorum. Ben böyle bir mükemmel organizasyona bizi davet ederek onurlandırdığınız için çok teşekkür ediyorum.

Bugün ve yarın incelenecek üç konu var. Ben bu üç odanın yıllardır süregelmekte olan işbirliklerini ve Dünya Gıda Günü nedeniyle yaptıkları bu işbirliğinden duyduğum memnuniyeti ve mutluluğu ifade etmek istiyorum. Biz bu işbirliğini ve bu organizasyonu FAO'nun küresel ölçekte açlığa ve Gıda Güvencesi konusunda yaptığı çalışmalara büyük bir destek olarak algılıyoruz ve bu sivil toplum kuruluşlarının ve kamu kuruluşlarının yaptığı katkıları ve işbirliğini saygıyla anmak istiyoruz.

Bu üç Odanın da Türkiye'deki gıda üretiminin, gıda güvenliğinin ve insanların sağlıklı gıdaya, iyi gıdaya, güvenli gıdaya erişimlerinin sağlanması konusunda görevlerinin ve sorumluluklarının bilinciyle hareket ettikleri ve bu güzel işbirliği çok dikkat çekici ve gurur verici.

Biz Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü olarak böyle bir günde ve bu gıda gününün konusu tarım ve kültürler arası diyalog olduğu için, sizi biraz ulusal boyuttan daha küresel boyuta taşıyarak, küreselleşmenin etkilerine de girmek istiyoruz.

Tarım günümüzde eskisi kadar önemli midir? FAO istatistiklerine baktığımızda, dünya üzerinde yaklaşık 2,6 milyar kişinin tarım, balıkçılık, hayvancılık, ormancılıkla geçindiğini görmekteyiz. Bunun dünya nüfusunun % 42'sini oluşturduğunu biliyoruz. Yine sanayileşmiş ülkelerin sadece tarımsal ihracatlarının 2001 fiyatlarıyla yaklaşık 300 milyar Amerikan Doları civarında olduğunu görüyoruz.

Tarihte çok az ülke ve toplum tarımsal büyüme olmadan gelişebilmiştir ve yoksulluklarını azaltabilmiştir. Ticaret istatistikleri tarımı elbette ki sadece bir ekonomik faaliyet olarak alıyor ve fiyat cinsinden, üretim cinsinden fiyatlandırılıyor tarımın değeri. Oysa ki, tarım bir yaşam biçimi olarak, bir miras olarak, bir kültürel kimlik olarak ve doğayla yapılan tarihi bir anlaşma olarak bir fiyat etiketine sahip değildir.

Tarımın finans dışı diğer önemli katkıları arasında peyzaj, toprak koruma, havza yönetimi, karbon ayrışımı ve biyoçeşitliliğinin korunması gibi değişik faydaları var. Aynı zamanda, kentleşen toplumlarda sanayileşmenin getirdiği kentleşmeyle birlikte kentlerde yaşayan insanların tarımsal alanlara geri dönüp, orada tatil yaptıklarını ve kırsal ve tarım turizminin de geliştiğini son yıllarda görmekteyiz.

Tarımın belki de en önemli rolü, sayıları yaklaşık 850 milyon - 1 milyara yaklaşan dünyadaki aç insanların açlıktan kurtulmaları olacaktır. Çünkü bu insanlar için açlıktan kurtulmanın en önemli yolu, kendi gıdalarını kendilerinin üretmeleri ve ceplerinde gıdaya erişebilecekleri, gıda alabilecekleri kadar gelirlerinin olabilesidir. Bunun da yolu yine tarımsal üretimden en azından kendine yeterli tarımsal üretimden geçmektedir.

1996 yılında Roma’da yapılan Dünya Gıda Zirvesinde açlığın yarı yarıya indirilmesi konusunda dünya liderleri anlaşmaya vardılar. Bu, daha sonra 2000’li yılların başlarında 2002’de Birleşmiş Milletler’in bin yıllık kalkınma hedefleri içerisine girdi ve 2015 yılında dünya açlığının yarıya indirilmesi hedeflendi. Bugün hala bu hedeften çok uzağız, ama bütün ülkelerin siyasi liderlerin ve bütün görevlilerin toplumun her kesiminin ve dünyanın bu açlığını ortadan kaldırılması konusunda çok önemli görevleri var. Bu ancak bu işbirliğiyle olacak.

Açlığa karşı uluslararası dayanışma gibi, uluslararası platformlar FAO’nun önderliğinde gerçekleştirilen platformlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla, farklı kültürlerden insanların bir araya gelerek açlığın azaltılması konusundaki eylem planları hazırlamaları ve bunları hayata geçirmeleri gerekmektedir. İnsanlık ve kültürel yaratıcılığın doğru vizyonu, işbirlikleri ve değişik ortaklıklar ki, buna FAO ve diğer uluslararası kuruluşların da işbirliği, uluslararası toplumun da işbirliği dahil, herkes için gıda güvencesinin sağlanmasında ilerleme kaydedilmesini yol açacağı kesindir. Yani biz yine insanlığın ve kültürel farklılıkların doğru vizyonuyla bu konuda başarı sağlayacağız.

Kültürler arası diyalogun tarımsal üretim, gıda üretimi ve bunların gelişiminde yaptığı önemli katkıları bu iki gün boyunca konuşacağız. Ancak ben şunu vurgulamak istiyorum: Kültürler arası diyalogda sadece bir alan var ki, özellikle bütün insanları tedirgin etmekte ve ürkütmekte bu da tarımsal ürünlerin uluslararası ticareti konusu.

Biz tarımsal ürünlerin uluslararası ticareti konusunda DTÖ altında yapılan tarım müzakerelerinin eşitlik içinde geçmediğini görüyoruz. Bu nedenle de, yoksul çiftçilerin, zengin ülke çiftçilerinin yüksek sübvansiyonlarla ürettiği tarım ve gıda ürünleriyle baş etmekte, rekabet etmekte zorlandığımızı görüyoruz. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının en önemli aracı olan tarımsal ürün ticaretinin bundan olumsuz etkilendiğini biliyoruz. Daha adil bir uluslararası ticaret sistemi kurulmadıkça, gelişmekte olan ülkeler kendi potansiyellerini, tarımsal üretim ve gıda üretimi anlamındaki potansiyellerini kullanamayacaklar.

Küreselleşmeyi mal, hizmet, sermaye, bilgi, teknoloji hareketliliği olarak algıladığımızda, baktığımızda, bunun kültürler üzerindeki etkisinin büyük olduğunu görüyoruz. Hem gıda sistemleri, hem beslenme, hem de perakende gıda pazarlaması gibi alanlarda küreselleşmenin etkilerini görüyoruz.

Gittikçe entegre olan gıda üretiminde ve artan ulaşım olanaklarıyla birlikte daha fazla tarımsal ürün gıdanın yer değiştirmesi ve hareketliliği nedeniyle ve büyük süper market zincirlerinin perakende pazarlamada artan rolleri sonucunda küçük üreticilerin bundan mağdur olduklarını görüyoruz. Yine küreselleşmeyle, beslenme biçimlerinin giderek aynılaştığı ve örneğin tahıl tüketiminin buğday, pirinç gibi çok dar temele indirildiği, yağ, şeker gibi tarımsal ürün tüketimlerinin arttığı, süt ürünleri tüketiminin arttığı, ama lifli ürünlerin daha az tüketildiğini görüyoruz. Gelir artışı ve küreselleşmeyle insanlar giderek tek tip ve çok dar gıda ürünleriyle beslenmektedirler.

Biz bu küreselleşmenin olumsuz etkilerini de sadece ve sadece yine kültürler arası diyalogla çözümlenebileceğine inanıyoruz ve burada herkesin tabii, kamuoyunun bütün kesimlerinin ancak sivil toplum kuruluşlarının da çok çok önemli rolü olduğunu düşünüyoruz.

Ben sözü daha fazla uzatmak istemiyorum. Tarımın ve gıda üretiminin günümüzdeki seviyesini, gerçek değerini anlayabilmek için gerçekten kültürlerin binlerce on bin yıllık süreçlerde nasıl birbirlerine destek verdiğini, katkıda bulunduğunu ve etkileşim içinde olduğunun bilinciyle bütün bu kültürler arası değişime katkıda bulunarak, tarım ve gıda üretiminin bu noktalara taşınmasına katkıda bulunanlara saygılar.

I. OTURUM

TÜKETİCİNİN GIDAYA ULAŞMA VE BİLGİLENME HAKKI

Oturum Başkanı: Dr. Meftune EMİROĞLU

Dr. Meftune EMİROĞLU

Kıymetli hanımefendiler, beyefendiler; hepinize saygılar sunarak başlamak istiyorum.

İnsan için dünya kuruldu kurulalı olmazsa olmazı gıdadır. İlk 48 saatte arama yetisini, 72 saatten sonra hareket kabiliyetini, 96 saatten sonra artık gıdaya ulaşamaz organ kaybı şeklinde, insanoğlunun adeta ana yapı taşı gıda olmaktadır.

Bugün tüm dünyada bu gün kutlanmaktadır. Kutlanmalı mı, kutlanmamalı mı; ama gene de kutlanmalı diye düşünüyorum. Doğrudan açık açlığı olmayan ülkemizin de kutlamasına istiyorum, buna layığız diye düşünüyorum.

Bugün bu salonda bulunan kıymetli gıda orduları, bu salona şu veya bu nedenle gelmeyen veya gelemeyen, ülke sathına yayılmış, bu işe gönül vermiş, yıllarını vermiş, bu konuda taş üstüne taş koymuş herkesin gıda gününü buradan kutluyor, hepinizin ve kendi adıma onlara içtenlikle saygılarımı yolluyorum.

21. Yüzyıla girerken akla şöyle bir şey geliyor: Nereye gidiyor bu dünya? Bu dünya bir yöne doğru kendine göre gidiyor. 20. Yüzyıl kapanırken, 21. Yüzyıla da girerken, aynı ayıbı şu anda dünya nüfusuna dahil olmak kaydıyla, sizler ve benimiz paylaşıyoruz. Dünyanın son 3 yılının ortalaması, silahlanmaya, tatbikatlara, yeni teknolojilere, mal ve malzemeye ayırdığı para 3,7 katrilyon dolar; rakamı tekrar ediyorum, 3,7 katrilyon dolar. FAO Temsilcisi de biraz önce değindiler, dünya 1996'dan beri de Birleşmiş Milletler kanalı vasıtasıyla, doğrudan açlığa tabi çocuk, kadın ve yaşlı için G-8'lerden, gelişmiş ülkelerden 40 milyar dolar -katrilyonu unutmadık- yardım edilmesi isteniyor, dünyada doğrudan açlığa tabi, "bugün de doydum ne iyi, yarına yaşayabilirim" diye düşünenler için ancak bir büyük kavga veriliyor. "Benimki çok, ben gönderemem, bu sene olmaz, belki bir dahaki seneye" şeklinde, "bunlardan biz kurtulalım, bu kararı kaldıralım" a kadar götüren ülkeler var. Bu nedir? Bir yanda gözünüzün önünde insanlar ölüyor, bir yanda insanların nasıl öldürürüm diye, 10 misli, 100 misli, 1000 misli bedeller ayırıp, insan öldürme teknolojilerine giriliyor. Bu çok ayıptır, dünya tarihi nasıl çok eskiyse, mutlaka da çok uzun olacak. İnşallah, insanlığın ömrü çok uzun olur, 50. Yüzyılda, 150. Yüzyılda, 20. Yüzyılın son çeyreği ve 21. Yüzyılın başının insanları biz bu kuşağı, -biz bu kuşağa mensubuz- herhalde tüm dünya açısından barbarlar, hümanizm düşmanları diye tarihe geçeceğimizi zannediyorum. Bir büyük ayıp var, paylaşmaktayız.

Bir cümle daha söyledikten sonra, kıymetli arkadaşlarımı davet edeceğim: Beri taraftan, bir tsunami felaketini yaşadığı dünya; hiç akılda olmayan, örneği görülmemiş

bir şey. Bölgede iki tane ülke, sıkı zengin, sıkı tarımcı, Yeni Zelanda ve Avustralya, 25 kilometrelik bir sapma olsa, aynı felakete kendileri de uğrayacaktı. 10 dakika içinde yüz binler yok oldu. Böyle bir şeyde “içecek suyumuz yok ve açız” feryatlarına, dünyanın iyi tarımcılarından olan Yeni Zelanda ve Avustralya ne gönderdi biliyor musunuz? Depolardaki eski ilaçları ve plastik cerrahi malzemeleri. Bu iyi tarımcı ülkeler de bu ayıbı böylelikle paylaşmış oldular.

Burada bir şeyin altını çizmek istiyorum: Bulduğunuz her yerde bundan böyle işleyiniz: Biz zengin bir ülke değiliz, ama her yıl biraz daha düzelme yolundayız. Göreceli fiyat katlamalarıyla, öyle alım gücü paritesine göre de, son, benim yaptığım hesaba göre, 8 400 dolar/yıl milli geliri olan bir ülkeyiz. 3 900 doğrudan doğruya çıplak Türkiye ortalamasıdır, alım gücü olarak Türkiye'nin 1.6, 2.2, 2.3 şeklinde, birtakım ülkelere göre -buna daha kolaylaştırırsak, ucuzluk diyelim- mal alım gücü olarak 9 bin dolara yaklaşmakta olan bir ülkeyiz. Öyle veya böyle, doğrudan aç insanımız yok, bu konuda son derece iddialyım, sağlık sorunu, akli bir dengesizlik, sahipsizlik gibi bir durum yok ise, Türkiye'de herkes gıdaya ulaşmaktadır. Ancak ve ancak çok kötü beslenenler vardır, çok iyi beslenip, ülke kaynaklarını, yurtiçi, yurtdışı olmayan yiyeceklere, örneğin tababete yönelten daha cool, daha fit -nasıl olur onlar diye, keşke hiç olsalar, biz onlardan kurtulsak- onlar da birlikte yaşamaktayız. Aç-tok, herkes gıdaya eşit ulaşmalı, 21. Yüzyılda Türkiye'nin politikalarından biri olmalıdır, herkes gıdaya ulaşmalı. Bu öyle yılda 1 ay veya belirli dönemlerde... Çok özür dilerim, çocukluğumda rastlardım, mahallenin sahipsiz hayvanları, evcil hayvanları, çanaklarla kapıların önünde beslenirdi, o modellerle insanlara sunmak değil, her insanın kendi doğası altında, kendi sosyal nizamı, kendi emeği karşılığında gıdaya ulaşabilir bir hale getirilmesi gerekmektedir. Bunlar insanlara yiyecek yedirerek, şuraya, buraya davet ederek değil, Türk insanı çok gururlu bir insandır, gidenin de, seyredenin de gururu kırılmaktadır. Buralara sarf edilen bu paraları, özellikle belediyelerimiz buralara sarf etmeyip, herkesin gıdaya ulaşabileceği bir emek ortamı yaratmak suretiyle, herkesin alım gücü olayı çok önemlidir.

İkincisi; bunun altını çok çiziyorum, Türkiye artık aç insanı yok, fazla fakir bir ülke değil, bütün sıkıntısı 72 milyon nüfusu, o bence pek bir övünç değil, “Allah ne verdiyse” diye zamanın devlet büyükleri laflar söylüyordu, Türkiye'de o yasa çıkmalı, Hindistan, Pakistan -daha uygulamıyor-, Çin modeli gibi, nüfusumuzun mutlaka azaltılması lazım. Bu nüfusla ve bu gelirle bile, Türkiye dünyada elini taşın altına sokmalı, Türkiye dünyaya gıda yardımı yapmalı. Bunu hepimiz düşünün, hepimiz düşünelim, o felaket anlarını filan bir kenara koyalım, örgütlü kuruluşları bir kenara koyalım, bunu devlet politikası olmak kaydıyla, yıllık bir fon ayırarak, belki G-8'lerin yanında kör kör parmağım gibi gözüne gibi olmasın, ama FAO kanalıyla, hatta WHO kanalıyla, dünyaya bir şekilde sızarak, “biz de bu sene şu, şu ürünleri vermek istiyoruz” şeklinde, artık bunun zamanı gelmiştir. Biz zenginiz, her şey yerli yerinde demiyorum, Türk insanı fedakardır, yiyeceği paylaşmak lazım, 20. Yüzyılı böyle, 21. Yüzyılda aynı yüz karasını yaşayanlara, mademki biz çok sıcak

ve insancılız, öyleyse bu taşın altında bizim elimiz olmalı. Belki ötekilerine de bir yararı olur; çünkü bizim yeterli gıdamız vardır.

Bu konuları derinlemesine arkadaşlarımız sizlerle inceleyecekler. Ancak Sayın Bakan Gemici, oda başkanlarımızla kurduğu son temasında, elinde olmayan çok özel ve ciddi bir kişisel nedeniyle toplantımıza katılamayacağını bildirmiş. Onun yerine bu dalda bir ömür vermiş, hem uygulamacı, hem bürokrasi, hem eğitimini görmüş bir sayın konuşmacımızı çağırmak suretiyle, son günlerin de çok popüler olan bu tavuk gribi hususunda bizler bilgilendirmek üzere Sayın Akman katılacaklar. Elbette Sayın Gemici'nin vereceği bilgiler de çok faydalıydı, ama bugünlerde galiba Kemal Beye çok ihtiyacımız var. Böyle bir şey olmasaydı, bize birer tavukla gelir miydiniz? Şu anda gelirsiniz, ama biz biraz... Hoş geldiniz.

İkinci olarak, tüketici dernekleri adına, bu konuda gayretlerini yakinen bildiğimiz Sayın Turhan Çakar Beyefendiyi istirham ediyoruz. Ayrıca, Ekber Bey'i, İzmir'den teşrif edenler, basının iyi örneklerinden, iyi kalemlerinden, çünkü biraz sonra galiba basınla da ben büyük bir kavgaya gireceğim, hayatta hiç kavgadan da yılmadım, böyle bir şey olacak. Ama iyi bir temsilcisini yanımızda görmekten mutluyuz.

Zaman insanlar için olağanüstü kıymetli bir şey. Bendeniz de zaman zaman yaşımın verdiği sizler üstündeki sevgim de demeyin, pek sevdiğinizi zannetmiyorum, belki de yıldırım nedeniyle diyeyim, otoritemi çok sert bir biçimde kullanacağım. Zaman çok kıymetlidir, bu 20-30 yıl içinde tanıyanlarınız tanır, küt diye, devletin bakanı bile olsa kesiveririm o konuşmayı, tam 20 dakikada, kendilerine ayrılan sürede sayın konuşmacıların konuşmalarını bitirmelerini talep ediyorum. Şimdiden gülüyorsunuz, siz iyi durumda değilsiniz galiba, inanın keserim Kemal Bey. Son 5 dakikayı ihtar ettikten sonra, zaten ben ilgililerin de toparlayacağı kanısındayım.

İlk konuşmacı olarak, yakın dostum Kemal Beyi, BESD-BİR adına Başkan olarak sözü veriyorum.

TÜRKİYE'DE KUŞ GRİBİ

Kemal AKMAN – BESD-BİR Başkanı

Efendim, öncelikle üç oda başkanına, böyle güzel bir organizasyonu yapmış olmalarından dolayı BESD-BİR camiası adına teşekkürlerimi sunuyorum.

Sayın Başkanım, gerçekten sektörümüzde, tarımda belli bir yere gelmiş olmanın verdiği şeyle, bize birazcık bazı mesajlar ilettili. Kendisini gerçekten takdir ediyorum, çok güzel hizmetler vermiş ve çok iyi hizmetlerle bugüne kadar, tarımda belli bir yeri olan bir meslektaşımız, kendisine de teşekkür ediyorum.

Öncelikle tabii, bugün çok önemli güncel konularımız var, ama bu kadar önemli, güzide bir sektörün böyle bir gıda gününde, gerçek işlevini göstermesi yerine, dünyayı saran, globalleşen dünya içindeki birtakım tahribatlardan etkilenmiş olmasının endişesiyle başlıyor ve size müsaade ederseniz, sektörümüzü şöyle bir panoramik özetini yapmak istiyorum. Bu konuda mümkün olduğu kadar kısa geçeceğim ve zamana da uymaya çalışacağım.

Tavukçuluk sektörümüz 1970’li yıllarla 1990’lı yıllar arasındaki üretimini burada görüyorsunuz, çok büyük bir değişim içinde, size bunları söylerken birçok yerdeki haklı olarak elde etmiş olduğumuz seviyeden dolayı söyleyebiliyorum. 1990’lı yıllarda gerçekten dünya standartlarının üstüne çıkmış bir sektör, sürekli de üretimini artırdı, hatta tavuk eti üretimi 1990 yılında 217 bin tondan 2000 yılında 750 bin tona çıktı ve 2000 yılında krize rağmen, sürekli gelişerek, bugün 1 milyon 50 bin tonda, 1990-2000 arasında % 14,4 her ay büyüyen bir sektör, tabii ki haklı olarak gıda konusunda Türkiye’deki boşluğu doldurmak konusunda kendine en ufak bir dış kaynak, destek bulmadan, belli bir seviyeye gelmeyi başarmış bir sektör. 2002 yılında 612 bin tonla dünyada 25 inci, 2003 yılında da 18 nci sırada. Burada tavuk etinin, tabii ki insanlarımızın, hele çağımızın besini olarak söylemekte hiçbir sakınca göremiyorum, gerçekten dengeli beslenme ve genç neslimizin protein ihtiyacını sağlama konusunda stratejik bir öneme sahip olduğunu söyleyebilirim. Burada kırmızı etle beyaz etin trendini görüyorsunuz; kırmızı etin düşüşünü görüyorsunuz orada, 19 kilodan neredeyse 11-12 kiloya iniyor. Beyaz et de 3 kilodan, 12, hatta bu seneler 13 kilolara kadar çıkmış durumdadır.

Önemli olan, dünya standartlarını yakalamak. Avrupa Birliği ülkelerinde 20 kilogramın üzerinde. Yumurtaya gelirse, yumurta da Avrupa Birliği’nde ortalama yumurta adedi 223 adet, yani bunları yakalamamış olmamız, tabii ki ülkemizin sosyoekonomik seviyesiyle de yakından ilgili olduğunu söyleyebilirim. Yumurta üretimimizi de görüyorsunuz, 7,6 milyondan en çok 12 milyona çıktı Türkiye’de ve oradan da tekrar 8 milyon adede indi.

Burada önemli olan, insanlarımızın bu trend içinde, bu kriz içinde belli bir şeyi yaşayarak, belli üreticilerimizi bu teknolojinin üst seviyesinde üretim yapmaya kazandırmış bir ülke olarak, tabii ki haklı yerimizi korumak istiyoruz. Sektörümüzün

ekonomimizdeki yerini anlatırsak, 10 bin tane piliç, 5 bin tane yumurta işletmemiz şu anda mevcut. Geçimini tavukçuluk sektöründen sağlayan üretici, çiftçi, sektörle ilgili esnaf, yem, aşı, ilaç, nakliye, pazarlamacı dahil insan sayısı, tabii bu değişik yöntemlerle farklı olabilir, ama ortalama 2 milyon kişi diyebiliriz. Buna 2,5-3 milyona çıktı diyenler de oluyor. Sektörümüzün cirosu da 2,5-3 milyar dolar civarındadır. Günlük kapasitemiz bugün 1,5 milyon tona çıkabilecek bir kapasiteye sahibiz. Bugün kapasite kullanımımız % 55, yumurtada da daha düşük bir kapasite kullanımı var. İhracat kalemlerimiz ki, ihracatla ilgili Avrupa Birliği yeniden onay prosedürüne tabi olup, 5 tane beyaz et, 2 tane hindi olmak üzere, 6 tane işletmemize Avrupa kapılarını açtığımız bugünlerde, malum dünyayı sarsan olay bize de uğradı, ama inşallah, en kısa zamanda aşacağız. İhracatta Avrupa Birliği % 17'lik pay alıyor dünyada, Amerika Birleşik Devletleri % 46 pay alıyor ve dünya ticaretinin 1/3'ü bu etrafımızdaki ülkelerde yapılıyor. Buralarda bizim aldığımız pay düşük, binde 1, yani % 1'e kadar bile çıkmadık. 2003 yılında 25 bin ton, 2004 yılında 29 bin ton ihracatımız var. Bunun büyük kısmı ayak olmasına rağmen, 2005 yılındaki ilk 8 ayı söyleyeyim: Gerçekten çok güzel rakam, 10 bin ton ayak, 26 bin ton da tavuk eti olmak üzere, 36 bin ton, şu anda ilk 8 aydadır. Tahmin ediyorum, bu kriz olmasaydı, yıl sonuna 50-60 bin tonu bulabilirdik.

Tabii, hükümetin verdiği ihracat destekleri çok yüksek, bizim maliyetlerimiz dünya fiyatlarına uygun olmuş olsa, herhalde yakınımızda bir Rusya'yı söylersem, bugün bizim üretimimiz kadar neredeyse dünyadan et alıyor, Suudi Arabistan 500 bin ton, yani biz bunlardan mutlaka daha fazla pay alırız diye düşünüyorum.

Yumurtadaki ihracatımız maalesef çok az, dolayısıyla yumurtanın ticaretimizde çok büyük payı olduğunu söyleyemeyiz. 170 milyon adet 2004 yılında, 2005'te de 144 milyon adet yumurta ihracatımız var. İthalat hemen hemen her iki kalemdede yok denilecek kadar bir şey. Tabii, Avrupa Birliği'ne tam üyeliğimizde bu dengeler değişir endişesi de yaşıyoruz.

Burada isterseniz, öbür konuya geçmek istiyorum. Sorunlarımız ve problemlerimiz tabii ki, bugün daha farklı bir ortamda değerlendirilecek bir şey, ama bugün çağımızda yaşanan bu krize kısaca değinmek istiyorum. *Avian influenza* bütün dünyada, 1983'te Amerika Pennsylvania tavuğunun itlaf edilmesine, ölmesine sebebiyet veren, en son 2003 yılında Hollanda'da çıktı, yaklaşık 30 milyon kadar kanatlı hayvan itlaf edildi. Bunun yaklaşık direkt, indirekt kayıpları, Hollanda için 300 milyon Euro civarında oldu. Şimdi hemen akabinde, Almanya ve Belçika'ya geçti, ama Almanya ve Belçika'da alınan çok sıkı önlemlerle, bu konu çok çabuk bir zaman içinde etkisini kaybedecek bir duruma geldi. Burada görüyorsunuz, virüsün hücreye bağlandıktan sonra, hücreye girmesi ve hücre içinde çoğalmasını gösteriyor. Ailesini ve familyasını söylüyorum: Üç tane tipi var. Üç tane tipinden biri a tipi, insanlar, atlar, domuzlarda gözükürken, 50 tane Avian türü ve diğer alt kategorileri var. Diğer iki tane tür ki, bunlar b ve c türleri, daha çok diğer türlerde, insanlarda ve memeliler içinde en çok ara konakçı olan domuzlarda gözüküyor. *Avian influenza*'nın en çok çıktığı ülkeleri görüyorsunuz; 1959'da çıkmış bizim aynı virüs,

diğer ülkelerde, birçoklarında var. Almanya'da çıkanla aynı ve en son Hong Kong, hatta Moğolistan, Rusya'daki tiple, alt tiple aynı durumda.

Efendim, *Avian influenza* kanatlılarda gözüküyor. Kanatlı derken, tavuk, hindi, ördek, kaz, bıldırcın, memelilerde domuz, yaban gelinciği ve kedilerde, evcil hayvanlarda oldukça yüksek mortalite ve morbidite var. Doğadaki serbest kuşlarda belirgin bir hastalık problemi göstermiyor, ama taşıyıcı olarak, bulaştırıcı olarak ve *Avian influenza*'nın bir iki tipine sebebiyet veren, rezervuar olan unsurlar olarak gözüküyor. *Avian influenza*'nın sürülere bulaşma yolu, burada gördüğünüz gibi, demin saydığımız taşıyıcılar, evcil kanatlı türleri, egzotik kuşlar, yabani kuşlar, bu göçmen su kuşları ki, bugün Türkiye'de en çok bunun üstünde duruyoruz. Diğer hayvanlar ve önemlisi de, vektör dediğimiz, yemle, suyla, ekipmanla, malzemeyle, kafesle üzerindeki elbiseyle taşıyıcı her türlü unsurla, haşerelerle bulaşan unsurlar. Burada en önemli konu insanlarda yani, bugün yüksek patojenite hayvanlarda, hayvana bulaşmasında % 100 olsa da, hayvandan insana bulaşması, yüksek bir bulaşma veya onda göstereceği etki konusunda yüksek bir orandan bahsetmek mümkün değil; çünkü bu virüs kanatlı türlerine göre hücrelerde adapte olmuş, yani orada gelişim gösteriyor. Ancak insanın sekonder enfeksiyon veya bağışıklık mekanizmasında bir olumsuzluk varsa ve bu insan, aynı insan, bu hastalık taşıyan unsurlarla direkt teması içindeyse, mesela kümeslerde çalışan insanlar, tozla, hayvanın sekresyon yoluyla havaya partiküller ulaşması ve onları soluması ve onlarla direkt temasta olmasıyla, vücudunda antijen etkileşimi, antijenik yapıda etkileşim sonucunda çıkıyor. Uzakdoğu'da oldu ölümler. Niye oldu? Uzakdoğu'nun farklı bir yapısı var, Uzakdoğu'da insanlar, tavuklarla, horozlarla iç içe yaşıyor. Orada sosyokültürel yapı, pazardan tavuk alıp, eve götürüp, arka bahçede yetiştirip, hatta arka bahçede domuzlar var, -domuzun ara konakçı olduğunu söylemiştim-onlarla, hatta onlar tavuk sporları, yarışmaları yaptığı için evinde yan yana yaşıyorlar ve Uzakdoğu'da oldu ölümler ve Uzakdoğu'nun yapısını ben araştırdım ve oradan gelen uzmanlara bunu sorduğum zaman, bu şekilde ifade ettiler. Hollanda'da bir tane, laboratuvarında uğraşan, birebir uğraşan veterinerde çıktı, yani burada hastalığın insana geçtiği her durumda hastalık oluşturacak anlamına gelecek özel bir durum düşünmenin gereksiz olduğunu vurgulamak istiyorum.

Bulaşmayı demin söyledik, hastalıklı hayvanın solunum yollarında, konjunktivit, yani gözlerden, gayta yoluyla, altlıktan direkt ve indirekt olarak horizontal bulaşıyor, yani hayvandan hayvana geçebiliyor. Vertikal olarak hayvanın yumurtasına geçtiğine ilişkin bilimsel bir veri yok, yani *Avian influenza*'lı hayvan yumurtlıyor, yumurtasında *Avian influenza*, ancak dışkıyla temas halinde olursa o yumurta, o zaman kabuğunda kontaminasyon söz konusu olabilir ve yumurtaların yüzeyinde bulunabilir. Ama çağımızda modern tavukçuluk kafeslerde de olduğu için, tabii o ihtimali de çok kuvvetli görmek mümkün değil. Kaldı ki, ısıya karşı duyarlı bir yapıda olduğunu söylüyoruz, yüksek sıcaklıklarda çok çabuk inhibe oluyor, virüs ölüyor. Rakam vereyim, 75 °C'de 5 dakika kalırsa, hemen hemen % 85-90'ı ölüyor. 80 °C'da 1 dakikada hepsi ölüyor.

Klinik özellikleri, inkübasyon süresi, tabii virüsün patojenitesine bağlı olarak çok farklı, birkaç günden 7 güne kadar uzuyor. Virüs tozuna maruz kalma süresine, türe, belirgin bir klinik belirtilere bağlı. Klinik belirtiler de oldukça değişik, hastalığın seyrine göre ciddi belirtiler bulunmasa da, türe, yaşa, cinsiyete, beraber seyreden hastalıklara, yani sekonder enfeksiyonlara bağlı olarak çevresel faktörler ve stresten de etkilenmesini düşünürsek, farklı seyirler gösteriyor. Sindirim, reproduktif ve sinir sisteminde meydana gelen zararlar önemli ve hastalık morbidite ve mortalitesi klinik belirtilere göre çok değişken, hatta bazen % 100. Gerçekten bugün ülkemizde böyle bir olayla karşılaşmış olmamız, bizim tabii ki, geldi geliyor derken geldi, ama biz buna hazırlıklı olarak yakalanmamış olmamızdan dolayı bir şans. Biz Türkiye'yi fanusa koyamayız, yani bu ülkenin üstünden geçen göçmen kuşlar konmasın, gaytasını bırakmasın veya etki yapmasın diyerek, bir koruyucu önlem almamız çok zor. Bu konuda şöyle böyle, hatırladığım kadarıyla, ben neredeyse 30-35 yıldır sektörün içindeyim, son 5 yıldır sürekli sempozyum, kongrelerle, uluslararası bu konuda işbirliğiyle, hatta Tarım Bakanlığımızla müşterek çalışarak, “dünyayı sarsan şey bize uğrarsa ne yaparız?” diyerek, hazırlık içindeydik, acil eylem planını bu arada hazırladık, hatta Avrupa Birliği'yle temas kurarak, acil eylem planını neredeyse son noktaya getirmiştik. Hatta ve hatta Eylül ayının yaklaşık başında, 8'inde filan, yani aynı bölgede bir *Avian influenza* eğitim ve tatbikatı organize ettik ve o bölgede yaptık. Uluslararası uzmanlar geldi, TAIEX'den uzmanlar geldi ve orada birebir tatbikatını yaptık bu olayın, yani sanal ortamda değil, similatörler falan kullanmadık, tatbikatı bizzat yerlerde yaptık ve hastalık çıktıktan sonra bir gün sonra hayvanlar imha edilmişti, çıktığı mihrak noktasında, bir gün sonra da bu konuda ulusal olarak akredite edilmiş, refere edilmiş Bornova Veteriner Araştırma Enstitüsünde alınan önlemlerin yerinde olduğuna ilişkin laboratuvar, virüs analizasyonu ve identifikasyon sonuçları çıktı. En son da, bu konuda Dünya Sağlık Örgütüncel refere edilmiş, yetkilendirilmiş, İngiltere'de Werbresh Laboratuvarında da yapılmış olan analizin doğruluğunun teyidi geldi. Bu tabii, bizim için sevindirici ve sistemin iyi çalıştığını gösteriyor. Sevinilecek konu şu: O bölgede, yani mihrak noktasına 3 kilometrelik yerde kontrol ve karantina, yani hareketler.

Belirtilerini saymama gerek yok. Zaten kümeste hastalık çıktıktan sonra çok çabuk bir şekilde imha etmek lazım. Hayvanların veriminin düşmesi veya diğer birtakım şeylerle dengelemek gerekmiyor. Burada gelişen mortalitesini görmek mümkün; şiş kafalar, kafada ödem ve bacaklarda siyanöz ve hemoroji şeyleri. Sinüslerdeki tahribat ve en son pnömoni.

Korumayla ilgili konuya gelelim: Bu konuda şu anda aldığımız biyogüvenlik, etken amilin olduğu bölgede koruma ve gözetim bölgesinde en yüksek düzeyde, ama biz orada kalmadık, tüm işletmelerimizde biyogüvenlik önlemlerini, zaten alma gelen biyogüvenlik önlemlerini bir kat daha artırdık. Bu konuda giriş-çıkış, kontrol, insanların girişi, çıkışı, yani neredeyse işletmelerimize dışarıdan kimse girmediği gibi, işletmedekileri de çıkartmıyoruz, belli bir süre, hiç değilse olay kontrol altına alınana kadar çıkartmıyoruz. Hastalıklı ve iyileşmiş hayvanlarla temasın kesilmesi en önemli konu.

Kontrolde, önce kümesin, çiftliğin, o bölgenin kapatılması, izlenmesi, insanlar ve ekipmanlardan kaynaklanan kontaminasyonun engellenmesi, o bölgede hem ekipman, hem insanların hareketlerinin kontrolü, en sonunda tabii ki en önemli konu ki, bizim yaptığımız şu anda o hastalığı yok etmek, diğer yerlere yayılmasını önlemek. Manisa, Balıkesir'in Manyas İlçesinde şu ana kadar 1 700 tane hindi sürüsünde çıktı, şu ana kadar benim tespit ettiğim, bugün sabah aldığım rakamlara göre, orada 6 600 adet, tahmin ediyorum bunun gene 2 000-2 200 tanesi hindi, herhangi bir olumsuzluğa karşı itlaf edildi, imha edildi. Demin söylemek istediğim, bu 3 kilometrelik koruma bandı. Karantina bölgesi ve izleme bölgesi, kontrol bölgesi. Burada şüpheli hayvanlar takip ediliyor, imha ediliyor, giriş-çıkış yasak ve tamamen izleme altında bu bölge. Bu bölgede hiçbir hayvan kalmadı. Bu 7 kilometrelik mesafe ki, gözetim bölgesi. Burada resmi veterinerler sürekli tarama yapıyorlar, hareketler izinli, yani giriş-çıkış sürekli resmi veterinerin kontrolünde. Biyogüvenlik önlemleri, hatta gübre bile, violer bile, ekipmanlar bile dezenfekte ediliyor, serbest pazar -keşke her yerde yasak olsa- o bölgede şu anda yasak ve yollar kapalı, yani kolluk güçleri burada sürekli giriş-çıkışı kontrol ediyorlar. Demin söylemiştim, bugün rakam biraz daha yükseldi, en son uygulanan karantina tedbirleri bence başarılı oldu. Hastalığın başka bir yerde şu anda gözükmemesi, yine alınan tedbirlerin ne kadar etkin uygulandığının bir göstergesi. İtlat edilen hayvanların bedelini ödeme gibi, hükümetin çok ciddi ve bu konu çok önemli gerçekten, herkesin ekonomisi var. Adamın tavuğunu, hindisini imha ediyorsun, eğer parasını vermezsen, bu konuda itlafla ilgili mücadele yöntemi başarılı olmayabilir de. Kuş cennetlerinde tarama ve kontroller yapılıyor.

Sektöre etkilerine gelince, sektörün tamamında en üst düzeyde biyogüvenlik önlemleri uygulandı, maliyetleri tabii etkiliyor. İnsandan insana geçmediği, hasta hayvana direkt temas halinde dahi zor bulaştığı ve pişirilmiş kanatlı ürünlerde hastalık riski taşımadığını maalesef kamuoyuna anlatsak da, tüketim gerçekten olumsuz bir şekilde etkileniyor. Bu kadar önemli, gıda için de, beslenme içinde çok büyük yeri olan, bugün kümeisten nihai sofraya kadar gelen safhasında, her safhasında kontrol mekanizmasını resmi olarak kurmuş, hangi kümesimize giderse gidin, orada devletin resmi defterleri vardır, aşı, ilaç, biyogüvenlik ne varsa, orada işlidir ve kuluçkaya gelene kadar yapılan işlemler, kuluçkadan kümeşte büyüyene kadar ve kesilene kadar hepsi takip halindedir. Sektör üretimini tabii, bu safhada bu kadar olumsuzluklar yaşandığı için düşürme durumuna gelmiştir, umarım bu daha büyük bir seviyeye çıkmaz.

İhracatı söylemiştim, ihracatımızı çok etkiliyor. Avrupa Birliği'ndeki gelişmeleri muhtemelen etkileyecek, karantina süresi 21 gün, 21 gün sonra bakanlığın yapacağı uygulamayı bekliyoruz. Tabii ki, bu konuda hem tüketicimiz, hem toplumumuz, belki de gelecek turistleri bile etkileyecek bu olumsuzluktan, bu paranoyadan, bu sektörün etkilenmesine sebebiyet veren olumsuzluklardan basının, medyanın da, mümkün olduğu kadar, daha bilimsel, daha öz, daha kısa mesajlarla yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Bize ayırdığınız zamana ve gösterdiğiniz ilgiye teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz Sayın Akman'a çok teşekkür ediyoruz.

Hem ayrıca size söyleyeyim, tavuk sporları diyemezsiniz, onun Türkçe adı horoz dövüşüdür. Sizin kadar altyapılı, genel kültürlü bir insan, Uzakdoğu'dan çeviri olarak konuşmayınız bizimle lütfen. Tavuk sporları. Bunu da bugün duydum.

Meşhur İdyum, hiç bir olur mu bilenle bilmeyen, her üç yönünü bilen bir insanın eğitimini almak, bunu özelde uygulamak, bürokraside uygulamak şekliyle, hakikaten sayın dostumuz Akman bize 20 dakika içinde çok komprime, çok güzel bilgiler verdi. Fakat ben de soru sahiplerinden önce, ben de bir soru sahibi olayım bari. Sayın Akman, bu iş niye bu kadar böyle alevlendi? Tavuk vebası öteden beri olan bir şeydir. Birkaç harf eklenince, H5N1, R7 filan gibi, bunlarla mı? Tavuk vebası hep vardı dünyada, zaman zaman Türkiye'de de var idi. Bu şimdi çok spesifik, böyle gökten düşme, AIDS filan gibi, insanları olağanüstü ürkütücü bir boyut kazandı. Belli ki her şey kontrol altında, inşallah tez saatte de buyurduğunuz gibi, o 21 günü de müteakip, gereğini yapabileceğiz.

Sayın Akman'a elbetteki sorularınız olacak. Şöyle istirham edeceğim: diğer iki konuşmacımız da konuşmalarını bitirdikten sonra, dileyen mikrofonla, dileyen küçük el notu halinde tüm soruları birlikte verip, sayın konuşmacılarımız, bildiri sahibi konunun sahipleri sizleri bilgilendirmeye çalışacaklar.

Tüketici ve hakları ve onların örgütleri olağanüstü önemli, dünya bu yollarla bir istikametlere gitmiştir. Sabahtan beri kıymetli konuşmacıların söyledikleri bir husus var, şunlar geldi, bunlar gelmedi. Yeni bir oluşum. Ben bakanlığı çok modern buldum bu davranışıyla. Yeni bir oluşumun farkında değilsiniz, dünyayı artık sivil toplum örgütleri idare ediyor, edecek, edecek, edecek. Dünya öyle bir yere geliyor ki, dört veya beş tane resmîyetin dışında her şey sivil toplum örgütleri tarafından yapılacak. Bugün benim fevkalade beğendiğim, yakından tanıdığım Kimya Mühendisleri Odası, fakat fevkalade beğendiğim Ziraat Mühendisleri Odası ve Gıda Mühendisleri Odası, *"birlikten kuvvet doğar"* ın Türkiye'de çok güzel örneklerini veriyorlar. Fevkalade disiplinli, dinamik, ne ettiğini bilen çalışmalar yapıyorlar. Bilinçli başkanlarıyla, uzlaşmacı tavırlarıyla, elbetteki TMMOB'nin çatısının sağlam olduğunu, kendilerinin temellerde sağlam durduğu belirtiyorlar. Bana sorarsanız, ideal bir dünya gıda günü nedir, kimler yapmalıdır? Şöyle bir ülke var, büyük tarımcı ve büyük gıdacıdır, Türkiye büyük tarımcı ve büyük gıdacıdır. Ondan çıkarılmaya çalışılıyor, ama çıkmayacaktır. Bunların yapmasını önerirdim idealist olarak, nitekim onlar yapıyor. Diğerleri de gelip, dinleseydi, çok iyi olurdu. Ancak bu odalarımızın gayretli çalışmaları bize hız veriyor.

Avrupa Birliği'nin ruhunda iki çarpıcı şey var, bizi çok yakinen ilgilendiriyor. Bunları mutlaka tetkik ediyorsunuzdur; bir, küçük aile işletmeleri tarım açısından

Avrupa tarımının belkemiğini oluşturur. Avrupa'da tüm kararlar, Avrupa Birliği'nde sivil toplum örgütleri tarafından halka sunulur, geliştirilir, öğrenilir, karar verilir ve hükümetlere dikte ettirilir. Buna 6 ay, 1 yıl, 2 yıl geçtikçe, bizim kendi izlemelerimizde de göreceksiniz ki, daha doğrusu bizim izlenmemizde göreceksiniz ki, böyle olduğu görülecek. Ben bu nedenle toplantıyı amacına ulaşmış buluyorum. Çok beğendiğim bu odaların, bu dinamik ve bilimsel çalışmalarının devamını diliyorum.

Sayın Çakar, sizi biz buradan istirham edelim, zamana gene aynı biçimde uyalım.

TÜKETİCİNİN BİLGİ EDİNME HAKKI

Turhan ÇAKAR - Tüketici Dernekleri Federasyonu

Tüketicilerin bugün ülkemizde karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi de güvenli ve yeterli gıdaya ulaşmada yaşanan sıkıntı ve güçlüklerdir.

Sağlıksız ve yetersiz beslenen toplumların kalkınması, onurlu ve saygın bir şekilde yaşaması olanaklı değildir. Bu nedenle, özellikle de yoksul ve dar gelirli tüketiciler için, ülkemizin ve halkımızın bugünü ve yarını için sağlıklı ve yeterli gıdaya ulaşmada yaşanan sorunların, güçlüklerin ve sıkıntıların mutlaka ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Tüketicilerin evrensel haklarından olan bilgilendirme hakkı gereğince; ne yediğini, ne içtiğini bilme; gıdanın özellikleri, riskleri, tehlikeleri hakkında tam ve eksiksiz olarak bilgilendirme hakları vardır.

- Bugün ve yarın için gıda, dünyanın ve insanlığın en önemli stratejik konuların başında gelmektedir. Uluslararası emperyalist gıda tekelleri, dünyanın ve ülkemizin tarım ve gıda politikalarını yönlendirmektedir.
- Ülkemizde sağlıklı ve yeterli gıda üretimi ile tüketicilerin güvenli ve yeterli gıdaya ulaşmasında yaşanan sorunların önemli bir nedeni de ülkemizin gıda ve tarımsal politikalarında IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve Çok Uluslu Emperyalist gıda tekellerinin oynadığı oyunlardır.
- Diğer taraftan, söz konusu bu emperyalist kuruluşların ve tekellerin yarattığı çok önemli bir sorun da tüketicilerin bilincini bulandırma, yanlış bilgilendirme ve yönlendirme girişimleridir.

Tüketiciler, gıda ve beslenme konusunda eksiksiz ve doğru olarak bilgilendirilir ise seçme hakkına, sağlıklı ve güvenlik hakkına, ekonomik çıkarlarının korunması hakkına uygun gıdaya ulaşabilirler ve beslenebilirler.

Bilgisiz ve bilinçsiz gıda tüketimi; hem aile hem de ülke ekonomisine zarar verdiği gibi, tüketicinin ve toplumun sağlık ve güvenliğinin de riske ve tehlikeye girmesine neden olur.

Özellikle de, dar gelirli ve yoksul tüketicilerin harcamaları içinde gıda harcamaları en büyük gider kalemini oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu kesimlerin sağlıklı, güvenli gıdaya ulaşabilmeleri ve beslenebilmeleri için, doğru ve eksiksiz bir şekilde bilgilendirilmeleri çok önemlidir.

Tüketicilerin sağlıklı ve güvenli gıda maddesine ulaşabilmesi ve bu gıda maddelerini seçebilmesi için gerekli olan koşullar şunlardır:

a. Tüketicilerin sahip olması gereken olanaklar ve nitelikler ile dikkat etmeleri gereken koşullar:

- Tüketicilerin etiket okuma ve okuduğunu anlama bilgisine ve bilincine sahip olması,
- Açıkta satılan hangi gıda maddelerinin alınmaması gerektiğinin bilgisine ve bilincine sahip olunması,
- Gereksinmesine uygun olarak güvenli ve sağlıklı gıda maddelerini seçebilme bilgi ve bilincine sahip olunması,
- Niteliksel, niceliksel ve hukuksal yönden ayıplı, kusurlu ve sağlıksız gıda maddeleri için ilgili kuruluşlara başvuruda bulunma ve hak arama bilgisine ve bilincine sahip olunması,
- Satın alma gücüne sahip olunması,
- Beslenme bilincine sahip olunması,

b. İlgili kamu kuruluşları tarafından yerine getirilmesi gereken sorumluluklar ve koşullar ile yapılması gereken işler:

- Evrensel tüketici haklarına uygun gerekli ve yeterli bir gıda mevzuatının (Gıda Kanunu, Gıda Kodeksi, Yönetmelikler ve Tebliğler) var olmasının sağlanması ,
- Var olan gıda mevzuatının etkili bir şekilde uygulanabilmesinin sağlanması,
- Firmaların gıda mevzuatına ve tüketici haklarına uygun üretim, dağıtım ve pazarlama (sunum) yapmalarının sağlanması,
- Etkili ve yeterli denetim yapılması,
- Üstün teknik donanıma, yönteme ve personele sahip laboratuvarların kurulması ve yeterli şekilde analizlerinin yapılmasının sağlanması,
- Üretici, dağıtıcı ve nihai ürünleri tüketicilere sunan satıcı ve pazarlamacıların yeterli şekilde bilgilendirilmesi ve eğitilmesinin sağlanması,
- Tüketicilerin bilgilendirilmesi ve eğitilmesinin sağlanması,
- Yapılan denetimlerde ve analizlerde gıda mevzuatına uygun olarak sağlıksız, güvensiz riskli ve tehlikeli ; niteliksel, niceliksel ve hukuksal yönden ayıplı gıda maddeleri görüldüğünde bu gıda maddeleri hakkında marka ve firma adı verilerek tüketicilerin bilgilendirilmesi ile bu gıda maddelerinin piyasadan toplanmasının, üretimini durdurulmasının sağlanması ,
- Gıda maddelerinin içeriği, niteliği ve özelliği hakkında doğru tam ve eksiksiz bilgilerin ve gerekli uyarıların da yer alacağı bir etiketleme sisteminin oluşturulmasının ve denetlenmesinin sağlanması,

- Gıda maddeleri hakkında kitle iletişim araçlarında yer alan reklam ve tanıtımların aldatıcı, yanıltıcı ve istismar edici olmaması yönünde gerekli önlemlerin alınması ve denetimlerin yapılmasının sağlanması,
- Aldatıcı, yanıltıcı ve istismar edici gıda maddeleri hakkında tüketicilerin bilgilendirilmesinin sağlanması ,

c. İlgili firmalar tarafından yerine getirilmesi gereken koşullar ve sorumluluklar ile yapılması gereken işler

- Var olan gıda mevzuatına ve tüketici haklarına uygun olarak sağlıklı ve güvenli üretim, dağıtım ve pazarlama (sunum) yapılması,
- Gıda maddelerinin özelliği, niteliği, niceliği hakkındaki etiket ve ambalaj bilgilerinin eksiksiz ve doğru olarak verilmesi,
- Ürün hakkında gerekli ve yeterli derecede kalite kontrollerinin yapılması,
- Gerek gıda maddelerinin ambalaj ve etiketlerinde verilen bilgilerin gerekse yazılı, görsel işitsel basın ve yayın organlarında gıda maddeleri ile ilgili yapılan reklam ve tanıtımların aldatıcı, yanıltıcı ve istismar edici olmaması,
- Gerek etikette, gerekse basın ve yayın organlarında gıda maddelerine ilişkin verilen bilgilere uygun ürünün tüketiciye sunumunun sağlanması
- Gıda maddeleri hakkında etiket ve kitle iletişim araçlarında verilen bilgilerin, ürünün sağlıklı ve güvenli olarak tüketiciye sunumunu sağlamayabilecek şekilde olması yada tüketicilerin seçme hakkını kullanabilmesi için gıda maddelerinin niteliği ve niceliği hakkındaki bilgilerin veya uyarıların eksiksiz ve doğru bir şekilde tüketicilere duyurulması veya bu bilgilerin etiket üzerine yazılmasının sağlanması
- Tüketicilerin sağlık ve güvenliğini risk ve tehlikeye atacak gıda maddeleri hakkında zaman geçirmeden tüketicilerin, ilgili ve yetkililerin bilgilendirilmesinin ve bu gıda maddelerinin toplanmasının, üretiminin durdurulmasının sağlanması

Tüketicilerin sağlıklı, güvenli gıda maddelerine ulaşabilmesi ve bu gıda maddelerini doğru bir şekilde seçebilmesi için yukarıda belirtilen koşulların büyük bir çoğunluğu yerine getirilmemektedir.

- Tüketiciler gerek gıda seçimi gerekse hak arama yönünden yeterli bilgiye ve bilince sahip değildirler.
- Gıdaların içeriği, niteliği ve özelliği hakkında tüketicilere doğru ve eksiksiz bilgi verecek yada tüketicileri uyaracak bilgilendirme sistemine ilişkin yeterli bir yasal düzenleme yoktur. Var olan düzenleme de yeterince uygulanmamaktadır.

- Denetimler yeterli değildir.
- Sağlıksız, güvensiz gıda maddeleri ile aldatıcı, yanıltıcı, istismar edici gıda maddelerinin reklamları hakkında tüketiciler bilgilendirilmemektedir.

Katrilyonlarca Türk lirası tutarında genetik yapısı değiştirilmiş gıda maddelerinin 1996 yılından beri ABD ve Arjantin'den ülkemize girdiği Tüketici Hakları Derneği tarafından yaptırılan tahlillerle kanıtlandığı halde, ilgili ve yetkililerce bugüne kadar herhangi bir önlem alınmamıştır. Tüketiciler, ülkemize gelen ve 900 – 1000 çeşit gıda maddesinde kullanılan genetik yapısı değiştirilmiş gıda maddeleri hakkında gerek ilgili kamu kuruluşları, gerekse firmalar tarafından hiçbir şekilde uyarılmamış, bilgilendirilmemiş ve kobay durumuna düşürülmüştür.

Enerji içecekleri konusunda bilim insanlarının ve bizatihi Tarım Bakanlığı'nın oluşturduğu kurulun görüşlerine ve Danıştay kararlarına aykırı çok yüksek limit değerlerine sahip Tebliğler yayımlanarak tüketicilerin ve özellikle de gençlerin güvenliği tehlikeye atılmıştır.

Konu ile ilgili olarak, enerji içeceklerinin konulduğu kutuların etiketlerinde bulunan uyarıların bir anlamı var mıdır ve bu uyarıların bir yararı olmuş mudur ? Bilimsel komitenin ve Danıştayın kararlarına aykırı olarak bile bile güvensiz, uyarıcı içeceklerin üretimine ve tüketicilere sunulmasına izin verilmiş olmuyor mu?

Güvensiz gıda maddelerinin üretimine ve tüketicilere sunumuna izin verilerek gıda mevzuatına, Ürünle İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanmasına ve Uygulanmasına Dair Kanun'a ve tüketici haklarına aykırı davranılarak suç işlenmiş olmuyor mu?

Tüketiciler olarak, vergilerimizle çalışmalarını sürdüren ve bize karşı sorumluluğu bulunan ilgili kamu kuruluşlarından yasalara ve tüketici haklarına saygılı olmalarını; sağlığımızı ve güvenliğimizi tehlikeye atacak gıda maddelerinin üretimine, ithalatına ve bizlere sunulmasına izin vermemelerini, bizleri tam ve eksiksiz olarak bilgilendirme, uyarma sorumluluğunu yerine getirmelerini isteme hakkımız vardır. Bu hakkımızı da en iyi ve etkili şekilde sonuna kadar kullanmamız gerektiğini ve kullanacağımızı da belirtmek isterim.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz Sayın Çakar'a teşekkür ediyoruz.

Kuşkusuz ki, uzun yıllardır bu konularla ilgili çalışmaktadırlar. Mühendislik bir format mesleğidir, geçişim daha kolaydır, yani bir altyapı edinme olayıdır. Meslekten de mühendis oluşları, gıda dalında, tarım dalında ve elbetteki gıda sanayinin ana noktalarından biri, kimyasal girdi şeklinde olduğundan, vukufla konuları bize getirdiler. Ancak gönül isterdi ki, onlar da çok hassas, genetiği değiştirilmiş organizmalar ve bir de bu performans artırıcı içecekler hususundan ziyade, biz ne yiyoruz, ne içiyoruz, sahibimiz kim, daha büyük maddelerde nasıl bir kontrol; kendileri bu konuda bize soru-cevap anında, kaç yılda analizi yapıyorlar,

kaç tane serbest halkı dinliyorlar? Türkiye’de tağşiş, gramaj, etikete uygunsuzluk, bozulmakta olan gıda; tabii yasalarla bunlar ilgili yerlere verilmiş görevler, onlar yapılıyor; ancak tüm dünyada tüketici kuruluşları da bunları aralıksız yapıyorlar. Başta sağ olsunlar bize çok güzel bilgiler verdiler; Türkiye’deki gıdaya erişim veya insanların gelir seviyesi nedir şeklinde. Türkiye mevcut işsizliğine, yıllık düşük Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına, nüfusuna oranla, tabii o da yıllık milli geliri oluşturuyor, *“onlara rağmen doğrudan aç yoktur”* u kendileri ifade buyurdular.

Şu anda da elbetteki, bütün bu bilgileri biz kimden, ne suretle, nasıl alacağız? Bu çok önemli bir şey. İletişim araçları malum, kitlesel olarak, görüntü, okuma, yazma şeklinde. Onlardan yeterince yararlanabiliyor muyuz? O da tabii, olayın bir başka yönünü oluşturuyor. Bu konuda rahatlıkla söyleyebileceğimiz, Odamız tarafından da daima desteklenen çalışmaları, Ali Ekber Yıldırım Beyefendi bu konuda iyi kalem tutanlardan, iyi araştırma yapanlardan. O nedenle, ileride bu iletişim araçlarıyla ilgili söylemlerimizde kendilerine önce takdirlerimizi söyleyelim, kendisinin hiç yapmadığı suçları başkaları yapmaktadır. Kendileri hakkıyla işini yapan bir insan olarak, burada şimdi bilgi edinmede en ehil ağızdan medyanın rolünü bize özet halinde sunarlar ise, mutlu olacağız.

BİLGİ EDİNMEDE MEDYANIN ROLÜ

Ali Ekber YILDIRIM - Dünya Gazetesi

Öncelikle bütün dünyada, medyanın temel görevlerinden birisi kamuoyunu, okurunu, izleyicisini hemen her konuda bilgilendirmektir. Sağlıklı bir bilgilendirme için tarafsız, dürüst ve temiz bir medyanın olması çok önemlidir. Çünkü gazeteciler görevlerini kamu adına yaparlar. Gazeteciler yaptıkları bu görevleri nedeniyle biraz muhalif olmak ve konulara eleştirel bir gözle bakmak durumunda. Halkın sorunlarını, gördükleri eksiklikleri, aksaklıkları gündeme taşıyarak ilgilileri, yönetenleri çözüm bulmaya zorlarlar. Okurlarının veya izleyenlerinin günlük yaşamında gereksinim duyacakları bilgileri verirler.

MEDYA,TARAFSIZ VE BAĞIMSIZ OLMALI

Medyanın bilgilendirme görevini en iyi biçimde yapabilmesi için her şeyden önce bağımsız olması ve özgür olması şart. Bağımsız ve özgür olmayan medyanın bilgilendirme görevini tarafsız yapması kolay değil. Medya kurumlarının sahipleri “gazeteci” olduğu dönemlerde medyanın bilgileri tarafsız ve doğru bir biçimde vermesinin daha iyi ortaya çıktığını görüyoruz. Ancak medya kuruluşlarının sahipleri aynı zamanda başka alanlarda da iş yapan işadamları olunca hükümetle,yerel yönetimle veya diğer kurumlarla iyi geçinmek adına bu bilgilendirmeler zaman zaman çarpıtılarak,medya sahibinin çıkarlarına hizmet verecek şekilde verildiğini görüyoruz. Medya gücünün bir silah gibi kullanıldığına tanık oluyoruz.

Bu bilgilendirme veya bilginin çarpıtılması gıda ürünleri konusunda olunca doğrusu korkunç sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Gıda sektöründe üretim yapan bir medya patronu sahip olduğu medya gücü ile rakiplerini yıpratarak veya haksız rekabet yaratarak kendisine çok büyük çıkarlar sağlayabilir. Daha da vahim olanı toplum yani tüketiciler bundan çok büyük zarar görebilirler.

Medya gücünü kullanarak kendine çıkar sağlamak isteyen bir medya patronu, kendisine ilan vermeyen bir gıda üreticisi hakkında yaptığı haberlerle tüketiciyi yanlış yönlendirebilir. Bunun tersi de mümkün,bir gıda ürününü çok överek,çok gündeme getirerek yine tüketicinin aldatılmasına neden olabilir. Bu nedenle medyanın bilgi edinmede rolü çok büyük,ama medya kuruluşunun tarafsız,bağımsız ve dürüst olması daha da önemlidir.

GIDA TERÖRÜ PROGRAMLARI İLGİ GÖRÜYOR

Medyanın etkinliği arttıkça tüketicinin gıda ürünleri konusunda bu kanallardan bilgi edinmesi daha da yaygınlaşıyor. Bugün hem ulusal hem de yerel medya haberlerinin önemli bölümünü gıda, sağlık ve eğitim konularını kapsıyor. Gıda ürünleri insan sağlığını ilgilendirdiği için de genellikle toplum bu tür haberlere karşı daha duyarlı. Bu nedenle özellikle görsel medyada yer alan ve “gıda terörü” olarak adlandırılan

sağlık koşullarına uygun olmayan üretimlerin gösterildiği programlar çok büyük ilgi görüyor. İnsanlar bu programları izleyerek bazı ürünleri tüketmekten vazgeçiyorlar. Bazı ürünler ise o kadar çok özendiriliyor ki, bu ürünlerin tüketiminde ciddi artışlar sağlanıyor.

“Gıda terörü” konusunu en çok gündeme taşıyan gazetecilerin başında yer alan Uğur Dündar, bir röportajında yıllarca bir çok konuda haber yaptığını, bir çok yolsuzluk, kaçakçılık, rüşvet dosyasını gündeme getirdiğini üstüne gittiğini ancak izleyiciden,tüketiciden en fazla ilgiyi “gıda terörü” konusunda gösterdiğini ifade ediyor. Uğur Dündar yıllardan beri gıda terörü konusunu ele alıyor. O kadar ki, insanlar O'nun programlarını izledikten sonra, “biz ne yiyip ne içeceğiz” diye soruyorlar. Dündar'ın bu programları ilgi görünce bir çok televizyon kanalında benzerleri yapılmaya başlandı. Bunlardan çoğu ilgi ile izleniyor.

Tabii bu programlar genellikle küçük çaplı ve hijyen olmayan şartlarda gıda üretimi yapanları ekrana taşıyorlar. Ancak; bunun temelinde yatan organizasyonsuzluğu, altyapı eksiklikleri pek dile getirilmiyor. Hatta görevi o işletmeleri denetlemek olan kurumun yöneticileri ile baskın yaparak bu görüntüleri kamuoyuna sunuyorlar. Yani, o işletmeleri denetlemeyenlerin hiç mi suçu yok? Merdiven altı üretime izin verenlerin sorumluluğu hiç sorgulanmıyor. O işletmelerden gıda ürünü satın alanlar neden bile bile o ürünleri alıyorlar,o sağlıksız koşulları hiç görmüyorlar mı? Bunun da sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. Tüketici bilinçlendikçe ve gördüklerinin hesabını sorduğu ölçüde haklarını savunan bir toplum oluruz. Yani biz Uğur Dündar'a iş bırakmayacak birikime ve duyarlılığa sahip oldukça medyanın “gıda terörü” konusuna olan ilgisi de azalacak ve daha farklı daha bilgilendirici haberlere yer vereceklerdir.

MEDYANIN ETKİNLİĞİNİ KULLANMALIYIZ

Burada hemen şunu da belirtmeliyim ki, tüketicinin medya yolu ile bilgi edinmesinde de tüketici olarak bizler önemli bir görev üstlenebiliriz. Gördüğümüz yanlışlıkları,eksiklikleri, bize zarar verecek ürünlerin başkalarına da zarar vereceğini düşünerek bu bilgileri kendimize saklamamalıyız. Kitle iletişim araçları aracılığıyla kamuoyu ile paylaşmalıyız. Bu aynı zamanda gıda üreten firmaların disipline edilmesi açısından da önemli. Siz yurttaş olarak, tüketici olarak bir firmaya şikayetinizi bildirdiğinizde dikkate almayabilirler ancak medya aracılığı ile bunu dile getirdiğinizde daha fazla dikkate alıyorlar. Bunu sık sık yaşadığımız için rahatlıkla söyleyebilirim.

Birkaç yıl önce, organik ürünlerin Türkiye’de yeni yeni raflara girmeye başladığı günlerde yaşadığım bir olayı paylaşmak isterim. Bir pazar günü büyük bir alışveriş merkezinde alışverişe çıkmıştım. Tanınmış köklü firmalardan bu mağazada küçük bir rafta “organik ürünlerini” satışa sunuyordu. Tarımla ilgili yazı yazdığım ve organik ürün üretimini önemseydiğim için doğrusu hoşuma gitti. Çünkü bu ürünleri ihraç ediyorduk ama iç piyasada pek tüketilmiyordu. Ürünleri izlerken, ambalajlarda küçük kurtçukların gezindiğini görünce açıkçası irkildim. O anda fotoğraf makinem

olsa çekecektim. Tanıdığım bir firmaydı. Ertesi gün işe geldiğimde firmayı aradım ilgili kimselerin olmadığını sonra arayacaklarını söylediler. Bu şekilde birkaç kez telefon ettim ama pek ilgilenen olmadı. Bir iki gün bu şekilde geçti ve ben bu kez DÜNYA Gazetesi'nden aradığımı söyleyince şirketin Yöneyim Kurulu Başkanı bir iki dakika içerisinde geri döndü. Durumu anlattım. Hemen ilgileneceğini söyledi ve ilgilendiler. Buna benzer bir çok olay yaşıyoruz. Sizlerde önerim, medyayı bu yönü ile değerlendirmeniz. Yani gördüğünüz eksiklikleri, yanlışlıkları inandığınız, güvendiğiniz gazetecilerle paylaşın ki, o konu gündeme getirilsin ve başkaları zarar görmesin. Bilgi edinme hakkı gibi bilgiyi paylaşmayı da önemsemeliyiz. Çünkü bilgi paylaşıldıkça çoğalır ve değer kazanır.

GIDA HABERLERİ MEDYADA NASIL YER ALIYOR?

- 1-Gıda terörü dediğimiz hijyen şartlara uygun olmayan ortamlardaki üretim...
- 2- Gıda ürünlerinin ihracatında ortaya çıkan sorunlar... İlaç kalıntısı, ürünün geri dönmesi,ithalatçı ülkelerin belli ürünlere yasak getirmesi.
- 3- Gıda zehirlenmeleri
- 4- Hastalık,felaket ve benzeri olumsuzluklar
- 5- Gıda ürünlerinin sağlığa etkisi
- 6- Gazetelerin yemek veya gurme sayfalarında yer alan haberler

Geniş bir kitlenin ilgisini çektiği için medya gıda konusu ile yakından ilgileniyor. Ancak bu konuda medyada uzmanlaşma istenilen düzeyde değil.Medyanın gıda konusunda kamuoyunu doğru bilgilendirebilmesi için uzmanlaşmaya,bu alanda uzman muhabir ve gazetecilere gereksinim olduğunu düşünüyorum.

Gazetelerde,televizyonlarda nasıl ekonomi muhabiri varsa,nasıl ki eğitim veya sağlık muhabiri var ise, gıda veya tarım alanında da mutlaka uzman muhabirler olmalı.İnsan sağlığı açısından son derece önemli olan gıda sektörü eğer uzman muhabirler tarafından izlenirse kamuoyunun daha sağlıklı bilgilendirileceğini düşünüyorum.

KUŞ GRİBİ KONUSUNDA DENGELİ YAKLAŞIM

Tüm bu söylediklerimi bazı örneklerle açıklamak istiyorum. Öncelikle güncel olması nedeniyle kuş gribi konusuna değinmek istiyorum. Kuş gribi yaklaşık 10 yıldır dünyanın gündeminde. Avrupa, Asya, Afrika, Amerika' da toplam 25 ülkede kuş gribi yaşandı. Türkiye de kuş gribi tehdidi ile karşı karşıya olan ülkelerin başında yer alıyordu.

Medya bu konuda kamuoyunu kısmen bilgilendirdi. Ancak, bu çok yetersiz bir bilgilenecekti. Tarım Bakanlığı konuya ilişkin bir tatbikat yaptı ancak medya buna çok az yer verdi.

Ne zamanki, Manyas'ta kuş gribi ortaya çıktı, medya konuya detaylı olarak girdi. Belki de ilk kez medyanın önemli bir bölümü “felaket tellallığı” yapmadı. Daha ölçülü, daha sağlıklı bilgiler verdi.

Benim gün boyu izlediğim televizyon kanallarında konunun uzmanları her yönü ile bilgi verdiler. Tarım Bakanı'ndan, tüketici derneklerinin yöneticilerine, sağlık uzmanından, gıda uzmanına kadar her kesimden uzmanlara danışıldı. Bilgileri kamuoyuna aktarıldı. Panik ve dehşet havası olmadı.

Kuş gribinin nasıl bulaştığını, insana bulaşma olasılığı, kanatlı sektörünün ekonomideki önemi, beyaz et ve yumurta tüketimi konusunda yol gösterici ve uyarıcı bilgiler kısacası her yönü ile kamuoyu bilgilendirildi.

Bu kadar iyi bir yayıncılık yapılmasında sektördeki firmaların, sivil toplum örgütlerinin, meslek kuruluşlarının ve Tarım Bakanlığının sağlıklı bilgi akışı sağlaması da etkili oldu.

HORMON OLAYINDA BÜYÜK HATA YAPILDI

Hatırlarsanız aylar önce yine kanatlı sektörü çok önemli bir sorunla karşı karşıya kaldı. Eski bir futbol hakemi, “tavuklar hormonlu, tavuk yerseniz hormon dengeniz bozulur, ben tavuk eti yemiyorum” dedi.

Medya bu konuda çok büyük hatalar yaptı. Her şeyden önce tavukçuluk konusunda en küçük bir bilgisi olmayan bu eski futbol hakeminin sözlerini ciddiye alarak araştırmadan manşetlere taşıdı. Konu ana haber bültenlerinde, tartışma programlarında günlerce tartışıldı. Tanınmış yazarlar köşelerinde bu konuyu detaylı bir şekilde yazdılar. Tavuk eti fiyatları düştü. Tavukçuluk sektörü trilyonlarca liralık zarara uğradı. Tarım Bakanlığı ve ilgili kuruluşlar ya açıklama yapmakta çok geciktiler veya medya bu açıklamalara yeterince yer vermedi. Tüketicinin yanlış bilgilendirilmesi nedeniyle bir sektör ciddi biçimde zarara uğradı. Halbuki daha baştan, Veterinerlik Fakültesi veya Veteriner Mühendisler Odası'ndan, uzmanlardan görüş alınsaydı bu kadar büyük hatalar yapılmamış olurdu. Doğrusu, medyanın da atkılarını ile Toroğlu'nun sektöre verdiği zarar kuş gribinin verdiği zarardan daha büyük oldu.

DOMATESTE AKDENİZ SİNEĞİ VAR MI?

Benzer bir durum bu yıl Rusya ile yaşanan “Akdeniz sineği” krizinde yaşandı. Hatırlayacağınız gibi günlerce gazeteler, televizyonlar Akdeniz sineği nedeniyle Rusya'nın domates ihracatını durdurduğunu yazdı. Dönemin Tarım ve Köy İşleri Bakanı Prof. Dr. Sami Güçlü'nün domates sineği yüzünden görevden alındığı manşetlerden verildi. Ancak birkaç gün sonra domateste Akdeniz sineği olmadığı bu sineğin meyvede görüldüğü görüşü yer aldı. En baştan uzmanlara sorulsaydı, habere kuşku ile bakılısaydı ve uzmanlara danışılısaydı böyle bir hata yapılmayacaktı. Bu hatanın domates üreticilerine verdiği zarar da trilyonlarca liraya mal oldu. Tüketici yanlış bilgilendirildi.

SAHTE BAL KRİZİ

Bir başka örnek ise sahte bal olayında yaşandı. Burada ise medya ile birlikte Tarım Bakanlığı da birinci derecede suçlu. Çünkü Tarım Bakanı sahte bal üretenler diye bir liste açıkladı. Koruma Kontrol Genel Müdürü bu firmalardan bazılarının talebi üzerine “firmanız sahte bal kategorisinde bulunmamakta” şeklinde yazılı bir belge verdi. Medya, haber sayfasında sahte bal üreticisi diye ilan ettiği bir firmayı, ilan sayfasında sahte bal üretmiyor diye duyurdu. Okur, tüketici hangisine inanacak?

Ya Bakan doğru söylemiyor, ya da Koruma Kontrol Genel Müdürü?

Ama medyanın da bunu sorgulaması gerekiyordu. Okuru doğru bilgilendirmesi gerekiyordu. Özellikle sansasyon seven medya kuruluşları firmaları sahtekar ilan edilen haberlere geniş yer verirken, düzeltme haberlerini adeta gizledi.

Böylesine bir bilgi kirliliği tüketicinin ve kamuoyunun medya yolu ile bilgilendirme hakkını kötüye kullanmaktır. Ayrıca tüketiciyi aldatmaktır..

KANSERLİ VEYA İLAÇ GİBİ ÜRÜN

Bu arada medyada gıda ürünleri ile ilgili haberlerde genellikle iki önemli nokta önem kazanıyor.

Eğer medya, bir gıda ürününü övecekse, o ürünün kansere iyi geldiğini, kalp hastalıklarına iyi geldiğini, cinsel gücü artırdığını, kolesterolü düşürdüğünü iddia eder.

Yok eğer olumsuz bir haber yazılacaksa bu kez haberde adı geçen ürün ya zehirli olduğu veya kansere neden olduğu ifade edilir. Tabii her iki durumda da tüketicinin yanlış bilgilendirilmesi hatta yönlendirilmesi söz konusu.

Burada bir başka ayrıntıyı paylaşmak istiyorum. Bir haber medyada ilk olarak nasıl yer alırsa o haber artık beyinlerde yıllarca öyle kalır. O haberi düzeltmek çok kolay değil. Çünkü medyada çalışanlar okumayı çok sevmezler. Ayrıca yaptıkları bir hatayı kolay kolay kabullenmezler. Kuş gribi gündeme gelince bazı gazeteler hemen tavuktaki hormon olayına dikkat çektiler ve sanki hormon yaygın olarak kullanılıyormuş gibi haber verenler oldu. Kuş gribi ile hormon kullanımını karşılaştıranlar oldu.

AB'YE GİRERSEK KOKOREÇ YASAKLANACAK MI?

Son bölümde birazda Avrupa Birliği konusuna değinmek istiyorum. Medyanın bir kısmı için Avrupa Birliği ile uyum sürecinde demokrasi, ekonomi, tarım vs. hiç sorun değil. Asıl sorun “kokoreç” sorunudur. Yani kokoreç yiyecek miyiz, yoksa yiyemeyecek miyiz? Bu son yıllarda her fırsatta gündeme getirilen bir konu. Oysa Avrupa Birliği ile uyum sürecinde tarım konusu ne kadar önemli ise Gıda Güvenliği, insanların sağlıklı beslenmesi konusu da o kadar önemlidir. Fakat medya bu konuya henüz yeterince ve derinlemesine eğilmediğini düşünüyorum.

Özetle, tüketicinin bilinçlenmesi, doğru bilgi edinmesi için medyaya çok önemli görevler düşüyor. Medya, bu görevi yapabilmesi ise tarafsız ve bağımsız olmasına bağlı.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Çok teşekkür ediyoruz Sayın Ekber Yıldırım.

Ekber Bey, yazılarını zevkle okuduğum, hakikaten dürüst kalem tutan insanlardan biri. Kendisi de zaten genel görüşlerinde, sanki dışarıdan biriymiş gibi, bu meslekten değil de; ne kadar tarafsızca örnekleriyle bize olayı sundu.

Zorca bir imtihan kazanırsınız, 5 yıl okursunuz, unvanınız Ziraat Yüksek Mühendisi olur veya son yıllarda onların puanı daha büyük, Gıda Mühendisi olur, üstüne master yaparsınız. İşte o anda siz çok şey biliyor değilsinizdir. Gene de size spesifik bir şey soruldu muydu, ya 5-6 yıllık daha akademik bir kariyere ihtiyaç vardır yahut da önerirsiniz, *“filan ağabey, filan abla, filan hoca bu konuda daha detaylı çalışıyor, onunla görüşünüz”* diye. Ama ülkede bir de türler vardır Sayın Yıldırım, bunlar beyanat verme, bilgi satma hastalığına tutulmuşlardır. Altyapıları yok, yapıları yok, altı üstü bırakınız, yapıları yok ve bunlar devamlı konuşmaktadırlar. Şans bunlara yardım etmiştir, şu veya bu nedenle daha sıkışmadan bu işler, önlerine de bir Türkiye almak kaydıyla orta eğitim seviyesinde, lise eğitim seviyesinde insanlar örgütlenmişlerdir. Siz basının bir yönüne değindiniz, ben ikinci yönüne; haber alma kaynağı bence o haberin namusu kadar önemli ve önüne geçen herkesten basınıımız bir şeyler soruyor. Korkuyorum ki, son nükleer uçaklar nasıl olacak, şu anda bana bir mikrofon uzatılabilir, *“hayır”* demiyorum, bende böyle bir hastalık olabilir. Son nükleer uçakları anlatıyorum, harp nasıl yapılır filan diye, bilmediğim kavramlarla; benim böyle bir hastalığım olabilir, bana kim niye yanaşıyor ve bunu kendi yayın organında nasıl yayınlıyor, çünkü oralarda çok ciddi insanlardan oluşan heyetler var. Bu Hanım bu işe müsait değil, niye bu bilgiyi aldığını gazetemize koymayalım diyen bulunmuyor. Bizim mesleğimizin bu konuda çok büyük bir şanssızlığı var; ömrü boyu okumak, yazmak yerine, beyanat vermeyi meslek edinmiş orta eğitim seviyesinde insanlar var bu ülkede, yani tarımı orta seviyede meslek olarak okumuşlar, lise eğitimi şeklinde. Ülkede ziraat fakülteleri var, çok kıymetli akademik kariyer sahipleri, doçentler, profesörlerimiz var ve devletin nadide Araştırma Enstitüsünde, oralara bir ömür vermiş insanlar var. Hayır, pazardaki halde 200 kelimeyle Türkçe konuşan çocuğa mikrofon uzatacak meslektaşlarımız, *“bu meyveler nedir?”* diye ve onlar da *“ağabey, bunların hepsi hormonlu, kocaman görmüyor musun”* diye, İsrail’den yeni getirilmiş çilek çeşitlerinin hormonlu olduğuna karar veriyor, 17 yaşında okuryazar pazarcı çırağı karar veriyor ve bunu reytingi en yüksek, AB filan bir şeyler var, ajansta spikerler okurken ben çok utanıyorum, hicap duyuyorum, yani haberi getirsel, *“bu ayıptır, kiminle konuştunuz siz bunu?”* şeklinde haberler geliyor. Ben de sizin kanalinızla istirham ediyorum ki, lütfen herkes haber kaynakları, ne diyorsunuz, biz onların otomatik

şeyine bağlıyız, onları tetkik ederim, Gıda Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisleri Odası, oradan izlerim; bunlar ne güzel şeyler. Bu ülkede kitle iletişimde bundan böyle, eğitime, yıllara, deneyime lütfen kıymet verelim.

Bir akşam açmışım televizyonu, yanaşiyor orta yaşlı bir pazarcıya bu sefer, gene reytingi en yüksek, “*Akdeniz sineği nedir?*” diyor. Orta yaşla pazarcı “*sineek, e bir sinek de o da işte*” diyor. İnanınız, bu ajansta söyleniyor. Bu ülkeye yazık, zamanına yazık, o aletlerin tükettiği cereyanlara yazık, yanlış bilgilendirmeye yazık, yazık ki yazık. Lütfen, bundan böyle kitle iletişim araçları kaynaklarının bilirkışı olması. Bakınız, ben ki, mesleğe yakıncayım, Kemal Bey bana “*100 yıldır tavuk vebasıyla bu şey apayrı şeyler*”, bunu da yavaşça söyledi, herhalde küçük düşmeyeyim diye. Ben gizliliği fazla sevmediğim için zararına da olsa, ayrı şeyler bunlar şeklinde. Bakın, eğitimlisinde bile, olayla yürekten uğraşan arasında bir fark. Demek ki, ben yazsam, böyle bir cüretim olsa ki, bu insani cesaretimi bir tarafa koyun, bilimde çok korkağımıdır. Orada diyeceğim ki, 100 yıllık vebayı aldınız, pulladınız, harflediniz, ülkeyi bir felaket haline getirdiniz; halbuki çok farklıymış. Bunlara dikkat edilmesini bu basından rica edelim. Erbablarımız da, aynen sizin yaptığımız gibi yapsınlar. Bunların örgütleri var, çok yetişmiş insanları var, yayınları var, oralardan, bunlardan yararlanılsın, öyle orta, lise seviyesinde tarım bilimlerinin filan yapacağı işler değildir bu, herkesin haddini bilip oturmalı. Pazarcılarla da görsel basın ilişkisi biraz daha az kursun. O gene hakem heyetleri falan, azıcık daha, onlar hiç olmaz 500-1000 kelimeyle Türkçe konuşuyorlar, 200 kelimelik pazarcılardan artık vazgeçilsin.

TARTIŞMA

Dr. Meftune EMİROĞLU

Sizlerden sorularınızı ya yazılı ya da parmağınızı kaldırıp, mikrofon vasıtasıyla, çok kıymetli, her zaman sık sık bulamayacağımız, dalındaki uzman zatlardan cevaplarınızı beklemenizi istirham edeceğim.

İlk defa Prof. Dr. Nevzat Artık, Gıda İşleri Genel Müdür Yardımcısı söz istediler; buyurun.

Prof. Dr. Nevzat ARTIK

Öncelikle sizin sohbetinizi özlemişiz, değerli katılımcılara sizin şahsınızda teşekkür ediyorum.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Beni özlememişsiniz.

Prof. Dr. Nevzat ARTIK

Siz duayenimizsiniz.

Kemal Bey'den başlayarak, birkaç şey söylemek istiyorum. Toplumun iyi bilinçlenmesi, tüketicinin eğitilmesi için bir ders şeklindeydi, teşekkür ediyorum.

Turhan Bey'in söylediklerine şöyle bir cevap vereceğim: Benim tüketici haklarına ne kadar hassas olduğumu kendisi bilir. Kendisi devamlı görüştüğümüz birisi. Ancak enerji içecekleri, söylediği şeylerde bir yanlış anlama olabileceğini söylemek için söz aldım: Enerji İçecekleri Alt Komisyonuna gelen raporda % 100 karşı olan da vardı, bunun çok da faydalı olabileceğini de söyleyebilen söylemler vardı. Bu komisyon hiç kimseden, bir firmadan emir almaz, o komisyonunun üyelerinden biri de benim. Lütfen, bu tip söylemler olmasın. Hiçbir para gücü satın alamayacak değerler, etik değerler vardır. Ben de bir tüketiciyim, akademisyenim, şimdiki görevim, herhangi bir politik şeyde değildir, tamamen 24 saat gıdayı yaşayan birisiyim. Benim makamıma gelenler bunu bilir. Siz de bunları biliyorsunuz, tüketicilerin alt komisyonlara, üst komisyonlara girmesini ilk söyleyen kişilerden biri benim, bunu arkadaşlarımız bilir. En son balla ilgili kodeks çıktı, tüketici temsilcileri bulundular, odadaki tavrımızın izlenirse, ne kadar tüketici yanında olduğunu bilir.

Ali Ekber Bey herhalde gazeteci değil. O kadar iyi yaklaşıyor, mutlaka gazeteci olamaz, başka bir meslek diyorum. Bu 1,5 yıllık dönemimde çok kötü anılarım var. Bir defa normalde akademik yayınlarıma girip, yayın yapan gazeteciler var. Mesela, haftada bir domatesteki likopenin kansere iyi geldiği konusunda demeç veriyorum. Hiç bu konuda demeç vermedim, internetten indiriyorlar, vatandaş beni arıyor. Aradığım zaman o kişiler, gazeteciler, ya izinde oluyor, ya aşl olmaya gidiyor,

değişik şeyleri var. Erman'la futbol oynuyorum, çok fazla bir şey söylemeyeceğim, onun tartışılmasını doğru bulmuyorum. Beni üzen bir şey var; Erman Toroğlu Bey, Reklam Kurulunun da üyesiyim, Sanayi Bakanlığı tarafından kişileri bilgilendirmek için görevlendirilmiştir. Ali Ekber Bey'e, çok farklı bir yaklaşımı olduğu için bir tüketici olarak teşekkür ediyorum.

Turhan Bey'e bir şikayetimi iletmek istiyorum: Ben otobüsle AŞTİ'ye geldim ve AŞTİ'de taksilere binemedim, servisler de kaldırılmış. Şiddetli bir şekilde, orada servislerin tekrar konulmasını kendisinden rica ediyorum.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Önce söyleminizi biraz tuhaf karşıladım, yani biz burada garaj kahyası mıyız falan gibi. Ama bir noktada düşünüyorum ki, tüketici hakkı denilince, bu bir hizmet tüketimidir. Ben hep ömür boyu kafam gıdada ve tarım ürününde kaldığı için, siz tabii bir adım daha, genel müdürlük, taç giyen baş akıllanmış, halbuki tüketici hizmetine her şey dahil, doğru buyuruyorsunuz.

Sayın Çakar buyurun.

Turhan ÇAKAR

Efendim, öncelikle hocama, Sayın Genel Müdür Yardımcıma ilgilerinden dolayı, katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Evet, alt komisyonlarda biz temsil ediliyoruz, daha doğrusu edilmeye başlandık, Tüketici Dernekleri Federasyonu olarak 25 alt komisyona da birtakım isimler bildirdik. Ancak, henüz daha tam yerine oturmadı. Dilerim ki, zaman içerisinde oturur.

Ancak hemen alt komisyon raporu konusundaki, siz bir yanlış anlama var dediniz. O komisyon raporu elimizde, karşı çıkanlar Tarım Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı. Komisyon raporundaki görüş, ortaya konulan görüş -keşke elimde olsaydı, getirirdim- bu doğrultuda, yani, hakim olan görüş, çünkü rapor oyçokluğuyla kabul edilebilir, oybirliğiyle kabul edilebilir, burada oyçokluğu diyelim, kabul edilen bir görüş var. Sayın Hocam, Danıştay ikinci iptal kararında diyor ki, *“madem komisyon kuruldu, komisyon kararına uymayacaktı, o zaman komisyonun kurulmasının ne gereği var, ne anlamı var”* Danıştay kararı çok mükemmel bir karar.

İkincisi; teşekkür ediyorum, derdimizi açtınız. AŞTİ'yle ilgili, oradaki servis araçlarının kaldırılmasına ilişkin Ulaşım Koordinasyon Merkezinin kararı, altında da Melih Gökçek'in imzası var. Jandarma Komutanı ve Çankaya Belediyesinin dışında, bir de Altındağ Belediyesi katılmadı, onların dışındaki belediyelerin ve Melih Gökçek'in imzası var. Biz dava açtık, bölge idare mahkemesi bundan 5 ay önce, hemen iki gün içerisinde telafisi imkansız zararlara yol açacağından yürütmeyi durdurma kararı verdi, fakat Sayın Melih Gökçek bir türlü uygulamıyor. *“Başlasınlar”* diyor, yani orada da pankartlar astı, pankartta da *“firma kaldırdı”* diyor, sanki mahkeme kararı kendi lehineymiş gibi düşünüyor, açık açık da orada *“sorumlusu da ben değilim, başlasınlar”* diyor. Fakat firma başlamak için başvuruda bulunuyor, *“henüz güzergahlar belli değil”* diye cevap veriyor. Aba

altından da, başlamak isteyenleri, orada da birtakım insanları tehdit ediyorlar. Biz ayrıca imza kampanyası açtık, imza kampanyamız devam ediyor. Tabii, sonuna kadar mücadelemize sürecektir. Buradan açıklıkla söylüyorum, başta Ankara Büyükşehir Belediyesi olmak üzere birçok kurum mahkeme kararlarını uygulamıyor. Ankaralıya ve Türkiyelilere de bu konuda duyurulur, çünkü; 35 milyon insan orada hizmet alıyor, birtakım kişilerin çıkarı uğruna insanlar mağdur ediliyor. Burada çok daha iyi hizmet verse tabii kalksın, iyi hizmet verse, eskisinden daha iyi hizmet verse kalksa. Çünkü; eskisinde bu araçlarla insanlar bedava taşınıyordu, ama şimdi yüzlerce metre elinde araçlarla sürükleniyor ve taşınıyor. Bu cevabı vermek için de bana olanak sağladığımız için çok teşekkür ediyorum. O konuyla ilgili de mücadelemiz devam ediyor. Bu gıda konusunda tabii ki, çalışmalarımız devam edecektir. Bizim amacımız, bu ülke bizim, bu sorunların çözülmesi. Tabii, sayın hocam, sizi de aşan sorunlar var, sizin çabanızı biliyorum, ama sizi de aşan sorunlar var.

Prof. Dr. Nevzat ARTIK

Sizin orada müdahale edemediğiniz durumu örnek göstermek için bunu söyledim. Enerji içeceklerindeki son hazırlanan tebliğ Avrupa Birliği'nin bir raporu esas alınarak yapılmıştır. O rapordan ben size takdim ettim, ama hiç bahsetmediniz.

Turhan ÇAKAR

Hocam, o raporda öyle bir şey yok.

Prof. Dr. Nevzat ARTIK

Buna komisyon karar vermiştir, yani doğrudur, yanlıştır, devletin seçtiği komisyondur. Mahkemenin sonucuna beklemeden yorum yapmayalım.

Bakın, bir şey daha söyleyeyim: Tüketicilere hassas olma anlamında sorarsanız, karar bize geldiği andan itibaren uygulama için 30 gün süre vardı, ama biz beklemedik, hemen illere duyuru yaptık, toplatmak için çalışmalarımız sürüyor. Eğer piyasada görüyor iseniz, daha görevini yapmamış İl Müdürleri vardır, takip ediyoruz.

Bir de şunu söyleyeyim: Avrupa'da birçok ülkeye gittiğiniz zaman, bu içecekleri içiyorsunuz. Acaba onlar daha az mı bilinçli?

Turhan ÇAKAR

Hocam, limit. 150'den yukarı olan limitler yasaklandı, Fransa'da yasak, Danimarka'da yasak.

Prof. Dr. Nevzat ARTIK

Ders anlatmak gibi olmasın, ama şöyle söyleyeyim: 10 bardak çay içen bir insanımız, bizim Türk insanı, yaklaşık 400 miligram kafein alır. Bunun bilimsel izahları da vardır. Bunun dışında taurin bir aminoasittir, bunların etkileşimi konusunda tartışma vardır. Bakın, burada önemli olan, tüketicilerin eğitilmesi.

Üzerindeki uyarıları görüyorsunuz, alkolle içilmemesi lazım, hamilelerin içmemesi lazım. Tüketici eğer bir şeyi okur ise, içmemesi lazım. Televizyonda çok açık bir program gösteriliyor ise, ben onu sevmiyorsam, izlememek için kapatma hakkım vardır. O ürün piyasadaysa, tüketici eğitilmeli ve tüketicinin bunu içmemesi lazım. Dünya Ticaret Örgütü nedeniyle dünyanın hiçbir ülkesinde hiçbir ürünü yasaklayamazsınız; bunu da burada söylüyorum.

Turhan ÇAKAR

Burada yasaklama olayı değil hocam, gramaj olayı var. Gramaj olayında hiçbir şey yok, Avrupa Birliği'nin bu konuda kararı yok, dünyanın da kararı yok.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Sayın Çakar, demin de söylediğim gibi, performansla ilgili, enerji içecekleri tabii ki önemli, özellikle gençlik içiyor, ama gıda konusunda tüketici dernekleri o kadar sizin başka çalışmalarına ihtiyacımız var ki; hem bir de meslekten geliyormuşsunuz üstüne üstlük, neler yiyoruz, neler içiyoruz? Maalesef tüm dünya bu tür şeylere, enerji içeceklerine, belki bunlar dev yapıtlar, büyük sermayeler. Ancak benim tanıdığım Nevzat hoca, üniversite son sınıf öğrencisiydi, bir tez, bir çalışma nedeniyle çalıştık. Bendeniz orta dönemi bile geçmiş bir memurdum, o bugün profesör doktor, yani kendisini çok eskiden beri tanıyorum. Bu tür şeylere taviz vermeyecek, şirketten, devletten -herkes devleti sayar, korkmak ayırır- bana tazyik yapılıyor, böyle olacak gibi şeylerle, yani ben bu konuda kefaleti çok rahat üstüme alıyorum. Tabir vardır, elimizde büyüdü diye; bilimselliği açısından elimizde büyümüştür. Kısa pantolonlu gününüzü bilmiyorum, geldiğinizde üniversite 2'deydiniz.

Sizden de benim istirhamım, hakikaten zor durumdayız, keşke en büyük, tek sorunumuz enerji içeceklerimiz olsa. O da gençliği ilgilendiriyor, onu önemsiz bulmuyorum. Ama ne olur tüketici olarak, bizim sorunlarımızla biraz meşgul olun, belediyedeki otobüsten, yediğimiz içtiğimiz, bu örgütlerin artık sesi duyulup, bir prim yapacaklar. Devlet filan son sözünü söyledi, örgütlenebiliyor veya örgütlenemiyor, herkes bunları biliyor.

Buyurunuz Sayın Ataman.

R. Petek ATAMAN

Enerji içecekleriyle ilgili prensipte birkaç şeyi açıklığa kavuşturmak gerektiğine inanıyorum. Söylediğim her şey kişiselikten uzak, kurumsal yaklaşımlar olacak.

Avrupa Birliği Bilimsel Komitesinin bu konudaki raporu hem 150 miligram kafein içeren içeceklerin hazırlanmasında bilimsel destek olarak alındı, hem 350 miligram çıktığımızda aynı rapordan destek sağladık. Şunun için bunu söylemek istiyorum: O raporda çok ciddi birtakım risklere dikkat çekiliyordu. Kanıtlanmış şeyler değildir, farklı da sonuçlanabilir. Ama bilimsel bir inisiyatif kullanılıp, düşük limitler tercih edildiyse, daha sonra bilimsel olarak ne değişti de limitler yükseltildi diye sormak

gerekir. Bir ikincisi de, gerçekten bilim insanları bunu tekrar düşük limitlerde uygulama yönünde alt komisyon raporu düzenlediyse, buna da uyulması gerektiğine inanıyoruz. Ben bunları enerji içecekleri özelinde değil, ama bir mevzuat oluştururken, prensiplerin oluşturulması adına dile getirdim.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz size teşekkür ediyoruz Sayın Başkan.

Ben zannediyorum ki, Ekber Bey'e herkes tarafından iltifat edildi, çok beğenildi. Buna rağmen, eklenti yapmak ister misiniz?

Ali Ekber YILDIRIM

Hocamız gazeteci değil galiba dedi. Ben gazetecilik bölümü mezunuyum, bir de gazetecilik bölümünde de ders veriyorum hocam.

Teşekkür ederim.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Aman verin, o hepsinden iyi, kendiniz gibi insanlar yetişsin.

Ali Ekber YILDIRIM

Espri olduğunu biliyorum, ben de bunu açıklamak için söyledim.

Yalnız, öğrencilere olması gereken gazeteciliği, bir de olanı anlatıyoruz; orada da bir gelişkimiz var tabii.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Lütfen, öğrencilerinize haber kaynaklarına -Türkiye'deki büyük sorun bence buradan da geliyor- onu da derslerinizde iletiniz.

Kemal Bey'in bir katkısı

Kemal AKMAN

Bu güzel oturumu idare eden, esprileriyle renk katan, tabii ki buradaki biraz da ilgi ve alakayı artıran Meftune Hanımefendi'ye, böyle güzel bir toplantıyı yönetmesinden dolayı teşekkür ediyorum. Bana bir soru sordu, yalancı veba, eskiden beri vardı. Türkiye'de new castle sempozyumları düzenlendi, vebadan kırıliyorduk. Konunun uzmanı Koruma Kontrol Eski Genel Müdürü, Sayın Hüseyin Sungur da burada , kendisi daha iyi bilir, biz onu unuttuk artık, yani yok öyle bir şey, yalancı veba. Kanatlı vebası farklı bir olay, bu kanatlı vebasının geçmişi, kronolojik sıralaması farklı. Ama maalesef, biz bu kadar altyapısı, örgütlenmesi, telekomünikasyonu ve en üstün düzeyde bir sektör olmaya namzet olarak, ülkemizin, tüketicinin haklarını ön planda tutan bir sektör olmamıza rağmen, birtakım etkileşimleri de beraber getiriyoruz.

Gazeteci arkadaşımız Sayın Ali Ekber Yıldırım, tabii medya hiçbir tutarsız, talihsiz açıklama yapmıyor diyor, ama tartışılmasını bile istemediğimiz kişinin sektöre tahribatını düşünebiliyor musunuz? Hormon, antibiyotik dedi, bugünkü yarattığı şeyden, ne peşinde olduğunu da biz tartışmadık. Onun üstünde biz bilim adamları, otoriteler, devlet mekanizması bir sürü beyanat verdi, o adamın etkinliği, reytingi, televizyondaki ve gazetedeki etkisi kaybolmadı. Biz bunun üstüne ne yaptık biliyor musunuz? Hakikaten bu sektörümüzü, biz bu tüketiciye hizmet için, yerini korumak için bir platform kurduk, adına da “Sağlıklı Tavuk Bilgi Platformu” dedik. Medyanın patronu yok, patronun medyası var da. “Türkiye’de biz acaba nasıl çıkarız bu işin içinden, nasıl kendi menfaatlerimizi veya tüketicinin doğru bilgilendirilmesiyle ilgili enstrümanları iyi kullanırız?” diye bu yollara şey yaptık.

Bir soru gelmiş, şimdi isterseniz, onu bir dile getireyim: “Avian influenza 80 derecede 1 dakikada tamamıyla zararsız oluyorsa, niye ihracatımız bu denli düştü? Sonuçta ihracat yaptığımız ülkeler gıda konusunda bilinçsiz, tüketiciyle bir bilinçsizlik mi yapmış oluyor; yoksa bu durum sadece uluslar arası.....???” diye bir soru var. Celal Bayar Üniversitesindeki öğrenci arkadaşımıza teşekkür ediyoruz. Dünya Sağlık Örgütü diye bir örgüt var, bildirim yapmak zorundayız, bir salgın hastalık çıktığı zaman, Hayvan Hastalıkları Ofisi, oraya bildirim yapmak zorundasınız. Bu hastalığı biz oraya bildirdik. Bildirdikten sonra Dünya Sağlık Örgütü bunu dünyaya sirküle etti. Sirküle edince, usulen, daha dün biz bile, bizde çıkmamıştı, Rusya’yla en ufak bir ticari ilişkimiz yok, yani tavuk konusunda yok, - yeni yeni Rus heyetleri geliyor, karşılıklı görüşüyoruz, daha bir ay önce filan geldi- ama yasak koyduk. Niye koyduk? Avian influenza çıkmış dediler, yasak koyduk. Dolayısıyla da Avrupa Birliği’nde, diğer ülkelerde, Romanya bile bize yasak koydu, kendisinde çıkmış, bize de yasak koyuyor. O bakımdan bu gayet normal şeyler. Önemli olan, bu hastalığın kaldırıldığına dair aynı ofise bildirim yapmaktır. Sayın Başkanım elimden alıyordum, kusura bakmayın.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Estağfurullah. Sanki bana çok riayet edermiş gibi, söyleyeceği bir şey olsa, elimden alıp, kendisi devam edecek. Herhalde ifade buyurdunuz.

Bir soru daha vardı, Ekber Bey’in de kısaca ekleyeceği şey var.

Ali Ekber YILDIRIM

Bana gelen soru, “bu tür haberlere karşı, yani yanlış haberler için ekran kapatma veya uygun bulunacak meblağlarda, yani caydırıcı bir para cezası var mı?” diye. Daha önceden ekran karartma vardı, ama bu daha sonra kaldırıldı ve onun yerine, diyelim ki o programın o saatinde, daha önce o saatinde de denilmediği için, bir belgesel veya Türk sanat müziği veya benzer bir şey gönderiliyordu, yayın kaseti gönderiliyordu, onun yayınlanması gerekiyordu. Aslında bunların ikisinin de yanlış olduğunu düşünüyorum, yani en azından bir tüketici o kanalları denetlemeli, çünkü karartmaya gerek yok, zaten kumanda sizin elinizde, siz anında karartabilirsiniz. Bu konuda hocamıza katılıyorum.

İkincisi; o medya yöneticilerinin, yine hocamızın dediği gibi, bir haber, muhabir yazdığı gibi girmiyor gazeteye veya muhabir yazdığı gibi, görüntüyü getirdiği gibi, ham olarak yayına verilmiyor, o en az 4-5 aşamadan geçerek geliyor. Bence o 4-5 aşamadaki insanların kafalarının değişmesi gerekiyor, yoksa cezayla ya da karartmayla önlenilebileceğini düşünmüyorum.

Teşekkür ederim.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz teşekkür ediyoruz.

Buyurun efendim.

Zuhal YAZICI

Öncelikle üç odamıza ve sizlere çok teşekkür ediyoruz.

Sanırım, Türkiye her konuda sınıfta kaldı. Mesleki davranış ilkeleri denilen bir ilkeler zincirini ülkemizde medya başlamıştı yıllar önce, ama Ali Ekber Bey'in dediği gibi, medyamız da sınıfta kaldı. Biz meslek odaları da bu konuda sanırım biraz sınıfta kaldık. Artı, sanayicimiz, üniversitemiz de sınıfta kaldı. Avrupa Birliği gündeminde uyum yasaları çıkardık, 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu bize, toplumda her konuyla ilgili öğrenme hakkını, sorgulama hakkını veriyor, ama biz toplum olarak bunu nasıl sorguluyoruz? Bazı konularda üniversitelere de bazı eleştirilerimiz var. Danışmanlık yapan -hocam alınmayın lütfen- üniversite hocalarımızın, medya ve danışmanlık yapan medyamızın, bunun yanında meslek odalarının da sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu toplum bir Çernobil olayıyla sınıfta kaldı, hala onun acılarını çekiyoruz. Dün ben Avrupa Birliği'yle ilgili ülkelerle görüştüm, bugün Yunanistan'da da çıktığını ve Nisan 2006'ya kadar Türkiye'den kanatlı ihracatının durdurulduğunuyla ilgili de bilgiler açıklandı. Medyamız da gece haberlerinde bunu söyledi. Lütfen açık olalım ve insanları 4982 sayılı Kanunla bilgi edinme hakkını bizler de kullanalım ve bunu da kullandıralım lütfen.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz teşekkür ediyoruz efendim.

Buyurun.

Dinvecilerden

Tabii, siz oruçlu olduğunuz için, bilerek uzattınız toplantıyı; onu söyleyeyim.

İkincisi; sadece merak ettiğim için soruyorum, bu bal tartışması yapıldı, fakat; insanların kafa karışıklığı bir türlü giderilemedi. Sonuçta Sayın Genel Müdür Yardımcısı balla ilgili kodeksin değiştirilmekte olduğunu ya da değiştiğini söylüyor. O zaman kafama şöyle bir kuşku düştü: Yapay nitelikli, arıdan kaynaklanmayan

yöntemlerle elde edilen balların teknik kılıfı mı hazırlandı, hukuksal kılıfı mı hazırlandı? Kafamız karışık, bilmiyorum, bunu sormak istiyorum.

Prof. Dr. Nevzat ARTIK

Efendim, Türk Gıda Kodeksi Bal Tebliği, Avrupa Birliği normlarına uydurulmak için revize edildi. Sayın meslektaşımızın sorusunun tam tersine, sahte balcılarının önüne set koymak için yapıldı. Bir örnek vereyim: Bir önceki tebliğimizde, C3 ve C4 değerleri yok idi ve bu değerler çok genişti, yani sahte bal da bazen o sınıf içine giriyordu. Şimdi tek bir değer değil, şeker dağılımı, prolin değeri, fruktoz/glukoz oranları birlikte ele alınarak, polen sayısı dikkate alınarak yapıldı. Türk ballarının, hatta çalışmalar devam edecek, dünyada az olduğu için, çam ballarımızda farklı bir yapılanma var, aylardaki hasada göre bileşimde değişiklik var. Şu anda yönetmeliğimiz komisyondan çıktı, yayınlanmak için gidecek. Yaşayan bir mevzuattır. Bu hazırlanan mevzuat, çok geniş katımlı bir şekilde hazırlandı, ideale yakın. O nedenle, sahte balcılarla ilgili olayı sonlandırmak için yapıldı. 9 500 denetim yapıldı. Biraz evvel Ali Ekber Bey'in söylediği demec, bütün hepsi, açıklanan firmaların hepsi sahte balcı değildi. Ancak HMF, ısıtma sonucunda oluşan bir parametreydi, o nedenle basın maalesef, onu da sahte balcı olarak verdiği için, ilave olarak bir tezkip yayınlamak durumunda kaldık.

Ali Ekber YILDIRIM

Hocam sadece bir cümle, çünkü medyaya da burada bir haksızlık yapıldı bu kez. Bu liste, Tarım Bakanlığının web sayfasında, Tarım Bakanının Hürriyet Gazetesindeki arkadaşımıza, çünkü haber biraz da atlatma haber, bir arkadaşımıza bir gün önceden verildi, diğer medyaya bir gün sonra verildi. O listede Sayın Bakanın açıklamasında, benim dediğim ve bu ilanı yayınlananlar var. Şöyle var: Sizin dediğiniz gibi, sahte bal değil de, işletme izni yok, belli şeyler var. Ama Sayın Bakan onu sahte balcılar diye açıklıyor, “yakalarına yapışacağım” diye açıklıyor. Bir de, isim benzerliği var. O yüzden onu düzelteyim, medya orada çok fazla hata yapmadı.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Sayın Çakar'a Nursel Karabacak'tan bir soru geldi. Derler ki, “*bu egzoz dumanları, belediye otobüslerinin hakikaten bir sorun, bir çalışma yapmayı başlatmak isterler mi?*”

Turhan ÇAKAR

Memnuniyetle tabii.

Dr. Meftune EMİROĞLU

“*Evet*” denildi.

Hoşça kalınız, hepimize saygılar sunuyorum.

II. OTURUM

TARIM VE KÜLTÜRLERARASI DİYALOG

Oturum Başkanı: Melek ÇAKMAK

Melek ÇAKMAK

Dünya Gıda Günü 2005 Sempozyumunun “*Tarım ve Kültürler Arası Diyalog*” konulu oturumuna hoş geldiniz.

Bu oturumda iki konuşmacımız olacak. Maalesef, programda dört konuşmacı olarak görünüyor. İki hocamız, biri Boğaziçi Üniversitesinden Zafer Yenal, Temmuz ayında bu sempozyumun konuları ve programı belirlendiği ve davet edildiği ve katılmayı kabul ettiği halde, maalesef birkaç gün önce arayarak, dersi olması nedeniyle gelemeyeceğini bildirmiştir.

İkinci gelemeyecek konuşmacımız Prof. Suat Urgan, ODTÜ Gıda Mühendisliği Bölümünden kendisi. Bu hocamız da yine birkaç gün önce arayarak, yurtdışı seyahati nedeniyle katılamayacağını bildirmiştir. Onlar adına sizlerden özür dilemek istiyorum. Söylediğimiz gibi, her ne kadar çok önce kararlaştırılmış bir program olmasına rağmen, hocalarımızın ikisinin son anda gelemeyeceklerini bildirmesi odalarımızı zor durumda bırakmışsa da, bu kısa sürede bu hocalarımızın yerine başka bir konuşmacı ayarlamamız elbetteki çok hoş olmazdı. Dolayısıyla iki değerli konuşmacımız olacak.

Kültürler arası diyalog ve tarım konusu bu yılın Gıda Günü teması olması nedeniyle, FAO açısından ve elbetteki sizler açısından da önemli. İnsanlık 10 bin yıllık tarihi döneminde en ilkel toplumlardan, avcılıkla yaşayan toplumlardan, neolitik çağlardan, günümüz endüstriyel toplumlarına gelinceye kadar, çok aşamalardan geçmiş, yerleşik düzene geçmiş, bitkileri ve hayvanları ehilleştirmiş ve bu gen kaynaklarını da mümkün olduğu kadar koruyarak, bunların üzerine oturduğu kültürel zenginlik ve biyoçeşitlilikle bugünkü tarımsal ve gıda üretim seviyelerine gelebilmiş. Dolayısıyla kültürler arası iletişimin önemini ve bu kültürlerden, dünyanın değişik yerlerinde oluşan tarım kültürlerinden, gıda üretimi kültürlerinden nasıl yararlanabilir insanlık ki, sürdürülebilir tarımsal üretim sağlansın, gıda güvencesi sağlansın ve açlıkla mücadelede belli aşamalara gelinsin. Tabii bütün bunlar, tarımsal üretim, sadece toprak, su ve iklimin harmanlandığı değil, ama buna kültürlerin, yaşam biçimlerinin, dini ayinlerin de girdiği, suyla iklimin biyorihtiminden oluşan sonuçlar çıkabiliyor ve bütün bunlar da hakikaten modern teknolojilerle birleştiğinde çok güzel sonuçlar almamıza neden oluyor. Biz bu anlamda kültürel zenginliğe olan saygımız ve bu konunun önemini vurgulamak amacıyla FAO olarak, bu yılın temasını tarım ve kültürler arası diyalog olarak belirledik.

İlk olarak Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümünden Doç. Dr. Emel Oybak Dönmez hocamızı kürsüye davet ediyorum. Kendileri “*Biyoarkeolojik Bulgularla Gıda ve Tarım*” konulu bir sunuş yapacaklar.

İkinci konuşmacımız, Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümünden Prof. Dr. Gül den Pekcan, kendileri “*Yerel Kültürlerde Beslenme Alışkanlıkları*” konulu bir sunuş yapacaklar.

Buyurun.

BİYOARKEOLOJİK BULGULARLA GIDA VE TARIM

Doç. Dr. Emel OYBAK DÖNMEZ - Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü

Biyoarkeoloji

Biyoarkeoloji, tarih öncesinde yaşamış olan insanların diğer canlılar ve doğa ile olan bağlantılarını ve etkileşimlerini inceleyen bir bilim dalıdır. İnsanın geçmişine ışık tutmaktadır.

Geçmişte insanların yaşadıkları yerlerde ortaya çıkartılan eski biyolojik buluntuların bazıları, insanların besin olarak kullandığı bitki ve hayvan kalıntlarına aittir. Biyoarkeoloji, böylece, insanların tarih öncesi dönemlerdeki gıdalarının ve tarım etkinliklerinin aydınlatılmasına katkıda bulunmaktadır.

Geçmişin Biyolojik İzleri

Bitki kalıntıları

Biyoarkeolojide iki temel bitki kalıntı grubundan söz edilmektedir. Bunlardan biri, doğrudan göz ile görülebilen makro kalıntılar, diğeri ise topraktan özel işlemler sonucunda ayrıştırılan ve mikroskop altında incelenebilen mikro kalıntılardır.

Biyoarkeoloji çalışmalarında çoğunlukla makro kalıntılar ortaya çıkartılmaktadır. Bunların başında tohum, meyve ve tahılların başak parçaları gelmektedir. Yaprak, yumru ve kök gibi kısımlar nadiren bulunmaktadır.

Mikro kalıntılar içinde, eski yerleşim yerlerinin yakın ve uzak çevresinde bir zamanlar varlığını sürdürmüş olan bitkilerin saçtıkları ve toprağa karışarak kalan spor ve polen gibi üreme yapıları yer almaktadır. Mikro kalıntılar arasında, ayrıca, çeşitli etmenler ile yerleşim yerine ulaşmış örtü (epidermis) dokusu parçaları ve örtü dokusu içinde gelişen cinse özgü silika cisimleri (fitolitler) ve tüyler bulunmaktadır.

Hayvan kalıntıları

Günümüze kadar korunarak kalan hayvan kalıntıları dişler, iskelet parçaları ve yumuşakçaların kabuk kısımlarını içermektedir.

Geçmişte insanların yaşadıkları yerlerde bulunan bitki ve hayvan kalıntıları, insanların çeşitli etkinliklerinden ve binlerce yıl süren çevre koşullarının neden olduğu etkenlerden sonra korunarak günümüze kadar kalabilmiş öğelerdir. Dolayısı ile, bu organik buluntular geçmişe ait bütün bir resmin sadece bazı parçalarını yansıtmaktadırlar.

Eski yerleşim yerlerinin çoğu toprak altında kalmıştır. Geçmişte insanların çeşitli amaçlar için kullandıkları organik malzemeler, topraktaki mikroorganizmaların etkisi ile bozunmaktadır (bazıları, toprakta yaşayan hayvanlar tarafından yenmektedir). Ancak, bitkilerin ve hayvanların bazı kısımları mikroorganizma etkisine karşı dayanıklıdır. Hayvanların kalsiyum karbonat yönünden zengin diş,

iskelet ve kabuk gibi kısımları, bitkilerin silisli cisimleri ve spor ile polenlerinin dış duvarları (sporopolenin denilen kimyasalın varlığı nedeni ile) bozunmadan binlerce yıl kalabilmektedir. Bu durumda, doğrudan, hayvanlara ait makro kalıntılara ulaşılabilir. Ancak, bazı koşullar bitkilere ait makroskobik kısımların, mikroorganizma etkisinden korunarak, günümüze kadar ulaşmasını sağlamaktadır. Böylece biyoarkeologlar, doğrudan gözlemlenebilen bitki makro kalıntılarını ulaşabilmektedirler. Peki, eski bitki kısımları bozunmadan nasıl kalabilmektedir?

Eski bitki kısımlarının korunmasını sağlayan bazı koşullar

- **Kömürleşme:** Geçmişte insanların çeşitli amaçlar için kullandıkları ve/yada biriktirdikleri bitki kısımları (tohum ve meyve gibi), ateş ile doğrudan temas etmeden, ateşin neden olduğu yüksek sıcaklık etkisi ile kömürleşerek (karbonlaşarak) kalırlar. Kömürleşme organik malzemedeki element halindeki karbon miktarının artmasına neden olur. Bu durum bitki parçalarının mikroorganizma etkisinden korunmasını sağlar. Bitki kısımları ocak ve/yada fırın çevresinde, ambarların ve çöp çukurlarının yakılarak temizlenmesi sırasında kömürleşebilir. Bunun yanında, kazayla yada düşman saldırısı ile çıkan yangın organik malzemenin kömürleşmesine yol açabilir.

Anadolu ve Akdeniz Havzası'ndaki arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan bitki kısımları çoğunlukla kömürleşmiş örneklerdir.

- **Kurak koşullarda kuruma:** Mısır piramitlerinde ortaya çıkartılan eski bitki kalıntıları, Ölü Deniz yakınlarında Arava Çölü'ndeki eski bir sarayda bulunan ve yeniden çimlendirilen 2000 yıllık hurma tohumları, kuruma sonucu günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

- **Çok soğuk bölgelerde donma:** Alp Dağları'nda, erimekte olan buz tabakası altında bulunan 5000 yıllık 'Buz Adam' cesedinin midesindeki kalıntılar, son yemeği ile ilgili bazı ipuçları sağlamıştır. Kalıntılar içinde kaplıca buğday tanelerinin parçaları ile çeşitli sebze ve et parçaları tanımlanabilmiştir.

- **Mineralleşme:** Bitki hücrelerini ve dokularını silisli yada kalkerli minerallerin doldurması sonucu gerçekleşir.

- **Geçmişe ait metal (bakır, tunç ve demir) aletler ile temas etme**

- **Oksijenin az olduğu yada hiç bulunmadığı yerlerde gömülme:** Gordion'da (Polatlı-Ankara) Kral Midas'ın tümülüsünde bulunan ahşap eşyalar mezarın üzerinin toprak ile kapatılması sonucu korunmuştur.

- **Su ile doygun ve asidik ortamlarda gömülme:** İngiltere'de Lindow bataklığında ortaya çıkartılan ve milattan sonra 50-100 yıllarına tarihlendirilen erkek cesedinin midesinde kısmen sindirilmiş olan tahıl taneleri ve pişmiş ekmek parçaları bulunmuştur.

- **Tuzlu ortamlara gömülme:** Ulu Burun (Kaş) limanı yakınlarında batan 3200 yıllık yük gemisinin kalıntıları arasında, depo kapları içinde, çeşitli bitkilere ait tohumlar bulunmuştur. Bunların arasında üzüm, incir, zeytin, badem ve nar kaydedilmiştir.

- **Eski insan dışkıları içinde fosilleşme:** İnsanın sindirim sisteminde sindirilmeden, doğrudan dışkıya geçen bitki kısımları selüloz yada lignin içeren doku parçaları (tohum kabukları dahil) ve polenlerdir. Dışkıların kuruması, kömürleşmesi yada su ile örtülmesi sonucu bitki kısımları korunur ve beslenme ile ilgili bazı kanıtlar sağlanır.

- **İz bırakma:** Çanak-çömlek yapımında kilin yada yapı malzemesi olarak kullanılan kerpicing içine bilerek karıştırılan yada kazayla karışan bitki kısımları ortadan kalksa bile, geride izleri kalmaktadır.

Biyoarkeolojiyi Destekleyen Arkeoloji Buluntuları ve Diğer Bilim Dallarının Sağladığı Veriler

Biyoarkeoloji, eski yerleşim yerlerindeki bitki ve hayvan kalıntılarını incelemenin yanı sıra, arkeoloji kazılarında ortaya çıkartılan buluntuları ve diğer bazı bilim dallarından gelen verileri de ele almaktadır. Böylece, beslenme ve tarım tarihini çeşitli yönleri ile değerlendirmektedir.

Arkeoloji buluntuları

Biyoarkeolojinin öncelikli olarak değerlendirdiği, gıda ve tarım ile ilgili çeşitli arkeoloji buluntuları vardır. Bunlar arasında taş/maden aletler (kesici aletler ve orak gibi), ezgi taşları, depo küpleri yada depo çukurları, ocak, tandır, çanak-çömlekler sıralanabilir. Ayrıca, var ise, kurban çukurları, adak yerleri, bitki ve hayvan çizimleri, beslenme ve tarım etkinliklerini gösteren çizimler, kabartmalar ile beslenme ve tarım etkinliklerinden söz eden yazılı belgeler (tabletler gibi) sıralanabilir.

Diğer bilim dallarından gelen veriler

- **Radyokarbon tarihlemesi (Arkeometri):** Çeşitli kültür tabakalarında bulunan bitki ve hayvan kalıntılarında radyokarbonun (C 14) izleri araştırılır. Böylece, biyolojik kalıntılar ve bu kalıntıların bulunduğu kültür tabakaları tarihlendirilir.

- **Kimyasal analizler (Kimya – Arkeometri):** Çanak-çömleklerin içinde kalan organik tortuların incelenmesi, geçmişin besinleri ile ilgili bazı ipuçları sağlamaktadır.

- **İnsan iskeletlerinin analizleri (Antropoloji):** Diş ve kemik özelliklerinin incelenmesi beslenme şekli ile ilgili çok az bilgi sağlamaktadır. Diş minesinde ve kemik kollejeninde bulunan karbon ve azot elementlerinin kararlı izotoplarının analizleri (C 13/C 12 ve N 15/N 14) gıda ile alınan protein kaynaklarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. İskeletlerin incelenmesi

sırasında, besin stresinden kaynaklanan hastalıkların olup olmadığı da araştırılmaktadır.

- Geçmişin çevre koşulları (Jeoloji, Palaeocoğrafya, Palaeoekoloji)

Biyolojik kalıntıların ve modern örneklerinin DNA dizinleri (Moleküler Biyoloji): DNA dizinlerinin analizi, evcilleştirilmiş bitkilerin ve hayvanların kökenlerinin, yani yabani anaç türlerinin belirlenmesine, anaç türlerin evcilleştirme sürecinde zaman ve mekan içinde nasıl değişim geçirdikleri ve yayıldıklarının izlenmesine katkıda bulunmaktadır. Fırat ve Dicle nehirlerinin çevresindeki eski yerleşim yerlerinde ortaya çıkartılan evcilleştirilmiş kaplıca buğdayı (*Triticum monococcum*) tanelerinin DNA dizinleri, aynı bölgede günümüzde doğal olarak yetişen yabani kaplıca buğdayı (anaç tür) (*T. boeoticum*) tanelerinin DNA dizinleri ile karşılaştırılmıştır. DNA dizinlerine dayalı evrimsel analizler, tarih öncesinde ilk kültüre alınan kaplıca buğdaylarının anaç bireylerinin, güneydoğu Anadolu'da Karacadağ eteklerinde yetişenler olabileceğini göstermiştir.

Günümüze ait geleneksel beslenme ve tarım etkinlikleri ile ilgili bilgiler (Etnobotanik ve Etnoveterinerlik)

Tarih Öncesinde İnsan ve Gıda

İnsanın evrimi milyonlarca devam eden bir süreç sonunda gerçekleşmiştir. Yazının, yani tarihin başlangıcının ise sadece 5000 yıl öncesine uzandığı göz önünde bulundurulacak olursa, insanın öyküsünün büyük bir bölümünün tarih öncesine ait olduğu anlaşılır.

Evrim sürecinde insanın beyninin büyümesi ve özelleşmesi, çenesinin ve dişlerinin küçülmesi, goril ve orangutan gibi yakın akrabalarından daha iyi beslenmeye başladığını gösteren bir kanıt olarak değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılara göre insanın en büyük başarısı, beynini ve ürettiği araç-gereçleri beslenme için ustalıkla kullanabilmesidir.

Eski Taş Çağı (Palaeolitik)

Yaklaşık 800.000 yıl öncesine uzanan Eski Taş Çağı'nda insan doğada bulduğu hayvanları avlayarak ve çeşitli bitki kısımlarını toplayarak besinini temin ediyordu. Bunun için, şekillendirdiği taş ve kemik aletleri kullanıyordu. Göçebe yaşayan Eski Taş Çağı insanı, zaman zaman mağaralarda konaklıyordu.

Yeni Taş Çağı (Neolitik)

Yerleşik sisteme geçiş ve tarımın keşfi

Akdeniz Havzası'nda insanlar yerleşik sisteme geçtiler. Alt bölümleri taştan, üstleri kerpiçten evler ve anıtsal yapılar inşa etmeye başladılar. En eski yerleşim yerleri havzanın doğusunda, günümüzde Şanlıurfa şehir merkezinde Balıklıgöl yakınında (13.500 yıllık) ve şehir çevresinde, Nevalı Çori'de (11.500 yıllık) ve Göbekli Tepe'de (11.000 yıllık), ortaya çıkartılmıştır.

Yeni Taş Çağı'nda insan gıdasını elde etme şeklini değiştirmişti. Çevresindeki bitkilerden ve hayvanlardan kendisi için uygun olanları seçerek, yetiştirmeye ve evcilleştirmeye başladı. Artık tarımı keşfetmişti ve gıdasını tarım etkinlikleri ile ürettiyordu.

Tarım, dünyanın farklı bölgelerinde, birbirinden bağımsız olarak başlamıştır. En eski köy-çiftçi yerleşmeleri Akdeniz'in doğusunda, Verimli Bölge'de yer almaktadır. Nevali Çori tarım etkinlikleri ile ilgili kanıtlar sağlayan en eski çiftçi yerleşim yeridir. Dolayısı ile, güneydoğu Anadolu Yeni Taş Çağı'nda yerleşik sisteme geçişte ve daha sonra tarımın kuruluşunda kilit rol oynamış gözükmektedir.

Biyoarkeoloji bulgularına göre, Verimli Bölge'de ilk yetiştirilen bitkiler buğdaygillere ve baklagillere aittir. Ayrıca tohumlarından yağ elde etmek (ve liflerinden dokuma üretmek) üzere keten (*Linum usitatissimum*) bitkisi de yetiştirilmiştir. Tarımın öncü tahılları arpa (*Hordeum*), kabuklu buğdaylar (kaplıca buğdayı – *T. monococcum* ve çatal siyez buğdayı – *T. dicoccum*) ve çavdardır (*Secale cereale*). Baklagil tarımının öncü bitkileri ise mercimek (*Lens culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*), nohut (*Cicer arietinum*), burçak (*Vicia ervilia*), mürdümük (*Lathyrus sativus*) ve bakladır (*Vicia faba*). Bu bitkilerin yabani anaç bireyleri Verimli Bölge'nin çeşitli kesimlerinde günümüzde de yetişmektedir.

Verimli Bölge'de hayvancılık tarla tarımı ile hemen hemen aynı zamanlarda başlamıştır. Önce koyun (*Ovis aries*) ve keçi (*Capra hircus*), daha sonra sığır (*Bos taurus*) ve domuz (*Sus domesticus*) evcilleştirilmiştir.

Verimli Bölge'de filizlenen ve gelişen tarım bilgileri ve öğeleri, bu bölgeden yayılarak, 8000 yıl önce Avrupa'nın güneyine ve daha sonra (4500 yıl önce) İskandinavya'ya ulaşmıştır. Eski Avrupa yerlileri Verimli Bölge'den köken alan ürünlerin arasına daha sonra spelt buğdayını (*T. spelta*) ve yulafları (*Avena sativa*) ilave etmişlerdir.

Tarımın bağımsız olarak başladığı diğer bölgelerin başlıcaları Çin ve Uzak Doğu'nun çeşitli yerleri, Afrika'da Sahra'nın güneyi, Meksika ve Orta Amerika ile Güney Amerika'da And Dağları'dır. Biyolojik kalıntıların radyokarbon tarihlmesi bu bölgelerde tarımın, Verimli Bölge'deki tarım etkinliklerinden daha sonra, 9000-7000 yıl önce başladığını göstermiştir. Her bölgenin kendine özgü tarım ürünleri olduğu belirlenmiştir. Bunlardan bazıları Çin ve çevresinde pirinç (*Oryza sativa*), soya fasulyesi (*Glycine max*), darı (*Setaria italica*) ve saçak darısı (*Panicum miliaceum*), Afrika'da akdarı (*Sorghum bicolor*), Meksika ve Orta Amerika'da mısır (*Zea mays*), fasulye (*Phaseolus vulgaris*), kabak (*Cucurbita pepo*) ve biber (*Capsicum sp.*), And Dağları'nda yerfıstığı (*Arachis hypogaea*) ve patatestir (*Solanum tuberosum*).

Maden-Taş Çağı (Kalkolitik)

Tarımın beşiği olan Verimli Bölge’de günümüzden 8000 yıl önce taş aletler ile birlikte maden (bakır) aletler de kullanılmaya başladı. Bu dönemde tarıma dayalı üretimin daha çok geliştiğini gösteren buluntular vardır. Bu durumun, sosyal ve ekonomik düzende değişimlere yol açan etmenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Şehirleşmeye doğru ilk adımlar bu dönemde atılmıştır. Bu çağ tarımının temel öğeleri, yine tarımın öncü tahılları ve baklagillerdir. Tahılların arasına ekmeklik buğday (*T. aestivum*) ve sert buğday (*T. durum*) katılmıştır.

Tunç Çağı

Kalayın ve bakırın karışımından oluşan tunç aletler ve kaplar Anadolu’da 5000 yıl önce kullanılmaya başlamıştır. Bu çağda görülen diğer gelişmelerden bazıları, çeşitli uygarlıkların ortaya çıkması, uzak mesafelerde ticaret bağlarının gelişmesi ve yazının kullanılmasıdır.

Tunç Çağı’nda etkin besin üretimine geçilmiş ve saban kullanılmaya başlamıştır. Ekmeklik buğday ve sert buğday, kabuklu buğdayların yerini almıştır. Meyvecilik bu çağda gelişmiştir. Biyolojik bulguları, Anadolu’da incir (*Ficus carica*), üzüm (*Vitis vinifera*), zeytin (*Olea europaea*), ve narın (*Punica granatum*) yetiştirildiğini ortaya koymuştur.

Tunç Çağı’nın yazılı bazı belgelerinde meyveciliğin önemi vurgulanmaktadır. Boğazköy’de (Çorum) bulunan Hitit tabletlerinde asma ve şarap ile ilgili metinler de yer almaktadır. Metinlerde yaş ve kuru üzüm ile şarabın tanrılara sunulduğundan ve kutsal yerlere konulduğundan söz edilmektedir.

Geç Hitit sanatının güzel örneklerinden biri olan ve Ereğli (Konya) yakınında bulunan İvriz Kaya kabartması, Hititlerde tarımın ve bereketin önemini yansıtmaktadır. Yaklaşık 4.30 m boyunda olan kabartmada, Kral Varpalavas ile Hititlerin Bereket Tanrısı görülmektedir. Kral, buğday başakları ile birlikte üzüm salkımları taşıyan tanrıya iki eli ile saygı ve teşekkürlerini sunmaktadır.

Demir Çağı

Anadolu’da tarih öncesi uygarlıkların son bölümü, Demir Çağı’na (3200-2700 yıl öncesine) karşılık gelmektedir. Bu döneme damgasını vuran uygarlıklardan Urartuların 2800 yıl önce doğu Anadolu’da sulama kanalları inşa ettikleri belirlenmiştir. Bazı eski yerleşim yerlerinin (Truva-Çanakkale , Sardes- İzmir, Milet-Aydın, Gordion, Kuşaklı-Sivas, Tille Höyük-Adıyaman) Demir Çağı tabakalarında ve Van ile Ağrı bölgelerindeki Urartu yerleşmelerinde gerçekleştirilen biyolojik çalışmaları, tarımın temel öğelerinin (tahıllar, baklagiller, meyve bitkileri ile büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar) önemini koruduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, Anadolu’nun, Avrupa ve Asya’nın çeşitli bölgeleri ile daha yoğun ticaret bağları kurması sonucunda, tarım etkinliklerine yeni ürünler katılmıştır. Bunlar arasında saçak darısı, darı ve haşhaş (*Papaver somniferum*) (yağ bitkisi) yer almaktadır.

Sonuç

İnsanın tarih öncesi öyküsünde gıda ve tarım önemli rol oynamış, toplumların ve çeşitli uygarlıkların sosyal ve ekonomik düzenlerini etkilemiştir. İnsan gıda elde etmek ve tarım etkinliklerini gerçekleştirmek için doğayı tarih öncesi dönemlerden itibaren değiştirmeye başlamıştır.

Bugünün gıdası ve tarımı insanın meraklı, dikkatli, yaratıcı ve üretici geçmişinin birikimleri üzerine kurulmuştur. Binlerce yıllık bu mirası bizlere bırakan atalarımıza teşekkür borçluyuz.

Kaynaklar

- Akurgal E (1998). Anadolu Kültür Tarihi. Tübitak Popüler Bilim Kitapları 67.
- Belli O (1994). Urartian dams and artificial lakes recently discovered in eastern Anatolia. *Tel Aviv*, 21: 77-116.
- Crabtree PJ (1989). Early Animal Domestication and Its Cultural Context. *Masca*.
- Ertem H (1987). Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası. *Türk Tarih Kurumu Basımevi*.
- Haldane CW (1993). Archaeobotanical remains from four shipwrecks of Turkey's southern shore. In: Demiriz H and Özhatay N (ed.) *Proceedings of the V. Optima Meeting İstanbul 1986*, pp. 351-367. İ.Ü. Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi.
- Heun M, Schäfer-Pregl R, Klawan D, Castagna R, Accerbi M, Borghi B, Salamini F (1997).
- Site of einkorn wheat domestication identified by DNA fingerprinting. *Science* 278: 1312-1314.
- Lev-Yadun S, Gopher A, Abbo S (2000). The cradle of agriculture. *Science*, 288: 1602-1603.
- Miller NF (1991). The Near East. In: van Zeist W, Wasylikowa K and Behre KE (ed.) *Progress in Old World Palaeoethnobotany*, pp. 133-160. Balkema.
- Nesbitt M (1995). Plants and people in ancient Anatolia. *Biblical Archaeologist*. 58(2): 68-81.
- Oybak Dönmez E (2003). Urartian crop plant remains from Patnos (Ağrı), eastern Turkey. *Anatolian Studies*, 53: 89-95.
- Pasternak R (1995). Die botanischen Funde aus Nevali Cori, Türkei (Akeramisches Neolithikum) ein Vorbericht. In: Kroll H and Pasternak R (ed.) *Res Archaeobotanicae (Proceedings of the Nineth Symposium Kiel 1992)*, pp. 247-248. Oetker-Voges-Verlag.

Richards MP (2002). A brief review of the archaeological evidence for Palaeolithic and Neolithic subsistence. *European Journal of Clinical Nutrition*. 56: 1270-1278.

Simpson BB and Conner-Ogorzaly M (1986). *Economic Botany*. McGraw-Hill International Editions, Biological Sciences Series.

Zohary D and Hopf M (1994). *Domestication of Plants in the Old World*. Clarendon Press.

YEREL KÜLTÜRLERDEKİ BESLENME ALIŞKANLIKLARI VE SAĞLIK DURUMU

Prof. Dr. Gülden PEKCAN - Hacettepe Üniv. Beslenme ve Diyetetik Bölümü

Sağlıklı beslenme; büyüme ve gelişme, yaşamın sürdürülmesi, sağlığın korunması ve geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması için besinlerin tüketilmesidir. Bireyin beslenme durumunu besinin üretiminden tüketimine kadar birçok etmen etkilemektedir. Bireyin ve toplumun beslenme durumunu etkileyen etmenlerin başında beslenme alışkanlıkları gelmektedir.

Beslenme alışkanlığı; bireyin ve toplumun sosyal ve kültürel baskılara yanıt olarak, besinleri seçmesi, tüketmesi ve vücudunda kullanması yollarıdır. Beslenme alışkanlığı; yaşam için fiziksel bir gereksinimdir. Güvence duygusu için sosyal bir gereksinimdir. Bir şekilde bağlılıktır, sosyal bir duruştur, statüdür, bireysel anlatımdır, bir ifade şeklidir, besinin sembolik olarak kullanımınıdır. Beslenme alışkanlığının ve örüntüsünün temel işlevi insanın yaşamını sürdürmesini sağlamaktır. Toplum; besinin ne olduğunu ve ne olmadığını, hangi besinlerin hangi durumlarda yenilmesi gerektiğini belirlemektedir. Toplumların ne tükettiği, tüketim örüntüleri önemlidir ve toplumun beslenme durumunun önemli bir göstergesidir. Bireye ve topluma beslenme eğitimi verilirken; toplumda besinlerin rolünün iyi kavranması ve üzerinde durulması gerekmektedir.

Sosyal ve kültürel etmenler, çevresel etmenler ve yaşam biçimi bireyin ve toplumun beslenme alışkanlığını etkileyen etmenlerdir.

Sosyal ve kültürel etmenler içerisinde besinlerin gastronomik işlevi önemli yer tutmaktadır. İnsanlar besinleri tüketirken yenilenlerden keyif alır ve mutlu olurlar. Ayrıca, besinlerin organoleptik özellikleri besinlerin birey tarafından kabul görmesinde veya reddedilmesinde önemli rol oynar. Besinlerin kültürel kimliği de (bağlılık duygusu) besin seçimini etkilemektedir. Besinlere yönelik yasaklar veya inançlar, din/mezhepler, bayramlar, kandil, kız isteme- nişan- düğün, loğusa, sünnet, cenaze törenleri gibi temel kavramlarda beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir. Endüstriyel toplumlarda ise; sağlıklı besin seçimi, organik besin ve doğal besinler ile geleneksel besinlere eğilim, vejetaryenlik, özellikle çocuk ve gençlerde ve çalışan kesimde ayaküstü beslenme (fast-food) uygulamaları sıklıkla görülmektedir.

Gelenekler, inançlar ve değerlerde (temel besin kutsal besindir; besin tercihi, hazırlama, pişirme, saklama ve beslenme durumu; gebelikte bazı besinlerin tüketimi anne ve bebek için zararlıdır inancı; sıcak ve soğuk besin kavramı) besin seçimini ve alımını etkilemektedir.

Besinlerin tüketiminin ayrıca, bir iletişim aracı (misafire yapılan besin ikramları, iş yemekleri, aile birlikteliğinin sağlandığı akşam yemekleri), bir refah ve statü göstergesi (beyaz ekmek/kepekli ekmek tüketimi, rafine edilmiş / işlenmiş / saflaştırılmış besin tüketimi); sosyo-demografik (yaş ve cinsiyet, eğitim durumu,

etnik yapı, medeni durum, aile yapısı) ve sosyo-ekonomik durum (gelir düzeyi, besinin bulunabilirliği, besine erişilebilirlik) göstergesi olduğu da bilinmektedir.

Çevresel etmenler; mevsim, iklim, coğrafik yapı, gıda güvenliği, toprağın özelliği (besin üretimi, pazarlama, satın alma gücü) gibi ekolojik etmenleri içermektedir.

Yaşam biçimi olarak; kentsel/ kırsal yaşam, şehirleşme (besin çeşitliliğinde artış, hayvansal protein tüketiminde artış, beslenmeye mevsimsel etki, ayaküstü-fast-food, beslenme alışkanlığı), ev halkı besin dağılımı (ev halkı büyüklüğü, yemek yeme şekli, birlikte yemek yeme, ayrı yeme, ayrı tabaktan/ortadan yeme), gıda sanayi (gıda işleme, reklamlar, bebek beslenmesi; anne sütü verme, ticari bebek maması kullanma, tamamlayıcı besin türleri vb) beslenme alışkanlığını etkileyen etmenlerdendir.

Türkiye’de Beslenme Alışkanlıkları Beslenme ve Sağlık Durumu

Ülkemizde besin tüketim durumu yerleşim birimlerine (kentsel, kırsal vb), bölgelere, sosyoekonomik düzeye ve mevsimlere göre değişmektedir. Türk halkının beslenme durumuna bakıldığında Türkiye’de temel besin ekmek ve diğer tahıl ürünleridir. Günlük enerjinin ortalama %44’ü sadece ekmekten, %58’i ise ekmek ve diğer tahıl ürünlerinden sağlanmaktadır. Yıllar içerisinde besin tüketim eğilimi incelendiğinde ekmek, süt-yoğurt, et ve ürünleri, taze sebze ve meyve tüketiminin azaldığı; kurubaklagil, yumurta ve şeker tüketiminin ise arttığı söylenebilir. Genelde toplam yağ tüketim miktarında önemli farklılık olmamasına karşın, bitkisel sıvı yağ tüketim miktarının katı yağa oranla arttığı gözlenmektedir. Toplumun bazı kesimlerinde hane halkı gıda güvencesizliği ve hayvansal ürünlerin az miktarda tüketimine bağlı olarak makro ve mikro besin öğeleri eksikliği görülmektedir.

Vitamin ve mineral yetersizlikleri (demir yetersizliği anemisi, iyot yetersizliği hastalıkları, diş çürükleri, raşitizm vd.) halen önemli beslenme sorunlarıdır. Ayrıca, diyetle bağlı kronik hastalıklar (şişmanlık, kardiovasküler hastalıklar, hipertansiyon, şeker hastalığı ve kanser) belirli yaş gruplarında temel sağlık ve beslenme sorunlarıdır. Çocuklarda günlük önerilen enerji ve besin öğeleri gereksinimleri genellikle karşılanamamaktadır. Yetişkinlerde günlük diyet ile enerji ve birçok besin öğesi gereksinmesi (RDA, DRI) genellikle karşılanırken, hayvansal protein, kalsiyum, vitamin A ve riboflavin önerilen tüketim değerlerinden düşük düzeyde alınmaktadır. Türkiye beslenme durumu yönünden hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerin sorunlarını birlikte içeren bir görünüme sahiptir.

Yıllar içerisinde toplumun beslenme şekli değişebilmekte ve olumsuz değişiklikler beslenme sorunlarına neden olmakta, halk sağlığını etkileyebilmektedir. Bireye ve topluma olumlu beslenme alışkanlıklarının kazandırılması halk sağlığında beslenme hizmetlerinin temelini oluşturmaktadır. Halk sağlığında beslenmenin amacı; yaşam boyu tüm bireylerin sağlığının korunması, geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması ve sağlıklı yaşam (*sağlıklı beslenme ve fiziksel aktivite alışkanlığı, sağlıklı cinsel yaşam*) biçimlerinin benimsenmesi, varolan ve yaşam kalitesini bozan beslenme sorunlarının (protein-enerji yetersizliği, demir yetersizliği anemisi,

iyot yetersizliği hastalıkları, raşitizm, diş çürükleri, şişmanlık vb.) en aza indirilmesi, diyete bağlı kronik hastalıkların (koroner kalp hastalıkları, hipertansiyon, bazı kanser türleri, diabet, osteoporoz vb.) önlenmesi ve tedavisine yönelik yaşam şeklinin iyileştirilmesi, çevre koşullarının düzeltilmesi ve geliştirilmesi, gıda güvencesinin sağlanması, gıda güvenliğinin sağlanmasıdır.

Beslenme ve Sağlık Sorunları

Toplumda 0-5 yaş grubu çocuklar, okul çağı çocuklar ve adolesanlar, doğurğanlık çağı kadınlar, gebe ve emzikli kadınlar ve yaşlılar risk gruplarını oluşturmaktadır. Ülkemizde 0-5 yaş grubu çocuklarda; büyüme ve gelişme geriliği, demir yetersizliği anemisi, raşitizm, okul çağı çocuk ve gençlerde; zayıflık ve şişmanlık, demir yetersizliği anemisi, vitamin yetersizlikleri, iyot yetersizliği hastalıkları, diş çürükleri, yetişkin kadınlarda; zayıflık ve şişmanlık, demir yetersizliği anemisi, iyot yetersizliği hastalıkları, vitamin yetersizlikleri, yetişkin bireylerde ve yaşlılarda; beslenmeye bağlı kronik hastalıklar sık görülmektedir.

Bebek ölüm hızı: Türkiye’de 1998 ve 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-TNSA verilerine göre bebek ölüm hızı sırasıyla binde 43 ve 29’dur. Beş altı ölüm hızı ise 1998 ve 2003 yılları için sırasıyla binde 52 ve 37’dir. Yıllar içerisinde önemli bir düşme söz konusudur.

Bebeklerde düşük doğum ağırlığı (<2500 gram) ile doğum oranı 1998’de %10.0 ve 2003 verilerine göre ise % 7’dir.

1998 ve 2003 TNSA verilerine göre çocuklarda emzirme yaygın (sırasıyla %95.2 ve %96.8) ise de tek başına 6 ay süre ile anne sütü ile beslenenlerin oranı sırasıyla % 1.3 ve %20.8 olup, önemli bir gelişme söz konusudur. Ortalama anne sütü verme süresi ise 1998 ve 2003 yıllarında sırasıyla 13.7 ve 14.9 aydır.

Protein-enerji yetersizliği: 1998 yılında kronik beslenme yetersizliğinin bir göstergesi olan yaşlarına göre kısa boylu (bodur) kabul edilen 5 yaş altı çocukların oranı % 16.0 olup, bu değer 2003 yılında %12.2 bulunmuştur.

Demir yetersizliği anemisi (kansızlık): Önemli bir halk sağlığı sorunudur. 0-5 yaş grubu çocukların ortalama %50’si, okul çağı çocuklarının % 30’u, gebe ve emzikli kadınların % 50’si çeşitli araştırma sonuçlarına göre kansız bulunmuştur. Aneminin bebek ve çocuklarda büyümeyi, entellektüel ve psikomotor gelişmeyi etkilediği, enfeksiyonlara direnci azalttığı; yetişkinlerde ise yorgunluk ve isteksizliğe neden olduğu, çalışma yeteneğini etkilediği ve toplumda ekonomik kayıplara neden olduğu bilinmektedir. Gebe kadında anemi ise bebekte büyüme geriliğine, düşük doğum ağırlığına, anne ve bebek ölümlerine yol açmaktadır.

İyot yetersizlikleri hastalıkları: Guatr prevalansı; ulusal düzeyde 1988 yılında yapılan bir çalışmada tüm popülasyonda % 30.5 bulunmuştur Bu çalışmadan hesaplama ile elde edilen okul çocuklarında prevalans (görülme sıklığı) % 35.6 olup Dünya Sağlık Örgütü sınıflamasına göre ağır prevalans değeridir. 6-12 yaş grubu çocuklarda basit guatr görülme sıklığı % 30.3 (erkeklerde %27.7, kızlarda %32.6)

bulunmuştur. Guatr, iyot yetersizliği hastalıklarının buzdağının üzerinde görülen bölümüdür. Sorunun önemi iyot yetersizliğinin guatrın yanı sıra, fiziksel ve mental gelişme geriliğine neden olması, ağır olgularda sağırılık ve dilsizlik, cücelik, düşük, erken doğum ve doğuştan bozuklukların görülme oranının artmasıdır. Sorunun çözümü ucuz ve kolaydır. Sorunun çözümü iyotla zenginleştirilmiş sofratuzunun kullanılmasıdır. Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliği No: 98/11, 9 Temmuz 1998 tarih ve 23397 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış ve tüm sofralık tuzların iyotla zenginleştirilmesi zorunlu kılınmıştır. 13 Ocak 2005 tarihinde 25699 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Sofra ve Gıda Sanayi Tuz Tebliği (No: 2004/44) ile gıda sanayi tuzunun parakende satışı yasaklanmıştır. Yeni yasa ve bu kapsamda yoğun şekilde sürdürülen halk eğitim çalışmaları sonucunda iyotlu tuz kullanım oranının arttığı bilinmektedir. 1994 yılında %18 olan ev halkı iyotlu tuz kullanma oranı ODTÜ, Sağlık Bakanlığı ve UNICEF tarafından yürütülen bir çalışmada %64 (kent: %70; kırsal %34) ve 2003 TNSA verilerine göre ise %70 (kent: %79; kırsal %49) bulunmuştur. Hipotiroidinin (iyot eksikliği) Türkiye genelinde boyutları ise bilinmemektedir. Yürütülen pilot bir çalışmada 30 097 yeni doğan konjenital hipotiroidi yönünden incelenmiş ve insidans (yeni olgu sıklığı) 1:2736 olarak saptanmıştır.

Raşıtizm: Çocuklarda protein-enerji malnütrisyonundan sonra görülen önemli beslenme sorunlarından birisi de raşıtizmdir. D vitamini yetersizliği sonucu gelişen raşıtizm gelişmiş ülkelerde alınan önlemlerle hemen hemen görülmez olmuştur. Ulusal ve bölgesel çalışmalar ülkemizde raşıtizm görülme sıklığının %1.67-19 arasında değiştiği bildirilmektedir.

Diğer vitamin ve mineral yetersizlikleri: Diğer vitamin ve minerallerin yetersizlik düzeyini yansıtan veriler oldukça azdır. Okul çağı çocuklarda yapılan bir çalışmada tiamin (%20.1), riboflavin (%89.9), vitamin B₆ (%83.3), folat (%23.3), vitamin B₁₂ (%5.9), vitamin C (%43.0), vitamin A (%11.6), β-karoten (%3.5), vitamin E (%21.8), demir (%6.1) ve çinko (%15.7) yetersizlikleri saptanmıştır. Çocukların %54.3'ünde hematokrit düşük, alkalin fosfataz düzeyi ise %54.6 oranında normal değer üzerinde bulunmuştur.

İstanbul ve Kocaeli illerinde gebe kadınlar gebeliklerinin 13-17. (I. dönem), 28-32. (II. dönem) haftalarında, doğum sonrası dönemin 13-17. (III. dönem) haftasında izlenmiştir. I. dönemde vitamin B₁₂ (%48.8), folat (%59.7); II. dönemde ferritin (%52.3), çinko (%72.3), B₂ vitamini (%38.8), B₁₂ vitamini (%80.9), folik asit (%76.4); III. dönemde ferritin (%39.0), B₂ vitamini (%43.1), B₆ vitamini (%36.4), B₁₂ vitamini (%60.0) ve folik asit (%73.3) yönünden risk altında olduğu saptanmıştır. Ayrıca annelerde, alkalin fosfataz aktivitesi değerleri II. dönemde %55.0, III. dönemde %80.0 oranlarında kemik kaybı olduğunu göstermektedir.

Folat yetersizliği: Folat yetersizliğine bağlı nöral tüp defekti prevalansı 10 bin doğumda 30.1 (Erkek:%43.9, Kız: %56.1, Kız/Erkek: 1.27) olarak bulunmuştur. Bu sorun da 15-49 yaş grubu kadınlar için önemli bir halk sağlığı sorunu olarak görülmektedir.

Diş çürükleri: Süt dişlerinde ki çürük prevalansı 6 yaşta %83.0, 8 yaşında %92.0, çocuk başına düşen çürük (d), süt dişi (t) sayısını gösteren dt indeksinin yaşla birlikte 4.4'ten 5.2'ye çıktığı bulunmuştur. Bölgesel çalışmalarda prevalans 6-12 yaş grubunda %64.0-100.0'dür. İçme sularında fluorür düzeyi düşük bulunmuştur.

Beslenmeye bağlı kronik hastalıklar: Dengesiz beslenmeye bağlı şişmanlık ve beslenmeye bağlı kronik hastalıkların (kalp-damar hastalıkları, kanser, diyabet, osteoporoz vb.) görülme sıklığı artmaktadır. Tüm yaşlarda ilk beş ölüm nedenine bakıldığında ölüm nedenlerinin başında % 46 ile koroner kalp hastalıkları, %15 ile kanser gelmektedir. Son yıllarda diyete bağlı kronik hastalıklar için hastalık yükleri hesaplanmaktadır. Hastalık yükü DALY (Disability Adjusted Life Years- Yeti Kaybına Uyarlanmış Kaybolan Yaşam Yılı / Sağlıklı Yaşam Yılı Kaybı) olarak hesaplanmaktadır. DALY yaşam yılı kaybı ve yaşam kalitesi bozulma ölçütüdür. DALY erkekler için 80 ve kadınlar için 82.5 yaştan önce çeşitli hastalıklardan yaşam yılı kaybı ve engellilik olarak hesaplanmaktadır. 1 DALY= Sağlıklı yaşamdan 1 yıl kaybı göstermektedir. 2000 yılında Avrupa'da 136 milyon yıl sağlıklı yaşam yılı kaybı (DALY) hesaplanmıştır. Temel neden beslenme ve beslenmeye bağlı hastalıklara bağlı olarak bulunmuştur.

Şişmanlık: Dengesiz beslenmeye bağlı şişmanlık ve beslenmeye bağlı kronik hastalıkların (kalp damar hastalıkları, kanser, diyabet, osteoporoz v.b.) görülme sıklığı artmaktadır. Şişmanlık orta yaşın sorunu gibi görünüyorsa da yaşamın herhangi bir döneminde ortaya çıkabilmektedir. Retrospektif çalışmalar, yetişkin obezlerde şişmanlığın 1/3 oranında çocuklukta, ya da adolesan döneminde başladığını göstermiştir. Onbeş ilde yürütülen TURDEP çalışmasına göre; 20 yaş üzeri kadınların % 29.9'unun ve erkeklerin % 12.9'unun BKİ 30 kg/m² ve üzerindedir. Şişmanlık görülme sıklığı ortalaması kentte % 23.8 ve kırsalda % 19.6 olarak saptanmıştır.

Çocuklarda şişmanlık sorunu üzerinde pek durulmamaktadır. Ancak yapılan araştırmalar yakın gelecekte önlem alınmadığı takdirde sorunun önem kazanabileceğini göstermektedir.

Kalp-damar hastalıkları: Ülkemizde tüm ölümlerin ilk sırasında % 46.0 oranında kalp damar hastalıkları yer almaktadır.

Hipertansiyon: Yapılan çalışmalarda hipertansiyon prevalansı (>140/90 mgHg) %11-43 arasında saptanmıştır. Risk etmeni olan sigara içme alışkanlığı ise yüksektir.

Kanser: Türkiye'de yetişkinlerde ikinci sırada ölüm nedenidir. Tüm ölümlerin %15'ini kanser türleri oluşturmaktadır. Beslenme alışkanlıklarına bağlı nedenlerle meme, kolon, prostat ve mide kanserleri sık görülmektedir.

Diabet: Toplumun % 4.3-9.6'sında görülmektedir. Yirmi yaş üzeri bireylerde görülme sıklığı %7.2'dir (Erkek: %2.8; kadın: %4.2). Fiziksel aktivite azlığı, şişmanlık, stres, kentleşme, sosyoekonomik durum risk etmenleridir.

Osteoporoz: Prevalansı kadınlarda % 9, erkeklerde % 0.6, olup menapoz döneminde kemiklerde kırılma oranı % 16.7 olarak bulunmuştur. Bir diğer çalışmada menapoz sonrası kadınlarda düşük kemik mineral yoğunluğu % 63.3 bireyde saptanmış ve %4.1'inde femurda osteoporoz belirlenmiştir. Çocukluktan itibaren yetersiz ve dengesiz beslenme, fiziksel aktivite azlığı sorunun temel nedenlerindedir.

Fiziksel aktivite: Tüm yaş grubundaki bireyler için önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımladığı şekilde sağlık; fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik halidir. Sağlıklı beslenme alışkanlığı ve egzersiz sağlığın korunması ve geliştirilmesi için büyük önem taşımaktadır. Şişmanlık, diyabet, hipertansiyon, kalp krizi, osteoporoz, kanser gibi hastalıkların önlenmesi ve tedavisi, bilişsel yeteneklerin geliştirilmesi ile fiziksel aktivite düzeyi arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Egzersiz yapma, bir yaşam biçimi şekline dönüştürülmelidir.

Sonuç: Sağlığın korunması ve geliştirilmesi, hastalık riskinin azaltılması için en iyi beslenme stratejisi yaşa, cinsiyete, fizyolojik duruma bağlı olarak gereksinim duyulan enerji ve besin öğeleri miktarının tüketilen besinlerin çeşitliliğini artırarak yeterli ve dengeli olarak sağlanmasıdır. Kadının doğal olarak da fetüsün sağlıklı beslenmesinin ve doğum ağırlığının yetişkinlik çağı hastalıklarına neden olabileceği unutulmamalıdır. Beslenme sorunlarının önlenmesi; diyetle besin çeşitliliğinin artırılması; yeterli ve dengeli beslenme; enfeksiyonların önlenmesi; emzirmenin desteklenmesi; bebeğe verilen tamamlayıcı besinlerin kalite ve kantite olarak düzeltilmesi; besinlerin hazırlanması, saklanması ve pişirilmesi esnasında besin ögesi kayıplarının önlenmesi; kadının ve ailenin eğitim düzeyinin artırılması; özetle ülkede besin-beslenme plan ve politikalarının oluşturulması ile mümkündür. Ülkemiz Ulusal Besin ve Beslenme Politikası Devlet Planlama Teşkilatı eşgüdümünde hazırlanmış ve ilk eylem ise halkın beslenmede bilinçlendirilmesi doğrultusunda Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi'nin hazırlanması olmuştur.

Beslenme alışkanlıklarında olumlu değişimlerin sağlanması bireyin ve toplumun sağlığının korunmasında önem taşır. Bu amaçla; beslenme yönünden değerli olan beslenme alışkanlıklarının korunması ve desteklenmesi , toplumdaki bireylerin bilgi ve geleneklerine saygı duyulması, saygı duyulan yerel liderlerin, beslenme ve sağlığı olumsuz etkileyen gelenekleri yıkmada desteğinin sağlanması, geleneksel besinlerin kırsal kesimde kullanımının desteklenmesi, rafine edilmiş besinlerin sağlığa etkileri anlatılarak, tam tahılların kullanımının sağlanması, anne sütünün korunması, desteklenmesi ve özendirilmesi, tamamlayıcı besinlerin yerel besinlerden hazırlanması, okul ve diğer kurumlarda olumlu beslenme alışkanlıklarının geliştirilmesi, halkın eğitimi ve bilinçlendirilmesi çabalarına önem verilmelidir.

Kaynaklar

- Açkurt F, Wetherilt H, Löker M, Hacıbekiroğlu M (1995). Biochemical assessment of nutritional status in pre- and post-natal Turkish women and outcome of pregnancy. *Eur J Clin Nutr* 49:613-622.
- Ergin T, Gökçel A, et al.(2002). Postmenopozal kadınlarda osteoporoz sıklığı. *Türk Fertilite Dergisi* 10 :2.
- Çetin E, Aydın A (1999). İstanbul'da yaşayan çocuk ve adölesanlarda anemi prevalansı ve anemilerin morfolojik dağılımı: Çocukların yaş, cinsiyet ve beslenme durumu ile anne-babaların ekonomik ve öğrenim durumunun anemi prevalansı üzerine etkileri. *Türk Pediatri Arşivi* 34:29-38.
- Cox DN, Anderson AS. Food choice. *Public Health Nutrition* (Eds. Gibney MJ, margetts BM, Kearney JM.) Blackwell Publishing. Oxford, p.144-166, 2004.
- DPT-Devlet Planlama Teşkilatı (2001). Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Raporu. www.ekutup.dpt.gov.tr/gida/strateji.pdf
- FAO- Nutrition Country Profiles-Turkey (2001). www.fao.org/es/ESN/ncp/tur-turmap.pdf
- FAOSTAT (1999). FAO web page. Statistics database.FAO, Rome.
- Hatun Ş ve ark. Günümüzde D vitamini yetersizliği ve nutrisyonel rikets.(2002). *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi- sted Özel Sayı*. 11:11-12.
- HÜBDB/ SB (H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü) Sağlık Bakanlığı (1995). 6-12 Yaş Grubu Çocuklarda İyot Yetersizliği Hastalıkları, Görülme Sıklığı ve İyotlu Tuz Kullanım Durumu. Proje Raporu.
- İnanıcı F, Gökçe-Kutsal Y, Öncel S, Eryavuz M, Peker Ö, Ök Ş (1999). A Multicenter, Case- control Study of Risk Factors for Low Bone Mass Among the Residents of Urban Area in Turkey. 1999.
- Köksal O. 1974-Türkiye'de Beslenme. Ankara, Unicef, Aydın Matbaası, 1977.
- ODTÜ/ Sağlık Bakanlığı AÇSAP/ UNICEF. Türkiye'de İyotlu Tuz Kullanımı. ODTÜ, Sosyoloji Bölümü. Nisan 2002, Ankara, 2002.
- Onat A, Dursunoğlu D, Kahraman G, Ökçün B, Dönmez K, Keleş İ, Sansoy V (1996). Türk Erişkinlerinde Ölüm ve Koroner Olaylar: TEKHARF Çalışması Kohortunun 5-Yıllık Takibi. *Türk Kardiyol Dern Arş*. 24:8-15.
- Onat A, Şurdum-Avcı G, Şenocak M, Örnek E, Gözükaray Y (1992). Plasma Lipids and Their Interrelationship in Turkish Adults. *Journal of Epidemiology and Community Health* 46:470-476.

Öcal G, Bevki A, Abal G, Turhanoglu I, Usta N (1983). Süt Çocukluğu Döneminde Güncelliğini Koruyan D Vitamini Yetersizliğine Bağlı Raşitizm Sorunu, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 26:39-44.

Pekcan G (2001). Türkiye’de beslenme sorunları ve boyutları, gıda ve beslenme politikalarının önemi. Türkiye’de Beslenme Yetersizliği Sorunları, Gıda ve Beslenme Politikaları (Soydal F, Haznedaroğlu D, Çelik Ş, Ekşi A). III.Uluslararası Beslenme ve Diyetetik Kongresi. 12-15 Nisan 2000. Beslenme ve Diyet Dergisi 30:1:45-57.

Pekcan G, Karaağaoğlu N (2000). State of Nutrition in Turkey. Nutrition and Health 14:41-52.

Pekcan G, Marchesich R (ESNA-FAO). FAO Nutrition Country Profiles – Turkey, 2001. www.fao.org/es/ESN/ncp/turmap.pdf

Satman İ, Yılmaz T, Şengül A, Salman S, Salman F et al. (2002). Population-based study of diabetes and risk characteristics in Turkey, Diabetes Care. 25:9:1551-1556.

Saydam G, Oktay İ, Möller I (1990). Türkiye’de Ağız Diş Sağlığı Durum Analizi. TÜR- AĞIZ-SAĞ-001(DSÖ), Seçil Ofset, İstanbul.

Tönük B, Gültürk H, Güneşli U, Arıkan R, Kayım H, Bozkurt Ö (1987). 1984-Gıda Tüketimi ve Beslenme. Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı/ Unicef, Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü. Ankara.

Tunçbilek E, Boduroğlu K, Alikışifoğlu M (1999). Neural Tube Defects in Turkey: Prevalence, Distribution and Risk Factors. The Turkish Journal Pediatrics 41:299-305.

TNSA- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (1998). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Macro International Inc., Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı – Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. Ankara, 1999.

TNSA- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (2003). Sağlık Bakanlığı (Türkiye), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Macro International Inc. 2004. Ankara, Türkiye.

Urgancıoğlu I, Hatemi H (1989). Türkiye’de Endemik Guatr. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nükleer Tıp ABD Yayın No.14, Emek Matbaacılık, İstanbul.

Wetherilt H, Açkurt F, Brubacher G, Okan G, Aktas, Turdu S (1992). Blood vitamin and mineral levels in 7-17 years old Turkish children. Internat J Vit Nutr Res 62: 21- 29.

Yalvaç S, Aydın A (2000). İstanbul’un çeşitli ilçe ve belde belediyelerinde kullanılan şebeke, sokak çeşmesi, kuyu ve istasyon sularında ki florür düzeyleri. Türk Pediatri Arşivi 35:78-86.

Yeşil Y, Demirkol M (2000). Diş Çürüklerinden Korunmada İstanbul İlinde Çocuklara Fluorid Desteği Gereği. İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD. Beslenme ve Metabolizma Bilim Dalı Yayınları, Özfa Mat. Ltd. Şti., İstanbul.

Yordam N, Çalıköğlü AS, Hatun Ş, Kandemir N, Oğuz H, Teziç T, Özalp İ (1995). Screening for congenital hypothyroidism in Turkey. European Journal of Pediatrics 154: 8: 614-616.

WHO. Food and Health in Europe. WHO, 2004.

Melek ÇAKMAK

Sayın Pekcan'a, beslenmenin önemi, kültürü ve son yıllardaki gelişmeler ve eğilimlere yönelik verdiği tebliğ için teşekkür ediyoruz.

İki hocamız da, beslenme tarihi, beslenmenin evrimi ve kültürü konusunda güzel şeyler söylediler. Meşhur Alman yazar Günter Grass, Latin Amerika'da Ant Dağlarında yetişerek, ehilleştirilerek İnkalar tarafından Avrupa'ya tanıtılmış olan patates ürününün Almanya'da işçi sınıfının beslenmesinde ve güçlenmesindeki önemi nedeniyle, işçi sınıfının Alman toplumuna yaptığı demokratikleşme katkısını vurguluyor. Beslenme ve kültürler arası diyalog ve gıda üretimi, binlerce yıldır süregelen ve sadece insanların evrilmesine değil, ama kültürlerin demokratikleşmesine ve belki de açlıkların önlenmesine yol açmış.

TARTIŞMA

Melek ÇAKMAK

Biz bu oturumumuzun son 15 dakikasını, sanıyorum ben de bir üç dört dakika kullandım, 10-12 dakikasını sizin sorularınıza ayırmak istedim. Soruları olan varsa, sorularını sorabilirler.

Mahir Bey buyurun.

Mahir GÜRBÜZ

Sayın Pekcan'a bir soru değil de, bir değerlendirme yapması için bir merakımı iletmek istiyorum. Beslenme hakkı aslında yaşam hakkıyla özdeş bana göre. Olaya bir de hukuksal düzenlemeler açısından bakarsanız bir beslenme uzmanı olarak, Türkiye anayasa hukukunda yaşam hakkı ya da beslenme hakkı konusunda yeterli bir düzenleme var. Biliyoruz, 56 ya da 57 nci madde, sağlıklı çevre hakkı var, ama buna özgü bir madde var mı, olmalı mı?

İkincisi; belediyelerin siyasal amaçlı besin dağıtmasını söylemiyorum, ama kamunun, devletin sağlıklı beslenme hakkı anlamında sizce ne gibi sorumlulukları olabilir?

Prof. Dr. Gülden PEKCAN

Tabii ki, bu hakların korunması gerekiyor. Özellikle de en basitinden ele alacak olursak, genelde hep emzirme üzerinde duruyorum, ama kadının çocuğunu emzirmeye hakkı var, bebeğin de anne sütü almaya hakkı var, bunu da kimsenin onların elinden almaya hakkı yok. Ama maalesef, anne sütü programları olmasına rağmen, bir ana haber programının sponsoru bile, bir mama firması olabiliyor ve siz bunun önüne geçemiyorsunuz. Tabii ki, anayasada mutlak suretle bu yer alması gerekiyor. Günümüzde gittikçe beslenme bu doğrultuda da ve ruhsal gelişim açısından da çok önemli, çünkü bütün vitaminlerin, minerallerin, sağlıklı bir toplumu yaratabilmek için etkileri var, bunların sağlanması gerekiyor. Eylem planına çok net bir şekilde girmedik, birçok kuruluşun katkılarıyla oluşturuldu,

herkes oraya bir şeyler koydu ve biz zannediyorum, son yıllarda birlikte çalışmayı da çok güzel bir şekilde artık öğreniyoruz, öğrendik diye düşünüyorum ve güzel bir eylem planı çıktı ve ona baktığımız zaman, o işbirliğini ve bu hakların korunmasına yönelik olarak da bazı kavramları görebilmemiz mümkün, ama politika yapıcıları zannediyorum, daha fazla bu konuda gündeme getirmek, onların ilgisini çekmek gerekiyor diye düşünüyorum. Bunu çok başardığımızı söyleyemeyeceğim açıkçası, çok başarılı olduğumuzu söyleyemeyeceğim.

Melek ÇAKMAK

Buyurun.

Berna Hanım

Teşekkür ederim.

Sayın Pekcan'a bir sorum olacak. Gıda sanayi tuzuyla ilgili bir bilgi verdi. Perakende satışının şu anda izini olmadığını, kaldırıldığını söyledi. O konu hakkında bilgi rica edeceğim.

Bir de, bu turşu tuzu dediğimiz tuzlarda iyot sanırım yok. Bunun sağlığa zararlı olup olmadığını hakkında bilgi rica edeceğim.

Prof. Dr. Gülden PEKCAN

Dünyada iyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesi, özellikle 1992'de Roma'da uluslararası beslenme konferansı ve ardından 1996'da Dünya Gıda Zirvesi ve tekrar 2002 yılında onun tekrarı, bütün bu uluslararası kuruluşların bu zirvelerde ve toplantılarda ortak kararı, iyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesini de içeriyor ve bu doğrultuda 1994 yılında tüm ülkeler aşağı yukarı programa başladılar. Bizde de aynı dönemde program başladı. Teknik komite oluşturuldu, bazı kararlar alındı ve o dönemde dünyada bu sorunu çözmek için tüm tuzlarını iyotluyor ülkeler. Gıda sanayi olsun, sofralık tuz olsun, her şeyi iyotluyorlar. Fakat bizde ülke olarak, biraz daha olayı kontrol altına alabilmek, daha sonra oluşabilecek sorunlar olursa, onları denetim altında tutabilmek adına, sadece sofralık tuzlar iyotlansın diye ortaya çıkıldı ve ne kadar ne katılacak onlar belirlendi ve öyle bir tebliğ yayınlandı. Daha sonra iyot tüketmemesi gereken kişiler için de 2000 yılında iyotsuz tuz üretimi de yapılabilir denildi. Gıda sanayi tuzunda böyle bir şey yok, fakat 3 kiloluktu o zaman gıda sanayi tuzları ve piyasada satılıyordu. *"Acaba caydırıcı olabilir mi, bunlar 10 kiloya çıksın"* denildi, ama bu maalesef toplumun daha çok işine geldi, toplu halde 10 kiloluk almaya başladı. Çünkü bizde her yerde bir iyot yetersizliğini anlatırken sorun şu: Turşu bozuluyor, salça bozuluyor. Tabii ki, orada bozan iyot değil, diğer katkı maddeleri; sodyum, sülfat. Bu katkı maddeleri bozuyor, iyot bozmuyor, ama nedense hep böyle bir yaklaşım var. Halbuki bizim evde yıllardır, ilk 1968'dir tebliğ Türkiye'de ve bir firmada tarafından iyotlu tuz üretiliyordu, bizim eve hep o alırdı, turşu da onunla yapılır, ben bozulduğunu görmedim. Sizin o turşuluk tuz dediğiniz ve yeni bu şeyden yararlanılan durum, ille bir şey koyacaksınız yerine kaya tuzu ve orada tabii ki iyot yok. Siz 10 kiloluk tuzu eve götürdüğünüzü düşünün, hem toplu

halde buluyorsunuz ve o kadarlık bütçeye katkı gibi düşünüyor aile. Halbuki siz ona kalkıp da, “zeka geriliği yapıyor, iş veriminde düşüklük yapıyor, bir guatr ameliyatı kaç lira, ailenizde kaç kişide guatr var?” dediğiniz anda, sizin karşınıza milyarlar çıkıyor. O zaman “iyotsuz tuzla iyotlu tuzu kıyasladığımızda, bu para bu kadar önemli mi?” dediğinizde, “Değil” diyor. İşte bizim bu eğitimleri vermemiz lazım ve piyasada da onların satılmaması gerekiyor, yani gıda sanayi tuzunun bulunmaması gerekiyor. Bizim de o kuruluşları ya da marketleri uyarmamız gerekiyor.

Melek ÇAKMAK

Buyurun.

Mustafa Bey

Potasyum iyodat ve potasyum iyodür kullanımı noktasında tebliğde sınırlamalar var. Ancak potasyum iyodat ve potasyum iyodünün hangisi daha sağlıklı olarak insan bünyesine yeterli miktarda ulaşıyor? Bu noktada bilgi verir misiniz?

Bir de, gıda sanayi tuzunun da artık diğer ülkelerde olduğu gibi iyotlanması ve diğer katkı maddelerinin, yani turşu tuzuna, turşuya zarar verecek diğer katkı maddelerinin ortamdaki kaldırılarak, gıda sanayi tuzlarının da iyotlanması gerektiği kanaatindeyim. Çünkü bizim ülkemiz turşuyu terk edemez. Neden terk edemez? Kırsal kesimimiz terk edemez, artı kırsal kesimden gelen neslimiz hala kendi evinde alışkanlık olarak turşusunu kendisi hazırlamakta, yani gıda sanayi turşusunu belki iyotlu tuzla bile hazırlayabilir, ama bizim ev turşusu dediğimiz işlemi terk etmemiz mümkün değil. Tebliğ ile gıda sanayi tuzları da tamamen iyotlanabilir mi?

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Gülden PEKCAN

Teşekkür ederim.

Potasyum iyodür 1968 yılından itibaren gündemde olduğu için ve bazı fabrikalar ona göre kurulduğu için ve bazı fabrikalar ona göre kurulduğu için, o dönemde tebliğde o da o şekilde yer aldı ve 50-70 miligramda potasyum iyodür ve de 25-40 miligramda da iyodat içeriyor. İyodatın az olmasının tabii ki belirli nedenleri var, çünkü çok daha stabil, kayıplara daha dayanıklı. Potasyum iyodürün bir özelliği var, hemen kayboluyor. Onun için iyotlu tuzu, şeffaf ambalajların içinde saklamamak gerekiyor, ağzını açık tutmamak gerekiyor, güneş, nemli ortam, ısı değişiklikleri; zaten fabrikadan eve gelinceye kadar, evde de % 50'lere varan toplamda bir iyot kaybına neden olabiliyor. Hatta yemek pişirildikten sonra eklenmesi gerekiyor. Belki bu çok da pratik değil, biraz tuz tüketimini de açıkçası artırabiliyor. O nedenle iyodat daha iyi. Hatta laboratuvarlarda çalışan arkadaşlar, onunla çalışmanın çok daha kolay olduğunu söylüyorlar, çünkü iyodürün solunumla yoğun bir laboratuvar çalışmasında zararının, dumanının olduğu söyleniyor. Onun için tabii ki, iyodata geçilmesi en güzeli, ama onu zannediyorum yetkililer düşünüyorlardır.

Tabii ki, gıda sanayi tuzu da iyotlanabilir. Zaten bizim tebliğimizde iyotlanmaz diye bir şey yok, yani gıda sanayi tuzuna iyot katılabilir deniliyor. İsteyen bunu katabilir. Bu doğrultuda zaten Tarım Bakanlığı Koruma Kontrol Müdürlüğü gayet ciddi bir şekilde olayın üstüne gidiyor, Sağlık Bakanlığı eğitimlerini gene devam ettiriyor, Sağlık Bakanlığının elindeyken olay yine denetimler devam ediyordu. Bu izleme değerlendirme işinin yine ciddi bir şekilde yapılması gerekiyor. Ben de katılıyorum, tabii ki turşudan vazgeçmek söz konusu değil, ama bir yerde diğer tuzunuz bile olsa, bu eğitim düzeyinin ve bilinç düzeyinin yükseltilip, insanların onu aramasını, özellikle kırsal kesimde iyotlu tuzu da en azından yemeklerde kullanacağım demesini sağlamak gerekiyor, bu bilinci yaratmak gerekiyor.

Orhan ALKAC

Sorum Sayın Pekcan Hocama olacak: Birincisi; folik asit yetersizliği bayanlarda genel olarak görülen kansızlık ki, benim ailemde, eşimde ve kızımda da bu problem var. Bunun giderilmesi için neler yapılmalı, hangi besinler alınmalı? Yeşil çayın bunda bir faydası var mı, çay içmenin, diğer siyah çay içmenin zararı var mı? Başka neleri önerirsiniz? Ayrıca bu konuda genel bir eğitim yapılabilir mi?

İkinci sorum; bu iyot yetersizliğiyle ilgili olarak, sadece iyotlu tuzu önerdiniz. Aklıma takılan, acaba balık da bu konuda, balık yemenin de faydası olabilir mi, Deniz kenarlarında durmanın, denizden gelen bir iyot var mı acaba? Aydınlatırsanız sevinirim.

Prof. Dr. Gülden PEKCAN

Tabii ki, kansızlık durumunun neye bağlı olduğunu çok net ortaya koymak lazım. Biri demir yetersizliği, çünkü direkt olarak çay dediniz. Çay emilimini engelliyor, yani demirin vücutta kullanılmasını engelliyor, öyle bir etki var. Folatı eğer vurgulamak istiyorsanız, folat B₁₂'yle birlikte genelde, B₁₂ yetersizlikle birlikte de gidebilir, onu da ayırtırmak gerekiyor, acaba hangi türüne uyuyor? Bir megaloblastik tür anemi mi? Ona göre öneriler farklılıklar gösterecek. Onun için sizinle onu özel görüşebiliriz.

İyotlu tuza gelince, deniz kenarında dolaşarak, havadan solunum yoluyla, en çok % 1'lerde, 2'lerde iyot alabiliyorsunuz, öyle bir iyot alamıyorsunuz. Oradaki etken, iyot buharlaşıyor, toprağa düşüyor ve işte sizin erozyonunuz varsa, ağaçları kesmişseniz, buzlanma, yağmurlar varsa, yüzeydeki iyotu alıp götürüyor ve toprağınız ve orada büyüyen bitkiniz, o bitkiyi yiyen hayvan yetersiz iyot almış oluyor ve insana da o şekilde geliyor. Onun için, tabii ki balık çok önemli, ama balıkta da iç deniz balıklarıyla okyanus balıkları arasında da iyot içeriği açısından farklılıklar var. Pişirilmede de farklılıklar var; eğer damlayan suyunu atarsanız, gene iyot kaybı söz konusu olabilir.

Melek CAKMAK

Salondan birkaç parmak daha kalkmıştı, ama müsaadenizle, salonun soru hakkını burada bitirip, kendime bir soru hakkı tanımak istiyorum.

Sayın Oybak Dönmez Hocamızdan öğrenmek istediğim bir konu var: Bu bütün biyoarkeolojinin bulgularıyla ortaya çıkan yerel gen kaynakları, biyoçeşitliliğin korunmasında ve zenginleştirilmesinde nasıl kullanıyor, yani oradan sizin yaptığınız çalışmalardan sonra gen kaynaklarının korunması nasıl sağlanıyor? O iletişim ve geçişi bize açıklarsanız...

Doç. Dr. Emel OYBAK DÖNMEZ

Sorunuza örneklendirerek yanıt vermek istiyorum: Kaplıca buğdayları demiştim, verimli bölgede ilk evcilleştirilen buğday tipleri arasında. Bunlar çok önemli gen kaynakları olarak düşünülüyor. Özellikle Tunç Çağından itibaren kabuklu buğdayların daha az kullanıldığını, ekmeklik buğdaya, sert buğdaya daha çok yer verildiğini gösteren kanıtlar var elimizde. Fakat ekmeklik buğday ve durum buğdayı çeşitli çevresel etmenlere karşı çok daha dayanıksız kabuklu buğdaylardan. Hastalıklara karşı özellikle ya da sert iklim koşullarına karşı kabuklu buğdaylar bu anlamda ekmeklik ve sert buğdaydan daha dayanıklı özellikleri taşımaları nedeniyle, özellikle son yıllarda önemli gen kaynakları olarak değerlendirilmeye çalışılıyor. Ama maalesef, bu konuda çalışmaları daha çok Amerikalı, İsraili araştırmacıların yaptığını görüyoruz. Aslında kabuklu buğdayların esas yayılım alanları, Güneydoğu Anadolu'nun da içinde bulunduğu verimli bölge havzası ve bazı, özellikle kaplıca buğdayının, bizim bilimsel *Triticum monacocum* dediğimiz kaplıca buğdayının yayılış alanı Anadolu'da daha geniş ve bizim gen kaynaklarımızı kullanarak, bu genleri yeni eklektik buğday çeşitlerinin içerisine yerleştirecek şekilde kullanmaya çalışıyorlar. Ben bu şekilde örneklendirebilirim; yoksa, daha pek çok örnek verilebilir.

Melek ÇAKMAK

Çok teşekkürler Hocam.

Dikkatleriniz ve sorularınız için teşekkür ederiz.

III. OTURUM

PANEL

ULUSLARARASI ANLAŞMALAR ÇERÇEVESİNDE TÜRK GIDA SEKTÖRÜ

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Tüm katılımcıları ben de saygıyla selamlıyorum, hepinizi hoş geldiniz.

16 Ekim Dünya Gıda Gününü kutlamanın yanı sıra gıdaya gönül vermiş, aramızdan ayrılmış olan tüm değerli arkadaşlarımı saygıyla anıyorum, onları da bir kere daha hatırlıyorum. Çünkü gıda 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'de ele alındı, çok eskiden beri gıda teknolojisi alanında çalışmış olan arkadaşlarımız var, gıda mühendisliğinde çalışmış arkadaşlarımız var, gıda üreticileri var, bunların hepsi bizi ilgilendiriyor. Aramızdan ayrılanları da saygıyla anıyorum.

Maalesef, Haşim Bey'in katılamaması nedeniyle aynı fıkralarda olduğu gibi, tepeden inme bana düştü bu konu. Aslında dünden haberim olsaydı, biraz daha çalışarak gelirdim. Ama zannediyorum, genel kültürümle götüreceğim bunu.

Öncelikle katılımcı arkadaşlarımı size takdim etmek istiyorum. Bana verilmiş olan listeye bağlı olarak, öncelikle Prof. Dr. Oğuz Oyan'ı davet etmek istiyorum. Arkadaşımız CHP İzmir Milletvekili.

Bana verilen listede Haluk Tezcan. Ege Bölgesi Sanayi Odası, EBSO. Egeliler hep bölgeden gidiyorlar, bölgeci. Bir de size Avustralyalı diyorlar değil mi, buraya gelince Avustralyalı muamelesi görüyormuşsunuz. Ege'den gelenler biz Avustralyalıyız, hani İngiltere'den Avustralya'ya , kurtarmaya gitmiş onlar, onun için kendilerine Avustralyalı falan derler. Siz galiba Ege'ye sonra gittiniz. Gıda sanayinin uluslararası anlaşmalara bakışıyla ilgili sohbet edeceğiz.

Fatih Taşdoğan arkadaşımı davet etmek istiyorum. Ziraat Mühendisleri Odası temsilcisi, Yönetim Kurulu Üyesi olarak katılıyor. Üç Egelinin arasındayım. Belki Birgül Ayman Güler gelseydi, o da İzmir doğumlu olabilirdi, katılamıyor. Bakın, Bergama doğumluymuş. Haşim Bey'e örülmüş olan bu baraj bana kaldı.

Üç arkadaşına ilk önce 15'er dakika süre vermek istiyorum. Turlarımız tamamladıktan sonra katacakları herhangi bir şeyler var mı, çünkü birbirine çok benzer konulardan bahsedeceğiz, belki 5'er dakikalık bir tamamlama turu daha yaparlar. Ama ikinci turunu yapmak istemeyen arkadaşım varsa, önceden 20 dakikasını da kullanabilir. Dolayısıyla 1 saat süre alıyoruz. Ondan sonra soruları alacağız, yanıtları verip, tartışmayı tamamlayacağız ve bitireceğiz.

Öncelikle *"Dünya Ticaret Örgütünün Tarım ve Gıda Perspektifi"* konulu sunumunu yapmak üzere Fatih Bey'i yerine davet ediyorum.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN TARIM VE GIDA PERSPEKTİFİ

Fatih TAŞDÖĞEN - Ziraat Mühendisleri Odası

Teşekkürler Sayın Başkan.

İlk önce katılımcılara saygılarımı sunarak ve Dünya Gıda Gününü, bu güzel günü organize eden, yoğun emek vererek nihayetinde bizleri buraya toplayan, Ziraat Mühendisleri Odası, Gıda Mühendisleri Odası ve Kimya Mühendisleri Odası'na teşekkürlerimi sunarak sunuma başlamak istiyorum.

Bildiğiniz üzere, geçen sene, yani 2004 yılında, Temmuz ayında yayınlanan bir çerçeve belgesi vardı. Bu konuyu oldukça yoğun bir şekilde Odamız gündeme getirdi ve Türkiye'nin gündemini yaklaşık olarak bir 6 ay kadar işgal eden, konuyla ilgili herkesin anladığı, algıladığı, değişik açılardan bakabildiği, kimisinin olumlu yönünü gördüğü, kimisinin manipüle etmeye çalıştığı, kimisinin kendini savunmaya çalıştığı, kimisinin ise, olaya yandaş değilmiş, taraf değilmiş gibi bakmış olduğu bir süreci yaşadık. Bu süreçten sonra nihayetinde gelinen nokta itibariyle, 6 aylık bir durağan dönem yaşandı. Oysa son derece önemli bir konu, yakın zaman içerisinde Türkiye'nin geleceğini etkileyecek, Türkiye'nin tarım sektörünü belki Avrupa Birliği'nden de daha öncelikli olarak etkileyebilecek önemli bir konulardan biriydi. Sunumun içinde zaten değineceğim bu konuya, bu yılın sonundaki Aralık ayında Hong Kong'da yeni müzakere sürecinin sonuçlanacağı bir bakanlar konferansı yapılacak ve alınan kararlar ülkemiz tarımı adına yıkıcı sonuçlar da üretebilir. Bu konuyu bir kez daha gündeme getirmek istedik, sizlerin dikkatine, kamuoyunun gündemine tekrar taşımak istedik. Eminim bu hepimiz için, geleceğimiz için oldukça yararlı bir nokta olacaktır.

Sunuma başlamadan önce, konuyu tarihsel perspektif itibariyle, çok zamanınızı almadan dikkatlerinize sunmak istiyorum. Dünya Ticaret Örgütü bakıldığı zaman, İkinci Dünya Savaşından sonra yıl 1945, Amerika Birleşik Devletlerinin New Hampshire kentinde yapılan Bretton Woods konferansları sonucunda ortaya çıkan üç tane temel örgütten biri. Bunlardan biri, 1945 yılında kurulmuş olan IMF, yani Uluslararası Para Fonu. Bir tanesi, 1946 yılında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, bir diğer ayağı Dünya Bankası ve diğeri ise, GATT, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, bugün Dünya Ticaret Örgütü diye ifade ettiğimiz, artık örgüt haline dönüşmüş olan kurgunun başlangıcı. Bu üç örgüt, dünya ölçeğinde bakıldığı zaman, metanın, paranın ve ticaretin kurallara bağlanması, ülkeler üstü, hukuksal sürecin bir parçası olarak ele alınması ve ülkelerin bireysel tasarruflarını minimize etmeyi amaçlayan örgütsel yapılardır. IMF nihayetinde parayla ilgili işlemleri yapmak üzere kurgulanmıştır, İmar ve Kalkınma Bankası yatırımları dünya ölçeğinde kontrol etmek amacıyla kurgulanmıştır, GATT ise oluşan değer, metanın el değiştirmesi sonucu ortaya çıkan kuralları, koşulları ortaya koyan bir anlaşma sistematığıdır.

Bugünkü Dünya Ticaret Örgütünün temel olarak ele almış olduğu husus, ticaretin önündeki bulunan engelleri, teknik engeller diye ifade edilen engelleri ortadan kaldırmak ve bunları tarifelere dönüştürmek, tarife dışı olarak kabul edilen engelleri de tamamen ortadan kaldırmaya dönük bir hedef içerir. GATT Anlaşmasının temel bazı sistematigi ve ilkeleri vardır. Bunlar; ayrımcı olmama ilkesi, saydamlık ve şeffaflık ilkesi, danışma, karşılıklı konsültasyon ilkesi, müzakere, yani karşılıklı herhangi bir sorun olduğu zaman müzakereye dayanan ilke ve bir de tamamen karşılıklılığa dayanan, yani herhangi bir şekilde birinin taviz vermesi durumunda bir başkasının taviz vermesini gerekli kılan, karşılıklılığı içeren -ki, uluslararası anlaşmaların temel kuralıdır bu- bir sistematige sahiptir.

Dünya Ticaret Örgütünün üç tane temel organı vardır. Bakanlar Konferansı -en üst örgüttür- Genel Konsey, konseyler ve komiteler diye ifade edebileceğimiz bir örgütsel yapısı var.

Temel olarak Dünya Ticaret Örgütü iki tane anlaşmaya dayanır. Bunun bir tanesi çok taraflı ticaret anlaşmaları, diğeri ise çoklu ticaret anlaşmaları. Çok taraflı ticaret anlaşmaları, aynı zamanda örgüt olarak bakıldığı zaman, kendi içerisinde kendini denetleyen, ülkeleri denetleyen, gerektiği zaman hakem müessesesi olarak görev yapan, hatta ülkelere ilişkin tedbirler alan mahiyette bir örgüttür. Bunlar yapı itibarıyla bakıldığı zaman, ticaret politikalarını gözden geçirme mekanizması vardır bu sistemin içerisinde, uyumsuzlukların çözümü ve anlaşmazlıkların halli organı vardır ve bu örgütsel yapının içerisinde üç tane temel anlaşma vardır; Mal Ticareti Anlaşması, Hizmet Ticareti Anlaşması, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması. Mal Ticaretinin Anlaşmasının altında 14 tane anlaşma var. Bunlardan biri GATT, yani 1947 yılında oluşturulmuş Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması. Bilahare bu anlaşmanın içinde yapılan değişiklikler var. bu anlaşmaları sistematik olarak GATT kendi içinde toplar. Altında Tarım Anlaşması vardır, Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması vardır, Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması vardır, Ticaretle Teknik Engeller Anlaşması vardır, Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması vardır ve bizim için son derece önemli olarak kabul etmemiz gereken Gümrük Kıymetinin Takdirine İlişkin Anlaşma vardır, Menşe Kuralları Anlaşması vardır. Böyle ifade edeceğimiz toplum 14 anlaşmayı içinde barındırır. Bu çok taraflı ticaret anlaşmalarıydı. Çok taraflı ticaret anlaşmaları, taraf olan bütün ülkeleri bağlayan, uymamak gibi yükümlülüğün, istisnanın olmadığı anlaşmalar sistematigidir. Bir de, taraf olan ülkeleri sadece bağlayan çoklu ticaret anlaşmaları var ki, bu Sivil Uçak Ticareti Anlaşması, Hükümet Alımları Anlaşması, Uluslararası Süt Anlaşması.

Bugüne geldiğimiz zaman, Dünya Ticaret Örgütünün demin ifade etmiş olduğum anlaşmalardan biri olan Tarım Anlaşması, gıda maddelerini de, tarımsal ürünleri de tek bir başlık altında değerlendiren bir anlaşma bütünüdür. Her iki maddeyi birbirinden ayırmaz, temel olarak biraz sonra değineceğim, desteklemeleri de, pazara giriş kolaylıklarına da ihracat sübvansiyonlarına da, her iki unsurun, yani

temel tarımsal ürünlerin de, tarıma dayalı gıda sanayinin de aynı perspektif içinde olmasını sağlayan bir bakış açısına sahiptir.

Tarımın ülkemizin için rolünün ne kadar önemli olduğunu burada söylemeye gerek yok, hepimiz gayet iyi biliyoruz. Bazı ülkelerde de mutlaka önemli, bazı ülkeler değil, dünyanın bütün ülkelerinde önemli; ama bizim için çok çok daha önemli olduğu konusunda hepimiz görüş sahibiyiz, bunu tekrar etmek bile gereksiz olabilir.

Nihayetinde ortaya çıkan, Tarım Anlaşmasının özeline geldiğimiz zaman, üç temel konunun olduğu, bunlardan biri pazara giriş, yani ticaret esnasında uygulamış olduğunuz tarifeler ve tarife dışı engelleri kapsayan bir sistematik. Bir diğeri, iç destekler. Bir diğeri ise, ihracat sübvansiyonları konusudur. Tarım Anlaşmasının özünü oluşturan bu üç tane temel konu vardır. Bunun altında kendi içinde ayrılan, bir sürü birbiriyle bağlantılı anlayış vardır, metne dahil olmuştur. Konuyu detaylıca incelemeye başladığımız esnada zaten bunları göreceğiz.

Ülkemiz, Dünya Ticaret Örgütünün bugün 147 ülkesi olarak kabul edilen üye sayısı içerisinde biridir. Ülkemiz 1951 yılında GATT'a üye olmuştur. En son Suudi Arabistan'ın Amerika Birleşik Devletleriyle müzakereler yaptığını ve GATT'a üye olmak için çabalar sarf ettiğini de biliyoruz.

Temel anlamda üç tane kategori vardır, Dünya Ticaret Örgütü anlayışı içerisinde ülkeler üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar gelişmiş ülkeler, gelişme yolundaki ülkeler ve en az gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmışlardır. Ülkemiz gelişme yolundaki ülkeler kategorisindedir.

Bu kapsamda en son Uruguay Roundu ile sonuçlanan, 1995 yılında yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması ve bunun altındaki bütün anlaşmalar, taahhüt süreleri itibariyle gelişmiş ülkeler için 2000 yılının sonunda taahhüdün tamamlanmış olduğu dönemi kapatmıştır. Gelişme yolunda ülkelerin taahhütleri de 2004 yılının sonunda sona ermiştir.

Tarım Anlaşmasının temel olarak üç ayağı olmakla birlikte, bir de *“ticaret dışı konular”* diye başlıklandırılan konular vardır; tarımın çok fonksiyonlu gibi, kırsal kalkınmanın bu anlamda bu başlık altında irdelenmesi gibi. Ama temel olarak üç temel ayağı var; pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonlarıdır.

Pazara giriş konusunda herhangi bir ithalatçı ülkenin ithalatın önündeki engelleri, ithalat için uygulamış olduğu kuralları tarifelere dönüştürmek kaydıyla sadece ve bu tarifelerin de kendi üye ülke listesinde, Dünya Ticaret Örgütünün hazırlamış olduğu metne yansımış olması halinde ve yayınlanması halinde ortaya koymuş olduğu sistematik dahilinde uygulaması gereken kuralları içerir. Pazara giriş kuralları itibariyle demin ifade etmiş olduğum 2004 yılında, gelişme yolundaki ülkeler için sona eren sürecin, gelişme yolundaki ülkeler için % 24 oranında tarifelerinde indirim yapma, gelişmiş ülkeler için de % 36 oranında, 6 yıllık süre içinde indirim yapma taahhütleri vardır. Bazı ülkelerin tarifelerini sizlere yansıtmak üzere metne aldım. Bakıldığı zaman, bu anlaşmanın sistematığıne konulmuş olan tarifelerdir bunlar.

Tarifeler bizim için, yani gümrük vergi oranları bizim için son derece önemli. İzin verirsiniz burada özellikle değinmek istediğim, Türkiye'nin rakamlarına bakıldığı zaman, alttan ikinci sırada. Yaklaşık basit ortalamayla bizim tarife oranlarımız % 63,9. Maksimum oran % 225 oranına tekabül eder ki, bu bizim taahhüdümüzdür. Bazı ülkelere bakıldığı zaman, % 63,9 oranındaki tarifemize rağmen, mesela Tunus'un % 116, Norveç'in % 123,7, basit ortalamayla bütün tarifelerin bütün ürünlerinin basit ortalamasını ifade eden bir rakam. Hindistan % 124 oranında tarife ortalamasına sahip olduğunu görüyoruz. Maksimum oranlar itibariyle bakıldığı zaman, Kore'nin pirinç için % 800 oranında tarife uygulayabileceğine ilişkin hüküm bulunduğu, yine İsviçre'nin % 570 oranında yüksek tarifesinin olduğu, Türkiye'nin de % 225 oranında ete uyguladığı tarife hakkı bulunduğu ifade edebiliriz.

Biz Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmasıyla birlikte, **adoleren** diye ifade edilen ve fiyat üzerinden sadece vergi alınmaya dayanan bir sistemi tamamen kabul etmiş durumdayız. Bu anlaşma ile bütün tarımsal ürünlerimize adoleren vergi sistemi dahilinde vergilendiririz. Ürünün ibraz edilmiş olduğu fiyat burada son derece önemlidir, zira örnek vermek istiyorum: Size ibraz edilen, yani gümrüğe gelmiş olan ürününüze ilişkin bir tespit yapmak gerekirse, size fiyat olarak ibraz edilen fiyat 1 000 dolarsa, alacağınız gümrük vergisi oranı % 100'se ve nihayetinde o ürünün pazara girişi fiyatı 2 bin dolardır. Eğer o ürünün reel fiyatı 2 bin dolarsa, 2 bin dolar üzerinden % 100 vergi aldığımız zaman 4 bin dolara tekabül edecektir, o ürünün pazara giriş fiyatı 4 bin dolardır, yani size ibraz edilen fiyatın ne kadar pazara giriş kolaylığı esnasında haksız rekabet yaratmaya uygun bir enstrüman olduğunu ifade etmek istiyorum. Maalesef, ülkemiz fiyat kontrolü konusunda çok iddialı davranmamaktadır. Teşkilatın içinde yer alan fiyat komisyonları, gümrük taktiğine ilişkin komisyonlar etkin bir şekilde çalışmamaktadır, Tarım Bakanlığı ithalat izni vermiş olduğu ürünlere ilişkin fiyat kontrolü maalesef yapmamaktadır. İsrarla yapılması gerektiği konusunda görüşler olmasına rağmen, her ne hikmetse, bu alan boştur. Oysa gümrük kıymetinin takdirine ilişkin anlaşma -ki, DTÖ Anlaşmasının en önemli olan anlaşmalardan biri- bu hakkı vermektedir. Sizin sadece tarifeler yoluyla tarımsal yapınızı koruduğunuzu düşünürseniz, maliyet yapısı itibariyle ithalatçı, ihracatçı ülkelerle maliyet olarak çok yüksek oranda farklılıklarınız olduğu ortaya çıkarsa ki, öyle zaten. Tarımsal destekleme enstrümanı olarak çok düşük oranda bir destekleme maliyeti sadece bütçenizden ayırırsanız, önünüzde tek tarımsal sektörünüzü korumak için gümrük vergisi enstrümanınız kalırsa ve eğer bunu da doğru şekilde kullanmaz, doğru şekilde tespit etmezseniz, elinizde bu argümanı kaçırmış olursunuz ki, bu son derece önemli bir durumdur. Oysa bakıldığı zaman, bazı ülkelere, bizim gibi tamamen adoleren vergi sistemine geçmeyen ülkelerin olduğu, spesifik vergi sisteminin de halen vergilendirmede kullanıldığı ki, spesifik vergi ürün miktarı üzerinden alınan vergi sistemidir. Ne hikmetse, Dünya Ticaret Örgütü'nün önermiş adoleren vergi sistemini ülkemizin bir hukuksal parçası haline biz getirmekle birlikte, birçok ülkenin karışık ya da tamamen spesifik vergi uygulama doğrultusunda uygulamalarının olduğu ortada.

Ayrıca bu sürece ilişkin çok önemli, pazara giriş kuralları içerisinde önemli olduğu için sunmak istiyorum. Önemli unsurlardan biri, özel korunma önlemleri hakkıdır. Tarifelendirme yapmış olan ülkelerin bir ürünün ithalatı esnasında ithalat marjı, üretimi büyük oranda etkileyecek orana sahipse, bu ürüne ilişkin ek vergi koyma ya da miktar kısıtlamasına gitme hakkını temsil eder. Avrupa Birliği'nin bu hakkı vardır, Dünya Ticaret Örgütü kapsamında, özellikle bu sistematığı yönlendiren ABD'nin bu hakkı vardır. Yine birçok gelişmiş ülkenin bu hakkı vardır, ama ülkemizin maalesef özel korunma önlemleri hakkı yoktur, yani Türkiye ithalat esnasında miktar kısıtlaması ya da ek vergi koyabilme hakkına sahip değildir.

2000 yılında, yani gelişmiş ülkelerin tarife taahhütlerinin sona ermiş olduğu yıldan itibaren yürütülen resmi ve gayri resmi müzakereler sonucunda özellikle ülkemizin pazara giriş konusunda bazı beklentileri olmak durumundadır. Bunu bu yeni müzakere sürecinde, artık son aşamaya gelmiş olmakla birlikte bir kez daha yinelemek istiyoruz, belki uyarıcı etkisi olabilir diye. Öncelikle tarım ticaretinde gözlenen dengesizliğin giderilmesi, yeni müzakere sürecinde etken olarak dikkate alınması gerekir. Gelişmiş ülkelerin tarım anlaşmasından kaynaklanan korumacı uygulama haklarının mutlaka kaldırılması gerekir. Ülkemizin ihraç ürünleri için pazara giriş olanaklarının mutlaka artırılması gerekir. Sadece bizim değil, aynı zamanda gelişme yolundaki bütün ülkeler için bu istenen taleptir. Özellikle gelişmiş ülkelerin tarifelerinde, tarife tabanları ve basamaklarında indirim yapmaları gerekir. Gelişme yolundaki ülkelere sağlanan özel ve ayrıcalıklı muamele hakkının mutlaka devam ettirilmesi gerekir. Özellikle gelişme yolundaki ülkelerin deneyimlerinden yola çıkarak, Uruguay Roundu sonrasında karşılaşılan olumsuzların yeni müzakere sürecinde mutlaka dikkate alınması gerekir.

Ülke pozisyonu olarak şunları mutlaka argüman olarak kabul edip, Cenevre'de şu anda yürütülmekte olan resmi ve gayri resmi toplantılarda dillendirmek gerekir. Gelişme yolundaki ülkeler mümkün olduğunca az oranda tarife indirimine gitmelidir. Aksi durumda tarımsal yapılarını koruyabilmek mümkün değildir. Gelişmiş ülkeler tarife basamaklarını ve tavanlarını mutlaka kaldırmalıdır. Tarife rejimleri şeffaflaştırılmalı, ancak uygulamaya ilişkin esaslar ülkelerin inisiyatifine bırakılmalıdır. Gelişme yolundaki ülkeler uyguladıkları tarifeleri konsolide etmek, yani bağlamak zorunda bırakılmamalıdır. İç destekler konusunda, pazara giriş konusunda bunca şeyi söyledikten sonra ki söylenecek çok şey var, ama zaman sınırlı.

İkinci ayağı olan, üç temel ayaktan ikinci ayak olan iç destekler konusunda izin verirsiniz görüşlerimi ifade etmek istiyorum: Bunlar, üç tane iç destekler, üç tane temel başlık altında incelenmekte. Bunlardan biri kırmızı kutu destekleri ki, yasak destekler diye ifade edilen desteklerdir. Yasak destekler, direkt olarak tarımsal üretimi yönlendiren pazar fiyat desteği ya da girdi desteği mahiyetindeki desteklerdir. Tarımsal politika üretmek ancak ve ancak bu destekleri vermeye bağlıdır. Tarımsal altyapının çözülmesine ilişkin temel argümanları içerir, yasak destek diye ifade edilen amber kutu destekleri mutlaka ve mutlaka gelişme

yolundaki ülkeler için argüman olarak kaybedilemeyecek kadar önemli unsurları içerir. Temel olarak bu destekleme oranına bakacak olduğumuz zaman, deminimist diye ifade edilen, toplam ürün değerinin % 10'una tekabül eden bir destekleme oranını ifade eder. Yeni müzakere sürecinde bu oranı çok aşağıları düşürmek isteği vardır, gayreti vardır. Buna gelişme yolundaki ülkelerin mutlaka direnmek zorunluluğu vardır.

Bir diğeri, ürün kısıtlamasını içeren, kısıtlanmış olan ürünlere telafi olarak verilen destekleri kapsayan mavi kutu destekleridir. Bir diğeri ise, yeşil kutu diye ifade ettiğimiz, daha çok tarımsal üstyapı mahiyetindeki desteklemeleri içeren ve biraz sonra detayıyla açıklayacağım desteklemelerdir. Yeşil kutu desteklerinde verilen sübvansiyonlar sınırsızdır, sınırsız bir şekilde destekleme verme hakkına sahiptirlerdir. Buna dayalı olmak kaydıyla zaten bugün AB'de yılda 75 milyar dolar, Avrupa Birliği yaklaşık 43 milyar Euro oranında destek vermektedir.

Yeşil kutu desteklerine baktığımız zaman, sınırsızca verilen desteklemelere baktığımız zaman, araştırma, zararlı ve hastalık kontrolü, eğitim hizmetleri, yayın ve danışmanlık hizmetleri diye devam eden, okuduğumuz takdirde oldukça geniş alanı kapsayan ve daha ziyade tarımsal üstyapıya ilişkin sınırsızca destekleme verme, yani gelişmiş ülkelere ilişkin sınırsız destekleme hakkını içeren argümanları kapsar. Bu tabii ki, bizim beklentilerimizi örtmez.

İhracat sübvansiyonlarına bakıldığı zaman, ihracat sübvansiyonunu veren 25 ülkeden biri ülkemiz ve bizim yaklaşık olarak yılda 500 milyon dolar civarında ihracat sübvansiyonu verme hakkımız var ve dünya ölçeğine bakıldığı zaman, 15 milyar dolar civarında ihracat sübvansiyonu verdiğimiz biliyoruz.

Yeni müzakere süreci ve gelişmeler; asıl önemli olan, bu bilgi mahiyetinde vermiş olduğum, asıl bundan sonra söylenmesi gereken önemli şeyler var. Yeni müzakere süreci, yani 2000 yılı itibarıyla müzakereye başlanan, 2001 yılında Katar'ın Doha Kenti'nde devam eden ve bilahare 2003 yılında Meksika'nın Cancun Kenti'nde devam eden ve bu yılın Aralık ayında Hong Kong'da sona erecek yeni bir müzakere süreci var. Müzakere süreci ne diyor, izin verirseniz onu açıklamak isterim: Müzakere sürecinde şu anda tarifelenilmeye ilişkin olmak kaydıyla, bant aralığı diye ifade edilen, bant yönteminin uygulanacağı, her bant aralığına giren, muhtemel olarak üç bant aralığından oluşuyor, her bant aralığına giren ürünler için farklı hesaplama sistemlerinin, indirim sistemlerinin uygulanacağı, ancak temel olarak şunu öngörüyor: Yüksek oranda tarifelerin çok yüksek oranda indirileceği ki, biraz önce örnek vermiştim, Türkiye'nin % 225 oranında ette tarife uygulama hakkının bulunduğunu, ortalama % 63 oranında tarife oranının var olduğunu, Avrupa Birliği'nin % 17'ler civarında bir tarifesinin, ortalama tarifesinin olduğunu, ABD'nin % 6'lar civarında tarifelerinin olduğunu ve temel destekleme enstrümanı olarak bakıldığı zaman, Türkiye'nin tarımsal yapısını sadece ve sadece tarifeler yoluyla korumak zorunda olduğunu ifade etmiştim. Bu müzakere sürecinde ortaya çıkan, yüksek oranda tarifelerin indirilmesi, ihracat sübvansiyonlarının yakın zaman içerisinde azaltılması ve belli bir zaman dilimine bağlı olmak kaydıyla tamamen

ortadan kaldırılması, iç desteklerin de, kırmızı kutu desteklerinin, yani tarımsal destekleme sisteminin üretim yöntemiyle ilintilendirildiği, tarımsal planlamanın yapıldığı desteklemelerin azaltılması gerektiği, ancak yeşil kutu diye ifade ettiğim, tarımsal üstyapıya ilişkin desteklemelerin de sınırsızca verilmesine ilişkin hükümleri kapsayan bir müzakere süreci yaşamaktayız.

Nihayetinde bakıldığı zaman, Avrupa Birliği'nin biraz önce ifade etmiş olduğum gibi, yılda 43 milyar Euro, ABD'nin yılda 75 milyar Euro, toplam bakıldığı zaman yılda 325 milyar dolar iç destek verilen bir alandan, bu müzakerelerin taviz olarak sadece ihracat sübvansiyonlarını geliştirmiş ülkelerin belli zaman diliminde ortadan kaldıracağı şekle dönüşmüş olması, aslında beklentilerin oldukça farklılaştığı ve pazarın korunmasına ilişkin hükümlerin aktif olarak, düşünce olarak varolduğunu söyleyebiliriz.

Bu süreç içerisinde hassas ürünler ve özel ürünler diye iki kavram da yer almakta, ancak bu iki kavramının içinin son derece sınırlı olması dolayısıyla, ülkemiz tarımsal sistemine katkı sağlamayacağını biliyoruz.

Şöyle hızla geçiyorum, belki okuyabilme fırsatı olur diye, çünkü zaman oldukça daralıyor. Soru-cevap şeklinde belki daha da açmak mümkün olabilir.

Bu müzakere sürecine ilişkin olmak kaydıyla yeni bir gelişme, G-33 diye ifade edeceğimiz, içinde Hindistan'ın, Malezya'nın, Endonezya'nın da bulunmuş olduğu yeni bir grup oluşmuştur. Mevcut müzakere sürecinde tarifelerin yüksek oranda indirilmesi ve dolayısıyla pazarın daha çok açılmasına, iç desteklerde tamamen kendi beklentilerine uygun destekleme sisteminin aktif hale getirilmesine karşı olarak, yeni bir ülke grubu müzakere sürecinde aktif olarak yer alıyor. Muhtemelen Aralık ayındaki Bakanlar Konferansı başarısızlıkla sonuçlanabilir, çünkü Meksika'nın Cancun Kenti'nde bu irade ortaya konulmuş ve muhtemelen yeni süreçte de bu ortaya konulacaktır.

İzin verirseniz, şu metni okumak istiyorum: Ülkemiz tarımsal üretim yapısı yok edilip, tarımda üretimden vazgeçirtilerek, tüketici bir konuma ve pazar durumuna oturtulmak istenmektedir. Sadece bize özgü bir olumsuz değildir, aynı zamanda gelişme yolundaki ülkelerin tamamı bu kapsamda bu riske tabidir. Bu durum sadece ülkemiz için değil, bütün gelişme yolundaki ülkeler için tehdittir. Gün ağarınca globalleşmenin çirkin yüzü her geçen gün daha da kendini ortaya çıkarmaktadır ve dünya ölçeğinde demin ifade ettiğim üç tane temel örgüt bu sistematığe hizmet etmektedir. Dünya Ticaret Örgütüne ilişkin müzakere sürecinde mutlaka kamu kurumu ve meslek örgütleri ve demokratik kitle örgütlerinin işbirliği yaparak bu sistemdeki olumsuzluğu olumluluğa çevirmek zorunluluğu vardır.

"*Ne yapmalı?*" diye bakıldığı zaman, tarımsal yapının yakın gelecek içerisinde büyük tehdiide maruz kalması mümkün ise eğer, yapılması gereken bir şeyler olmalıdır. DTÖ'nün yıkıcı etkisini minimize etmek için ülkemiz tarımsal altyapı sorunlarını çözmek ve üretimdeki maliyetleri mutlaka düşürmek zorundadır. Bunun için bizim her zaman dillendirmiş olduğumuz, Avrupa Birliği'nden bu mali

yardımın da kısa vadeli olmak kaydıyla gelmeyeceğine inanarak ve yakın zamanda tarifeleri büyük oranda inmiş bir tarımsal yapının sözcüleri olarak, mutlaka ülkemizin üretim maliyetini düşürmek zorunluluğu vardır. Rekabet etmenin başka şansı yoktur ve bunun için tarımsal sisteme mutlaka her yıl Türkiye 10 milyar dolar kaynak transfer etmek zorundadır.

Sözlerimi bu ifadelerle bitireyim ve sizlere bir kez daha saygılarımı sunarak, sunuşumu bitirmiş olayım.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Fatih Bey'e bu engin sunuşu için teşekkür ederim.

İkinci olarak, Haluk Tezcan Bey, EBSO'dan, gıda sanayinin uluslararası anlaşmalara bakışını açıklayacak.

Buyurun.

GIDA SANAYİNİN ULUSLARARASI ANLAŞMALARLA BAKIŞI

Haluk TEZCAN - Ege Bölgesi Sanayi Odası

Sayın Başkan, değerli katılımcılar; öncelikle Dünya Gıda Günü nedeniyle böyle bir organizasyonu gerçekleştiren Gıda Mühendisleri Odasına, Kimya Mühendisleri Odasına ve Ziraat Mühendisleri Odasına, emeği geçen herkese ve yöneticilerine şahsım adına teşekkür ediyorum.

Burada bir dileğimi de dile getirmek istiyorum: Bu sivil toplum örgütünün sesi olduğu için, bunu ulusal boyuta taşımak, bu ulusal boyutun da birincisini İzmir'de yapmayı teklif ediyorum.

Bildiğiniz gibi, Türkiye gibi eşsiz tarım potansiyeline sahip bir ülke için, şu an sektörün bulunduğu nokta hiç iç açıcı değildir. Bu yere razı olmamız da mümkün değildir. Tarım temel besin maddeleri ve sanayinin hammaddelerini üreten bir sektör olması, istihdamdaki ve ihracattaki payı sebebiyle Türk ekonomisi için çok önemlidir. Tarımın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı 2004 yılında % 11,16'dır. 2004 yılı Avrupa Birliği rakamlarına baktığımızda ise, bu oran Avrupa Birliği üyesi 25 ülkede % 2,1'dir. Yeni üye olan 10 ülkenin ortalaması ise, % 3,6'dır. İstihdam oranları ise, Türkiye'de ortalaması % 34 iken, Avrupa Birliği üyesi 25 ülkede % 5,4, yeni katılan 10 ülke ortalaması da % 13,4'tür. Özellikle istihdam açısından bakıldığında, alınması gereken önlemlerin aciliyetini, yapısal dönüşümünün gerekliliğini net olarak ortaya koymaktadır. Ülke ekonomisine % 11 seviyesinde katkı yapan sektör, eğer toplumun % 34'ünü istihdam ediyor ise, sadece sosyal bünyemiz açısından bile iyileşmenin sağlanması için elimizden gelen gayreti göstermemiz gerektiğini çok açık bir şekilde ifade etmek gerekir. Yapısal dönüşümlerle, tarım ve hayvancılıkta, verimlilikte ciddi bir sıçrama, tüketici refahında artış ve dış dengede iyileşme yakalanması mümkündür. Bu amaçla Türkiye ulusal ihtiyaçları, Avrupa Birliği ortak tarım politikasına uyum yükümlülüğü ve Dünya Ticaret Örgütü nezdindeki taahhütleri ile uyumlu olarak rasyonel, etkin, örgütlü, rekabet gücü yüksek ve sürdürülebilir bir tarım sektörü yaratmaya çalışmalıdır.

Türkiye'de tarım politikalarından söz edilince, konu mutlaka bölgesel kalkınma politikalarına da uzanmaktadır. Çünkü ekonomik aktivitenin dağılımına baktığımızda, bazı kentlerimizde çeşitlilikler görülmektedir. Çoğu bölgemizde tarım ve tarıma dayalı sanayileşme söz konusu. Bu da tarım sektörünün bölgesel kalkınma politikalarının tasarımında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Avrupa Birliği'nde son dönemde bölgesel ve kırsal kalkınma boyutunun daha da güçlendiğini biliyoruz. Bilgi çağına giren, küreselleşen dünyada artık kalite ve fiyat açısından ülke içi rekabetin yerini, hızla uluslararası rekabet almıştır. Uluslararası rekabette iddialı olabilmenin temel şartı ise, kaliteyi ucuza mal edebilmektir. Dolayısıyla dünya ile rekabet edebilmek için, sanayi ürünleri üretilmemiz ve

satabilmemiz gerekmektedir. Bildiğiniz gibi, uluslararası ticaret uluslararası anlaşmalarla düzenlenmektedir.

Uluslararası anlaşmalar deyince, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütüyle yapılan tarım ile ilgili anlaşmalar ve protokoller akla gelmektedir. Dünya Ticaret Örgütü ve ileri tarım müzakerelerinde, dünya tarım ürünleri ticaretinde adil ve serbest piyasa mekanizması prensiplerine dayalı bir sistem oluşturmayı hedefleyen, tarım ürünleri ticaretini yeni kurallara bağlamaya yönelik Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması 1995 tarihli Dünya Ticaret Örgütü kuruluş anlaşmasına ek anlaşmalardan biri olup, çok taraflı ticaret müzakerelerini ilk kez konu alan, tarım sektörünü disiplin altına alarak, sisteme entegrasyonu amaçlanmaktadır. Bu disiplin ile ileri tarım müzakereleri adı altında son şeklini almak üzere Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması, gelişmiş ülkeler, gelişme yolundaki ülkeler ve en az gelişmiş ülkeler olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirilmiştir.

Türkiye tüm tarımsal taviz ve taahhütlerinde gelişme yolundaki ülkeler için öngörülen farklı ve lehte muameleme hükümlerinden yararlanacaktır. Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalar ve protokollere gelince, Türkiye'nin uluslararası ticaretine yön verebilecek Eurogap Protokolünü kısaca değerlendirmek istiyorum.

Eurogap iyi tarım uygulamaları standardı, Avrupa Perakendecileri Tarım Ürünleri Çalışma Grubunun İyi Tarım Uygulamaları Protokolüdür. Bu protokolün amacı, Avrupa Birliği ülkelerindeki büyük perakendecilerin kendi toplumlarının sağlıklı tarım ürünü tüketiminin sağlayabilmeleri için kendi ülkelerinde yetişen ve dışarıdan ithal edilen tarım ürünlerinde aranan minimum standartları yeni bir düzenleme yaparak belirlemektedir. Eurogap sertifikası alan üretici kuruluş ya da firmalar, bu düşünceden yola çıkarak, ürettikleri tarım ürünlerinin daha kaliteli, ürettiği ve ihracatı yaptığı ülke pazarlarında öncelikli olmalarını sağlarlar. Özellikle son yıllarda ülkemizde tarım ürünleri ihracatında tarımsal ilaç kalıntıları bakımından önemli sorunlar yaşanmıştır. Bu durum Türk tarım ürünlerinin imajını olumsuz yönde etkilemiş, ihraç edilen pek çok ürünlerimiz geri dönmüş bulunmaktadır. Eurogap sertifikası, bu tip olumsuzluklarla karşılaşma riskini ortadan kaldırdığı için, pek çok üretici firma tarafından tercih edilmeye başlanmış olup, 8 Eylül 2004 tarih ve 25577 sayılı Resmî Gazetede iyi tarım uygulamaları yönetmeliği yayınlanarak, konu resmîyet kazanmıştır. Tarım Bakanlığımızın il müdürleri bünyesinde bu yıl eğitimler düzenlendiğini de duymaktan ve öğrenmekten büyük mutluluk duymuşuzdur.

Eurogap tehlike analizleri, zararlılarla mücadele ve entegre ürün yetiştiriciliği ilkelerini baz alarak, tarım ile ilgili metotların ve teknolojilerin sürekli gelişmesini desteklemektedir. Eurogap sertifikası ile ürünün insan sağlığına zararlı, kimyasal, fiziksel ve mikrobiyolojik kalıntılar içermediği, çevreyi kirletmeden ve doğal dengeye zarar vermeden üretildiği, üretim sırasında üretimle ilgili insanları ve diğer canlıları olumsuz olarak etkilemediği, üretim sırasında tüketicinin bulunduğu ülkenin tarım mevzuatlarına uygun işlemler yapıldığı belgelenmiş olmaktadır.

Bu tür standartların ortaya çıkış nedenlerinin altında, marka değerinin korunması konusunun önemi yatmaktadır. Bu konu perakendeciler açısından müşteri baskısı ve algısı, medya baskısı ve analizler, yasal yükümlülükler ve satışlardaki azalış sonucunda daha önemli hale gelmiştir. HACCP, BRC, IFC, Eurogap sertifikaları, birçok firmanın tedarikçisi olabilmek için önkoşul olması ve genel itibarıyla istenilen gıda güvenliği şartlarını içermesi bakımından ticari bir bilet haline gelmiş olmaktadır.

Avrupa'daki perakendecilerin dünyanın her yerinden ithalat yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda, kendi aralarındaki rekabetin yükselmesine bağlı olarak, gıda güvenliğinin önemi daha çok artmıştır. Bu yüzden pazarda kalıcı olabilmeleri için raflarına koydukları ürünlerin sağlığa zararlı olmayacağına dair müşterilerine garanti ve güven vermeleri gerekmektedir. Bu bağlamda HACCP, BRC, IFC, Eurogap sertifikaları, perakendecilere ihtiyaç duydukları garantiyi ve güvenceyi sağlamış bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de iyi tarımsal uygulamalar konusunda gelişmeler sayesinde, meyve, sebze üretimi ve ihracatımız ivme kazanacak, dış pazarda ve iç pazarda güvenli ürün eldesi sağlanacaktır.

Avrupa Birliği'ne üye olmamız ve tarım ile gıda sektörünü etkileyecek son gelişmeler konusunda da değerlendirme yapmam gerektiğini düşünmekteyim. Bilindiği üzere, ülkemizin 1999 yılında Helsinki Zirvesinde Avrupa Birliği'ne adaylığını açıklamasından bu yana, adaylık sürecinde izlenmesi gereken yol haritası Avrupa Birliği Komisyonunun 8 Mart 2001 ve 26 Mart 2003 tarihli iki ayrı katılım ortaklığı belgesiyle ortaya konulmuş ve bu belgelere cevap mahiyetinde hazırlanan ve ülkemizin görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesini taahhüt ettiği iki ayrı ulusal program, 24 Mart 2001 ve 24 Temmuz 2003 tarihlerinde yayımlanarak, yürürlüğe girmiştir. 6 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Birliği Komisyonunun Türkiye'yle ilgili 2004 yılı Düzenli İlerleme Raporu, Etki Değerlendirme Raporu ve Türkiye'ye yönelik tavsiyeleri yayınlanmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Avrupa Konseyi Brüksel Zirvesinde de, ülkemiz 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlaması yönünde karar alınmıştır. Nitekim 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlama hazırlıkları da başlamış bulunmaktadır.

Müzakerelerin başlamasıyla birlikte Türkiye'yi en çok zorlayacak başlıkların ana temasını da tarım almaktadır. Tarım ülkesi Türkiye yapılması gerekenlerden çok, nereden başlayacağını belirlemeye çalışmaktadır. Sorunların başında ise, elde nelerin olduğu bilinmesi yatmaktadır. Çünkü elimizde henüz tarım istatistiklerinin ve kayıtlarının tam olarak ne olduğu ve neler olduğu belirsizliğini bulundurmaktadır. Müzakereleri yürütecek ekibin ilk işi, tarımla ilişkin kayıtları çıkarmak olacaktır kanaatindeyim. Örneğin, büyükbaş hayvanların sayısının, kulaklarına taktığı küpeyle tespit eden bakanlık, net sayılara ulaştıktan sonra denetime ilişkin yapacaklarını belirleyecektir. Hayvancılık ürünlerinin serbest dolaşımı için hayvan hastalıklarının yok etmek zorunda olacaktır. Tarımda ekim ve alım politikalarının belirlenmesi, çiftçinin eğitilmesi, tarım arazilerinin genişletilmesi, Tarım Bakanlığı'nın uzun

süreçte yapacakları konular arasında yer almaktadır. Bakanlık bunları yapar iken de, hepimizin bildiği gibi, teşkilatın ismini ve şemasını tamamen değiştirmektedir. Yeni adı ise, Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı adı olarak değişmiştir. Mevzuat uyumu ve diğer kriterlerin yerine getirilebilmesi için, kurumsal ve hukuki altyapının hazırlanmasını, bunu uygulayacak insan kaynaklarının yetiştirilmesi ve ilgili birimlerin oluşturulması gerekmektedir. Çünkü topluluğun aday ülkelerinden talep ettiği, sadece mevzuat uyumu değil, mevzuatın etkin bir şekilde uygulanmasıdır. Bu bağlamda Topluluk üyeleriyle uyum konusunda yasal altyapı kadar, bunları uygulayacak nitelikli insan gücünün organize edilmesi, yetki karmaşasına yol açmadan, personel ve kurumsal reformların yapılması gerekmektedir. Avrupa Birliği'ne uyum süreci, ülkemizin dünyadaki gelişmelere ayak uydurması bakımından son derece etkin ve de bizlerin yapacağı konular etkin olacaktır. Önemli olan, hep beraber o sinerjiyi yaratabilmekten kaynaklanmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği norm ve standartlarına tam olarak uyum sağladığından, küreselleşmenin olumsuz ve olumlu şartlarına karşın, diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelerin kullandığı mekanizmalardan yararlanma imkanını bulacaktır.

Tam üyelik Türkiye'yi çokuluslu firmalar için Avrupa Birliği pazarına yönelik önemli bir üretim merkezi olması fırsatını verecektir. Bu kapsamda Avrupa'nın geleneksel pazarları arasında yer alan Türkiye'nin büyümesi ve gelirin artması, sadece Topluluk mallarına ek talep yaratmayacak, büyüyen ekonominin ihtiyaç duyacağı ek istihdam, Avrupa Birliği'ne yönelik göç hareketlerinde sınırlama getirecektir.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği yolunda ilerlerken, daha büyük bir pazarda dağıtım ve pazarlama yapmak, daha büyük bir pazarın üretim ve hammadde maliyet avantajlarından yararlanmak, ortak enerji, çevre, sanayi ve istihdam politikalarıyla, bilimsel ve teknik alanda işbirliği, özellikle AR-GE üzerinde olumlu etkilerin getireceği rekabet üstünlüğü ürünlerimizi dünya pazarlarına taşıyacağı inancıyla, bu seminerin ülkemize ve yeni girdiğimiz süreçteki Avrupa Birliği'ne ışık tutacağı inancıyla hepimize teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Sayın Tezcan'a teşekkür ediyorum.

Üçüncü olarak Prof. Dr. Oğuz Oyan'a söz vermek istiyorum. Birgül Ayman Güler'in gelmemesi durumunda oluşan boşluğu da biraz daha dolduracak, biraz daha geniş bir açıklamayla sözlerine başlayacak.

AB TAM ÜYELİK SÜRECİ DOĞRULTUSUNDA TARIM VE GIDA SANAYİNİN ETKİLEŞİMİ

Prof. Dr. Oğuz OYAN - CHP İzmir Milletvekili

Teşekkür ediyorum.

Bir kere önce beklentiler bu başlık altında olabilir diye ve bir hayal kırıklığı olabilir diye bu başlıkla ilgili bir düzeltme yapayım. Aslında şöyle bir yanlış anlama oldu: Bana ilk sevgili Gökhan Günaydın telefon ettiğinde, daha genel bir başlık vermişti, tarım, Avrupa, yoksulluk gibi. Ben üç gün önce şu programı elime alınca, böyle bir spesifik konuda, yani tarım ve gıda sanayi etkileşimi gibi spesifik bir konuda bir tebliğ sunacağımı görünce, doğrusu kaynar sular döküldü. Neyse sonuçta bir uzlaşmaya vardı, bunun herhalde ilk bölümü daha çok, yani ben AB'yle üyelik süreci ve Türk tarımına etkileri başlığı altında konuşacağım. Ama sanırım, konudan çok uzaklaşmamış olacağımı tahmin ediyorum.

Sayın Ayman Güler'in sahasına tam girmek mümkün değil, ama ona zaten sanıyorum, daha başlangıçta Sayın Taşdöğen önemli ölçüde girdi, bir altyapı hazırladı.

Bir giriş bağlamında, Avrupa Birliği'yle ilişkilerin böylesine önem kazandığı ya da yeni bir dönüm noktasının ortaya çıktığı bir aşamada herhalde birkaç kelime onunla ilgili etmek lazım. Bunda çok ayrıntıya girmeyeceğim, çünkü bu konuda sanıyorum, bu sempozyum çerçevesinde bugün -bugün sabah katılmadım- herhalde değinilmiş, yarın da değinilecektir.

Özet olarak şu birkaç başlığı söylemek isterim: Türkiye'yle Avrupa Birliği arasındaki bu 3 Ekim 2005 tarihli Müzakere Çerçeve Belgesinin aslında Türkiye'yi yeni bir aşamaya getirdiği doğru olabilir, ama bu aşama çok da yeni değil, yani bu geçen yılın 6 Ekim 2004 tarihli Komisyon Raporu ile 17 Aralık 2004 tarihli AB Konseyi Zirve Kararından farklı doğrultuda bulunmuyor, yani onun tam uzantısında bulunuyor. Eğer 17 Aralık 2004 tarihinden sadece 6 gün sonra, yani 23 Aralık 2004'te Dışişleri Bakanlığımızın Avrupa'ya bir nota vererek, bu 17 Aralık belgesindeki hususların, yani uzun geçiş dönemleri, derogasyonlar, özel düzenlemeler ya da kalıcı koruma hükümleri gibi istisnaları, diğer üye ülkelerle ya da aday ülkelerle yürütülen prosedüre uymadığını, bunlardan farklı bir tablo çizdiğini, dolayısıyla bunların kabul edilemez olduğunu -Dışişleri Bakanlığının 23 Aralık 2004 tarihli notasından bahsediyorum- kabul ederseniz, bugünkü Hükümetin bu notasının gereği olarak, 3 Ekime imza koymaması gerekirdi. Ama böyle bir notayı veren Hükümet bunun karşılığını almamıştır, bunun karşılığında olumlu bir gelişme almamıştır. Hatta 3 Ekimde 17 Aralıkla kıyasla Türkiye açısından daha negatif hükümler içeren bir belge imzalanmıştır. Böyle bir süreç girmiş bulunuyoruz. Bu sürecin aslında esas itibariyle, bir ikinci sınıf üyelik, bir yarım

üyelik hedefine, adı konulmamış olsa da, daha fazla biz götüreceği bugünden öngörülebilir.

Tabii, bunun anlamı şu: Burada bu uzun geçiş dönemleri ya da istisnaların en çok ilgilendirdiği alan da tarım alanı olacak, yani insanların serbest dolaşımı, tarım alanı ve yapısal yardımlar alanları, yani bölgesel yardımlar ya da kırsal kalkınmaya dönük yardımlar. Bunlar olmadan, bu tür telafi mekanizmaları olmadan, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyinde bir ülkenin Avrupa Birliği gelişmişlik düzeyindeki bir topluluğa entegre olmasını, yani başka diğer koşullar bir yana beklemek mümkün değil, yani böylesine bir entegrasyon sürecinin Türkiye'de çok büyük altüst oluşlara yol açacağı, Türkiye'de tarım sektöründe çok ciddi bir tasfiyeye yol açacağını öngörmek gerekir. Aslında Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye gösterdiği yol, kendisinden hiçbir, bu uyum sürecine ilişkin ek maliyet istenmeden ya da diğer ülkelerle karşılaştırılabilir boyutta ek maliyetler istenmeden, Türkiye'nin giderek daha fazla tarım alanında da -1996'dan itibaren girdiğimiz gümrük birliği sürecinde tarım ürünleri esas itibariyle kapsamıyor- bir gümrük birliği sürecine, yani bir serbest ticaret ilişkisine tam olarak girme yönünde baskılarını artırması beklenecektir. Tabii, Türkiye'nin özel bir durumunu da söyleyeyim: Bunu herkes biliyor, ama 1996'dan 2005'e kadar, yani 10 yıllık bir süre içinde Avrupa Birliği'nin tam üyesi olmadan gümrük birliği uygulayan bir ülkeyiz ve muhtemelen bir 10 yıl daha uygulayacak olan bir ülkeyiz, yani her şey çok iyi sonuçlansa, 2014 sonunda böyle bir tam üyelik mucizesi falan gerçekleşse, Türkiye 10 değil, 20 yıl boyunca üye olmadan Avrupa Birliği'yle gümrük birliği ilişkisini gerçekleştirmiş bir ülke olacaktır. Bunun ne gibi sorunlara yol açtığı, bunun mali hükümlerinin uygulanmadığını bilirsek, yani bütün diğer ülkelerde bu türlü gümrük birliği ilişkisini birtakım mali desteklerle ancak sürdürülebildiğini, hatta Portekiz ve İspanya örneğinde üyelikten 5 yıl sonra gümrük birliği ilişkisinin gerçekleştiğini dikkate alırsak, bunun ne kadar farklı, Türkiye için farklı bir model uygulaması olduğunu anlamak mümkün olacaktır.

Çok ilginç bir şey, burada belki saptamayı tekrarlamakta yarar var. Geçenlerde Ziraat Mühendisleri Odasının bir basın açıklaması, duyurusunda da bunun altını çizilmişti. Ben bunun altını her yerde çizmemiz gerektiğini düşünüyorum. 6 Ekim 2004 tarihli rapor, AB Komisyonu İlerleme Raporu, tarımda Türkiye'de daha rekabetçi bir yapının olmasını istiyor, daha fazla liberalizasyon istiyor, ama bunu söylerken Türkiye'de, Avrupa Birliği'yle tarım sektörünü karşılaştırdığında, çok az sayıda tarımsal ürünün rekabetçi bir pozisyonu olabileceğini, işte meyve, sebze, fındık vesaire gibi çok dar bir alanın. Ama bunu aşmak için Avrupa Birliği'nin bize önerdiği yol, daha fazla gümrüklerinizi indirin, daha fazla liberalizasyon yapın. Bunun gerçekten ikisinin ne kadar birbiriyle uyumlu olduğu çok tartışmalıdır. Şimdi belki burada bir parantez açıp, şunu söylemek mümkün. Çok büyük altüst oluşlar demiştim. Aslında dünya sistemindeki gelişmeleri yakından izleyenler, bu tür çifte standarda dayalı önermelerin ne gibi dünya çapında çok büyük bir altüst oluşlara -sadece Türkiye değil- yol açacağını az çok farkındadırlar. Bununla ilgili sadece Türkiye değil, ama dünyanın bütün gelişmekte olan ülkeleri ve az gelişmiş ülkeleri -

iki ayrı kategori olarak söylüyorum, yani Türkiye geliştirmekte olan ülkeler sınıfında ise, bizden daha az gelişmiş olanları da az gelişmiş ülkeler olarak tanımlarsak, bu iki blok ülkede de çok önemli kırsal göç dalgalarının yeniden ortaya çıkmasına ve dünyada milyarlarca boyutunda yeni işsizlik dalgalarının ortaya çıkacağı bir döneme giriyoruz. Avrupa Birliği'nin 19. Yüzyıldaki sanayi devriminden farklı bir süreçtir, oradan kırsal kesimden kopanlar, sanayinin çağrısına uymuşlar ve orada bir şeyle karşılaşabilmişlerdir, işgücü talebiyle karşılaşabilmişlerdir. Dolayısıyla içine girdiğimiz böyle bir eğilim, çok daha güvensiz bir dünya olacağı açık.

Bu serbest ticaret ilişkileri sonuçta insanlık açısından daha büyük refahlar getirmeyeceği bir döneme giriyoruz. Eğer konumuza dönersek, yani buradan konumuza daha spesifik olarak, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine bakar isek, ben bir kere şunları başlıklar olarak çizmek istiyorum. Bir kere Türkiye, birçok bakımdan Türkiye ve benzeri ülkeler dünya çapında bu tarım ürünlerinin serbestisini şu ya da bu şekilde çekilmeye çalışılıyor. Bunun birinci ana örgütü Dünya Ticaret Örgütü, GATT. DTÖ bünyesinde yapılan bu rauntların ya da buluşmaların aslında nihai bir sonuca varmadığını biliyoruz. Burada geliştirmekte olan ülkeler grubuyla gelişmiş ülkeler grubu arasında çelişkiler olduğu kadar, gelişmiş ülkelerin kendi içlerinde de çelişkiler olduğunu biliyoruz, özellikle Amerika, Avrupa, ama Japonya'yı da içeren bir şekilde bu çelişkiler tam olarak aşılabilmiş değil, ama gelişmiş ülkeler grubu arasındaki çıkar birlikteliği kuşkusuz daha fazla. Nitekim bunların yansımaları oldu süreç içinde, birazdan belki bir iki örnek vereceğim. Dünya Ticaret Örgütündeki bu başarısızlıklar, yani tarım alanındaki bu uluslararası düzeyde serbestinin, ticari serbestinin ortaya çıkmamasının telafi mekanizmaları çalıştırıldı. Örneğin, bunlar ikili serbest ticaret anlaşmaları biçiminde olabildi, bunlar bölgesel serbest ticaret anlaşmaları biçiminde olabildi, işte EFTA gibi örnekler var. Bunlar bölgesel ekonomik entegrasyonlar içinde çözülme durumunda olabildi; Avrupa Birliği'nin bunun en dünya çapında bilinen ve başarılı örneği.

Tabii, bu arada AB deyince biraz daha değineceğim. AB ile Akdeniz ülkeleri arasındaki serbest ticaret alanı bölgesi yaratma girişimini mutlaka zikretmek gerekir, çünkü Türkiye de bunun bir parçası. Tabii bir başka başlık çok önemli, bunların ayrıntılarına girmeyeceğim, sadece başlıkları veriyorum. IMF ve Dünya Bankasının empoze ettiği programlar ile bu serbest ticaretin tarımda geliştirilmesi yönünde ya da bu ülkelerin, geliştirmekte olan ülkelerin, az gelişmiş ülkelerin tarım konusundaki savunma mekanizmalarının çökertilmesine dönük bir dizi önlemler. Bütün bunlar Türkiye'de zaten 2000 yılından bu yana yürürlükte. Tabii, Türkiye açısından özel olarak baktığımızda Türkiye bir başka konumda. Biraz önce belirttiğimiz gibi, Türkiye bir kere çok uzun süreli bir Avrupa Birliği ilişkiler seti içinde. 1970 başlarından itibaren bir katma protokol, 22 yıllık listeler üzerinden sonuçta gümrük birliğine değil, ama Avrupa Birliği'ne üyeliğine ulaşması beklenen bir hedef sadece Gümrük Birliğiyle yetinilerek, 1995'te imzalandı, 1996'da yürürlüğe girdi. Şu an Türkiye müzakere çerçeve belgesinde, Avrupa tarım politikasına uyum süreci içine de bir şekilde dolaylı olarak tarım açısından diyorum, diğer açıdan zaten tarım

dışındaki politikasında zaten belirli zorunluluklar var, ama bölümler itibariyle tarım konularına gelindiğinde, bu uyum politikaları da zaten yürürlüğe girecek.

Bu başlıkları verdikten sonra belki şu uyarıyı yapmak lazım. Gelişmekte olan ülkelerin kendisi, kendileri de bir blok değil; çünkü bu ülkeler arasında tarım ürünleri dış ticaretinde net ihracatçı olanlar ile net ithalatçı olanlar farkını görmek lazım. Örneğin, Brezilya gibi ülkeler net ihracatçı konumundalar, yani ihraç ettikleri tarım ürünleri ithal ettikleri tarım ürünlerinden daha fazla. Dolayısıyla bunların tarım ticaret dengesi ciddi anlamda fazla veriyor. Bu ülkelerin dünya çapında bir ticaret serbestleşmesinden elde edeceği çıkarlar farklı, Türkiye gibi son iki yıldır, hatta bu yıl üçüncüsünü yaşıyoruz, 2003, 2004 ve 2005'in 8 aylık rakamları da bunu gösteriyor. Tarım dış ticarete giderek net ithalatçı konumuna gelmiş ülkelerin durumu farklı. Dünya çapında bir dış ticaret serbestisinin Türkiye için getirileri farklıdır, Brezilya için farklıdır. Dolayısıyla bu ülkeler arasında tam bir blok oluşması da o kadar kolay olamayabiliyor. Tabii, bu yeşil kutu destekleri, biraz önce Fatih Bey gayet güzel anlattı, bu yeşil kutu desteklerinin özellikle 1995'ten sonra nasıl gelişmiş ülkeler coğrafyasında geliştirildiğini, yani bu diğer desteklerden çıkarak, yeni destek alanlarına tarımda nasıl girdiklerini ve rekabetçi pozisyonlarını ya da kendi tarımlarını korumayı nasıl başarabildiklerine burada ayrıntılarıyla girmem mümkün değil, ama gerçekten buradaki çifte standardın da, yani gelişmiş ülkelerin kendilerine özgü, kendi mali kuvvetlerine, güçlerine özgü yeni destek biçimleri yaratmada nasıl mahir olabildiklerini de gösteriyor.

Bir rakam vermek gerekirse, Türkiye bu 1996 öncesi-sonrası ne oldu? Türkiye'de biliyorsunuz, ihracatta önemli sıçramaların yaşandığı 10-15 yıllık bir dönemden geliyor. Aslında 25 yıllık, belki 1980 sonrası alınabilir. Şöyle bir baktığımızda, 1993 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde tarım ürünlerinin payı yaklaşık % 15'tir, 14,9. 2002 yılına kadar, yani bir anlamda mevcut hükümetin öncesi, ama sırf onun için söylüyorum değilim. 2002 yılına kadar bu bizim ihracatta 2,5 katlık bir artış var, yani 15 milyar dolarlık ihracat 35 milyar dolar seviyesine çıkıyor. 2,5 kat artıyor, ama bunun içinde tarımın payı azalıyor, çünkü tarım ürünleri ihracatımız aşağı yukarı durağan bir şekilde gidiyor, dolayısıyla tarımın payı 2002'de toplam ihracat için % 5,6'ya düşüyor. Burada tarım ürünleri derken, tarım, ormancılık ve balıkçılığı birlikte kastediyoruz, işlenmiş tarım ürünlerinden bahsetmiyorum, ona birazdan değineceğim. 2005 yılına, bu yılın ilk 8 aylık rakamlarına gelirsek, % 3,6'ya gerilemiş durumda, yani toplam ihracat içindeki pay 1993'te 14,9, şimdi 3,6 gibi bir yüzdede. Dolayısıyla Türkiye, tarım ürünlerinde niçin net ithalatçı konumuna geldi? İşte bu nedenle, yani diğer tarım dışı ürünlerinde, sanayi ürünlerinde artışa bir engel yok, bunlar artsın, hepimiz istiyoruz, bunun içinde tarımsal gıda sanayinin ürünleri de var, hem de bol miktarda, önemli miktarda var. Ama tabii, keşke öbür alanda da, yani tarım ürünleri alanında da daha rekabetçi bir pozisyonda olabilsek. Tabii, bunun nedenlerine burada girmemiz şimdi mümkün değil.

Bir yön bu, yani Türkiye'nin böyle bir durumu var. Türkiye'yle AB ilişkileri açısından, ticaret ilişkilerine baktığımızda şöyle bir şey görüyoruz: Aslında

bakarsanız, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatında da çok önemli bir sıçrama yok, yani gümrük birliği öncesi ya da sonrası baktığımızda bir durağan seyir izliyorsunuz; miktar bazında böyle. Tabii, bu payı azaltan bir sürece götürüyor. İhracatı verdim, ithalat rakamı da vererek geçmekte yarar var. Türkiye'nin ithalatında, 1993'te tarım ürünleri ithalatı % 4,6'dı. Yalnız ithalat rakamımız daha büyük, biliyorsunuz. 2002'de 3,2 oldu, 2005'in ilk 8 ayında 2,6 oldu. Burada da bir azalma var, yani Türkiye daha çok ara malı, petrol türevleri vesaire, gaz, özellikle doğalgaz ve sanayi ürünleri ithal ediyor. Ama Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatı da arttı biliyorsunuz, ben burada sadece nispi rakamları veriyorum, ithalattaki artış o kadar yüksek ki, buradaki ithalattaki artışı bir miktar gizliyor, ithalattaki artışı mutlak rakam olarak gizliyor. Ama dikkat ederseniz, ihracattaki nispi pay azalışı, 15'ten 3,5'e daha fazla, burada 4,6'dan 2,6'ya, yani yarısı bile değil, orada ¼'üne gerilemiş durumda.

Dolayısıyla Türkiye'nin şimdi AB'yle ilişkilerine geçebiliriz. AB'yle ilişkilerinde şunu görüyoruz: Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden yaptığı ithalat genelde 1993 sonrasında 1,6 kat artarken 2002'ye kadar, tarımdaki ithalat da 1,5 kat artmış, yani aşağı yukarı yakın, yani Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle olan ilişkilerinde en çok belki de, en önemli sektörlerden biri ya da başka türlü söyleyeyim, Türkiye'nin son 3 yıldır net tarım ithalatçısı olmasının arkasında en önemli etkenlerden biri, Avrupa Birliği'nden özellikle yaptığı tarım ithalatının artmış olmasıdır. Ben bunu size bir başka rakamla vereyim: Tarım ürün ithalatında Avrupa Birliği'nin payı 1993'te % 59,5'ti, yani zaten yüksekti. Ama bu 2002'de henüz % 73,9'dur, yani Türkiye Avrupa Birliği'nin çok önemli bir tarımsal ürün ihracat pazarıdır. Buna karşılık, Avrupa Birliği'nin özellikle bazı ürünlerinde, önemli bir tedarikçisi olduğunu, Avrupa Birliği'nin Türkiye açısından önemli ihracat pazarı olduğunu tabii ki unutmamak gerekiyor. Bu rakamları veriyoruz, ama bunun arkasındaki birtakım şeylere girmemiz gerekecek, yani nedenlere girmemiz gerekecek. İsterseniz şunları ben kısaca sıralamaya çalışayım: Bir kere 1 Ocak 1996'dan beri Gümrük Birliğine girdik, tarım ürünleri hariç diyoruz. Yalnız burada bir şeye dikkat etmek lazım. Tarım ürünleri hariç diyoruz, ama birtakım tavizli tarım ürünleri kapsamı içinde, yani vergi alınmayan ya da düşük gümrük vergisi alınan tarım ürünleri kategorisi var. Bu 1996 öncesinde, yani 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla kuruluna Gümrük Birliği Anlaşması öncesinde, Türkiye'nin Topluluğa tanıdığı bu tavizli ürün oranına baktığımızda % 7, yani 1996 öncesinde Türkiye Topluluğa vergiden muafiyet sınırı % 7 civarında bir ürün için bir muafiyet tanımış. 1996 sonrasında % 33'e çıkmış, yani Türkiye'nin Topluluktan olan ithalatına % 33'üne düşük vergili ya da vergisiz bir ithalat rejimi sağlanmıştı, dolayısıyla bu tavizli tarım ürünleri meselesini unutmamak gerekir.

İkinci mesele şudur: İşlenmiş tarım ürünlerine geliyorum. İşlenmiş tarım ürünlerinde Türkiye'yle Avrupa Birliği arasındaki ilişki negatif bir ilişkidir, yani Türkiye işlenmiş tarım ürünlerinde -burada sanayi alanına giriyoruz- Türkiye'yle Avrupa Birliği dış ticaret dengesi negatiftir ve artmaya devam etmektedir. 1996'da Türkiye'yle Avrupa Birliği arasında işlenmiş tarım ürünleri -buna kısaca İTÜ

diyeyim isterseniz- İTÜ'de 30 milyon dolarlık bir negatif bilanço varken, bu 80 milyon dolara çıkıyor. Halbuki dünyayla yaptığımız şeyle, Avrupa Birliği dahil bütün dünya söz konusu olduğunda, bu İTÜ'lerde Türkiye'nin ticareti pozitif bakiye veriyor. Örneğin, 1996'da 398 milyon dolar pozitif bakiye verirken, bu 2002'lerde 211 milyon dolar olarak hala önemli ölçüde pozitif bakiye olmaya devam ediyor. Eğer Avrupa Birliği'yle olan bu işlenmiş tarım ürünlerindeki ticaretimiz pozitif bakiye verse, bunun daha da artacağı bir noktaya gideceğiz.

Son iki rakam vereyim, sonra değerlendirme yapacağım. Bu işlenmiş tarım ürünleri ihracatında Avrupa Birliği'nin payı 1996'da Türkiye'nin ihracatında % 6 iken, 2000'lerin başlarında % 12'ye çıkmıştır, yani iki katlık bir artış var. Fena değil, ama Türkiye'nin işlenmiş tarım ürünü ithalatında Avrupa Birliği'nin payı % 90'larda. Demin verdiğim rakam, 59'dan 70'e çıktı, o tarım ürünler içindi. Burada işlenmiş tarım ürünlerine geldiğimiz zaman, Avrupa ezici bir üstünlüğe sahip.

Niçin bu gelişmeler var? 1995 sonrasında işlenmiş ya da işlenmemiş tarım ürünleri niye bunlar var? Bir kere öncelikle şunu söyleyeyim: 01.01.1995'ten itibaren Dünya Ticaret Örgütü'nün tarıma ilişkin politikaları yürürlüğe giriyor. Avrupa Birliği önlem alıyor; yani özellikle işlenmiş tarım ürünlerinde, ama diğer tarım ürünlerinde de gümrükleri yükseltiyor. İşlenmiş tarım ürünlerinde gümrükleri yükseltmesinin Türkiye'nin olumsuz etkileri var, çünkü Türkiye bunları yükseltmiyor. Türkiye'yle Avrupa Birliği arasındaki işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin şöyle bir gelişme oluyor: İşlenmiş tarım ürünleri içindeki o tarım payı, katma değer olarak tarımın payı vergiden müstesna tutuluyor, yani vergi muafiyeti uygulanıyor. Türkiye, örneğin Avrupa'dan şu x malını alırken, bir gıda diyelim, sanayi malı, bunun içindeki tarım payı için gümrük vergisi düşülüyor, sanayi payı için gümrük vergisi düşülüyor, çünkü sanayi ürünlerinde gümrükler sıfır, tarım payı için gümrük devam ediyor. Türkiye için de benzer bir şey var. Türkiye'nin ihraç ettiği işlenmiş tarım ürünündeki sanayi payının gümrük vergisi düşülüyor, tarım payı vergilenmeye devam ediyor, ama Türkiye bu 1996 sonrası ilişkide aslında kaybeden taraf, çünkü Avrupa Birliği 1995'ten itibaren, Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları yürürlüğe girdiği andan itibaren, kendi işlenmiş tarım ürünlerine uyguladığı vergileri artırmıştır. Türkiye artırmadığı için bunda rekabet dezavantajıyla sonuçlandı bu.

Bir ikinci mesele şuydu: Avrupa Birliği'nin aday ülkeleri, yani 10 tane ülke, bunların Avrupa Birliği içinde, bilmem neredeyse 10 yıldır yararlandıkları o tercihli rejimden Türkiye yararlanmadığı için, Türkiye bu ülkeler karşısında da bir rekabet dezavantajına uğramıştır.

Dolayısıyla bunu da geçip, Avrupa-Akdeniz ilişkilerine girmem gerekiyor, çünkü serbest ticaret anlaşmaları bağlamında Türkiye hem GATT'ın 24 üncü maddesi uyarınca serbest ticaret anlaşmalarını geliştirmeye başladı. 1990'de EFTA'yla, daha sonra birçok başka bunun yansıması var. Akdeniz'le olan ticaret önemli, ona kısaca değinirim: Biliyorsunuz, 1995 Barselona süreciyle ki, bu 2004 yılında bir Avrupa-Akdeniz Parlamenter Asamblesi kurulması kadar gitmiştir ve şu an öyle bir asamble vardır. Bu asambenin bir üyesiyim. Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanı yaratma

ilişkisi 2010 yılında bütün Akdeniz’de bir serbest ticaret bölgesi yaratmaktır. Bu serbest ticaret bölgesi yaratmak için, Kuzey Akdeniz’de, yani Avrupa Birliği’nin 25 üyesiyle, hepsi içinde. Güney Akdeniz’de 10 ülke ve bu 10 ülkenin 8’i Arap ülkesidir, 2’si Türkiye ve İsrail, Arap olmayan iki ülkedir. Bunların arasında bir serbest ticaret. Serbest ticaret bölgesi Akdeniz’de yaratılması Türkiye’nin menfaatinde, çünkü Türkiye zaten Avrupa Birliği’yle Gümrük Birliği Anlaşması olan bir ülkedir, Akdeniz’de böyle bir şeyin gelişmesi Türkiye’nin çıkarına olacaktır, çünkü Akdeniz’de Türkiye’nin rakipleri daha az gelişmiş rakiplerdir ve Türkiye’nin orada görece avantajı vardır. Her ne kadar Akdeniz, özellikle Arap ülkeleri ya da İsrail de dahil, 9 ülkesi, Avrupa üzerinden Türkiye’ye ihracat yaparak, Türkiye’de bir rekabet avantajı elde ediyorlar olsalar da, yani Türkiye bundan yararlanamıyor tam tersine, yani Avrupa üzerinden o ülkelere giremiyor. Bir de tabii Kuzey Afrika ülkelerinde, yani Güney Akdeniz ülkelerinde Türkiye’nin Avrupa menşeli mallarla rekabette dezavantajı vardır. Bütün bunlara rağmen Türkiye’nin ya da bütün bunlar için bu nedenle belki de Türkiye’nin Akdeniz’de bir serbest ticaret anlaşması bölgesi oluşmasından çıkarı vardır. Bunun tarım ürünlerini kapsaması, ne Akdeniz’in şu anki o 9, Türkiye’nin dışındaki 9 ülkesinin çıkarına olacaktır, ne Türkiye’nin. Türkiye’nin böyle bir ilişkiye, böylesine önemli verimlilik farkları varken, böylesine destek düzeyleri farklılığı varken, tarım ürünleri serbestisine girmesi demek, tarım ürünlerinde tam bir tasfiyeye ve baş edemeyeceği yeni toplumsal sorunlarla karşılaşmaya gitmesi demektir.

Çok teşekkür ederim.

TARTIŞMA

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Teşekkür ediyoruz.

Arkadaşlarımızla birinci turu başarıyla tamamladık. Salondan arkadaşlarımızın sorusu varsa, isterse sözlü olarak, isterlerse yazılı olarak almak istiyorum.

Buyurun.

Dilek Hanım

Benim Haluk Bey'e bir sorum olacak. Eurogap belgesi dış ticarete, dış pazarlarda kabul gören bir belge. Bunu içeride de, küçük üreticilerin de, iyi tarım uygulamalarıyla ürün üretmelerini nasıl sağlayabiliriz, nasıl teşvik edebiliriz, yani ticaret yapmayacak olan, ihracat yapmayacak olan üreticilerimizi nasıl teşvik edebiliriz, onu öğrenmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Buyurun.

Nese KIRSAC

Aslında konuşmamak için, kendimi tutmak için çok zorluyorum, o kadar zor, en son belki konuşması gereken insanım TMMOB'de. Fakat bu beyefendinin, Ege'den geldiğini anladığım genç arkadaşımızın son cümlelerinden öyle algıladım ki, Avrupa Birliği'ne girmenin bize getireceği birtakım avantajlarından bahsetti sanırım. Benim bilgilerimle, Oğuz Beyin söyledikleriyle, Fatih Beyin bahsettikleri, Türkiye'nin geldiği durum bu kadar ortadayken, nasıl bu şekilde, hangi şeye dayanarak bunları söyleyebiliyor, bunu aklım almıyor. Çünkü benim izlediğim, okuduğum, edindiğim her şeye göre, bu gümrük birliğinden derhal çıkılmalı. Değerli ekonomist hocalarımdan öğrendiğim bütün verilere ve yaşadığımız, geldiğimiz şu günde, işsizlik tutun, üniversite gençliğinin işsizliğinden, tarımdaki çöküşten, her şeye, yani çok kibar kibar, bilimsel masalarda oturup, böyle rakamlarla uzun uzun konuştuk. Bunların dışında o kadar, yani esnaf ağzıyla konuşmak istiyorum, bilimsel bir şeyin dışında konuşma ihtiyacı duyuyorum. İnanılmaz bir şey.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Tamam, sorunuz anlaşıldı o zaman efendim, teşekkür ederim.

Fatih Bey'e de bir yazılı soru geldi.

Buyurun Fatih Bey.

Haluk TEZCAN

Sayın Dilek Hanım'ın sorusuna öncelikle cevap vermek istiyorum. Eurogap Türkiye'de uygulanmaya başladı, Ege'de ve bazı yörelerde uygulanmaya başladı. Türkiye'de hipermarketler zinciri, bundan böyle üreticiden direkt tüketiciye belirli bir program çerçevesinde mal almayı taahhüt etti ve Türk tüketicisine de bunu sunmaya başladı. Avrupa zaten biliyorsunuz, kendi aralarında anlaştıkları için, bir rekabet unsuru olduğu için, rafta da malı tüketiciye inandırabilmek için, raftaki malın sağlıklı ürün olduğunu ve pestisit kalıntısı olmadığına inandırabilmek için çabı, üretimden tüketime kadar olan süreci göstererek, halka bunu inandırıyor ve bu konuda da Türkiye'de de ciddi çalışmalar var ve bu çalışmalar da hızla devam ediyor ve seracılık, özellikle Türkiye'nin bu jeotermal bölgelerinde çok yaygın olan bir şekilde yayılıyor ve seracılıkta bu Eurogap belgesi olmadan neredeyse üretim yapan işyerleri azalmakta olduğu gözlenmektedir.

Neşe Hanım'ın sorusuna da değinmek istiyorum. Tabii, ben genç bir sanayiciyim, biliyorsunuz yıllardan beri de, Türkiye hep tarımdan gelir elde etmiş ve geçmiş dönem siyasetçileri tarımı, tarımsal nüfusu devamlı hak etmediği şekilde sübvansiyon etmiş. Bugün örnek vereyim: Buğdayın tonunu 100 dolara Türkiye'ye getiriyorsunuz, Türkiye aynı malı, dünyanın en pahalı buğdayını yemekle yüz yüze kalıyor. Şimdi bu süreçte yapılmış olan, yılların birikimiyle gelmiş olan bu süreçte, plansız tarım sürekli konuşulan bir konudur. Türkiye'de sanayi de bu şekilde, % 70 atıl kapasitede bir un fabrikası sektörü var, yem fabrikası sektörü var. Türkiye gıda gerçekten çok iyi üretimler yapabilen bir ülke. Biraz önce konuşmacıların da anlattıklarından anladığımız kadarıyla, Türkiye'ye hala ithal gıda maddeleri, işlenmiş gıda maddeleri gelmekte. Bu acaba nereden kaynaklanıyor? Plansız üretimlerden kaynaklanıyor. Dolayısıyla bizler eğer ondan korkar, bundan korkar, planlı tarıma geçmez isek, Avrupa Birliği müzakerelerinden bunu kendimizi yapılandırılmaz isek, çiftçimizi eğitmez isek, bizler eğitilmez isek, bizler onlarla rekabet edebilecek o altyapıları hazırlayamaz isek, ama şu anda Türkiye inanın, koşarak gidiyor, o aradaki mesafeyi kapatacak. Şu anda sadece Türkiye sınırlarında değil, Bulgaristan'da, Türki cumhuriyetlerinde ekip, dikip, onlara tarıma öğretir ülke haline gelmekte ve bu sinerjiyi de görmek gerekiyor bence. Sadece Avrupa Birliği'nden korkmakla, Avrupa Birliği'nin bize uygulayacağı sıkıntıları göz ardı ederek, birtakım şeyleri ele almakla sorunların çözümlenmeyeceğine inanıyorum.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Teşekkür ederim.

Salondan sözlü soru alabilirim.

Melek ÇAKMAK

Oğuz Bey'e sormak istiyorum: Türkiye'nin tarım ürünlerinde hep net ithalatçı konuma geldiği söyleniyor ve tarım ürünleriyle, işlenmiş tarım ürünleri ayrıştırılarak

hocamız da ifade ediyor galiba. Lütfen, tarım ürünleri, işlenmiş de dahil olmak üzere, Türkiye'nin ticaret dengesi nedir, bir onu açıklığa kavuşturabilirsek.

Bir de, bir yorumum olacak: Bu “*Türk tarımı çöküyor*” gibi sözler beni gerçekten çok üzüyor. Ne demek Türk tarımı çöküyor; Türk tarımının sorunları olabilir, yapısal dönüşümlere ihtiyacı olabilir. Türk tarımında olan çok güzel şeyler var, niye bunlar görülüyor, onu anlamıyorum. Ben iki gün önce Antalya’da bir Fransız-Türk ortak girişiminin ürettiği işlenmiş meyve yedim, bir şurubun içindeydi, plastik kutulardaydı. Türkiye’de pazarlanmadığı için, Avrupa’da çok iyi gidiyormuş, Avrupa’ya pazarlanıyor. Yani bu tarım ürünlerini işleyip, satmak kötü bir şey mi; bunları niye görmüyoruz. Biz birinci sınıf portakal ve mandalinayı Avrupa’ya satarken, işlediğimizde ikinci sınıf, üçüncü sınıf ürünleri de işleyip, katma değer katıp satabiliyoruz, Avrupa’ya organik ürün satıyoruz. Gene bir bayan işletmecimiz Adana’da, Avrupa’ya organik narenciye yetiştiremiyor. Yani lütfen, yapılan güzel işleri de görelim ve moral bozmayalım lütfen.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Teşekkür ederim.

Mustafa AĞACDELEN

Ben kısa bir geçmiş ifadeyle konuyu açmak istiyorum. 1968’lerde, 1969’larda Almanya’ya işçi gönderiyoruz. Önce konuyu anlatacağım, sonra söylemek istediğimi söyleyeceğim. Gönderdiğimiz işçinin tek bir özelliği var, ilkokul mezunu. Bugün için Avrupa’da üçüncü neslimiz çalışıyor, okuyor ve bunlardan istenen tek özellikle meslek lisesi mezunu olmak. Bugün ise tarımın en büyük problemi. 1956’lı yıllarda bahçecilik okulu mezunlarının tarımda çalıştırılmaya çalışıldığı, ama bugüne gelindiğinde ise, tarım üzerine eğitim veren Türkiye’deki okul sayısının 20’yi geçmediği, hatta gıda konusundaki eğitim veren okul sayısının yok denilebilecek kadar az olduğu bir konumda yaşıyoruz. Bugün Türkiye’nin en büyük problemi...

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Pardon, katkınızı anlayamadım, en son söylediğinizi tekrarlar mısınız?

Mustafa AĞACDELEN

Bugün Türkiye’de tarım konusunda eğitim veren, meslek lisesi seviyesindeki okul sayısının 20’yi geçmediğini görüyoruz. Gıda konusundaki sayı ise...

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Üniversite demiyorsunuz, lise...

Mustafa AĞACDELEN

Meslek lisesi, bunu ısrarla vurguluyorum.

Yine gıda konusundaki sayının da çok fazla olmadığı, endüstri meslek liseleri içerisinde ve Tarım Bakanlığının okulları içerisindeki sayının çok fazla olmadığını görüyoruz. Biraz önce özellikle vurguladım, bizim ilkokul mezunlarımız Avrupa'yı kalkındırırken, bugün onlar bütün sektörlerinde meslek lisesi mezunları ararken, biz ise, küçük endişeler ve küçük kargaşalar içerisinde, halen tarıma ve gıdaya, özellikle gıdaya meslek lisesi mezunu yetiştirememişiz, hala yetiştiremiyoruz. Bu çok büyük bir sıkıntımız. Bunu şunun için söylüyorum: Kontrol şubelerinde görev yaptım, şu anda da laboratuvarında çalışıyorum. Bizim hala ziraat mühendisleri, gıda mühendisleri ve kimya mühendisleri olarak, sorumlu yöneticilik tartışması yaptığımız dönemde en büyük sıkıntılarımızdan biri de, sorunlu yöneticiyle usta arasındaki kavgadır. Bu sorunu çözmek için, mutlaka odalar olarak bizimle birlikte iş yapacak olan ara eleman sayısının artırılması noktasında mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Biz ne kadar sorumlu yönetici arkadaşlar için mücadele ediyorsak, o kadar da ara eleman, işçi, usta eleman yetiştirilmesi noktasında mücadele etmemiz gerekiyor diye düşünüyorum.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Teşekkür ediyorum.

Buyurun.

Nebahat SAYIN

Anlamadığım bir şey için genç sanayici Haluk Beyden kısa bir açıklama rica ediyorum. Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği'nin bizim ülkemizde tarımı desteklediğini ve gelişmesi için katkı bulunacak projeler ya da anlaşmalar yapabildiğimizi ve kendi ürün fazlalarına bir pazar olarak görmediğini mi söylemek istediniz? Bunu nasıl anlatabileceksiniz, tam anlayamadığım için sormak istiyorum.

İkinci soru, sanayici olarak Türkiye tarımına ticaret dışında gelişimi açısından nasıl katkılarınız oluyor acaba? Bunu merak ettim.

Teşekkür ederim.

Haluk TEZCAN

Öncelikle burada Avrupa Birliği bizim en çok ihraç ettiğimiz pazar şu anda, en fazla tarımsal ürünü ihraç ettiğimiz pazar da Avrupa Birliği. Burada Avrupa Birliği'nin bize koyacağı katkı, bilgi, ekonomi ve buna bağlı olarak da bizim altyapımızdaki planlı tarım, miras hukuku, buna bağlı olan birçok alt alta sıralayacağımız sorunlar var. Bunlar kendi aramızda halledemediğimiz, ama Avrupa Birliği müzakereleri çerçevesinde halletmemiz gereken temel sorunlar. Dolayısıyla planlı tarıma geçildiğinde, bugün her seferinde anlatılan, işte domates çöpe gidiyor, işte şu kadar mal bozulmuş, soğan şu para oldu gibi söylemler, planlı tarıma geçtiği takdirde, bunlar en aza inecek. Avrupa'ya bugüne kadar biz hep, zaten gümrük birliği çerçevesinde girmiş bulunmaktayız ve bunun bedelini ödedik, hala ödüyoruz. Bundan sonra Avrupa Birliği'nin bize vereceği sıkıntılardan korkarak, Avrupa

Birliği'ne girmek gibi bir söylemden biz son derece kaçınıyoruz. Avrupa Birliği bizim için mutlak olması gereken zaruret olduğuna inanıyoruz ve dolayısıyla biz Avrupa Birliği'ni hem kendimize yeni bir pazar, hem daha değişik pazarlara farklı ürünler yaparak, ürünlerimizi farklılaştırarak, o toprak yapılarımızı, toprak yapılarımızın içinde bulunmuş olduğu etmenleri de göz önüne alarak, sistem kurarak, o sistem içerisinde o ülkelere hedef pazarlar belirlemek bizim gördüğümüz konu. Dolayısıyla burada Avrupa Birliği'nin bize getireceği entegrasyondan korktuğumuz zaman, kaybedeceğimiz daha çok şey olacağını, halbuki Avrupa Birliği'ne entegre olduğumuzda, biraz önce anlatılan ara eleman sıkıntıları olsun, yetmişmiş elemanlara olan ihtiyaçları olsun, tarlaya indiklerinde çok daha farklı yerlere geleceğimizin inancını taşıyoruz.

İkinci sorunuza gelince, sanayici olarak Türkiye gerçekten çok değişik, çok farklı, ama sağlıklı ürünler üretmekte. Bunlar maalesef, merdiven altı dediğimiz ekonomi altında onlar göz önüne batmakta, ama gelişmiş olan, çok sıhhi ve çok rahat bir şekilde üretim yapan firmalar ihracatlarını hızla artırmakta ve bu artırımda da çeşitli farklılıkları da ortaya koymakta. Bu anlamda Türk sanayicisi her zaman farklı farklı ürünleri üretmekten yana tavır almaktadır.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Teşekkür ederim.

Fatih Bey'e yöneltilen iki veya üç soru var, onları alalım. Fatih Bey "*benim sorularım soğuyor*" dedi; ısıtalım.

Buyurun.

Fatih TAŞDÖĞEN

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Efendim, sadece bana sorulan sorulara ilişkin değil, aynı zamanda yanlış olarak tespit yapıldığına ve salonda bulunan dostlarımızın yanlış anlamalarına sebebiyet verecek bazı cümlelere ilişkin Odamız görüşlerini de ifade etmek istiyorum.

Avrupa Birliği sürecine bakıldığı zaman, biraz önce bir tespit yapmıştım, Avrupa Birliği bugün bakıldığı zaman, yılda yaklaşık olarak 55 milyar dolar tarımına sübvansiyon uygulamakta. ABD yılda 75 milyar dolar sübvansiyon uygulamakta. Türkiye ne kadar uygulamakta? Oldukça az miktarda, yılda 2,5 milyar dolar. Yine tarımsal yapılar itibariyle bakıldığı zaman, Türkiye'nin önündeki tarımsal yapı, Türkiye'nin verili yapısı dikkate alındığı zaman, son derece dikkate değer sorunlar içermekte, üretim maliyeti itibariyle bakıldığı zaman, yaklaşık birebir oranında Avrupa Birliği'yle daha pahalı üretmekte, girdi maliyetleri itibariyle bakıldığı zaman, mazotta, diğer girdilerde desteklenmeyen bir tarımsal sektörümüzün varlığı tespit olarak mutlaka yapılması gereken, tespit olarak görülmekte. Türkiye buğdayı pahalıya üretiyor. Niye üretiyor pahalıya? Çünkü Avrupa Birliği dönüme sadece hububat alanında 63 Euro destek veriyor. Durum buğdayına bu rakama bakıldığı

zaman, 325 milyar dolara çıktığını görüyorsunuz. Şeker için söyleyeyim: Paris Şeker Borsasında şekerin tonu 225 dolar civarındadır. Peki maliyete bakıldığı zaman, Avrupa Birliği kaç paraya şekeri üretir? 450 dolar. Arkadaşlar, Türkiye'nin şeker üretim maliyetine bakıldığı zaman, 450 dolardan daha fazla değil. Siyasi yapının bütün olumsuzlukları tarımsal sistemimize ağır bir zarar veren, çöken yapısına rağmen, üzerine karabulut gibi çöken yapısına rağmen, Türkiye Avrupa Birliği'nden daha pahalı şeker üretmiyor, ama Avrupa Birliği vermiş olduğu açık ve gizli sübvansiyonlarla üretim maliyetini pazarda yarı fiyatına düşürüyor. Buğdayı 200 dolara üretiyoruz. Dünyada şu andaki borsa fiyatı ne kadar? 120 dolar. Tabii ki, 120 dolar olur, çünkü bakıldığı zaman, 100 dolar civarında destek alıyor. Siz buğdaya kaç kuruş destek veriyorsunuz? Hiç kuruş ya da çok az bir miktarda. Şekere kaç para destek veriyorsunuz? Hiç lira. Kredi desteği veriyor musunuz? Hayır. Reel piyasa üzerinden siz tarım ürünlerine sanki herhangi bir kişiye borçlandırır gibi, tarımın kendine özgü kurallarını ortadan kaldırmak kaydıyla, tamamen kredi desteğini ortadan kaldırdınız. Bununla birlikte üretim yapınız oldukça kırılgan, bir sürü tarıma ilişkin sorunlarınız var, kamu bürokrasisinin kendi içerisinde yaşamış olduğu, tarıma ilişkin kamu bürokrasisinin yaşamış olduğu sorunlar var, birden fazla örgütün bu anlamda sorumlu olduğunu görüyoruz, kendi başımıza tarımı planlamamız mümkün değil. Kamu bürokrasisiyle birlikte üretim yapımızdan kaynaklanan bir sürü sorun var. Yine bakıldığı zaman, büyük sorunlar bunlar, maliyeti artıran unsurlardır, bunları yok sayamazsınız. Avrupa Birliği'nin yüksek oranda, 1970'li yıllardan itibaren vermiş olduğu desteğin tarımsal altyapıya ilişkin bütün sorunları çözmüş, tarımsal üst yapıya ilişkin bugün yılda 43 milyar Euro, sosyal fonlardan aktarılan paralarla 55 milyar Euro, yani 55 milyar dolar civarında aktarmış olduğu kaynağı yok sayacaksınız ve nihayetinde birebir anlamında rekabet etmeyi belki marifet sayacaksınız ki, bu mümkün değil. Cüceyle devin güreştirilmesine benzer, bunun kesin karşılığı kesin yıkımdır.

Yine ifade etmek gerekirse, 17 Aralık kararında Başkanlar Konseyi bu kararı ortaya koymuştur, derogasyon alanlarından biri tarımdır. Şunu söylüyor: Siz nihai olarak, belki ilanihaye olmak kaydıyla, tarıma ilişkin benden destek beklemeyin. Bugün 2000 ila 2006 arasındaki Avrupa Birliği'nin bütçesine baktığımız zaman ki, bu verili yapıdır, vermiş olduğu katılım öncesi destek olarak ve tam üyelik sürecinde yapılan destek itibarıyla toplam destek oranının 1 milyar Euro olduğunu görüyorsunuz. Hepsini Türkiye'ye aktarsa ne yazar. Bırakın sadece Türkiye değil, bu adaylık sürecinde şu anda müzakereleri yürüten, hepsi Türkiye'ye aktarılsa, 1 milyar Euro'yu Türkiye'ye gönderse ne yazar; tarımsal altyapınızı düzeltmeniz mümkün mü? Değil.

DTÖ'ye geliyorum, yine anlaş anlamaya izin vermemek adına mutlaka söylemem lazım. Dünya Ticaret Örgütünde demin ifade etmiş olduğum gibi, gelişme yolundaki ülkelere, yani gelişmiş ülkelerin hakim pazarı olarak görülen, tek pazarı olarak görülen gelişme yolundaki ülkelere önermiş olduğu bir yöntem var, *“üretimi yönlendirmek, üretimi planlamak için gerekli olan desteklemelerden vazgeçin, ama tarımsal üstyapıya ilişkin bırakınız sınırsızca destek verelim”* diyor; bu

ahlaksızlıktır. Gelişme yolundaki ülkelerin tarımsal altyapıya ilişkin sorunları vardır, üretme sorunları vardır, organizasyon sorunları vardır, maliyet unsurunu etkileyen bir sürü sorunları vardır, ahlaksızca ortaya çıkacaksınız, siz altyapıya ilişkin, altyapı düzenlemesine ilişkin, tarımsal politikalara ilişkin, fiyat desteğine ilişkin, girdi desteğine ilişkin destekleri vermeyin, ama üstyapıya ilişkin araştırma desteği verelim, pazarlama desteği verelim, kırsal kalkınma desteği verelim, biraz önce 10 küsur rakamıyla yazmıştım, orada ortada görülmüştü, bunların hepsini istediğimiz kadar verelim, yani ABD olarak yılda 75 milyar dolar olarak vermeye devam edeyim, yani ben Avrupa Birliği olarak yılda 55 milyar dolar olarak devam edeyim, sen 2,5 milyar doları bile vermeyeceksin ki, 2,5 milyar doları verirken de, tarımsal destekleme enstrümanı olarak değil, sosyal nitelikli destekleme aracı olarak vereceksin. Bunu diyen kim? Yan kardeşi, kız kardeşlerin diğer ikisi, Dünya Bankası ile IMF. Dünya Ticaret Örgütü net bir şekilde bunu ifade etmekten kuralları henüz ortaya çıkmadığı için kaçıyor. “Peki, bunun karşılığında sen ne yapacaksın?” diye soruyorsunuz, diyor ki “ben de ihracat sübvansiyonları vermeyeceğim” Peki, kaç para ihracat sübvansiyonu veriyorsun? Toplam 15 milyar dolar. 325 milyar dolar iç destek veriyorsun. Sen 325 dolar iç destekten vazgeçmiyorsun, benim tarımına yönlendirmem için gerekli olan enstrümanlarından, vermiş olduğum 2,5 milyar doları, o cüzi parayı, azıcık parayı, cüce parayı bile vermeyi, tarımsal yapıyı düzeltmeye ilişkin vermeyi bile çok görüyorsun. 325 milyar dolar karşılığında ben 15 milyar dolardan vazgeçeceğim ve böylece adil ticaret ortamı yaratacağım diyeceksiniz; böyle bir şey olmaz. Bu süreç, gelişmiş ülkelerin gelişme yolundaki ülkelere, yani pazar konumunda olan ülkelere hükümrânlığına, yeni dünya düzeni olarak ortaya çıkan, geçmiş zaman içerisinde sadece gelişme yolundaki ülkelere tarım yapma, tarımsal üretimle iştigal etme alanındaki vermiş olduğu akıllarınca, büyük orandaki imtiyazı geri almaya dönük bir tasarruftur, yani artık siz tarım da yapmayacaksınız diyor.

Bu tespitleri yaptıktan sonra, iki soru var, ona geçmek istiyorum. “Adoleren vergi sistemini neden uygulamıyoruz? Kimler engel oluyor?” diye bir soru var. Orada listede gösterdim, adoleren vergi tamamen fiyat uygulamasının, gümrük kıymetinin takdirine ilişkin anlaşma hükümlerinin aktif bir şekilde kullanılmasıyla, sizin sisteminize, özellikle sadece vergi yoluyla tarımınızı korumanıza yardım edebilir bir enstrüman olarak vardır, yani doğru fiyatlandırma yaparsanız, fiyat size doğru şekilde ibra edilirse, o fiyat üzerinden koymuş olduğunuz piyasa fiyatları üzerinden DTÖ’de kazanım elde etmiş olduğunuz marjları da kullanmak kaydıyla, üzerine vergi koymak kaydıyla tarım sisteminizi koruyabilir ya da rekabet edebilir noktaya çekebilirsiniz. Bu vergilendirme yönteminde fiyat kontrolü son derece önemli bir unsurdur. Türkiye fiyat kontrolü yapıyor mu? Hayır, yapmıyor. Kim yapacak bu işi? Tarım Bakanlığı yapacak. Yıllardan beri biz Tarım Bakanlığına, çalışmamız, dönem içerisinde de yüksek sesle hep söyledik, mücadele ederek söyledik, bugün de söylüyoruz, bir oda temsilcisi olarak söylüyorum, Tarım Bakanlığı ithal edilen fiyatın iç fiyatlarla, yani tarımsal üretim maliyetleriyle haklı bir şekilde, haksızlıktan bahsetmiyorum, en azından eşit seviyede rekabet etmeyi sağlayacak şekilde fiyat

uygulanması yapmak zorundadır. Yapmıyor. Niye? Çünkü bazı rantiyecilerin kendilerine baskı yapacağından korkuyor, çekiniyor, çünkü bazı ithalat lobilerinin üzerlerine gelecek şimşeklerinden kaçmaya çalışıyorlar; bu net şekilde ifade edilmelidir. Ne yapıyor peki, yapmıyor da, ne yapıyor?

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Karşı taraf burada olmadığı için Fatih Beyciğim, söz hakkı doğurmayalım.

Fatih TAŞDÖĞEN

Efendim, doğsun. Olsalardı, gelselerdi tartışaydık. Biz onları davet ettik, gelmediler.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

İkinci sorunuza geçin.

Fatih TAŞDÖĞEN

İzin verin efendim, devam edeyim, çok fazla karşı cevap oluşmayacak şekilde.

Tarım Bakanlığı konuyu Gümrük Teşkilatına atıyor, “Gümrük Teşkilatı bu işi yapmalı, takdir komisyonları bu işi yapmalı” diye. Gümrük Teşkilatındaki takdir komisyonları uzman kuruluşlar değil ki, onlar da kaçıyor, “bana ne, eğer tarıma ilişkin haksız rekabet oluşuyorsa, kendi yapsın” diyor, yani ortada bir boşluk var, Türkiye DTÖ’nün gümrük kıymetine ilişkin anlaşmanın kendisine vermiş olduğu hakları maalesef kullanmıyor. O anlaşma hakları nedir, onu söylemem lazım. Eğer size ibraz edilen fiyat reel fiyatıysa, bunu kabul edip, onun üzerinden vergilendirme yaparsanız. O reel fiyat değilse, uluslararası borsa fiyatını dikkate alırsanız. Eğer öyle bir borsa fiyatı yoksa, o ürünün ihracatçı ülkedeki pazar fiyatını dikkate almak kaydıyla vergilendirme yaparsınız; biz bunları yapmıyoruz.

Hüseyin Bey’in sorusu “Türkiye hassas ürün listesini tespit etmiş midir?” Hassas ürün ve özel ürün Türkiye’de aslında en başından beri yeni müzakere sürecinin içerisinde anlam ifade ettiği ölçünün çok ötesinde anlamlandırılmış iki tane kavramdır. Sanki biz tarımsal üretim yapımızda ayrı bölge oluşturabilmek için, üretim yapımızı koruyabilmek için, hani demin ifade ettim, tarifeler büyük oranda inecek ya, tek yolumuz olan tarifeler yoluyla tarımsal sistemimizi koruma enstrümanımızı kaybedeceğiz ya, öyle olacak, göreceksiniz. Çünkü iç destek zaten vermiyorsunuz, ihracat sübvansiyonu vermiyorsunuz, 500 milyon dolar civarında ihracat sübvansiyonu hakkınızı sadece yılda 50 milyon dolar olarak kullanıyorsunuz, bütçe olanakları buna izin vermiyormuş nedense, oysa verdiğiniz her rakam size 3 kat olarak geriye dönecek bir argümandır, ihracat sübvansiyonu, mutlaka elinizdeki kaynakları bu anlamda kullanmanız gerekir, ama hangi eller buna müdahale eder, 500 milyon dolarlık hakkınızı sadece 50 milyon dolar olarak kullanırsınız. Bu koşullarda hassas ürün ve özel ürünlerin içerisine ne kadar çok ürünü biz sokarsak ki, bu kavramın içerisinde en önemli argümanlardan biri şudur: Hassas ürün ya da özel ürün kavramı içine girdiğiniz zaman, ürün soktuğunuz zaman, tarifelerde daha

düşük oranda indirim yapmak hakkına sahip olacaksınız. Demin ifade ettiğim çok yüksek orandaki indirimden birazcık olsa muaf olacaksınız, böylece gerektiği zaman o tarifeyi kullanma hakkına sahip olacaksınız, ama zaman geçti, gün ağardı ki, bizim en başından gördüğümüz buydu, bu sadece küçük bir aldatmacadan ibaret. Hassas ürün diye ifade ettikleri iki tane ürün, özel ürün olarak ortaya koymuş, o da birkaç tane ürün. Onu da niçin koruyorlar? Biraz önce G-33 diye ifade etmişim, ülkelerin kendi içerisinde bu süreci olumsuz etkilemek için, işbirliği, güç birliği yaptığından bahsettim. Bu grubu bölmek için yapıyorlar. Niçin bölmek? Onların içerisinde, G-33'ün içerisinde üç ürüne bağlı tarımsal ekonomileri olan ülkeler var, beş ürüne bağlı tarımsal ekonomileri olan, ağırlıklı ekonomileri bunun üzerine oturmuş olan ülkeler var. Onları grubun içinden sökmek için yapıyorlar, *“sana zaten bu tavizi verdik, sen o grubun içerisinde çık, bırak onlarla güç birliği yapmayı, kendi başının çaresine baksınlar”* gibi anlayışın ürünüdür. Hassas ürün listesi şu anda ülkemizde henüz belli değildir, içeri doldurmak gerekir, fakat maalesef içeri dolduracak anlayış da gözle görünür şekilde şu anda bizim görebildiğimiz ölçüde yoktur.

Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Buyurun.

Prof. Dr. Oğuz OYAN

Melek Hanım'dan bir soru geldi sadece, ama Haluk Bey'in söylediklerine de bazı itirazlarım vardı, ama Fatih o işi benim yerime yapmış oldu, cevap vermiş oldu bir anlamda.

Benim esas olarak söyleyeceğim şu: *“Hiç iyi şey yok mu?”* dedi Melek Hanım. Tabii ki, hiçbir şey her bakımdan, mutlak anlamda kötü olmaz, hiçbir gelişme. Biz burada eğilimlere bakıyoruz, bu eğilimler içinde esas olarak olumsuzluklar mı hakim, ona bakıyoruz. Ben size iyi bir şey söyleyeyim: Mesela, Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması kapsamındaki ülkelerle yaptığı tarım ürünleri ticaretinde 1996 sonrasına bakarsanız, olumlu bir gelişme var. Size rakam da söyleyeyim: Avrupa Birliği'ne aday 10 tane ülke, şimdi üye olan ülke, bunlara Bulgaristan, Romanya gibi şimdiki adayları ekleyin, buna İsrail, İsviçre, Norveç, İzlanda'yı ekleyin, 16 ülkeyle ticaretimiz 1996'da 38 milyon dolar açık verirken, şimdi 111 milyon dolar fazla veriyor; güzel bir haber, ama bu toplamı değiştirmiyor. Burada eğilim olarak tarım ürünlerinde net açık veren bir ülke konumuna gelmenizi değiştirmiyor, yani siz örneğin 2004 yılında sadece tarım ürünleri için söylüyorum, yanımda toplu olarak yok, ama 2,5 milyar dolarlık bir ihracat yaparken, işte 2,8 milyar civarında, yakın bir ithalat yapıyorsunuz.

Dinleyicilerden

İşlenmiş yok.

Prof. Dr. Oğuz OYAN

İşlenmiş yok, bunlar hariç. O çok fazla değiştirmiyor, yani kattığımız zaman işlenmiş ürünü, eşitliyor. Orada baktığımız zaman, işlenmiş tarım ürünlerindeki gidişata da, orada da sizin AB'yle olan açığımız büyüyor, öbür taraftaki fazlanız da azalıyor. Dolayısıyla da bu sizi giderek nereye götürüyor? Bu sizi giderek o dahil, işlenmiş tarım ürünleri dahil bilançonuzun açık vermesine götürüyor, bu eğilimi görmezden gelemeyiz. Bakınız burada mesele şu: Ormanı hastalık sarmış, orman gidiyor elden, ama “*içinde birtakım iyi ağaçlar da var, bunları niye görmüyorsunuz?*” diyorsunuz. Bunları görebiliriz, ama bu ormanı kurtarmaya yetmiyor, bununla mücadele etmek gerekir.

Bir de, başka bir şey söyleyeyim: En pahalı öğrenme yöntemi, her şeyi bizzat deneyerek, sınavarak öğrenmektir. Eğer siz ders almıyorsanız, başka ülkelerin uygulamaları size ders vermiyorsa, kendi ülkenizin uygulamaları ders vermiyorsa, her bir şeyi sınavarak öğreneceğim, 5 yıl sonra çok geç olabilir, 10 yıl sonra bir daha geriye dönemeyebilirsiniz. Bilim bu işte, bilim bize sınamadan da, çünkü bazı şeyleri genelleme imkanı veriyor, sınamadan da öğrenme imkanı veriyor. Bu kadar çok deneyimi biz boşa çıkarıp, “*bir de biz deneyelim*” mi demeliyiz; sorun bu.

Bir başka şey söyleyeyim: Karşımızda çifte standartlar uygulayan bir gelişmiş dünya var. Biz bu çifte standartları görmeyelim mi? Bir Avrupa Birliği var, bize karşı çifte standart uyguluyor. Ne yapalım; “*Biz de ancak böyle Avrupa Birliği'ne yamalanabiliriz*” mi diyelim; yoksa bu çifte standartları görelim mi?

İkincisi; Avrupa ve Amerika ulusal çıkarlarına son derece sahip, “*ne var canım, biz sahip çıkmayalım*” mı diyelim? Yani bu kadar kritik bir soru. Ulusal çıkar tabii, tartışmalı diyeceksiniz, ulusal çıkar nedir, kime göre değişir? Biz şunu yapalım: Avrupa Birliği kadar ulusal çıkarlarımıza sahip çıkalım.

Gıda güvenliği çok önemli, burada Haluk Bey söyledi, yani bazen bir ürünü dünya fiyatının üzerinde üretmek zorunda olabilirsiniz de. Avrupa Birliği de bunu yapıyor, Avrupa Birliği de şekerpancarı üretiyor, şeker kamışından şeker ithal edeceği, çünkü gıda güvenliği diye bir şey var, çok stratejiktir. Hele dünyanın bugün içine girdiği bu kaotik tabloda, bu gıda güvenliği tarımda stratejik ürün olarak inanılmaz derecede, eskiye göre daha da önem kazanmıştır. Dolayısıyla burada maliyetleri aşan gelecek hesapları yapılmak zorundadır. Fatih Bey çok iyi anlattı, Türkiye'nin tarıma verdiği sübvansiyon milli gelirin % 1'inden az, % 0,8. Tarımın milli gelirine katkısına oranla baktığımız zaman, tarımın % 11 olan katkısına kıyasla baktığımızda, yani tarımın milli gelire kıyasla 12-13/1 civarında bir tarıma geri dönüşümüz var. Bu Avrupa Birliği'nde 1/2 ya da 2/3'tür. Buradan baktığımızda, “*Türkiye'de tarıma çok sübvansiyon, şimdi hatta buğdaya veriliyor*”; bunu diyemeyiz. Türkiye'nin çiftçinin mazota verdiği fiyat, Amerikan çiftçisinin üç katıysa, diyeceksiniz ki, “*biz de enerjiye sanayici olarak yüksek fiyat veriyoruz*” Doğru, rekabetinizi etkiliyor, biliyorum, ama lütfen, insafli olun. Tarımda bu çok daha kritik bir girdi, yani bunun gübresi için, gübre de kimyasal bir ürün, petrol türevli büyük ölçüde. Onun mazotu

çok önemli, hele pamuk vesaire gibi ürünler üretiyorsanız, bunlar inanılmaz derecede büyük maliyetlerdir, sizdeki olduğundan daha yüksek bir görelî paya sahiptir ve bu koşullarda Türkiye'nin tarımı sürdürmesi mümkün olmaz hale geliyor. Bunun doğuracağı ilave maliyetlerin, yani Türkiye'nin tarımdan vazgeçmesinin doğuracağı ilave ekonomik, sosyal maliyetlerin farkında olmadan, bu konularda lütfen çok iddialı sözler söylemeyin.

Çok teşekkür ediyorum.

Fatih TAŞDÖĞEN

Bir cümle ilave edebilir miyim?

Biraz önce Avrupa Birliği'nin de, bizim de tarımsal destek olarak vermiş olduğumuz rakamları ilave etmişim. Gümrük Birliği Anlaşmasından kaynaklanan tercihli ticaret anlaşmasını fiilen o dönemde müzakere eden grubun içerisinde çalışanlardan biri de bendim. Ama maalesef, tabii ki bizim irademiz, bizim mücadele isteğimiz, anlaşma kapsamında, anlaşmaya dönüşme esnasında yansımamıştır. O anlaşma esnasında biz sadece teknik düzeyde çalışmıştık. Şunu ifade edeyim: Ortaklık Konseyi kararlarına bakıldığı zaman, en önemli hususlarından biri genelde şudur: Tarım ürünlerinde serbest ticaret anlaşması ya da tercihli ticaret anlaşması olmasına rağmen, hedef olarak -ki, bu aynı zamanda Avrupa Birliği raporlarında da vardır, bizim Oda olarak yayınlamış olduğumuz basın bildirisinde de bu ortaya konulmuştur- ifade ettikleri, istedikleri ilk unsurlardan biri, tarım ürünlerinde tamamen serbest ticaret ilkeleri kapsamına, yani Gümrük Birliği Anlaşmasının kapsamını alalım. Bunu yapmayacaksak, sıfıra sıfır tarifesi uygulayalım, yani siz de bütün tarımsal ürünlerin ihracatında bizden sıfır gümrükle geçirin, biz de aynı şeyi Türkiye için alalım. Şunu söylüyoruz: Siz tarımsal yapınızı bizimle mukayese edilemeyecek ölçüde, 20 kat yüksek olmak kaydıyla, rakamla destekliyorsunuz. Bu destekle ve bu enstrümandan Türkiye'nin, yani OTP'nin bu mali enstrümanından Türkiye'nin faydalanması, Türkiye'ye bu mali enstrümanın yansımaya izin vermeden, tamamen pazarın kendine özgü kurallarına ilişkin olmak kaydıyla, serbest ticaret ilkelerinin ortada olması, var olması büyük bir yıkımdır. Böyle bir taleple gelmiş olmanız aslında abesle iştigaldir diyorsunuz. Avrupa Birliği mali enstrümanlarından Türkiye'ye hiçbir kuruş kaynak aktarmadan, ticaretin önünden bütün engelleri kaldırmanın yollarını, yöntemlerini arıyor, yani sizi bir anlamda OTP'nin bir parçası yapmadan, sadece pazar konumuna oturtmak istiyor ki, burada samimiyet, iyi niyet, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde Türkiye'ye iyi bakış olarak görmek mümkün değildir, en azından biz öyle görmüyoruz.

Doc. Dr. Aydın ÖZTAN

Arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

IV. OTURUM
GIDA SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın oda başkanları, çok değerli konuklar; hoş geldiniz.

Dünya Gıda Günü nedeniyle burada bulunuyoruz. Tatil günü olmasına rağmen, sabahın erken saati olmasına rağmen, ilgi göstermiş olmanızdan dolayı sizlere teşekkür ediyorum. Gıda gününde yapılacak en önemli iş kuşkusuz, gerek dünya ölçeğinde, gerekse ülke ölçeğinde gıda üretimi ve tüketiminin irdelenmesidir. Üç tane odamız, Gıda Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odası ve Ziraat Mühendisleri Odası -bu yıl sayıları üçe çıktı- iki yıldır bu anlamda doğru bir etkinlik yapıyorlar, bu nedenle kendilerini kutluyorum. Bu çalışmalarında bana da görev verdikleri için her üçüne de ayrıca teşekkür ediyorum.

Bugünkü oturumda, Türkiye’de gıda sanayinin sorunlarını irdelleyeceğiz. Bu irdilemede başlıca üç eksen var. Biri, gıda üretim-tüketim eksenini. Diğeri, ithalat ihracat eksenini. Diğeri de, yerli-yabancı yatırım eksenini. Birlikte tartışacağız, ama üç değerli arkadaşımız bu tartışmamızı kolaylaştıracaklar, bilgilerini bizlerle paylaşacaklar.

Birinci konuşmacımız Sayın Dr. Erdoğan Güneş’tir. Erdoğan Güneş 1967 Gaziantep doğumlu. 1989 Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü mezunu. Aynı bölümde mastırını ve yüksek lisans çalışmasını ve doktorasını tamamladı ve halen aynı bölümde çalışmasını devam ettirmektedir.

İkinci konuşmacımız, Dr. Tuluğ Gürakan. Tuluğ Gürakan Ankara Üniversitesi - şimdiki adıyla- Gıda Mühendisliği Bölümü mezunu. Aynı bölümde mastır yaptı. Hacettepe Üniversitesinde gıda mühendisliği dalında doktorasını yaptı. 4 yıl İsviçre’de kaldı ve şu anda Dış Ticaret Müsteşarlığında çalışıyor.

Üçüncü konuşmacımız da Taylan Kıymaz. Taylan Kıymaz, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü mezunu. Kendisini yakından tanıyorsunuz zaten. Şu anda da DPT’de Gıda Sektörü Uzmanı olarak çalışmaktadır.

İlk sözü Sayın Erdoğan Güneş’e vermek istiyorum. Konusu da, “*Türkiye Gıda Üretimi ve Tüketimi*”

TÜRKİYE'DE GIDA ÜRETİMİ VE TÜKETİMİ

Dr. Erdoğan GÜNEŞ - Ankara Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü

1. GİRİŞ

Kırsal alanda yaşayan nüfusun yaş, cinsiyet, ekonomik ve sosyal durumu gıda tüketim yapısı üzerine etkili olmaktadır. Günümüzde nüfus artışının büyük çoğunluğunun az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmesi ve bu ülkelerde hala kırsal bölgelerde yaşayan insan varlığının yadsınamaz büyüklükte olması, üretim-tüketim yapısını etkilemektedir. Kırsal alanda tüketiciler kendi ihtiyaçlarının yaklaşık %60'lık bir bölümünü kendi üretim kaynaklarıyla karşılamaktadırlar. Şehirleşmiş alanlarda bu oran düşmektedir. Yani kentsel alanlar gıda tüketimi toplumu olarak daha öne çıkmakta, gıda üretiminin belirleyicisi olmaktadır.

Günümüzde dünya pazarlarının yakınlaşması ve küreselleşme politikalarıyla ticareti engelleyen gümrük ve diğer önlemlerin azaltılması, hatta yok edilmesinin amaçlanması, yurt içi talebin karşılanmasını kolaylaştırmaktadır. Yani gelişmiş ülkelerdeki bir çok mal ve hizmetlerin gelişmekte olan ve önemli bir pazar özelliği taşıyan ülkelere girişini bu yolla hızlandırmaktadır. Bu durum yurt içi gıda talebinin karşılanmasına ek olarak gelişmiş ülkelerin gıda kültürünün de benimsenmesine neden olabilmektedir.

Ülkeler arası ticaretin hızliliği ve teknolojik gelişmeler, gıda sanayi işletmelerinin farklı ürünlerle piyasalarda yer almaları, talebin doğmasına yönelik etkin faaliyetler günümüz dünyasında diğer sektörlerde olduğu gibi gıda alanında da yaygındır. İşletmelerin kar maksimizasyonuna erişme istek ve amaçları, tüketici isteklerinin yaratılması, karşılanması ve üretimin şekillenmesinde moda ürünlerin doğmasına ve sektörün gelişmesine neden olmaktadır. Bu süreçte satış tekniklerine önem verilmesi ile tüketiciyi cezbedecek ve karar vermesini etkileyecek reklam ve promosyon faaliyetleri de artırmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin gıda sanayini ve gıda üretim yapısı ortaya konularak, gıda tüketimindeki değişimler ele alınacaktır. Türkiye'nin gıda tüketimi temel ürünlerde kıta ve çeşitli ülkelerle karşılaştırmalı olarak irdelenecektir. Gıda tüketiminde etkili faktörler özellikle de gelir-gıda tüketim ilişkisi Türkiye hane halkı tüketim harcama sonuçlarıyla ele alınacaktır.

2. TÜRKİYE'DE GIDA SANAYİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Türkiye'nin ihracata yönelik büyüme sürecinde gıda sanayi hızlı bir gelişme içerisinde girmiştir. GSYİH içinde sanayinin yapı son 15 yıllık dönemde %4,6-4,8 arasında gerçekleşmiştir. Diğer yandan sanayinin 1995-2002 döneminde sabit fiyatlarla üretim değeri artış ortalaması, %3,2 oranında gerçekleşmiş, bu oran ekonominin genelinde %2,8 düzeyinde olmuştur (Kıymaz 2003). Genel olarak

gelişmiş alanlarda kurulan gıda işletmelerinin Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre alt dallar itibarıyla dağılımı aşağıda belirtilmiştir (Güneş vd. 2002). Türkiye’de gıda işletmelerinin;

- Et ve ürünleri üreticisi firmaların %31,1’si Afyon’da,
- Süt ve ürünleri üreticisi firmaların %10,24’ü İzmir, % 6,15’i Antalya’da,
- Meyve-sebze işleyen firmaların %60,29’u Aydın’da, %12,17’si Manisa’da,
- Su ürünleri üreticisi firmaların %22,22’si Çanakkale’de,
- Un ve ürünleri üreticisi firmaların %23,57’si İstanbul’da, %4,26’sı İzmir’de,
- Bitkisel yağ ve margarin üreticisi firmaların % 16,52’si Aydın, %15,96’sı İzmir’de, %14,16’sı Muğla’da,
- Şekerli ürünler üreticilerinin %10,17’si Konya’da, %5,78’i Afyon’da,
- Diğer gıda üreticisi firmaların %19,06’u Rize’de, %10,19’u Kahramanmaraş’ta,
- Alkollü içki üreticisi firmaların % 42,62’si Tekirdağ,
- Meşrubat üreticisi firmaların % 12,73’ü İzmir’de, %8,18’i Manisa’da faaliyette bulunmaktadır.

Türkiye’de sınıflama farklılıklarına göre değişmekle birlikte irili ufaklı 30 bini aşkın gıda işletmesi faaliyette bulunmaktadır. Modern teknolojileri uygulayan büyük kapasiteli tesislerin sayısı fazla olmayıp toplam işletmelerin ancak %10’unu bulmaktadır. Sektörde irili ufaklı işletmelerin varlığı her biçimde hijyenik koşullarla üretimi, kalite kontrolü, standart ürün ve hizmeti güçleştirmektedir. İlkel üretim yapan firma ile ileri teknolojiyi kullanan firmalar arasında haksız rekabet yaratılmaktadır. Kurulu kapasitenin büyük oranı modern tesislere aittir. Gıda sanayinde kapasite kullanımı ortalama %50-70 arasında olup, bu oran gıda alt sektörlerine göre değişmektedir. Alt sektörler içerisinde kapasite kullanım oranları çarpıcı olan ürün grupları şu şekilde bir görüntü çizmektedir (Güneş vd. 2002):

- Et ve ürünlerinden; dondurulmuş ette KKO, 1994 yılında %120,1 iken 1998 yılında %42,8 düzeyine inmiş olup, %57,2’lik bir atıl kapasite söz konusudur. 1998 yılında kapasite kullanımının en yüksek olduğu ürün grubu, hazır ürünlerdir (%74,5). Bu durum, tüketim alışkanlıklarındaki değişmelerin bir göstergesi sayılabilir. Özellikle büyük şehirlerde artan hazır gıda tüketiminin bir sonucu olarak, firmaların da kapasitelerini artırmaları doğaldır.
- Süt ve ürünlerinden; aromalı süt, sterilize süt ve kremada kapasite kullanım oranı en yüksek düzeydedir. 1994 yılında aromalı sütte KKO, %95,4 iken 1998 yılında %245,5’e ulaşılmıştır. Aynı yıllarda KKO, diğer sütlü ürünlerde %53,3’dan %100,0’e, sterilize sütte %38’den %73,9’a, kremada %60,3’dan %88,4’e yükselmiştir.

- İşlenmiş meyve sebze ürünlerinden; kurutulmuş kayısıda KKO %75,50'den %83,8'e, şalgam suyunda %63,7'ye, kırma fındıkta %20,9'dan %127,6'ya ve fındık ununda %10'dan %78,3'e yükselmiştir.
- Su ürünlerinden; kerevit KKO %7'den %65,5'e ve tütsülenmiş bütün balıkta (T.B.Balık) %60 düzeyine çıkmıştır.
- Un ve unlu ürünlerden; nişastada KKO %44,3'den %73,3'e yükselirken, mısır ununda %90,4'ten %0,1'e, gofrette %81,1'den %46'ya gerilemiştir.
- Bitkisel yağ ve margarin grubundan; rafine ayçiçek yağında KKO %25,4'ten %331,1'e çıkmıştır. Ham soya yağı, ham mısırozü yağı, rafine mısırozü yağında kapasite kullanım oranlarında önemli azalmalar görülmüştür.
- Şekerli ürünlerden; glikozda KKO %15,2'den %74,4'e, pudra şekerinde %75,2'ye ve şekerlemelerde %37,1'den %68,3'e ulaşmıştır.
- Alkollü ürünlerden; rakıda KKO %78,8'den %94,8, malta %71,3'den %86,21'e çıkmıştır.
- Meşrubat grubundan; kapasite kullanımında en yüksek artışın olduğu ürün grubu maden sularıdır. Bu ürün grubunda KKO %5,2'den %52,0 düzeyine yükselmiştir.

Gıda sektöründe düşük kapasitenin başlıca nedeni zamanında, istenilen miktar ve kalitede ürünün sürekli gelmeyiştir. Hammadde üretimindeki dalgalanmalar gıda sanayini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin gıda sanayi içerisinde un değirmenciliği , ekmekçilik, makarnacılık, bulgurculuk, bisküvi-kraker ve kek, diğer (tahıl çerezleri, nişasta) yapan un ve unlu ürünleri üreten işletmelerden değirmencinin temel girdisi buğday fırıncının un, makarnacının irmik özellikleri iyi makarnalık buğday ise kalite açısından istenen seviyelere ulaşamamıştır. Ekmeklik buğday kalitesi orta düzeyi geçememektedir (Elgün ve Türker 1991). Tahılda dayalı sanayinin gelişiminde ileri teknoloji kullanımı, disiplinler arası iletişim, yetişmiş eleman, ar-ge çalışmaları profesyonel eleman ve sanayi politikasıyla kalite artırılmaya çalışılmalıdır.

Dünya ve Türkiye ölçeğinde ekonomik ve sosyal gelişim ve değişimler, üretim, işleme ve pazarlama faaliyeti ile uğraşan işletmelerin şekillenmesine neden olabilmektedir. Bu açıdan gıda sanayi işletmeleri son derece dinamik bir yapıdadır ve gelişmelerden etkilenmekte ve değişime ayak uydurmaktadır.

Türkiye'de genel olarak alt sektörlerle göre değişmekle birlikte, gıda sanayinin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Türkiye'de sanayileşme yolunda atılan adımların başlangıcı gıda sanayi ile birlikte gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünleri işlediğinden gelişimi büyük ölçüde tarıma bağlıdır.

- Gıda işletmelerin çoğu küçük ve orta ölçeklidir, ancak çalışanların yarısından fazlası büyük işletmelerdedir.
- Sanayinin mülkiyet yapısı, özelleştirmelerle özel sektör kuruluşları niteliğine dönüşüm sağlamıştır. Yıllık ortalama kapasite kullanım oranı %66'dır (2002).
- Sanayi bitkisel yağ dışında diğer alt dallarında kendine yeterlidir ve meyve ve sebze başta olmak üzere bazı alanlarda ihracat potansiyeli bulunmaktadır.
- Sanayide aktif sermaye içinde döner varlıkların payı fazladır ve işletmeler kısa vadeli borçlanmayı tercih etmektedirler (Bülbül ve Güneş 2000).
- Gıda sanayi sözleşmeli tarım, kalite sistemlerinin uygulandığı, teknolojik yeniliklerin izlendiği, KİT özelleştirmelerinin gerçekleştirildiği, firma birleşmelerinin yoğun yaşandığı, pazarlama teknikleri ve ürün çeşitliliğinin arttığı, sektörel örgütlenmenin etkin olduğu bir daldır.
- Sanayi küresel politikalar ve tarımsal değişimler, tüketici talepleri, çevresel ve yasal düzenlemeler ile uluslar arası anlaşmalardan etkilenen dinamik bir sektördür (Ekşi vd. 2005).

3. TÜRKİYE'DE GIDA SANAYİ ÜRETİMİNDEKİ GELİŞMELER

Gıda sektöründe üretimin yönü, günümüzde markalaşma, bölümlendirme, promosyonlu satışlar, etnik ürünler, tek defada tüketilmeye uygun küçük boyutlarda üretim, değişen saklama koşullarına uyum sağlayabilen ileri teknoloji ürünü ambalaj malzemesi, yeni tadlar, lüks ürünlere yönelik önem kazanacaktır (Altınalev 2004). Küreselleşme ve çok uluslu şirketlerin yabancı yatırımlarıyla ülkeler arası üretim yapısında farklılık giderek ortadan kalkma eğilimindedir. Türkiye'de benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Gıda alanı günümüzde yabancı sermayenin en cazip olduğu alanlardan biridir.

Genel anlamda gıda sanayinin üretim yapısı;

- Nüfus artışı ve hızlı kentleşme,
- Gıda bilim ve teknolojisindeki gelişmeler,
- Beslenme ve gıda hijyen alanındaki gelişmeler ve bu kriterlere verilen önem,
- Yeme alışkanlıklarındaki değişimler,
- İşletmelerin dış pazara açılma çabaları,
- Firmaların dağıtım ve pazarlama sistemlerindeki yenilikleri izleme ve uygulama faaliyetleriyle şekillenmektedir.

Türkiye’de gıda alanında işletmelerin üretim değeri içinde ilk sırayı tahıl ve nişasta sanayi almaktadır. İncelenen 2000-2005 yılları arasında tahıl ve nişasta sanayii gıda sanayi üretim değeri içinde %38-41 arasında pay almıştır (Çizelge 1)

Çizelge 1. Gıda Sanayi Üretim Değerinin Alt Dallar Bazında Oransal Dağılımı (%)

Gıda Sanayi Alt Dalları	Yıllar					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ	15,0	12,3	13,3	12,9	14,4	14,6
SÜT VE MAMULLERİ SANAYİİ	13,6	14,3	14,4	14,8	14,8	15,0
SU ÜRÜNLERİ MAMUL. SANAYİİ	1,0	1,4	1,5	1,5	1,5	1,6
TAHIL VE NİŞASTA MAM. SANAYİİ	38,8	41,3	40,2	39,7	38,5	37,8
MEYVE SEBZE İŞLEME SANAYİİ	8,0	9,0	8,9	9,3	9,2	9,0
BİTKİSEL YAĞ SANAYİİ	5,9	6,8	5,8	6,8	5,9	6,4
ŞEKER,ŞEKERLİ MAM .SANAYİİ	13,0	11,1	12,3	11,2	11,5	10,9
YEM SANAYİİ	4,7	3,8	3,7	3,9	4,3	4,8
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT Raporlarından yararlanılarak çıkartılmıştır.

Tüketicilerin tahıl ve ürünlerine dayalı beslenmesinde bunun önemli payı bulunmaktadır. Tahıl ve nişasta sanayini süt, et ve şeker ve şekerli ürünler sanayi izlemektedir. Türkiye gıda sanayi üretim değeri içinde süt, su ürünleri, meyve ve sebze sanayi az düzeyde de olsa sürekli artmaktadır.

4. TÜRKİYE’DE GIDA SANAYİ TALEBİNDEKİ GELİŞMELER

Türkiye’de gıda ürünlerine talep değerindeki yıllık artışları ve 2001-2005 dönemi ortalama değişim oranının gıda alt sektörlerine göre dağılımı çizelge 2’de verilmiştir. 2001 yılında tüm alt dallarda gıda talebi azalma göstermiştir. Özellikle yaşanan ekonomik krizlerin bunda etkisi fazladır. Türkiye’de üretim değeri

cinsinden incelenen dönemde su ürünlerine olan talep artışı ilk sırada yer almıştır. Bunu süt, meyve ve sebze, yem sanayi ve bitkisel yağ sanayi izlemiştir.

Çizelge 2. Gıda Sanayi Talebindeki Değişmeler (Üretim Değeri olarak)

Gıda Sanayi Alt Dalları	Yıllık Artış (%)					Ortalama Artış
	2001	2002	2003	2004	2005	
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ	-7,7	3,2	0,1	14,0	4,1	2,7
SÜT VE MAMULLERİ SANAYİİ	-0,4	5,7	8,5	6,2	6,7	5,3
SU ÜRÜNLERİ MAM. SANAYİİ	-7,4	14,1	43,0	13,2	13,1	15,2
TAHİL VE NIŞASTA MAM. SANAYİİ	1,9	1,2	2,1	2,3	2,1	1,9
MEYVE SEBZE İŞLEME SANAYİİ	-0,9	6,7	5,9	7,4	6,3	5,1
BİTKİSEL YAĞ SANAYİİ	-12,9	11,4	13,0	1,3	10,2	4,6
ŞEKER, ŞEKERLİ MAM. SANAYİİ	2,4	-8,9	3,2	5,0	3,6	1,1
YEM SANAYİİ	-21,9	0,3	12,9	18,0	15,9	5,0
TOPLAM	-2,5	2,0	4,9	6,1	5,0	3,1

Kaynak: DPT Raporlarından yararlanılarak çıkartılmıştır.

Ülkemizde talep değişiminin çeşitli gıda ürünleri bazında gelişimi çizelge 3’de görülmektedir. Ortalama olarak gıda ürünlerine olan talep kırmızı et ve makarna dışında artış eğilimindedir. Özellikle kümes hayvanları eti, su ürünleri, nişasta ve nişasta tabanlı tatlandırıcılar, dondurulmuş meyve ve sebze ürünlerine olan talep artışı en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Çizelge 3. Bazı Gıda Ürünleri Talep Miktarındaki Değişmeler

Gıda Ürünleri	Yıllık Artışlar (%)					Artış
	2001	2002	2003	2004	2005	Ortalaması
Kırmızı Et	-20,2	-8,5	-16,1	19,2	1,9	-0,7
Kümes Hayvanları Eti	-9,6	4,2	20,7	22,2	10,6	11,5
İşlenmiş Süt	-1,4	13,7	10,1	6,1	5,2	7,0
Peynir	-0,9	2,6	8,1	6,8	8,4	5,2
İşlenmiş Balık ve Kabuklu Ürünler	-14,5	22,8	45,2	10,7	15,4	18,8
Buğday Unu ve İrmik	1,4	1,1	2,3	1,4	2,1	1,4
Makarna	-0,8	-11,2	1,1	1,6	1,9	-1,3
Ekmek	2,1	1,1	1,2	1,2	1,5	1,0
Bisküvi	1,3	-0,6	5,0	6,0	4,4	3,0
Nişasta ve Niş. Tab. Tadlandırıcılar	22,2	86,2	-1,9	15,1	-11,4	17,6
Meyve-Sebze Konserveleri	-3,1	6,5	7,6	7,0	5,3	5,3
Dondurulmuş Meyve Sebze	-3,0	6,3	7,4	9,6	10,0	6,6
Domates Salçası	1,9	3,6	3,5	3,4	4,1	2,9
Meyve Su-Konsantre	-3,9	4,1	3,9	5,7	7,1	4,2
Zeytinyağı	-1,5	4,5	2,9	1,4	2,7	2,3
Bitkisel Hamyağlar	-9,5	10,5	14,5	-5,8	10,6	6,0
Çikolata ve Kakaolu Mam.	1,9	3,4	5,3	9,0	8,8	5,3

Kaynak: DPT Raporlarından yararlanılarak çıkartılmıştır.

Ülkemizde gıda ürünlerine olan talep artışı olmasına karşın nitelik olarak hala tahıla dayalı beslenme yapısının geçerliliği sürmektedir. Öyleki çeşitli gıda ürünlerinde tüketim miktarındaki 15 yıllık değişime bakıldığında, bu yapı açıkça görülecektir (Çizelge 4). Türk halkının beslenme durumuna bakıldığında Türkiye’de temel besin ekmek ve diğer tahıl ürünleridir. Günlük enerjinin ortalama %44’ü sadece ekmekten, %58’i ise ekmek ve diğer tahıl ürünlerinden sağlanmaktadır. Yıllar içerisinde besin tüketim eğilimi incelendiğinde ekmek, süt-yoğurt, et ve ürünleri, taze sebze ve meyve tüketiminin azaldığı; kuru baklagil, yumurta ve şeker tüketiminin ise arttığı söylenebilir. Genelde toplam yağ tüketim miktarında önemli farklılık olmamasına karşın, bitkisel sıvı yağ tüketim miktarının katı yağa oranla arttığı gözlenmektedir (Pekcan 2000). Toplumun bazı kesimlerinde hane halkı gıda güvencesizliği ve hayvansal ürünlerin az miktarda tüketimine bağlı olarak makro ve mikro besin öğeleri eksikliği görülmektedir (TKB 2000). Bu süreçte hububat, süt ve yoğurt, kümes hayva eti, su ürünleri ve yumurta , meyve ve sebze tüketiminde önemli artışlar sağlanmıştır.

Çizelge 4. Türkiye’de Kişi Başına Düşen Gıda Maddesi Tüketimi (kg/Yıl)

Gıda Ürünleri	1984 ³	2001	Fark	Değişim (%)
Ekmek	131,2	157,5 ¹	26,31	20,1
Hububat	33,8	192,3 ¹	158,5	469,0
Kuru Baklagil ve Yağlı Tohum	13,1	14,2 ⁵	1,15	8,8
Süt-Yoğurt	25,2	88,5 ¹	63,31	251,2
Peynir	8,4	9,3 ⁴	0,94	11,2
Kırmızı Et	13,9	19,4 ¹	5,51	39,6
Kümes Hayvanları	1,5	9,5 ²	8,02	534,7
Balık ve Diğer Su Ürünleri	2,6	7,6 ⁵	5,05	194,2
Yumurta	4,6	11,6 ²	7,02	152,6
Sebzeler	86,2	167,8 ⁵	81,65	94,7
Meyveler	63,2	156,3 ⁵	93,15	147,4
Sıvı ve Katı Yağ	14,9	21,4 ⁵	6,55	44,0
Şeker ve Şekerli Gıdalar	15,4	31,2 ⁵	15,85	102,9

Kaynak: ¹ FAOSTAT 2001, ² Kutlu vd. 2001, ³TKB 1987, ⁴Tan ve Ertürk 2002, ⁵Artık vd. 1998.

Ülkemizin Dünya, Afrika ve Asya ortalaması ve AB ülkeleri ile karşılaştırmalı gıda tüketimine bakıldığında, tüketim yapısının yeri net olarak ortaya çıkacaktır (Çizelge 5). Ülkemiz buğday tüketiminde ilk sırada iken, süt tüketiminde dünya , Afrika ve Asya ortalaması üstünde, kırmızı ette sadece Afrika, beyaz ette ise Afrika ve Asya ortalaması üzerinde tüketim yapmaktadır. Yani Türkiye, gelişmiş ülkelerin tüketim düzeyine hububat dışında ulaşamamıştır.

Çizelge 5. Temel Gıda Maddeleri Tüketiminin Ülkelere Göre Karşılaştırmalı Durumu (Kg/Yıl)

Ülkeler	Buğday	Süt	Kırmızı Et	Beyaz Et
Dünya	68,6	44,5	38,3	11,2
Afrika	45,7	26,4	14,7	4,1
Asya	66,2	27,7	26,7	6,7
Türkiye	192,3	88,5	19,4	9,2
Avrupa	109,7	92,5	72,0	17,8
İspanya	89,9	102,4	118,1	26,8
İngiltere	91,9	120,1	77,8	28,9
Hollanda	61,7	115,3	91,4	13,7
İtalya	151,6	29,7	91,2	18,2
Fransa	98,3	60,6	102,4	27,6
Almanya	75,0	59,2	83,1	14,5
Yunanistan	138,5	76,3	91,5	19,1
ABD	88,7	119,0	121,5	47,8

Kaynak: FAOSTAT 2001.

Türkiye’de, enerji ve besin öğeleri yönünden beslenme durumu incelendiğinde, enerjisi yetersiz düzeyde tüketen aile oranı düşüktür. Toplam protein tüketimi kişi

başına yeterli düzeydedir. Proteinin çoğu bitkisel kaynaklıdır. Hayvansal protein tüketimi ise yetersizdir. Kalsiyum (%13-26), vitamin A (%3-31) ve riboflavini (%34-40) yetersiz tüketenlerin oranı oldukça yüksektir. Özellikle süt ve ürünlerinin yetersiz düzeyde tüketilmesi kalsiyum ve riboflavin yetersizliğinin temel nedenidir. Demiri yetersiz düzeyde tüketenlerin oranı düşük olmasına karşın, demir yetersizliği anemisi görülme oranı çok yüksektir (Pekcan ve Karaağaoğlu 2000, Pekcan 2001).

Buradan Türkiye'nin beslenme durumu yönünden hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerin sorunlarını birlikte içeren bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Türkiye'de halkın beslenme durumu bölgelere, mevsimlere, sosyo-ekonomik düzeye ve kentsel-kırsal yerleşim yerlerine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bunun temel nedenlerinin başında *gelir dağılımındaki dengesizlik* gelmektedir. Bu durum beslenme sorunlarının niteliği ve görülme sıklığı üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca beslenme konusundaki bilgisizlik, hatalı besin seçimi ile yanlış hazırlama, pişirme ve saklama yöntemlerinin uygulanmasına neden olmakta ve beslenme sorunlarının boyutlarının büyümesine yol açmaktadır (Pekcan 1998).

5. TÜRKİYE'DE HANE HALKI TÜKETİM HARCAMALARI VE GIDA ÜRÜNLERİNİN YERİ

Ekonomik gelişme sürecinde, tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri *gelir değişikliğidir* ve tüketim harcamaları kompozisyonundaki değişikliklerde en etkili faktör niteliğindedir. Genel olarak tüketici gelirinin artması ile gıda harcamalarına ayrılan pay düşmektedir. Gelir arttıkça gelirden gıda maddelerinin aldığı pay azalmakta, lüks malların payı yükselmektedir. Bu eğilim, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde olmaktadır. Gıda maddeleri harcaması mutlak olarak artış gösterirken, oransal olarak gelirden aldığı pay azalmakta, bu durum gelir-tüketim teorilerinde de açıklanmaktadır.

Türkiye'de *hane halkı başına aylık ortalama tüketim harcaması* 2004 yılında 889 YTL olarak belirlenmiştir (Çizelge 6). *Kentsel alanlarda* hane halkları ayda ortalama 1.017 YTL tüketim harcaması yaparken, *kırsal alandaki* haneler ise ortalama 663 YTL tüketim harcaması gerçekleştirmiştir. Hane halklarının 2004 yılında tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı %27 ile konut kira harcamaları ve %26,4 ile gıda ve alkolsüz içecekler, en düşük payı %2,2 ile sağlık ve %2,1 ile eğitim hizmetleri almıştır.

Çizelge 6. Türkiye’de harcama gruplarına göre hane halkı tüketim harcamaları (2004)

Harcama grupları	Toplam harcama		Hanehalkı başına ortalama harcama (YTL)
	(YTL)	(%)	
GIDA VE ALKOLSÜZ İÇECEKLER	4.018	26,4	235
ALKOLLÜ İÇECEK, SİGARA VE TÜTÜN	658	4,3	38
GİYİM VE AYAKKABI	991	6,5	58
KONUT KİRASİ	4.103	27,0	240
EV EŞYASI	1.007	6,6	59
SAĞLIK	340	2,2	20
ULAŞTIRMA	1.439	9,5	84
HABERLEŞME	680	4,5	40
KÜLTÜR, EĞLENCE	374	2,5	22
EĞİTİM HİZMETLERİ	317	2,1	19
OTEL, LOKANTA, PASTANE	682	4,5	40
ÇEŞİTLİ MAL VE HİZMETLER	594	3,9	35
TOPLAM	15.203	100,0	889

Kaynak: DİE 2005.

Türkiye’de son 10 yıllık tüketim harcamalarındaki yapısal değişim ve bunun kent ve kırsal yönden durumu çizelge 7’de görülmektedir. Buna göre genel olarak toplumun gıdaya ait harcamaları tüketim harcamaları içinde oranı %36,5’den %30,7’ye azalırken, konut kirası harcaması %22,8’den %27,0’a artmıştır. 2004 yılı tüketim harcamalarına göre; şehirdekilerin harcamalarında en büyük kısmı kira oluştururken, kırsalda gıda ilk sırada yer almıştır.

Çizelge 7. Türkiye’de Tüketim Harcamalarının Oransal Dağılımı (%)

Harcama grupları	1994*			2004**		
	Genel	Kentsel Alan	Kırsal Alan*	Genel	Kentsel Alan	Kırsal Alan*
GIDA,ALKOLLÜ-ALKOLSÜZ İÇECEKLER	35,6	30,7	45,8	30,7	27,1	40,7
KONUT KİRAASI	22,8	24,8	19,0	27,0	29,1	21,4
GİYİM VE AYAKKABI	9,0	9,0	8,8	6,5	6,5	6,5
EV EŞYASI	9,0	9,3	8,5	6,6	6,5	6,9
SAĞLIK	2,6	2,6	2,5	2,2	2,2	2,2
ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME	8,8	9,5	7,3	13,9	14,2	13,3
KÜLTÜR, EĞİTİM VE EĞLENCE	3,7	4,6	2,1	4,5	5,2	2,7
DİĞER (LOKANTA, PASTANE, OTEL VE ÇEŞİTLİ MAL VE HİZMETLER)	8,5	9,5	6,0	8,6	9,2	6,3
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: *DİE 1994, ** DİE 2005

Gıdanın ulaşılabilirliğini etkileyen önemli bir konu gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Türkiye’de 2004 yılını içeren tüketici harcama hane halkı çalışmasına göre toplumun en zengin % 20’lik kesimiyle, en fakir % 20’lik kesiminin harcama farklılığı 4,2 kat olarak belirlenmiştir (DİE 2005). Ülkemizde gelir arttıkça gıda harcamaları azalmaktadır. Gıda harcamaları en iyi gelire sahip tüketici grubunda %22,8 iken en düşük grupta %45,1 yani 2 kat olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 8). Diğer yandan daha fazla gelire sahip olan grupta, giyim ve ayakkabı, ev eşyası ve özellikle de kültür ve eğlence ile ulaşım ve haberleşmeye ayrılan payı artırmaktadır.

Türkiye’de **gıda tüketiminin genel anlamda sınıfsal yönden** incelenmesi yapılırsa; **düşük gelir grubuna** sahip ailelerin toplam gelirleri içerisinde gıda harcamalarının payının yüksek olduğu ve bu ailelerin genel olarak tahıl ağırlıklı beslendikleri görülecektir. Düşük gelir grubuna sahip aileler için alışveriş merkezleri, mahalle, semt bakkalı ya da yerel pazarlardır ve dayanıklı tüketim malları (pirinç, un, yağ vb.) toptan alınır. **Orta gelir grubu ailelerde** eğitim düzeyi ve bilinçlenme ve gelire de bağlı olarak giderek sağlıklı beslenme fikri gelişmektedir. Bu grupta gıda tüketimi için ev kadar dışarıda tüketim alışkanlıkları da giderek artmaktadır. **Üst gelir grubunda** ise sağlıklı ve seçici beslenme artmakta, gıda tüketiminde protein ve özel gıdalara yönelim olmaktadır. Gelir içinde gıda maddelerine harcama payı azalmakta, lüks tüketim maddelerine para harcanması artmaktadır.

Çizelge 8. Gelire Göre Her %20’lik Dilimlerde Tüketim Harcamalarının Dağılımı (%)

Harcama grupları	Gelir Grupları				
	Gelirden en az pay alan		Gelirden en fazla pay alan		
	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20
GIDA, ALKOLSÜZ VE ALKOLLÜ İÇECEKLER	45,1	39,3	34,7	30,4	22,8
KONUT VE KİRA	27,6	29,1	28,5	27,3	25,2
GİYİM VE AYAKKABI	5,2	5,7	6,1	6,6	7,2
EV EŞYASI	4,9	5,6	6,9	6,8	7,2
SAĞLIK	2,4	2,2	2,0	2,1	2,4
ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME	7,3	9,6	11,1	13,9	18,3
KÜLTÜR, EĞİTİM VE EĞLENCE	1,7	2,2	3,3	4,2	6,8
DİĞER	6,0	6,3	7,2	8,6	10,1

Kaynak: DİE 2005.

Günümüzde sosyal ve ekonomik değişim, gıda tüketiminde alışkanlıkları değiştirmiş, iş yaşamı bazen hızla artan yemek fabrikaları aracılığıyla toplu

beslenme yönünde ilerlemiştir. Diğer yandan özellikle gençlik çağındaki yaş grubunda fast-food alışkanlığı artmıştır. Ayrıca iş yaşamında kadının yer alması da ev dışı beslenme alışkanlıklarını artırmıştır. Hızlı şehirleşme ve endüstrileşme, batı kültürüne açılma, ev dışında çalışan kadın sayısının artışı, yemek hazırlamaya ayrılan zamanının kısalığı, kitle iletişim araçlarının etkisi, reklamlar ve daha rahat yaşama isteği gıda tüketiminde değişime yol açmıştır. Tüketimde hazır gıdalara istem artmakta, tüketim üretimle birlikte çeşitliliğe yönelmektedir (Yücecan 1991).

Günümüzde genel olarak gıda tüketimi;

- Taze ve dondurulmuş gıdalar, hazır yemekler, su ürünleri, beyaz et ürünleri
- Organik gıda ve tüketilmeye hazır/ısıtılan gıdalar
- Doğal katkı maddeleri kullanımı ya da daha az kimyasal katkı maddesi kullanılan gıdalar
- Düşük tuz, şeker, asit, yağ içeriği olan ürünler
- Tatlandırıcılar
- Sağlıklı ve fonksiyonel gıdalar
- Sağlık ve besleyici özelliklerinin etiket üzerinde yer aldığı gıdalar
- Küçük ambalajlı ürünler
- Markalı ve kalite olgusunun öne çıktığı ürünler yönüne doğru gitmektedir (Altınalev 2004).

Son dönemde giderek daha yoğun karşımıza çıkan “İyi Tarım Uygulamaları” ile globalleşen gıda ticaretinde, üretim ve tüketim ekseninde yer alan hükümetler, gıda işleme firmaları, çiftçiler, perakendeciler gibi taraflar, gıda güvenliği, gıda güvencesi, kalite ve çevre ile ilgili kaygıların giderilmesi, kısaca tarımsal üretime ilişkin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması amaçlanmaktadır. 2000’li yıllarda dünya gıda ticaretine bakıldığında; gıda teknolojisinde önemli gelişmeler göze çarpmakta ve bu gelişmelerden özellikle ambalaj sanayinin aslan payını aldığı görülmektedir (Altınalev 2004). Günümüzün güncel konuları olan sağlıklı beslenme akımları çerçevesinde **besin değeri yüksek gıdalar** (zengin protein, vitamin, mineral içeriği doğal olarak zengin) ve **organik gıdalar** ön plana çıkarken, özellikle gelişmiş ülkelerde giderek artan obezite ve buna bağlı yaşanan hastalıklar bağlamında **diyet ürünler** kategorisinde çok geniş bir yelpazeyi kapsayan ürün grubu ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca **vejetaryen tipi gıda** tüketimini artırmaktadır. Ancak hala dünyamızın bir bölümünde açlık ve yetersiz beslenme sorunları devam etmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan insanların hayat standartlarını belirlemede, göz önünde bulundurulmuş kriterlerden en önemlisi gıda tüketimidir ve

toplumsal kalkınmada etkin bir role sahip olan insanın, bedeni ve fikri faaliyetleri gelişimi gereksiniminin yeterli ve dengeli bir düzeyde karşılanmasına bağlıdır. Yeteri ölçüde beslenememiş toplumun sağlıklı düşünmesi ve yaşamsal verimliliği azalmaktadır. Bu yapı toplumsal gelişmeye katkı sağlayamadığı gibi ekonomik bakımdan da bir sorun oluşturmaktadır (Köse vd. 2005) Nitekim, geri kalmış ve gelişmekte olan toplumlarda, çalışan nüfusun istenilen düzeyde bilinçli ve yaratıcı güçten yoksun bulunmalarının ve iş verimliliklerinin düşük olmasının başlıca nedenleri arasında, kötü beslenme ve bu bağlamda özellikle hayvansal kökenli proteinler bakımından eksik gıda tüketiminin önemi ileri sürülmektedir (Koçtürk 1964, Göğüş ve Ülgüray 1970). Beslenme konusunda çalışan bilim adamlarına göre; alınan gıdalardan %50-60'ı karbohidratlardan, %12-15'i proteinlerden ve en fazla %28-30'u da yağdan sağlanmalıdır. Ancak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan enerjinin %80'i karbohidratlardan ve bunun da önemli bir kısmı hububattan sağlanmaktadır (Saygın 1970). Buna karşılık gelişmiş ülkelerde, yeterli miktar ve kalitede beslenme gerçekleşmekte ve bu beslenme düzeyinde hayvansal kökenli gıdalar önemli miktarda yer almaktadır (Köse vd. 2005).

Besinlerin kaynağını oluşturan gıdaların temelinde tarım vardır ve gıda sanayi tarıma bağlıdır, tarımdaki tüm gelişmelerden etkilenmektedir. Tarımsal yapının istikrarı ve gelişimi, gıda sanayinin hammadde gereksiniminin güvenli karşılanmasını sağlar. Ortalama olarak tarımsal ürünlerin yaklaşık %30'unun sanayide işlendiği gıda sanayinde bu oranın artırılması gerekmektedir. Ancak Türkiye'de gıda arzını etkileyen tarım politikaları özellikle son dönemler dikkate alınarak incelendiğinde, tarım kesimine sağlanan desteklerin bir yandan yetersizliği, diğer yandan da hedef kitlelere yeteri kadar yansımadağı, amaçların gerçekleştirilemediği ve yeterince etkin olmadığı görülmektedir (DPT 2001). Uygulanan politikalar ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanamamış, genel ekonomik trendin ve büyümenin tersine tarımsal büyüme hatta gerileme söz konusu olmuştur. Doğal olarak bu gelişmeler, hammaddesi tarıma bağlı gıda sanayi üretimini olumsuz etkilemiştir.

Üretim açısından bu gelişmeler yaşanırken, tüketimde dengesizlik devam etmektedir. Türkiye beslenme alışkanlığı açısından hem gelişmiş ülkelerdeki, hem de gelişmekte olan ülkelerdeki eğilimler bir arada görülmektedir. Gıda talep esnekliğinin düşük olduğu gelişmiş ülkelerde tüketiciler daha fazla tüketimden, daha sağlıklı ve bilinçli tüketime ve üretim, işleme ve hazırlamada doğaya duyarlı ürünleri tercih etmeye başlamışlardır. Özellikle hayvansal ürün tüketiminin ağırlıkta olduğu gelişmiş ülkelerde dengesiz beslenmeden doğan önemli hastalıklar yaygınlaşmıştır. Gelir yanında eğitim düzeyindeki gelişmeler, pazarda ürünlerin çeşitlenmesi ve farklılaşması, rekabetin yoğunlaşmasıyla tüketiciye yönelik faaliyetlerin artması, geleneksel aile tanımının değişmesi, sosyal sınıf ve statü farklılığının yarattığı yaşam tarzı, zaman faktörünün giderek artan önemi hazır gıda tüketme alışkanlığını tüketimi etkilemekte ve talep yapısını değiştirmektedir (Gül vd. 2001).

Kırsaldan şehirlere göç ile artan şehirleşme trendi, kadın nüfusun çalışma hayatına katılımındaki artış, sanayi ürün çeşitliliğindeki çoğalma, kişi başına gelir düzeyindeki değişim, kitle iletişim araçları kanalıyla yapılan reklamlar, mutfakta daha az zaman harcama isteği insanların gıda tüketim tercihlerinde değişimlere neden olmaktadır (Albayrak 2000).

Türkiye’de gıda sanayinin yapısı ve özellikleri, gelişimini ve tüketici taleplerini karşılama başarı şansını artıracaktır. Ülkemizde sanayinin yapılan analizlere göre yapısal durumu, potansiyel ve şansına ilişkin sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gıda sanayi; **mevcut girişimci ve dinamik işgücü yapısı ve ihracat potansiyeli** ile ekonomide önemli yer tutmaktadır.
- Gıda sanayinde **küçük işletmelerin etkinliklerinin artırılması** gerekmektedir. Üretim ve pazarlamanın çeşitli aşamalarında bu işletmelerin kolektif ve dayanışma içinde hareket etmeleri, sanayinin gelişimini hızlandıracaktır.
- Coğrafi konum, AB, Ortadoğu ve Rusya gibi **büyük pazarlara yakınlık** sanayi için bir avantajdır.
- Bu arada ülkemiz tarımının **organik tarımsal üretim** yapısına uygunluğu da sanayi için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.
- Türkiye, **genç nüfusu ve giderek artan bilinç düzeyi** ile iç tüketimde sanayinin üretim ve pazarlama anlayışına katkı sağlayabilir. Tüketicinin bilgi edinme, bilinçlenme düzeyi, hakkını arama ve savunma güdüsü, güvenilir alış-veriş kültürü bu katkıyı artıracaktır (Kavas 1991). Toplumda **yeni ürünlere ilgi, gıda ürünlerinin yeterli, sağlıklı ve dengeli beslenme** açısından artan önemi, özellikle AB ile yaşanan ilişkiler ortamında sanayinin gelişimini artırabilir.
- Toplumsal bilinç ve gelir düzeyinin artışı, bu arada **satın alma alışkanlıklarının değişimi ve pazarlama tekniklerindeki ilerlemeler** iç talep artışının yükselmesiyle sanayinin gelişim ve rekabet gücünü artıracaktır.
- Türkiye, **gıda mevzuatının teknik anlamda uyumunu** büyük ölçülerde sağlamıştır. Teorilerin uygulamaya geçmesiyle tarımsal ürünlerdeki kaliteden, son ürüne kadar ki süreçte **denetim ve kontrollerin sağlıklı yapılması** mümkün olduğu sürece sanayinin gelişmesi ve dışa açılması yolundaki engeller kalkacaktır.
- Türkiye, gıda alanında **ürün çeşitliliği ve yöresel çeşitlilik** açısından şanslıdır. Özellikle sanayinin hammadde açısından **dışa bağımlı olmaması** gelişmesini artıracaktır. Ancak bu alanda kalıcı ve tutarlı **tarım politikalarına** gerek duyulmaktadır.
- Sanayinin **işletme yönetimi ve yerel ve uluslararası piyasalarda markalaşma yönündeki çalışmaları** devam etmektedir. Sektörün rekabeti, gelişmiş teknolojilerin takibine, yöneticilerin bilgi birikiminin artırılmasına bağlıdır. Sürekli gelişen bir

yapıda dinamik görünüme sahip sanayi, *yabancı yatırımcıların* cazibe merkezini oluşturmaktadır.

Sanayinin yeterli üretimle hem yurt içi ve hem de yurt dışı tüketim talebini karşılaması için;

- Sanayinin kaliteli hammadde, uygun fiyat ve standart ürünle üretimine devam edebilmesi, ancak ve ancak tutarlı, sürdürülebilir bir **tarım politikası uygulanması** ile mümkündür. AB sürecinde *tarım-sanayi* entegrasyonuna yönelik etkin çalışmalara gerek vardır. Tarımsal sorunların kalıcı çözümünde yapılacak ilerlemeler, sanayinin gelişmesini hızlandıracaktır.
- Her aşamada sanayinin **haksız rekabetten korunması** gerekir. Bu nedenle **denetim mekanizmasının** yetki karmaşası yaratılmadan düzenli olması önemlidir. Denetim, kayıt dışılığın da sonu olduğundan rekabette eşitlikçi bir yapının zemini hazırlanacaktır.
- Sanayinin iç ve dış pazarlarda talep düzeyini belirleyebilmesi açısından **pazar bölümlenmesi** çalışmalarına önem vermesi gerekmektedir. Bunun yanında talep artışı, **tüketici bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmaları** ile sürekli canlı halde tutulmalıdır.
- Üretici, sanayici ve tüketici arasında varolan **aracı sayının azalması** ile pazarda uygun fiyatlı ürünlerin yer alması kolaylaşacak, yeterli sanayi üretimi ile iç talep artışı karşılanacaktır.
- Son olarak sanayide üretim artışı ve tüketimin yeterli olabilmesinde, **gıda üreticileri, sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütlerinin iletişimi** önemlidir. Bu işbirliği bir yandan üretimin güvenliğini sağlarken, diğer yandan tüketicilerin ürünlere duyarlı yaklaşımlarını da artıracaktır.

Geleceğin gıda ticaretinde bir takım sektörlerin öne çıkmasından çok, dünyada geçerli olan akımların etken hale gelmesi durumu yaşanacaktır. Firmalar global bir pazarda tüketici-çevre-kar üçlüsünü göz ardı etmeden ayakta kalmak ve tüm akımlara karşı donanımlı olmak durumundadır. Uygun üründen ziyade uygun pazarlama stratejisi öne çıkmaktadır. Bu durumda ürün ne olursa olsun gerek sistem gerekse ürünle ilgili tüm gelişmeler izlenmeli ve tüm ilgili kalite standartlarına sahip olunmalıdır (Altınalev 2004).

TÜRKİYE’NİN GIDA İTHALAT VE İHRACAT TRENDLERİ

Dr. TULUĞ GÜRAKAN - Dış Ticaret Müsteşarlığı

Dış ticaret, ülkelerin dünya ekonomisindeki yerlerinin en önemli göstergelerinden biri olarak görülmektedir. Ulusal kalkınmamızı dayandırdığımız dışa açık büyüme stratejisinin temelinde de sürdürülebilir ihracat yatmaktadır. Nitekim 1980’li yıllarda sadece geleneksel bazı ürünlerden oluşan 2,9 milyar dolarlık bir ihracatımız, bu tarihten itibaren benimsenen liberal ticaret politikalarıyla, 2004 yılı sonu itibariyle 22 kat artarak, 63 milyar dolara çıkmış bulunmaktadır. Türkiye 1980’lerde 1 yılda yaptığı ihracatı bugün 15 günde gerçekleştirmektedir. Böylece ihracat ekonominin itici gücü ve önemli istihdam yaratan unsur olmuştur.

Ekonomide bazı sorunlar olsa da, Türk insanının girişimciliği, yüksek öğrenme ve adaptasyon kabiliyeti; üretimin, ihracatın artış hızının düşmemesini sağlamaktadır. İhracatımız değerli Türk Lirasına rağmen, 2003 yılında % 31 oranında bir artışa ve daha sonra bunu takip eden 2004’te % 33,4’lük bir artış gibi yüksek bir artışa ulaşmıştır. 2004 yılı itibariyle dış ticaret hacmimiz 160 milyar doları aşan bir seviyeye ulaşmıştır. Bunun 2005’te daha da artması, 200 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Dış ticaretin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payına da bakıldığında, 1980’lerde 16’lar seviyesinde olan bu yüzdenin, 2004 yılında % 55’ler düzeyine ulaştığı görülmektedir. Dünya ihracatındaki payımız ise, 1980’lerde binde 15 seviyesinden % 6’ya çıkmıştır. Ülkemiz 2003 verilerine göre dünyanın en çok ihracat yapan 32 nci, en çok ithalat yapan 23 üncü ülkesi konumundadır.

2004 yılına baktığımızda, enerji fiyatlarının düşmesi ve üretimde yaşanan verimlilik artışları da, ihracatçılarımızın kurdan kaynaklanan dezavantajlarını hafifletici etkide bulunmuştur.

Yine geçtiğimiz yıl dünya ekonomisinde yüksek büyüme yaşanması dış talebi canlı tutmuş ve ihracatçılarımız bundan en iyi şekilde yararlanarak, mevcut pazarlarını artırmış ve yeni pazarlar bulmuşlardır.

Türkiye’nin Avrupa Birliği ile 1996’da tesis ettiği gümrük birliği, dış ticarete büyük bir serbestleştirme gerçekleştirmiş ve gelecekteki dış ticaret ilişkilerini şekillendirecek yeni bir bölgesel yapılanmanın kapısını açmıştır. Ülkemizin gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülükleri çerçevesinde üstlendiği ortak ticaret politikası kapsamında imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları, aynı zamanda Türkiye’nin yeni pazar açılımlarına vesile olmuş, ihracatımız bu bağlamda önemli aşamalar kaydetmiştir. Bugüne kadar 19 ülkeyle serbest ticaret anlaşması imzalayan Türkiye’nin önümüzdeki dönemde gerçekleştireceği yeni serbest ticaret anlaşmaları, özellikle bölgemiz ülkeleri ve Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanı bağlamında önem arz etmektedir.

Avrupa Birliği ile Akdeniz ülkeleri arasında oluşturulmakta olan, 700 milyon üzerinde yüksek alım gücüne sahip tüketicinin yer alacağı Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanı, yaklaşık 11,5 trilyon dolarlık gayri safi yurtiçi hasıla ve 2,3 trilyon dolarlık ticaret hacmiyle dünyanın en büyük serbest ticaret alanı olacaktır.

Ülkemiz sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için, üretmek ve ürettiklerini dış pazarlarda satmak durumundadır. Bu amaçla Türkiye'nin gümrük birliğiyle gerçekleştirdiği açılımların yanı sıra, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından uygulamaya konulan, komşu ve çevre ülkelerle ticaret geliştirme stratejisi, Afrika ülkeleriyle ticareti geliştirme stratejisi kapsamında başarılı sonuçlar alınmıştır. Söz konusu stratejiler kapsamında yürütölen faaliyet sonucunda, Türkiye'nin hem çevre ülkelere, hem de Afrika ülkelerine ihracatı 2004 yılında % 40 oranında artmıştır. Bu sene 2005 yılı, Asya ve Pasifik ülkeleriyle ticaret ve ekonomik ilişkileri geliştirme strateji uygulamaya sokulmuştur. Bunun sonuçlarını yıl sonunda daha net olarak görebileceğiz, ama o da başarılı bir şekilde devam etmektedir. Bu stratejiyle, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan pazarlarındaki ticari faaliyetlerimizin artırılması hedeflenmiştir.

2006 yılı ise, başta Amerika Birleşik Devletlerinin belirli eyaletleri, ticaretimiz açısından önem arz ettiği düşünölen ve değeriendirilen ve Güney Amerika ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirme stratejisinin uygulanmasının başlanması ve Latin Amerika pazarına yönelinmesi yönündeki bir çalışmaya sahne olacaktır.

Diğer taraftan, ülkemizin komşu ülkeleri olan Suriye, Gürcistan, Nahçıvan ile sınır ticaret merkezleri kurulması çalışmalarına da devam edilmektedir.

Bu genel ticaret yönünden politikalarımıza göz attıktan sonra, tarım ürünleri açısından dış ticaretimize göz gezdirmek gerekirse, Türkiye'nin 2004 yılı tarım ürünleri Gayri Safi Milli Hasılası 35 milyar dolar payı, Gayri Safi Milli Hasıla içerisindeki % 11,7, istihdam içerisindeki payı % 33,4 olarak görölmektedir. Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatı 2004 yılında 6 milyar dolar olarak kaydedilmekte. İthalatı ise, 3,2 milyar dolar şeklinde tespit edilmiştir. Böylelikle dış ticaret hacmi 2004 için 9,2 milyar dolardır. Tarımın toplam dış ticaret hacmi içerisindeki payına bakacak olursak, bu da % 5 olarak kendini göstermektedir.

Metin içerisinde sık sık anılacak olan tarım ürünleri ticareti, dış ticaret anlamında anladığımız gümrük tarifesi istatistik pozisyon cetveli itibariyle 1 ve 24 üncü fasılları içeren, yani tüm temel tarım ürünleri, artı gıda ürünleri diye bildiğimiz ürünleri kapsamaktadır. Dolayısıyla bu tarım istatistiklerinin içinde gıda ürünleri de bulunmaktadır.

Ülkemiz tarım ürünleri ihracatının yaklaşık % 50'si, Avrupa Birliği üyesi ülkelere yapılmaktadır. Avrupa Birliği üyesi ülkeler, hem genel toplam ticaretimizde, hem tarım ürünleri ticaretimizde ülkemizin en büyük ticaret ortağıdır ve bu durum, ülkemizi Avrupa Birliği'nin Akdeniz havzasındaki en büyük tedarikçisi konumuna getirmektedir. Ülkemizde 78 milyon hektarlık toplam alanın % 36'lık kısmında tarımsal üretim gerçekleştirildiği görülürse, bu rakam Batı Avrupa ülkelerinden daha

yüksektir, ancak bununla birlikte dünya tarım ticaretinde Türkiye'nin payı sadece % 1 seviyesinde seyretmektedir.

Ürün desenine bakıldığında, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında en büyük payı % 53'le meyve sebze ürünlerinin aldığı görürüz. Tabii, buna konserve, işlenmiş meyve sebze ürünleri de dahildir. % 9 tütün, % 8 hububat, % 5 yağlar ve % 25 geri kalan ürünlerden oluşmaktadır. İthalata bakıldığında ise, en büyük payın % 27'yle hububata ait olduğu görülür. Hayvan yemleri % 14, meyve-sebze % 4, yağlar % 20, yağlı tohumlar % 14 şeklinde tespit edilmiştir. Bu değerler 2004 yılı istatistiklerinden oluşturulmuştur.

Türkiye'nin işlenmiş tarım ürünleri ticaretine bakılacak olursa, her şeyden evvel işlenmiş tarım ürünlerinin bizim terminolojimize, dış ticaret terminolojisine gümrük birliğiyle dahil olduğunu vurgulamak gerekir. Avrupa Birliği ile gümrük birliği kapsamındaki birtakım yükümlülüklerden dolayı, işlenmiş tarım ürünleri olarak adlandırılan bir grup ürünün dış ticaretini Avrupa Birliği'ndekinin paralelindeki bir sistemle yapmak durumundaydık ve bunu uzun çalışmalardan sonra gerçekleştirdik. Bünyesinde, muhtevasında hububat, şeker, süt ve süt türevleri bulunan ürünlerden oluşan nihai ürünler, yani bir makarna, yani bir bisküvi ve pastacılık ürünleri, şekerleme, çikolata dediğimiz ürünler, bazı içecekler -meyve suyunun dışında- işlenmiş tarım ürünleri grubuna girmektedir. Yaklaşık 120 kadar ürün, altılı gümrük tarifesi pozisyonu kapsamında bu mekanizmaya dahil edilmiş ve daha önce gümrük vergisiyle korunan bu ürünler, gümrük birliğiyle birlikte mevcut korumaları, o zamanki mevcut korumaları tarım ve sanayi payı olarak ikiye ayrılmıştır. Sanayi payları, gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerimiz nedeniyle karşılıklı olarak Avrupa Birliği'yle sıfırlanmış, buna karşılık taraflar kendi tarım paylarını oluşturarak, korumalarını devam ettirmişlerdir.

Bu sistem gümrük birliğiyle birlikte kurulan yeni bir sistemdir. Korumalar açısından özellikle işlenmiş tarım ürünleri ihracatımızda çok fazla bir artış kaydedilememiştir, ancak önümüzdeki dönemde bu ticaretin daha ileri taviz müzakerelerine dönüştürülüp, sonuçlandırılması için çalışmalarımız sürmekte, yani daha iyi pazara giriş kolaylıkları alınmasına çalışılmaktadır. Bu bağlamda, tarım payı şeklinde ifade edilen spesifik vergiyle olan korumalar belli bir kota kapsamında sıfırlanacaktır. Bundan Ülke olarak beklentimiz, Avrupa Birliği pazarına, Avrupa Birliği'nin bizim pazarımıza girişinden daha fazla bir giriş sağlamaktır.

Türkiye, FAO istatistiklerine göre başlıca ithalatçı ülkeler arasında 27 nci, ihracatçı ülkeler arasında ise 23 üncü konuma yerleşmiş durumdadır.

Dünya ticaretindeki önemli ürün gruplarını, gene 1995-2003 yılı karşılaştırmalı bakacak olursak, meyve-sebzelerde, içeceklerde artış görülmekte, buna karşın hububatta ve şekerde bir düşüş gözlenmektedir.

ÜRÜN GRUPLARI	MİLYAR \$	MİLYAR \$	DEĞİŞİM (%)
SEBZE, MEYVE (KONS. DAHİL)	70,4	89,8	27,6
İÇECEKLER VE TÜTÜN	53,5	68,2	27,5
ET VE ET ÜRÜNLERİ	46,6	54,9	17,8
HUBUBAT	42,4	40,7	-4,0
ÇAY, KAHVE, KAKAO	32,5	33,2	2,2
SÜT ÜRÜN. VE YUMURTA	29,7	33,5	12,8
YEM BİTKİLERİ	18,1	24,0	32,6
BİTKİSEL YAĞLAR	23,4	28,7	22,6
YAĞLIK TOHURLAR	12,6	21,5	70,6
ŞEKER	13,2	10,5	-20,5
KAKAOLU MAMULLER	7,8	10,0	28,2
ŞEKERLİ MAMULLER	4	5,1	27,5

Dış Ticaret Müsteşarlığı olarak serbest ticaret anlaşmalarına bağlı çok büyük bir yeni pazar oluşumunun Türkiye için gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Türkiye bugüne kadar 19 ülkeyle serbest ticaret anlaşması yapmıştır. Yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmalarının 19'dan 8'i bugün Avrupa Birliği üyesi olan ülkedir, dolayısıyla Avrupa Birliği'ne dahil edilmişlerdir. İmzaladığımız serbest ticaret anlaşmalarından Fas ve Suriye yeni tamamlanmış olup, henüz yürürlüğe girmemiştir. Müzakeresi devam edenler ise, Lübnan, Mısır, Arnavutluk, Ürdün, Güney Afrika Cumhuriyeti, Faroe Adaları ve Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleridir. Serbest ticaret anlaşması yapılması öngörülen diğer ülkeler ise, Cezayir, Meksika, Sırbistan Karadağ, Şili, Mercosur ülkeleri ve Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleridir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın önemli bir konusu da, Ülkemizin komşu ve çevre ülkelerle ihracatı geliştirme stratejileridir. Bu bağlamda 5 senede büyük bir aşama kaydedilmiştir. Genel ihracat itibarıyla bu ülkelere olan ihracatın toplam ihracatımızdaki payı % 3 iken, bugün gelinen nokta % 28'dir. Yapılan değerlendirme, sadece tarım ürünleri açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda tarım ürünlerinin ihracatımız içerisindeki payının iki yıl içerisinde % 20'den % 30'a çıktığını görüyoruz. Ülkemizin tarımsal üretimi ve ihracatı doğrudan tüketime mahsus temel ürünlerden, işlenmiş ürünlere doğru yönelmekte ve bu şekilde giderek daha

yüksek katma değer ve gelir sağlamaktadır. Dış ticaret pazarlarındaki, dış pazarlarda ülkemizin rekabet gücünün korunması ve artırılması, talep edilen çeşit, kalite ve miktarda ürün arzının sağlanması, ancak üreticilerimizin uluslararası normlara uyumu ve etkin bir pazarlama zinciri tesis etmesiyle gerçekleştirilebilmektedir. Bu amaçla ülkemizin tarım ürünleri ihracatı uluslararası normlar çerçevesinde desteklenmektedir. Türkiye Avrupa Birliği ile gümrük birliği tesis edilmesine ilişkin 1/95 sayılı Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi Kararı ile ihracat mevzuatını Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlu hale getirmiş olup, kamu yararına yönelik kısıtlamalar dışında, ihracat serbestisi bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizin Dünya Ticaret Örgütü taahhütleri ve 1996 yılı itibarıyla Avrupa Birliği'yle gerçekleştirilen gümrük birliği çerçevesinde uluslararası kurallara uygun olarak verdiği devlet yardımları mevcuttur.

Müsteşarlığın yıllardır uyguladığı ve ihracatımızın artışına önemli katkılarda bulunduğu inanılan fuarlar, ticaret heyetleri, dahilde işleme, araştırma-geliştirme yardımları, yurtdışı mağaza teşvikleri, pazar araştırması desteği, eğitim yardımı, istihdam yardımı gibi desteklerin sürdürülmesi yanında, 2005 yılında ihracattan büyük açılımlar sağlamamıza yardım edecek mega projeler belirlenmiştir. Dış Ticaret Müsteşarlığı koordinasyonunda hazırlanan bir diğer katkı da, Turquality Projesi dediğimiz bir projedir. Bu henüz tarım ürünlerine, gıda ürünlerine teşmil edilmemiş olup, şu anda sadece tekstil ve hazır giyim ürünleri için uygulanmaktadır. Projenin önümüzdeki senelerde diğer sektörler de yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Ülkemiz ihracatının geliştirilmesi, ihracatçılarımızın yurtiçi ve yurtdışındaki yeni pazarlara girmesi, mevcut pazarlardaki payımızın artırılması amacıyla, uluslararası fuarlara katılım desteklenmektedir. Bu bağlamda birçok fuara milli katılım olarak firmalarımız katılmakta, iştirak etmektedir ve bu hedef pazarlardaki etkinliğimizin artırılması için çok önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Acil eylem planı çerçevesinde ihracat için stratejik planlama hazırlanması görevi Müsteşarlığımıza verilmiştir. Bu çerçevede stratejik plan ile önümüzdeki dönem ihracatla ilgili tüm kesimlere rehberlik etmek üzere, izlenmesi gereken yol haritasının oluşturulması, geleceğe dönük bir vizyon ortaya konulması hedeflenmiştir. Ekonomimiz içerisindeki payı ve önemini ihracata aynı oranda yansıtamayan KOBİ'lerin bir organizasyon altında toplanarak dünya pazarlarına açılmalarını, dış ticaret alanında uzmanlaşmalarını ve böylece daha etkin faaliyet göstermelerini teminen Müsteşarlığımızca sektörel dış ticaret şirketi statüsü oluşturulmuştur. Bu çatı altında örgütlenmeleri özendirmek amacıyla KOBİ'ler ihracatta devlet yardımlarının hedef grup haline getirilmiş olup, bu yardımlardan öncelikli ve daha geniş olarak yararlandırılmaktadır.

Bu desteklerin dışında, firmalarımıza Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde taahhütlerimiz kapsamında verilen ihracat iadeleri vardır. Bu çerçevede ülkemiz toplam 44 ürün grubunda ihracat sübvansiyonu verme hakkına sahip olmakla birlikte, bütçe kısıtları nedeniyle sadece 16 ürün için ihracat iadesi uygulanmaktadır. Bunları, bazı yaş meyve ve sebzeler, gıda sanayi ürünleri büyük ölçüde yararlanmakta, dondurulmuş, kurutulmuş meyve-sebze, meyve suları, kakaolu mamuller, bisküvi, gofret, makarna, balık konserveleri, zeytinyağı, kesme çiçek ve kümes hayvanları, etleri ve mamulleri ile bal oluşturmaktadır. İhracat iadeleri direkt ödeme şeklinde olmayıp, birtakım vergilerden veya kurumlar gelir vergisinden, katma değer vergisinden, primlerden mahsup edilmek şekliyle uygulanmaktadır.

Avrupa Birliği'ne ortak tarım politikasına uyum da mutlaka dikkate alınması gereken bir konudur. 40 yılı aşkın bir süredir Avrupa Birliği ile süren görüşmelerde, 3 Ekim tarihi sonucunda hepimizin, tüm kamuoyunun yakından izlediği yeni bir süreç başlamıştır. Bu

çerçevede tam üyelik süreci içerisinde, Avrupa Birliği'nin ihracat teşvik sistemine kademeli olarak uyum sağlanması öngörülmektedir. Tam üyelikle birlikte ortak tarım politikasına uyum sağlandığı ölçüde, Avrupa Birliği'nin reform sürecine de bağlı olarak AB kaynaklarından ihracat teşvikleri sağlanabilecektir. Bu çerçevede halen ülkemizde tarım ürünlerine yönelik ihracat sübvansiyonlarının yeniden gözden geçirilmesi imkanları araştırılmaktadır.

Özellikle gelişmiş ülkelerin nihai ürün piyasalarına yönelik, söz konusu pazarların taleplerine uygun çeşit ve kalitede ve markalı ihracata teşvik verilmesi ve üyesi olması sürecinde bulunduğumuz Avrupa Birliği ile Dünya Ticaret Örgütündeki yeni dönem gelişmeler dikkate alınarak, özellikle yeni pazara giriş desteği, marka desteği, navlun gibi araçların kullanılması, tarım ürünlerine yönelik ihracat destek politikalarının temel belirleyicileri olarak mütalaa edilmektedir. Bu çerçevede desteklerin hem uluslararası ticaret kurallarına uyumlu olması, hem de kısıtlı olan kamu kaynaklarının etkin kullanımı sağlanmış olacaktır.

Öte yandan, Avrupa Birliği'nin belli başlı gıda ürünlerinin üçüncü ülke pazarlarında tanıtımı ve istikrarlı bir şekilde pazara girişi tutundurulmasını teminen yürüttüğü politika benzeri mekanizmaların ülkemiz tarafından da uygulanması ve artırılması hedeflenmektedir. Esasen 1998 yılından bu yana uygulamada bulunan fındık tanıtım grubu, bu kapsamda başlatılan ve iyi sonuç veren bir organizasyon olup, üretim ve ihracat potansiyelimiz açısından önem arz eden diğer bazı tarım ürünlerimize yönelik olarak da benzeri tanıtım faaliyetlerinde bulunulması öngörülmektedir.

Güvenli ürün tüketimi bilincinin bütün dünyada yaygınlaştığı, bunun ise salt ihracatımız için değil, ülkemiz tüketicilerinin sağlığı ve güvenliği için önem arz ettiği hepimizce bilinmektedir. Ürün kalitesinin yanı sıra, gıda güvenliği ve güvencesi, artık dünyada yeni bir rekabet unsuru haline gelmiş bulunmaktadır. Ürünün uygun fiyattan arzı artık tek başına yeterli olmamakta, istikrarlı bir kalite ve sağlık güvencesi bulunmadığı takdirde ticari başarı şansı azalmaktadır. Ülkemizde de bu konulara gerek üretici, gerekse ihracatçı çevrelerinin, verilen önemin gelişmekte olduğunu, özellikle organik tarıma yönelik ilginin artışıyla görmekteyiz. Bu alanlardaki ilerlemeler, bugün için Türkiye'nin gıda güvenliği nedeniyle etkin bir şekilde yararlanmadığı ihracat imkanlarının kullanılmasını da sağlayacaktır. Bu nedenle Türkiye'de kaliteli ve güvenli ürün üretimi ve ihracatının özendirilmesi önemli bir teşvik unsuru olacaktır. Günümüzde gittikçe ağırlaşan rekabet koşulları ve değişen tüketim kalıpları, uluslararası arenada yer almak isteyen ülkeler ve işletmeleri, katma değeri yüksek, farklılaştırılmış ve marka haline getirilmiş ürünler üretmeye zorlamaktadır. Bu itibarla ülkemizin ihracatı teşvik mekanizmaları da, katma değeri yüksek ürünler üretebilme ve bunları ihraç edebilme kabiliyetinin geliştirilmesine yöneliktir. Bu anlamda ülkemiz ihracatçılarının desteklenmesi başarıyla devam etmektedir. Bu yolla ihracatımızın sadece niceliğinin değil, niteliğinin de olumlu yönde geliştiği izlenmektedir. Dolayısıyla, Dış Ticaret Müsteşarlığı bu desteklere de devam edecektir.

Kaynaklar

Albayrak, M. 2000. Ankara İlinde Gıda Maddeleri Paketleme ve Etiketleme Bilgileri Hakkında Tüketicilerin Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi, Gıda Maddeleri Alım Yerleri ve Ambalaj Tercihleri Üzerine Bir Araştırma, TZOB Yayınları, Ankara.

Altınalev, D. 2004. İGEME'DEN Bakış, Ocak-Nisan Ayı Sayı: 26, Ankara. <http://www.igeme.org.tr/tur/bakis/sayi%2026/bakis2658.htm>

Artık, N., Poyrazoğlu, E., Karkacier, M. 1998. Türkiye'nin Gıda Maddeleri Açığı ve Karşılınması, Tarımda yeni ufuklar sempozyumu, 85-99 s., Ankara.

Bülbül, M. Ve Güneş, E. 2000. Türkiye'de Gıda Sanayinde Finansman Yapısının Ekonomik Analizi, Sorunları ve Çözüm Önerileri, IV. Tarım Ekonomisi Kongresi (CD Basım), T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Tekirdağ.

DİE 1994. Tüketim Harcamaları Hane Halkı Anket Sonuçları.

DİE 2005. 2004 Yılı Tüketim Harcamaları Hane Halkı Anket Sonuçları. Bülten No:128, Ankara.

DPT 2001. Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi, Çalışma Grubu Raporu, DPT Müsteşarlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/gida/strateji.pdf>

Ekşi, A., Yurdakul, O, Emiroğlu, M., Güneş, E., Atamer, M., Topal, M., Devenci, O., Taşdöğen, F. 2005. Gıda Sanayiinde Yapısal Değişimler, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, II. Cilt, s.987-1018, Ankara.

Elgün, A. ve Türker, S., 1991. Tahıl İşleme Sanayiinde Verimlilik Sorunları , Orta Anadolu'da Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu 8-10.5.1991, MPM Yayınları: 440, s. 183-189, Konya.

FAOSTAT 2001. The Food and Agriculture Organization Statistics, FAO, Roma.

Göğüş, K. ve Ülgüray, D., 1970. Beslenme Yetersizliklerinin İşgücü Produktivitesine Etkisi, Beslenme Sorunları Semineri, Milli Produktivite Merkezi Yayın No: 73, Ankara.

Gül, A., Akbay, A. Ö., Özçiçek, C., Özel, R., Akbay, C. 2001. Adana İli Kentsel Alanda Ailelerin Ev Dışı Gıda Tüketimlerinin Belirlenmesi, Adana.

<http://ziraat.cukurova.edu.tr/bolumler/Ekonomi/belgeler/evdisigidatuketimi.pdf>

Güneş, E., Albayrak, M., Gülçubuk, B. 2002. Türkiye'de Gıda Sanayii, Tek Gıda-İş Sendikası Yayınları, Ankara.

Kıymaz, T. 2003. Gıda Sanayii Raporu. TMMOB Gıda Mühendisleri Odası Yayınları. Ankara.

Koçtürk, D. N., 1964. Beslenmemiz ve Diğer Meselelerimiz, Türk Milli FAO Komitesi Rapor ve Araştırma Yayını Güven Matbaası, Ankara.

Kavas. A. 1991. Beslenme Sorunları ve Gıda Sanayi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Gıda Sanayi Kongresi, 247-261s., Ankara.

Köse, N., Kesici, T., Erkuş, A. 2005. Türkiye'de Beslenme Durumu, Standart, Türk Standart Enstitüsü Ekonomik ve Teknik Dergi, 83-89, Ankara.

Kutlu, H. R., Gül, A., Görgülü, M. 2001. Türkiye Hayvancılığı: Hedef 2003-Sorunları, Çözüm Yolları ve Politika Arayışları-
<http://ziraat.cukurova.edu.tr/aykutgul/belgeler/hayvancilikraporu.pdf>

Pekcan G ve Karaağaoğlu N. 2000. State of Nutrition in Turkey. Nutrition and Health. 14:41-52.

- Pekcan G. 1998. Türkiye’de Beslenme Durumu. 5. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri. 5-7 Kasım 51-53, Ankara.
- Pekcan G. 2000. Development of nutrition policies: How dietitians are involved in nutrition policies, Nutrition and Diet.(Beslenme ve Diyet Dergisi) 29:1:24-30.
- Pekcan G. 2001. Vitamin ve Mineral Yetersizliklerin Önlenmesinde Besin Desteği. I Ulusal Ana-Çocuk Sağlığı Kongresi. 29-31 Mart 2001, Kongre Kitabı, 225. Ankara.
- Saygın, E., 1970. Beslenmede Ekmeğin Önemi, Beslenme Sorunları Semineri, Milli Prodüktivite Merkezi Yayın No: 73, Ankara.
- Tan, S. ve Ertürk, Y. E. 2002. Bakış:Peynir, T.C. Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- TKB 1987. Gıda Tüketimi ve Beslenme, TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 31 s., Ankara.
- TKB 2000. Gıda Durum Raporu, Politika ve Stratejileri, T.C.Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Yayın No:7, Ankara.
- Yücecan, S. 1991. Gıda Tüketimi ve Yeni Yönelişler, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Gıda Sanayi Kongresi, 239-246 s., Ankara.

GIDA SEKTÖRÜNDE YABANCILAŞMA EĞİLİMİ

TAYLAN KIYMAZ - Gıda Mühendisleri Odası

Dünyada 2004 yılında 612 milyar \$ doğrudan yabancı sermaye akımı yaşandığı tahmin edilmektedir. Gelişme Yolundaki Ülkelere (GYÜ) yönelik sermaye akımı artmış ve toplam yabancı sermaye akımının yaklaşık %37'sini söz konusu ülkeler çekmiştir. Asya ülkeleri bu konuda en çekici bölge olarak görünmektedir.

Gelişmiş ülkelerde oluşan sermaye fazlası daha karlı gördüğü GYÜ piyasalarına giriş yaparak kar elde etmektedir. Burada, gelişmiş ülke piyasalarında reel faiz oranlarının 2005 yılına kadar düşük kalmış olması da GYÜ'ye yönelmesinde önemli bir etken olmuştur.

Dünyada en zenginlerin yoğun bulunduğu küreselleşen sektörler;

- Finans
- Eğlence
- Perakende olarak görülmektedir.

Perakende sektörü; gıda sanayi üretiminin sunulduğu önemli bir ortam olup, ürün pazarlama yönünü yakından ilgilendirmektedir.

Perakende Sektörü

Süpermarket/Hipermarket zincirleri hızla yaygınlaşmakta ve bu sektörde konsolidasyona (satın almalar yoluyla birleşme) gidilmektedir. Örneğin, Güney Amerika'da gıdaların perakende satış piyasasında bu gibi zincirlerin payı 1990 yılında %20 iken, 2002 yılında %60 (ABD'de %72) olmuştur. Çin'de de aynı koşullar oluşmaktadır. Dünya çapında gıdada beş büyük mağaza zinciri piyasalara hakim görünmektedir. ABD'li Wal-mart ve Kroger, Fransız Carrefour, Hollandalı Ahold, Alman Metro (Kinsey, 2003).

Ülkemizde perakende sektöründe son satın almalarla aynı eğilime girilmektedir.

Perakende sektörüne yabancı sermaye girişi nasıl bir bakış ile oluyor diye incelediğimizde bunu birkaç başlıkta toplamak mümkün:

- Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)'de sorunlu pazarlama zincirleri, kalite ve gıda güvenliği sorunlarının çözümlenmesi
- Şehirleşme ve gelir artışının getirdiği yeni arayışlar
- Dış ticaretin serbestleşmesi ve ucuz ithalatla yaratılan imkanlar
- Satış yapılan ülkede üretim zinciri kurma kolaylığı

Söz konusu sermaye girişi ile ortaya çıkan koşullarda bir kazanan-kaybeden analizi yapıldığında kaybedenler; bölgesel toptancılar, küçük tarım üreticileri ve küçük işleyiciler olarak gösterilirken, kazananın tüketici olduğu belirtilmektedir (Kinsey, 2003).

Küreselleşen Gıda Sanayi

Sermayeyi elinde tutan çokuluslu şirketler ve bunların bağlı bulunduğu ülkeler aracılığıyla, serbest piyasanın tüm ülkelerde hakim kılınması ve ülke piyasalarının küreselleştirilmesi bağlamında, pazar liberalizasyonu diyebileceğimiz ideolojik temeli olan yaklaşımlarla dünyada birçok sektörde önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda yürütülen politikaların çerçevesi şu şekilde oluşturulabilir (Farina, 2003):

- GOÜ'e yönelik politikalar: Ticaretin serbestleştirilmesi, kamusal düzenlemenin azaltılması ve kaldırılması (deregülasyon), yabancı sermayeye eşit muamele ve ekonomik istikrar programları. Böylece, yeni bir ticaret ve yatırım ortamı oluşturulur.
- Artan rekabet ve ülke ekonomik şartları içinde yerli firmaların rekabete yenik düşerek çokuluslu şirketlerce satın alınması gerçekleştirilir.
- Küçük üretici tarım ya da gıda sektöründe devre dışı kalır ya da daha ucuza malını satmak durumunda kalır.
- Gıda sanayinde rekabet ile birlikte yeni üretim ve pazarlama teknikleri geliştirilir. Kar marjları yükseltilerek kar transferine olanak sağlanır. Ayrıca, yeni yatırım olanakları incelenir.

Küreselleşmenin Etkileri

Gıda sanayinde küreselleşmenin en belirgin sonuçları şu şekilde izlenmektedir. Firmalar ulusal ve uluslar arası ticaret politikaları ve standartlar aracılığıyla ekonomik entegrasyonlar kurmaktadır. Gıda ürünleri ülkeler arası ticarete homojenleşmekte ancak iç piyasada çeşitler artmaktadır. Ulusal ölçekte ticarete konu ürünlere yönelik kısıtlar zayıflamaktadır.

Türkiye'de Yabancı Sermaye

Türkiye'de satış ciroları itibarıyla ilk 500 firmanın 149'u, ilk 50 firmanın 22'si yabancı sermayeli kuruluştur. İç piyasa ağırlıklı yatırım ve satın almalar ağırlıkta olup karlı alt sektörler seçilmektedir. Otomotiv gibi sayılı sektörde ihracat bazlı üretim bulunmaktadır.

İlk 500 içindeki yabancıların toplam satışta aldığı pay %42 civarındadır. Türkiye'ye yabancı fon girişini artıracak en önemli 'işsel' gelişmeler; ülke risk priminin

azalması, ekonomi, siyaset ve hukuk alanındaki ilerlemelerdir. Yani, istikrarı sağlamak, bürokrasiyi azaltmak ve 'hukukun üstünlüğünü' sağlamak yabancı sermayenin ülke ve piyasa yatırım öngörülerini olumlu etkilemektedir.

Türk gıda sanayindeki sermaye yapısı incelendiğinde; dünyada ciro itibarıyla ilk 50 büyük gıda firmasının yaklaşık 10'unun ülkemizde üretim yaptığı görülmektedir (Thomas, 2005). Gıda işletmelerinin çoğunda sermayenin tamamı yabancı ya da %70 civarında yabancı ortaklık bulunmakta olup önemli pazar payına sahiptir.

Yerli 30 bin gıda işletmesinin büyük bölümü KOBİ niteliğinde küçük ve sermaye olarak güçlü olmayan işletmelerdir. Bu olgu ileriye doğru bakıldığında yabancıların sektöre satın almalar yoluyla nüfuz etmesini kolaylaştırabilecektir. Bu da konsolidasyon ve işgücünde azalma yaratabilecektir. Öte yandan, gıda sanayinde üretim kalitesinin gelişmesinde olumlu katkı da yapabilecektir.

Gıda Sanayinde Yoğunlaşma

Yabancı sermaye girişinin ülkelerde yarattığı bir değişim de sektörde zaman içerisinde birkaç firmanın pazar hakimiyeti kurması olmaktadır. DİE'ye göre, ülkemizde yoğunlaşma oranı sektördeki ilk 4 firma için (CR4) ölçüldüğünde: nişasta ve nişasta ürünleri, balık ürünleri, bira, malt ve şarap imalatında %70'den büyük bir orana sahiptir. Yani, oligopol olarak nitelendirilebilecek bir yapı vardır. Makarna vb. ürünler üretimi, alkolsüz içecek ve mamba suları, çikolata ve şekerleme, süt ürünleri gibi ürünlerde %50-70 arasında bulunan CR4 oranı ilk gruba göre biraz daha rekabetçi bir yapıyı ortaya koyarken, yine de yeterli düzeyde büyük piyasa oyuncusunun olmadığı görülmektedir.

AB ile Bütünleşme

AB ile ekonomik bütünleşme göz önüne alındığında, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımının esas olacağı anlaşılmaktadır. Ancak, bir üretim unsuru olan işgücünün serbest dolaşıma dahil edilmemesi, tam bir entegrasyonu önleyecektir.

Bu süreçte, yabancı sermaye girişinin ülkemiz açısından yaratacağı sonuç diğer ülkelerden farklı olmayacaktır. Büyük işletmeler piyasada söz sahibi olacak, küçükler kapanacak, güçlü olanlar konsolide olacak ya da gelişmiş ülke standartlarında üretime ayak uydurmak için ek kaynağa ihtiyaç duyacaklardır. Satın almalar yoğun olursa, yeni üretim ve istihdam alanlarında sorun yaşanması olağandır. Reel ücret artışı ise öngörülmeyebilir.

Küreselleşme ve Türkiye Açısından Sonuçlar

Yabancı sermaye yararlanılması gereken bir dinamizm yanında çözülmesi gereken sorunlar yaratacaktır. Sadece AB değil, her ülkeden güçlü sermaye girişi Türkiye'nin küreselleşmeye uyumu anlamına gelecek ve Türkiye bu sürecin içine çekilecektir. Süreç AB'ye üyelik perspektifi uzun olsa da başlamıştır. Burada üzerinde durulması gereken sorun, yabancı sermayenin sabit yatırım yerine satın

almalara yönelmesi ve bunun istihdam açısından yaratacağı sıkıntılar olmalıdır. Uzun dönemde sabit yatırımlar arttıkça bu sorun aşılabılır.

Türkiye'nin yabancılar açısından cazibesi, Türki Cumhuriyetler ve Ortadoğu gibi zengin ve zenginleşmesi beklenen doğal kaynağı bol ülke pazarlarına yakınlığıdır. Teknoloji transferi ve Ar-Ge çalışmalarında artış olması ülkemizde katma değer artışı açısından önemli görülmektedir. Bu konuda yabancı sermaye kadar yerli sermayenin yönlendirilmesi önemli olacaktır. Gıda güvenliği ve rekabet anlayışı AB ve küreselleşme sürecinde daha da gelişecektir. Bu anlayışın ülke doğal kaynaklarının korunması yoluyla geliştirilmesi önemlidir. Sektörde etik anlayış ve kayıtdışılığın disipline edilmesi için yabancı sermayeli firmalar etkili olabilir. Ancak, yatırım kadar yurtdışına kar transferi de bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Yerli sermayenin paralel şekilde güçlenmesi bu bağlamda ülkeye katkının artırılması açısından her geçen gün önem kazanmaktadır.

Kaynaklar

Thomas, J. Food Engineering & Ingredients, April 2005 s:27.

Kinsey, J. "Exploring Trends in the New Food Economy", Changing Dimensions of the Food Economy OECD Konferansı, 2003.

Farina, E. "The Latin American Perspective on the Impacts of the Global Food Economy: The Case of Brasil", Changing Dimensions of the Food Economy OECD Konferansı, 2003.

Basında yer alan çeşitli belgeler ve YASED verileri.

DİE, İmalat Sanayiinde Yoğunlaşma, 2004.

TARTIŞMA

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Çok önemli üç konuda, çok değerli üç uzman tarafından çok değerli bilgiler aktarıldı. Şimdi konuyu tartışmaya açıyorum. Zaman kaybetmeden hemen sorularınıza ve katkılarınıza geçmek istiyorum.

Buyurun.

Gökhan GÜNAYDIN

Çok teşekkür ediyorum, gerçekten teknik düzeyi oldukça yüksek bir oturum yaşadık, tüm katılımcılara teşekkür ederim. Ben bir soru ve bir yorum getirmek istiyorum. Sorum Sayın Tuluğ Gürakan'a olacak. Gerçekten sunumunuzdan, Türkiye'nin tarımsal ürünlerinde dış satımının 6 milyar dolar ve dış alımının 3,2 milyar dolar olduğunu söylediniz. Bu tablo Türkiye için son derece olumlu bir bakışı yansıtıyor. Ancak bunun 1 ve 24 fasıllara ilişkin bir şey olduğunu da söylediniz. Örneğin, pamuk ürünleri ve lifli bitkiler bu sayının içinde midir? Ben size 2003 yılı itibarıyla bir rakam vermek istiyorum: Türkiye'de 2003 yılında ekmeçlik buğday, makarnalık buğday, mısır, çeltik ve yağ bitkilerine bu ülkenin ödediği para 1,8 milyar dolar, dış alımına ödediği para bu. Bu ürünlerin tümü Türkiye'nin kendi ekolojisinde yetişen ürünler, ancak hem üretim maliyetlerimizin yüksek olması, hem de dünya fiyatı- yerel fiyatı karşılaştırmasının doğru bazda yapılmaması nedeniyle giderek kötüye giden bir gelişim olduğunu biliyoruz, tarımın çökme eğilim içerisinde... Dolayısıyla bu fasılları ve bir de karşılaştırmayı belki miktar bazında yapmakta fayda var, çünkü tutar bazında yapmak bazen yorumu farklılaştırabiliyor. Belki bu konuda sizden bir açıklama bekleyebiliriz.

İkinci konu, hem teknokratlığına, hem de gerçekten çalışmasına çok güvendiğim Sayın Taylan Kıymaz'a yönelik. İzninizle "dostum" diyeceğim. Ancak bütün bunları söylerken, biraz sonra gelecek eleştirilerime de bir baz oluşturması için söylüyorum. En başta şunu söylediniz, bence en yanlış olan bu Taylan Bey, yani "ben ideolojik bir pencereden değil, daha gerçekçi bir pencereden bakıyorum" dediniz. Dünyada her şey ideolojik temelde yürür ve sizin aslında açıkladığımız şeyler, kapitalizm ideolojisinin neoliberal olarak yansımasını yansıttı bizlere ve dolayısıyla aslında ideolojinin ta kendisiydi. Bizler yaşarken bir şeyleri içselleştiriyoruz, kimi bunun adını ideoloji olarak koyuyor, ama kimisi de koymuyor. Yansıttığımız gerçekten kapitalizmin dünyadaki ve Türkiye'deki görünüşleriyle ve ideolojinin ta kendisiydi; bunun özellikle altını çizmek istiyorum.

Paylaşmadığım birtakım şeyler var. Türkiye'ye perakende de yabancılaşmanın girişinden kazanan tüketici olmuş mudur? Bence hiç olmamıştır. Size alan araştırmasından bahsedeyim: Birecik'te, Eskişehir'de ve Sivas'ta yaptığımız araştırma, oralara giren Migros ve benzeri kuruluşlar, yani bırakın CarrefourSA'yı falan, tümüyle oradaki yerel ticareti çökertiyor ve tarım ürünleri satış fiyatını

yükseltiyor, üreticiden alınan fiyatları da düşürmesi pahasına. Nasıl yapıyorlar bunu? Gidiyorlar tarladan domatesi topluyorlar, domatesi 100 bin liraya alıyorlar, ama raf fiyatıyla o domates bize gene 1 milyon liraya satılmaya devam ediliyor. Dolayısıyla tüketici açısından bir fiyat düşmesinin büyük marketler zincirinde ortaya çıktığına ben kesinlikle inanmıyorum.

Ayrıca başka bir şey daha var: Yabancı fon girişinin çoğaltılması ve artırılması konusundaki şeyleri sayarken, ülke risk priminin düşmesi ki, doğrudur. Mesela, bürokrasiyi azaltmak ve hukukun üstünlüğü saymayı söylediniz. Size ben birkaç örnek vermek istiyorum, yani sunumuz gerçekten teorik bir çerçeve açısından verildi. Türkiye’de Cargill’in yaşadığı deneyime bir bakalım. Hangi bürokrasi, hangi hukukun üstünlüğü, yani bugüne kadar yabancı sermaye Türkiye’de bürokrasiyi dilediği gibi yönlendirdi, hukuku dilediği gibi parçaladı. Süt alt sektöründen örnek verelim, Danone’nin yaptıklarına, Nestle’nin yaptıklarını bir bakalım. Bunlar dünyada gerçeklik, Türkiye de gerçeklik olarak yaşıyor ve kendi sermayemizi, kendi ekonomimizi çökerten ve emeği bağımlılaştıran bir ilişki biçimi içerisinde yürüyor.

Son bir yorumla bitireceğim: Bakın, “*Küreselleşme bize ne getirecek?*” diye baktığımızda görüyoruz bunu. Avrupa Birliği parlamenterleri şunu söyledi: “*Türkiye’de asgari ücret son derece yüksek*” Yani 350 milyon civarındaki asgari ücret yüksek bulunuyor. Hemen arkasından Dış Ticaret Müsteşarlığından sorumlu Sayın Bakan, “*Türkiye’de iller bazında asgari ücret uygulamasına geçilmesi lazım*” dedi. Hemen arkasından bir açıklama daha geldi, “*neden sizin Çin’imiz olmasın?*” Bu ne anlama geliyordu? Ben Van’da ve Siirt’te asgari ücrete 150-200 milyon lira belirleyeyim, orada insanları o fiyatlarla çalıştırırım ve oradan elde ettiğim rekabet üstünlüğü, yani emeği daha çok sömürerek elde ettiğim rekabet üstünlüğünü bir ihracat potansiyeline çevireyim. Zaten Türkiye’de gerçekten yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların sırtına daha çok binmeye dayalı bir sistem, ideolojinin ta kendisidir, ta özüdür, Türkiye’de de uygulanmakta olan budur.

Bunları gerçekten söylemeye kendimi ödevli bildim. Çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler Sayın Günaydın.

İsterseniz soruları yanıtlaya yanıtlaya gidelim, çünkü yanıtlanınca bazı sorulardan vazgeçilebilir, yanıt alınmış olabilir. O nedenle ben ilk sözü Sayın Gürakan’a vermek istiyorum.

Buyurun.

Dr. Tuluğ GÜRAKAN

Teşekkür ederim hocam.

Sorunuzla ilgili olarak doğru, bütün tablolarda 1 ve 24 üncü fasıllar arası ürünler kapsamakta. Pamuk 53’te olduğu için ve diğer sizin sanırım alanınıza giren endüstri bitkileri, keten, kenevir bu istatistiklerde yer almamaktadır. Bunların tabii,

dolar bazında ve miktar bazında olarak belirtilmesinden bahsetmişsiniz. Birimleri farklı olduğu için, tabii bir pamuk veya keten, kenevir için konuşmuyorum, ama 1'le 24 üncü fasıllar arasındaki çok çeşitli bir canlı hayvanlar baş olarak birimlendirilirken, kesme çiçek adet olarak, diğeri ton olarak. Dolayısıyla bu birimlerdeki birliktelik olmadığı müddetçe, biz genelde dış ticaretçiler olarak değer üzerinden ifade ediyoruz. Ama çeşitli ortamlarda madde müzakeresini yaptığımızda elbetteki miktarlar da bizim en önemli kullandığımız kriterlerden biridir.

Pamuğun ithalatıyla ilgili, bahsettiğiniz ithalattaki artış ve diğeri pirinç gibi konularda, hatırlarsanız geçtiğimiz yıllarda da mısırdaki ithalat çok artmıştı, yani bu ithalat ülkenin ihtiyacıyla bağlantılı, talep olduğu müddetçe gelişen. Ülkemizdeki ihracatın yıllar itibariyle çok gelişimine kısaca değinmeye çalıştım. Dolayısıyla son zamanlarda genel olarak ithalatımızdaki artış, ihracatımızdaki bu çok yükselen artışla bağlantılı. Pamuk örneğini verecek olursak, Türkiye'de zaten kalite açısından bazı pamuklar üretilmiyor, bunlar ithalata mahkûm. Ülkemizin geçtiğimiz yıl 18 milyar dolarlık tekstil ve konfeksiyon ihracatı olduğunu düşünürseniz, bu ihracatı karşılayabilecek hammaddenin temini için de böyle bir ithalata gereksinim duyuldu. Dolayısıyla bunlar, yani ithalat-ihracat dengesinden kaynaklanan taleplerdir.

Pirinç, o ayrı bir husus, o çeşitli enstrümanlarla pirinç ithalatı kontrol altına alınmış durumda. Mısır keza aşırı bir ithalat artışı vardı, o da gene Müsteşarlığımızın bazı mekanizmalarıyla kontrol altına alınmış durumda. Dengeler, ithalat-ihracat dengeleriyle bağlantılı ve onun paralelinde yürüyor ve herhangi bir tehlike görüldüğü zaman da, özellikle DTÖ'ye taahhütlerimiz çerçevesinde yapabileceğimiz her türlü koruma önlemi alınmaya çalışılıyor.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler.

Taylan, sana söz vereyim.

Taylan KIYMAZ

Teşekkür ederim.

Katkılarınız için teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Kesinlikle ben bunları eleştiri olarak kabul etmiyorum, bunlar gerçekten benim de büyük çoğunluğuna katıldığım olgular. Ben tabii, ideolojik bakış açısıyla sergilemek istemiyorum dediğim zaman, bu tip tartışmalara girmemek içinde, çünkü bunların hepsi tarafımdan benimsenmiş şeyler olmamakla birlikte, gerek dünya literatüründe, gerekse bu işin gelişiminde karşılaşılan sonuçlar üzerinden hazırlanmış slaytlardı. Tabii, ülkeler itibariyle bu dediğiniz sonuçlar farklı olabiliyor. Özellikle de *“Türkiye’de tüketici kazandı mı?”* diye baktığımızda, gerçekten belli ürünlerde kazanmış olabilir. Tabii, bunu kazanmasının nedeni de, biraz önce söylediğimiz gibi, daha ucuza üretim yapma fırsatları bulması, ama bunu yaparken hangi şartlarda ucuz üretim yapılıyor, bunları değerlendirmedik ya da birtakım araçlar ortadan kaldırılıyor, ama örneğin, *“tarım üreticisi daha mı fazla kazanıyor?”* diye baktığımızda, bu konuda da bir araştırma

yok, ama daha fazla kazandığını söylemek de mümkün değil, sadece belki aradaki araçların bir kısmı kalkıyor, fakat perakende sektörünün kar marjı artıyor.

Bir de, kriz döneminde biliyorsunuz, perakende sektörüyle ilgili bir düzenleme gündeme gelmişti, hala da Sanayi Bakanlığı tarafından çıkartılamadı. Perakende sektöründeki belli işletmelerin, belirli mağazaların hem şehir dışına çıkartılması, hem de ödeme şartlarının düzenlenmesiyle ilgili bir kanun vardı. Bunun özellikle ödeme şartlarıyla ilgili olan bölümünün bu şekilde düzenlenmeye çalışılmasının nedeni, kriz döneminde perakende sektöründeki firmaların gerek üretim yaptıkları, gerekse satın alım şeklinde yaptıkları ticari ilişkilerde ödemeleri çok geciktirdikleri ortaya çıktı, 120 gün, 150 günü bulan vadeleri yaydılar. Oysa bu Fransa gibi gelişmiş ülkelerde 60 gün, bazen 30 günle sınırlandırılmış durumda. Dolayısıyla burada birazcık belki kamu düzenlemelerinin zayıf olmasından kaynaklanan konularda sermaye bundan faydalanabiliyor. Zira Cargill ve Danone olaylarını da ben bu şekilde yorumluyorum. Dediğim gibi, sermaye yabancı da, yerli de olsa, bir açıklık, bir kar gördüğü zaman, bunun üstüne gider, bundan faydalanır, bu işin doğasında var. Ama önemli olan, onların bunu yapmasını en azından düzenleyecek tedbirleri almak. Cargill olayındaki şeyi ayrıca tartışırız, ama oradaki belki bir geç düzenlemeden ve sektördeki kötü örneklerden kaynaklanan bir sorun ortaya çıktı. Tabii, daha başka şeyler de var işin içinde, siyasi yaklaşımlar da var; bunlar olmamalıydı. Süt ve et sektörlerinde ise, özellikle özelleştirme sonrası sektörün düzenleme yapılmadan serbest piyasaya bırakılmasının getirdiği sıkıntılar var, bunlar hala düzeltilmiş değil. Bu bakımdan söylediğiniz unsurlar, belki sırf yabancı sermaye için değil, yerli sermaye için de söz konusu olabilir. Bu bakımdan değerlendirmenize katıldığımı söylemek istiyorum.

Bilmiyorum, bütün yorumlarınıza herhalde karşılık vermeye çalıştım. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Buyurun.

Fatih TACALAN

Kimya Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Üyesiyim, ama sorum ya da ilavem, eklemem kişisel ya da tüketici olarak olacak. Sanırım yazındı, İsviçre ya da İsveç'ten mi, üzerinde pestisist kalıntısı var diye, bir kısım patlıcanlar geri gönderildi, aflatoksin var diye geri döndü. O zaman kendim şöyle düşündüm: Ne kadar güzel bir ülke ki, öyle bir ülkede yaşamak isterim. Niye? Dışarıdan gelen etkenlere karşı beni koruyor diye düşünüyordum. Dün bu kuş gribi nedeniyle, gördük, Başbakan tavuk yiyor, bakana bir şeyler veriyorlar, o da yemiyor. Bu filmi ben daha önce de görmüştüm. Buradaki arkadaşların çoğu genç, belki bilmeyecekler. 20 yıl önce kadar çay içiyordu bir bakanımız, bunda şey yoktur falan diye. Sorum şu: Burada muhatap, yani muhatap demeyeyim de, kime soracağımı da bilmiyorum, ama ortaya soruyorum. Acaba biz, ben bir tüketici olarak, ne zaman böyle sisteme

güvenerek, Başbakanın yediği, “*bak, bunda bir şey yok*” demediği bir sistemi ne zaman göreceğiz ya da gıda güvenliğini ne zaman göreceğiz diye sormak istiyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler Tacalan.

Senin soruna sonunda istersen ben cevap vereyim.

Başka sorusu olan arkadaşımız, gençlerden yok mu? Hep referans gösteriliyorsunuz, “*gençler bilmez*” diye. Yok mu, içinizden bir soru sorsun bari bir kişi, oturumu öyle kapatalım.

Buyurun.

Dinlevicilerden

Taylan Hocamın öz yeterlilik kavramını eleştirdiğini gördüm ben, acaba yanlış mı duydum? Onu soracağım.

Bir de, özellikle üç katılımcının, gerçi Taylan Hoca biraz mesafeli yaklaştı, ama biraz anlata anlata bitiremedikleri, genel olarak serbest ticaret konusunda, özellikle çevreye ve insanların sosyoekonomik koşullarına verdiği küresel zarar hakkında ne düşünüyorlar? Serbest ticaretin alternatiflerini görüyorlar mı ya da bunun artık bir sona geldiğini görüyorlar mı?

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Bağlamadan önce, bu soru da dahil arkadaşlarımıza 1'er dakika eksik varsa, onu tamamlama hakkını vereceğim. Özellikle de Türkiye'nin dünyada kendine gıda açısından yeterli 7 ülkeden biri olduğu zaman zaman söylendi, bu sözün sahibi de çıkmadı, bu yeterliliğin tanımı da yapılmadı. Meftune Hanım... Sahip çıkması iyi, Meftune her zaman yüreklidir, ama uzun süre Meftune'nin bulunmadığı ortamlarda, demek ki ben öyle algılamışım.

Bu yeterlilik iyi mi, kötü mü, o da ayrı bir şey; çünkü ben de fakülteye başladığım zaman, ekonomi hocamız vardı, “*Türkiye’de tarımda otarşik bir üretim yapısı var, yani aile kendi üretimi kadar üretiyor, daha fazlasını üretmiyor*” derdi. Ama biz yeterlilikle öğünüyoruz. Bir üretim anlamında yeterlilik var, bir de dış ticaret anlamında herhalde, yani toplamına mı bakmak lazım, neye bakmak lazım bilmiyorum. Erdoğan, üretim-tüketim açısından Türkiye gerçekten yeterli mi, nereye gidiyor? Tuluğ’ya da sormak istiyorum, ithalat-ihracat açısından gerçekten yeterli miyiz? Ama Gökhan Beyin açılımla birlikte, yalnız gıda ve tarımı dikkate alarak nereye gidiyor? Taylan da tabii, yine son çevreyle ilgili soruya da belki katkıda bulunabilir.

Erdoğan senden başlayalım, uzun süre sessiz kaldın sen.

Dr. Erdoğan GÜNES

Sessiz kalmak zorunda kaldığım için, yoksa konuşmayı çok istiyorum.

Ben şunu söylemek istiyorum: Özellikle gıda üretimi, üretim-tüketim açısından değerlendirdiğinizde, ürettiğimizi tüketiyoruz, o anlamda şanslı bir toplumuz demek istiyorum.

İkincisi; kuş gribi, çay vakası. Bu toplum aldatılmaya alışmış bir toplum, çünkü bilinç düzeyi, eğitim düzeyi maalesef, istediğimiz Avrupalı düzeyde veya gelişmiş ülke düzeyinde değil. Politikacıları çok iyi biliyorlar, sürekli aldatıyorlar, sürekli aldatıyorlar toplumu. Ama şu bir gerçek ki, sorunlar hiçbir zaman balçıkla sıvanmaz. O nedenle bilinçli ve eğitilmiş bir toplum olduğumuz zaman, kimse bize yanlışlığı doğru diye yutturamaz.

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Buyurun.

Dr. Tuluğ GÜRAKAN

Bu bağlamda açıkçası son günlerdeki olaylar daha her şeyi ortaya koydu, ama ben şuna değinmek istiyorum: Avrupa Birliği konusunda 15 seneden fazla çalışan birisi olarak, bu yöndeki eksikliklerimiz hala var ki, biz ne yazık ki, bazı ürünler itibarıyla -hayvansal ürünler, kanatlı etleri, süt ürünleri- hala belli pazarlara, başta da Avrupa Birliği'ne satamıyoruz. Dolayısıyla belli kriterler aslında hem 1980 sonrası liberalizasyonla, hem gümrük birliği, çeşitli yerlerde gümrük birliğinin aleyhinde çok konuşulur, ama gümrük birliği sadece vergilerin indirilmesi değil, birtakım mevzuatların da ülkemizde benimsenmesine vesile olmuş bir olgudur. Dolayısıyla zaten Türkiye bir noktaya kadar getirmiştir, ama hala yerine getirmediği veya Avrupa kriterlerine tam olarak uymadığı hususlar vardır. Dolayısıyla bunların da tam olarak yerine getirilmesi akabinde istenen düzeye ulaşılacaktır, ithalat, ihracat yapılabilecektir ve en önemlisi, bunlardan daha önemlisi, kendi tüketicimiz sağlıklı ürün tüketmeye başlayacak ve bunu garanti altına almış olacaktır.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler.

Taylan.

Taylan KIYMAZ

İlk önce ilk soruyla ilgili bir yorum yapayım: Tüketici örgütlenmedikçe veya vatandaşlar hesap sormadıkça -ki, bu hesap sorma, iktidar da dahildir buna, üretici de dahildir- bu sistem bu şekilde sürecektir. O yüzden tüketicinin örgütlenmesi şart, bilinçlenmesi ve bilinçlendirilmesi şart diye kısa bir yorum yapmak isterim.

Öte yandan, sermayenin, özellikle çevreyi kirletmesi noktasında ya da serbest ticaretin çevreye zarar vermesi noktasında, herhalde soruyu o şekilde

kısıtlayabilirim, bu doğru. Özellikle çevre konusundaki düzenlemelerin eksik olduğu ya da mevcut iktidarlarca ya da çevre, yerel örgütlerce ya da yerel yöneticiler tarafından bu olaylar irdelenmediği ve sahip çıkılmadığı sürece, yerli ya da yabancı, yine o ayrımı yapmıyorum, her türlü sermaye, her türlü girişimci bunları sonuna kadar sövmeye aday oluyorlar. Bu yüzden Avrupa Birliği'ne, Amerika'ya baktığınızda çevre konusunda çok sert, çok ceza işlemleri de içeren sert önlemler var. Bu konuda “*aman sermaye gelsin, yatırım yapsın*” diye ufak bir esneklik gösterdiğinizde, bunların sonuçları çok farklı oluyor. Özellikle Türkiye gibi, nispeten az kirlendiği iddia edilen ülkelerdeki yapılan araştırmalarda Türkiye'nin de hızla kirlenmiş olduğunu görüyorsunuz aslında, öyle bir avantajımız yok, o yüzden çok dikkatli olmamız lazım. Çevre bilincinin Bergama'da olduğu gibi belki toplumda yerleşmesini sağlamamız ve iktidarların da buna sahip çıkması gerekiyor, çünkü kaybedilen çevre ve kaybedilen türler biyoçeşitlilik açısından geri kazanılmıyor. Düzenlemelerin kamu tarafından yapılıp, izlenmesi ve denetlenmesi şart. Bu noktada gıda denetiminde, gıda güvenliğinde olduğu gibi eksiklerimiz var. Önümüzdeki dönem bunları düzeltereçimiz umuyorum.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ben de üç konuşmacıya tekrar teşekkür ediyorum.

Kısaca özetlemek gerekirse, Erdoğan'ın söylediği bilgiler içerisinde benim en çok kafamda kalan; Türkiye'de gıda üretimi artıyor, tüketim de artıyor, ama hala en fazla tükettiğimiz gıda ekmek, tahıl ve sanıyorum, kişi başına yılda 157 kilo. Öyle miydi Erdoğan?

Dr. Erdoğan GÜNES

Evet.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Benim aklımda kalanlardan biri bu.

Tuluğ'un söylediklerinden de, hem ihracatımız, hem ithalatımız artıyor, gerçekten tarım, artı gıdada ihracatın ithalatın iki katı, ama bunu yeterli de görebiliriz, görmeyebiliriz de. Benim burada dikkatimi en çok çekenlerden, ithal ettiğimiz başlıca iki kalemden biri tahıl, diğeri de yağlı tohumdu galiba. O da benim kafamda kalan soru işaretlerinden biridir.

Taylan'ın söylediklerinden de gerçekten yabancı sermaye geliyor, yabancı sermayeye niye geldin diye kızmak da anlamsız. Belki burada bizim kızmamız gereken, eğer bir yanlışlık varsa ki, olan örnekler var. Birincisi, bizim yerli sermayeye kızmamız lazım. Neden bu kadar ilgisiz kalıyor, bu kadar yıl korunmuş olmasına rağmen, hala gerekli ilgiyi gösterecek düzeyde bulmuyor kendisini? İkincisi de, kendi hukuki düzenlemelerimize, kendi yönetimimize kızmamız lazım, yani koşulları biz belirlemeliyiz. Bizim belirlediğimiz koşullarda gerçekten

Türkiye'nin belirli bir sermaye, yabancı sermaye yatırım politikası olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla böyle bir politikamız olmayınca da, gelen yatırımcılar koşulları belirliyor, daha doğrusu Türkiye'deki koşullar onlara göre düzenleniyor.

Fatih'in sorusu çok önemli, ne zaman İsviçre gibi, tüketiciye zarar verme olasılığı olan ürünleri reddedeceğiz veya piyasadan dönecek, inandırıcı olacağız? Kuşkusuz Taylan'ın söylediği önemli, tek tek tüketiciler olarak tepki göstermeliyiz. Ama öncelikle bunun için tüketicilerin eğitilmesi lazım, tüketicilere kıyamayız, tüketicilerin eğitilme hakkı var, bu hakkın bu ülkede kullanılması ve en az kullanılan haklardan biri.

İkincisi; tüketicilerin bilgi edinme hakkı. Bana göre en etkili silahlardan biri bu. Yine söylüyorum, tek tek dilekçe verin ve Tarım Bakanlığına sorun, son ay kaç tane gıda analiz etmişler, kaç tanesi aykırı çıkmış, kaç tanesi uygun çıkmış? Bunu bize bildirmek zorundalar. Tek tek olabilir, tüketici örgütleri olabilir, başvurabilirler. Cahit Aral belki doğru şeyi yaptı o zaman, zamanında radyasyonlu çay içerek, *"bakın, ben içiyorum, bana bir şey olmadı"* diye. Yaptığı şey doğru olabilir, ama inandırıcı olamaz, asla inandırıcı olamaz. Bugünkü Tarım Bakanı da olamaz veya Başbakan tavuk eti yiyerek, yaptığı doğru olsa bile, zararsız olsa bile. Bunun yolu, bu Gıda Yasası çıkarken söyledik, Avrupa Birliği'nde olduğu gibi bir bağımsız gıda bilimi komitesi olacak ve bakan arkasında bilim adamlarıyla çıkacak. Eğer bilim adamlarıyla çıkarsa, zaten doğrudur. Çıkamıyorsa zaten yanlış şey, söylediği şeye inanılmaz. İki durumda da yanılır. Dolayısıyla hala bu kapatmamız gereken bir eksikliktir, Türkiye'de bir gıda bilimi komitesi kurulmak zorundadır ve bu kriz dönemlerinde de siyasiler arkalarına bu komitenin raporlarını alarak, bu komitenin üyelerini alarak çıkmak zorundadırlar. Umuyorum, bu fazla sürmeyecektir Fatih, fazla karamsar olma.

Ben hepinize, öncelikle konuşmacılara, bize aktardıkları başarılı sunuşlar için teşekkür ediyorum. Katkıda bulunan arkadaşlara teşekkür ediyorum. Organizasyon Komitesine tekrar teşekkür ediyorum.

V. OTURUM
GIDA ÜRETİMİNDE YENİ EĞİLİMLER
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali ESİN

Prof. Dr. Ali ESİN

Üç odamızın düzenlediği bu sempozyumda 5. Oturuma gelmiş bulunuyoruz. Konu çok ilginç ve geleceğe yönelik. Şöyle ki: 1965'te biz üniversite ikinci sınıftayken, bir kitabımızın hemen kapak sayfasında, yıllara göre teknolojilerin gelişimini gösteren bir cetvel vardı ve 1990'lardan sonrası için biyoteknoloji, 2000'den sonra için biyoteknoloji ve genetik öngörülmüştü. Herhalde kitap da 1950'li yılların baskısıydı. O yıllarda bugünlerden sonra ve bugünlerde artık genetiğin bir dal, bir yatırım alanı, bir ilerleme konusu olacağını öngörmüşlerdi. Belki de onlar o vakitten onu tasarlayıp, o şekilde yönlendirdiler. Onu da bilemiyoruz tabii, ama olay bu. Onun için bu konuda bizleri aydınlatmak üzere üç değerli sunucumuzun bildirimleri var.

Ben dolayısıyla onları buraya davet ediyorum: Dr. Lütfü Tahtacıoğlu, Prof. Dr. Murat Özgen, Yrd. Doç. Dr. Ümran Uygun.

Önce Dr. Lütfü Tahtacıoğlu bitkisel ve hayvansal gen kaynakları konusunda bizleri aydınlatacaklar. Ondan sonra Prof. Dr. Murat Özgen, genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunda bildirimlerini sunacaklar. Son olarak da Yrd. Doç. Dr. Ümran Uygun, gıda üretiminde yeniliklerle bu 5. Oturumu tartışmalara getirecekler.

Dr. Lütfü Tahtacıoğlu'nu "*Bitkisel ve Hayvansal Gen Kaynakları*" konulu bildirisini sunmak üzere kürsüye davet ediyorum.

BİTKİ VE HAYVAN GENETİK KAYNAKLARININ KORUNMASI

Dr. Lütfü TAHTACIOĞLU - TKB Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Özet :

Biyolojik çeşitlilik; değişik ekosistemler içerisinde yer alan organizmaların kendi aralarındaki göreceli çeşitliliğinin ölçüsüdür, farklı bitki, hayvan ve mikro organizmalar bunların genleri ve bir parçasını oluşturdukları ekosistemler oluşur. İnsanlığın biyolojik çeşitliliği kullanmaya başlaması on bin yıl öncesine dayanır. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve toplum menfaatine uzun vadeli kullanımını esas alan sürdürülebilir tarım günümüzde öne çıkan konular arasında dikkati çekmektedir. Konu uluslararası düzeyde tartışılmakta, biyolojik çeşitliliğe karşı ilgi ve duyarlılık büyümektedir. Bu süreç içerisinde genetik kaynakların korunmasına ve bu kaynakların kullanımından dolayı ortaya çıkacak değerlerin paylaşımına yönelik uluslar arası antlaşmaların hazırlanması da hız kazanmıştır.

Türkiye, değişken coğrafik ve ekolojik yapısı nedeniyle, dünyanın çok önemli gen ya da orijin merkezinin örtüştüğü bir konumdadır. Bu nedenle, bitki gen kaynakları açısından dünyada sayılı bir konuma sahiptir. Hayvan gen kaynakları bakımından ise göreceli bir zenginliğe sahiptir. Dolayısıyla, ülkemiz bu kaynaklarını toplum yararına kullanmak ve uluslar arası arenada haklarını korumak adına gelişmeleri yakından takip etmek zorundadır. Bitki genetik kaynakların korunmasına yönelik olarak bugüne kadar yürütülen ulusal ve uluslar arası projelerle sağlanan gelişmeler ülkemizi bu konuda önemli bir konuma taşımıştır.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de evcil hayvanların korunması, bitki genetik kaynaklarına oranla çok daha az ilgi görmüş ve bu nedenle kayda değer bir gelişme gösterememiştir. Halbuki, ırkların kaybolma riski bitkilere oranla çok daha yüksektir ve bir çok yerli ırk kaybedilmiş durumdadır. Diğer taraftan, yerli ırkların dağılımı ile ilgili envanterler olmadığından, bugünkü sayıları hakkında kesin rakamlar vermek güçtür. Bunun sonucu olarak, tehdit altındaki ırklar konusunda geçerli bilgiler yoktur. Ancak yerli ırkların her geçen gün yerini yüksek verimli hayvanlara bıraktığı, bazı ırkların daha tam olarak tanımlanamadan yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Konunun aciliyeti göz önüne alınarak, son yıllarda koruma alanının genişletilmesi, ırk sayının artırılması, hayvan gen bankalarının kurulması ve korumanın topluma mal edilmesi gibi konuları içeren projeler geliştirilmiş ve bunlardan bir kısmı 2005 yılı içerisinde uygulamaya konulmuştur.

Genetik kaynaklarımızın korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik bazı yasal düzenlemeler olmasına rağmen, birimler arasındaki koordinasyon eksikliği ve tekrarlamaların çokluğu, kaynak ve zaman israfına neden olmakta, hedeflere ulaşmayı geciktirmektedir. Diğer taraftan, genetik kaynaklar konusunda ülkemizde yeterince toplumsal duyarlılık oluşmamıştır. Genetik kaynaklarımızın korunması, sürdürülebilir kullanımı ve uluslar arası alanda ortaya çıkacak çıkarlarımızın

korunmasına yönelik uzun vadeli stratejilere ve bu stratejilerin takipçisi olacak toplumsal duyarlılığın geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Giriş

Tarımın işlevini tanımlarken üzerinde birleşilen iki unsurdan birincisini, toplumun sağlıklı beslenme ihtiyacını karşılayacak gıda güvenliği ve güvenilirliğinin sağlanması, ikincisini ise doğal ve genetik kaynakları muhafaza etmek ve sürdürülebilir kullanımının temini oluşturmaktadır. Milenyum kalkınma hedeflerinin yedinci başlığında, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, yani doğal ve genetik kaynakların sürdürülebilir kullanımının teminat altına alınması vurgulanmaktadır.

Türkiye, tarımsal yönden önemli pek çok bitki türünün anavatanı ve bir o kadarının da çeşitlilik merkezi konumundadır. Arkeolojik kayıtlar ülkemizin, aynı zamanda tarımın başladığı yerlerden biri olduğunu ve tahıl tarımının yaklaşık 10.000 yıl önce Anadolu'da başladığını kanıtlamıştır. Türkiye, doğal kaynakları ve ekolojik yapısı itibarıyla tarıma oldukça elverişli bir ülkedir ve gıda güvencesi açısından, temel tarım ürünleri üretiminde kendine yeterli ülkeler arasında olup, daha fazlasını üretebilme, ürün kalite ve çeşitliliğini artırabilme potansiyeli vardır. Gıda sanayinde, iç tüketim ihtiyacının üzerinde kurulu bir kapasite mevcuttur. Tarımsal gelişme, gıda teknolojisi, tarımsal araştırma alanlarında gerekli bilgi gücü ve yetişmiş insan gücüne, bunları gerektiğinde mevcut düzeyin üzerine çıkarabilme ve daha etkin kullanma yetkinliğine sahiptir.

Son elli yılda çevre üzerindeki yoğun baskılara rağmen, Türkiye doğal yapısını büyük ölçüde koruyabilmiş nadir ülkelerden birisidir. Bir çok ülkede, özel önlemlerle yapay olarak varlığını sürdürebilen pek çok canlı türü, bugün Anadolu'da yaban yaşamını tüm güzelliği ve doğallığı ile sürdürebilmektedir.

Genetik Kaynaklar, tarım ve endüstri sektörlerinin giderek artan yeni ürün geliştirme çabalarına önemli girdi sağlamaktadır. Bu nedenle, genetik kaynaklar, uluslararası politika geliştirmede önemi giderek artan bir konu haline gelmiştir. Özellikle biyoteknoloji alanında yaşanan gelişmeler, genetik kaynakların ekonomik öneminin artmasına ve bir ticaret metaı haline gelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda, son yıllarda genetik kaynaklarla ilgili üç temel konu öne çıkmaktadır.

1. Genetik kaynakların muhafazası ve sürdürülebilir kullanımı,
2. Genetik kaynaklara erişim ve bu kaynakların kullanımından doğan yararların adil ve eşit paylaşımı,
3. Genetik kaynakların ve ilgili geleneksel bilginin fikri mülkiyet hakları kapsamına alınması.

Türkiye'de genel anlamda yaygın olarak uygulanan geçimlik tarım, ürünlerimizin rekabet gücünü sınırlayan en büyük etmendir. Fakat bu üretim sisteminin genetik kaynakların korunması açısından önemli bir avantaj oluşturduğu bilinmektedir. Ülkemizdeki bitki ve hayvan genetik kaynaklarının çeşitliliği ve zenginliği, ülke

tarımının en önemli avantajlarından birisidir. Bir yandan, ileri tarım teknolojilerini kullanan ve küresel rekabet gücü olan bir sektörün oluşumu teşvik edilirken diğer taraftan, bu sistemin sürdürülebilirliğinin temel garantisi olan biyolojik çeşitliliğin korunması ve toplum menfaatine kullanılmasının temini, temel strateji olarak benimsenmiştir.

Bitki ve hayvan genetik kaynaklarını tehdit eden faktörler

Ülkenin büyük bölümünü kaplayan step karakterli bitki örtüsünün insanoğlunun uzun yıllar süren baskısının bir sonucu olduğu kabul görmektedir. Geçmişte bu alanların büyük bölümünün ormanlarla kaplı olduğu varsayılmaktadır. Tarih boyunca Türkiye birçok medeniyetin geçiş yolu olarak kullanılmış ve bunlardan bazılarında da ev sahipliği yapmıştır. İnsan topluluklarının hareketi birçok kültür bitkisi ve hayvan ırkının bir yerden bir yere taşınmasına yol açmış, bu yolla, genetik çeşitliliğin artmasına katkıda bulunulmuştur. Bitki ve hayvan genetik kaynakları üzerinde tehditler insan nüfusunun artmasıyla başlamış, son yüzyılda bu tehditlere yenileri eklenmiştir. Tehdit unsurları;

- Endüstrileşme, şehirleşme,
- Yoğun tarımın yaygınlaşması,
- Damızlık ithalatı, ırk ıslahı
- Hastalık ve zararlılar
- Savaşlar
- İklim değişimleri
- Doğadan aşırı toplama ve sökülme,
- Turizm faaliyetleri,
- Orman tahribatı ve yangınlar
- Tuzlu ve bataklık alanların ıslahı,
- Taban suyunun derinlere inmesi,
- Genetik yapıları değiştirilmiş organizmalar (GDO).

Bilim adamları bugüne kadar dünya üzerinde 1.4 milyon bitki ve hayvan türü tespit etmiştir. Ancak bu türlerin önemli bir bölümü yok olma tehdidi altındadır. Ülkemizde tehdit altında bulunan türlerinin sayısı Çizelge 1’de verilmiştir. FAO bugüne kadar 6 300 hayvan ırkının kaydını yapmış ve bunlardan 1350 sinin kaybolma riski taşıdığını, bir kısmının ise kaybolduğunu bildirmiştir. Ülkemizdeki hayvan ırklarından 21’i kaybolmuş 39’u ise kaybolma tehdidi altındadır.

Çizelge 1: Türkiye’de bitki taksonlarının tehlike kategorilerine göre gruplandırılması

IUCN Kategorisi	Endemik türler	Endemik olmayan türler	Toplam
En az endişe verici - LC	769	-	769
Değerlendirilmeyen - NE	3	3	6
Tükenmiş - EX	13	1	14
Çok tehlikede - CR	169	9	172
Tehlikede - EN	757	67	824
Zarar görebilir - VU	674	764	1438
Az tehdit altında - NT	816	-	816
Veri yetersiz - DD	275	246	521
TOPLAM	2698	1087	3785
Toplam sayıya oranı (%)	25,1	10,1	35,2

Neden Koruma?

Nüfus artışı ve ekonomik baskı geleneksel tarım sistemlerindeki değişimi hızlandırırken biyolojik çeşitlilik hızla azalmaktadır. Bitki ve hayvan genetik kaynakları, biyolojik çeşitliliğin en önemli iki unsuru olup insanların gıda ve tarım alanında ihtiyaç duyduğu talebi karşılamaktadır. Özellikle temel gıdaları sağlayan bitki ve çiftlik hayvanlarının yok olması doğrudan insan yaşamı ile ilişkilidir ve konunun ekolojik yönü yanında sosyo-ekonomik yönü de bulunmaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin iki temel unsurundan birisi olan bitkiler ele alındığında, Türkiye’nin bitki genetik çeşitliliği ve zenginliğinin uluslar arası kabul gördüğü bilinmektedir. Avrupa ve Asya anakaraları üzerinde yer alan Türkiye’de, alt tür ve varyeteler de dahil edildiğinde 10.754 takson bulunmakta olup, bunların yaklaşık üçte biri (3000 kadarı) Türkiye’ye has (endemik) türlerdir. Bitkisel genetik çeşitliliğin zenginliği temel olarak, topografya, iklim ve diğer çevre koşullarının kısa mesafeler içinde değişen büyük bir çeşitlilik göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Canlı türlerinin ilk kez olarak ortaya çıktığı ve dünyaya yayıldıkları yerler olarak bilinen gen merkezlerinden iki tanesi; Akdeniz ve Yakın Doğu Gen Merkezleri ülkemiz üzerinde buluşmuştur. Türkiye birçok önemli kültür bitkisi ve diğer bitki türlerinin orijin ve/veya çeşitlilik merkezidir.

Ilıman kuşakta yer alan ülkemiz; jeomorfolojik ve ekolojik çeşitlilik nedeniyle, olağanüstü bir habitat zenginliğine sahiptir. Bunlara ilave olarak - Türkiye üç ana floristik bölgenin kesişme noktasında yer almaktadır (Euro-Siberian, Mediterranean, (Akdeniz), ve Central Asia (Irano-Turanian). Anadolu tarihi boyunca Avrupa, Asya ve Afrika kültürlerinin kesim noktasında yer almış, toplulukların ve kültürlerin göçleri, bugün yetiştiriciliği yapılan ürünlerin çeşit zenginliğine büyük katkılar sağlamıştır. Bu değişik medeniyetler, Anadolu'da hayvan ırkı çeşitliliğinin artmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Ülkemizin köprü konumundan dolayı, Anadolu'da yetiştirilen ırkların başta Avrupa olmak üzere yakın coğrafyadaki ırkların oluşmasına genetik katkı sağladığı, son çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu etkileşimler, bölgede bir çok hayvan ırkının ülkeler arasında ortak yetiştirilen ırklar olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Her ülkenin kendine özgü ekolojik, sosyo-ekonomik şartlarına uyumlarından dolayı yetiştirilen 'yerli ırklarından' sağlanan verim, zaman içinde yeterli olmamış, bunun üzerine yüksek verimli hayvanların yetiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Ancak yapılan ıslah ve melezleme çalışmaları ve son yıllarda hayvan ithallerinin hız kazanması, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de aynı sonucu doğurmuş; hayvan genetik kaynaklarındaki çeşitliliğin azalması veya kaybolması tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Böylece, ıslah çalışmaları ile genetik kaynakların korunması arasında bir denge oluşturulmasının ne derece önemli olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Koruma Gereçekleri

Tarımı on bin yıl öncesine dayanan yerel çeşitler ve yabani türlerde gözlenen genetik farklılık, aynı zamanda farklı koşullara uyum özellikleri yansıttığından, bu türlerin evrimsel potansiyellerinin korunması, araştırma ve ıslah çalışmalarında kullanılması açısından önem taşımaktadır. Bitki türlerinin değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilmesi için, genetik çeşitliliğe sahip olması şarttır. Bitki genetik kaynakları, aynı zamanda, içerdikleri genetik çeşitlilik nedeniyle son yıllarda hızla ilerleme kaydeden biyoteknoloji alanında, üstün nitelikli bitki çeşitlerinin geliştirilmesi için gerekli hammadde niteliğindedir. Bu kaynaklar buldukları yörelerde çevresel ve diğer baskılarla azalma hatta yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olup, korunmaları, geleceğin bitkisel üretimini ve bitkisel çeşitliliğin sürdürülebilirliğini güvence altına almak bakımından zorunludur.

Biyolojik çeşitliliğin korunması, tarımın gelişmesi ve gıda güvencesi açısından hayati önem taşımaktadır. Gelecekte çevre, iklim, barınak, yem ve sağlık koşullarının ne durumda olacağı bilinmediğinden, adaptasyon yeteneği yüksek, biyotik ve abiyotik streslere dayanıklı genotiplerin korunması bir zorunluluk halini

almıştır. Bu sayede, ıslah çalışmalarına temel oluşturacak genetik çeşitlilik kaybedilmeden, farklı özelliklere sahip hayvan ve bitkiler geliştirilebilecektir. Bugün dünyada, hayvancılıkta ve tohumculukta tek el konumuna gelmiş firmaların aynı zamanda en geniş gen havuzuna sahip oldukları da bilinen bir gerçektir.

- Yerli ırklar, bitki çeşitleri yetiştirildikleri bölgenin özel koşullarına çok iyi uyum sağlamış, düşük verimlerine rağmen özgün niteliklere sahip olan, olumsuz çevre koşullarında yaşayıp üreyebilen, düşük değerli yem kaynaklarını ve bitkisel üretime elverişsiz alanların potansiyelini bitkisel ve hayvansal gıdaya dönüştürebilen ırklar ve türlerdir.
- Irkı veya türü temsil eden populasyonların koruma altına alınmasıyla, yararlı olduğu bilinen ya da potansiyel olarak yararlı olabilecek gen ya da gen kombinasyonları elde tutulabilecektir. Mevcut şartlarda ekonomik önemi olmayan bazı verim özellikleri ve bu özelliklere sahip genotiplerin gelecekte hangi ölçüde aranılır olduğunu bugünden kestirmek mümkün değildir.
- Düşük girdi ile üretim yapılan ve bu üretim tarzının sürüp gideceği bilinen yörelerin değerlendirilmesindeki rolleri nedeniyle, özellikle yerli genetik kaynaklarımızın yok olması göze alınabilecek bir olgu değildir.

Bitki ve hayvan genetik kaynakları önemli bir eğitim, araştırma ve kültür materyalidir. Bölge kültürünün ve geleneğinin bir parçası olan, yerli bitki tür ve çeşitleri, hayvan ırklarının oluşturduğu koleksiyonlar gelecek nesillere bırakılabilecek en büyük mirastır.

Ülkemizdeki genetik zenginliğin korunması, tür, çeşit ve ırkların tanımlanması ve tescil edilmesi bir çok bilim dalına çalışma materyali sağlayacak, ulusal ve uluslararası alanda ülkemize saygınlık kazandıracaktır. Diğer taraftan, genetik günümüzde en hızlı gelişen bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Yakın gelecekte özellikle verim ve dayanıklılığı kontrol eden genler ticari bir meta haline geleceğinden, her ülkenin sahip olduğu hayvan genetik kaynaklarını koruması ve bunları tanımlaması üretilen ticari değerden pay alması açısından zorunlu görülmektedir.

Korumanın Yasal Altyapısı

Türkiye’de doğal kaynakların korunması konusunda yasal altyapı oluşturma ve bunları uygulama görevi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) ile Çevre ve Orman Bakanlığına (ÇOB) aittir. Biyolojik çeşitliliğin korunması, geçmişten bu yana devletin sorumluluğunda yürütülmüş, arzulanan ölçüde bir toplumsal katılım sağlanamamıştır. Ancak son yıllarda konuya ilgi duyan ve koruma çalışmalarına doğrudan destek sağlayan sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmaya başlamış ve bunların sayısı ve çalışma alanları her geçen gün artış göstermektedir. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği, Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı (TEMA), Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları

Araştırma Derneği (KIRÇEV) ve diğer birçok sivil toplum kuruluşu doğa koruma ve bu çalışmalara halkın katılımı konularında çaba göstermektedir.

1992 yılında imzalanan ve 1997 yılında onaylanan “Biyolojik Çeşitlilik Antlaşması”na taraf olan Türkiye, bu antlaşma çerçevesinde hazırlanan “Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Eylem Planı” çerçevesinde de bitki genetik kaynaklarının muhafazası ile yükümlüdür. Endemik türlerinin korunmasına yönelik Bern Sözleşmesi, CITES Sözleşmesi, Ramsar Sözleşmesi (Sulak Alanlar), Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi de, Türkiye’nin de taraf olduğu, sözleşmelerdir.

Ağustos 1992’de yürürlüğe giren “Bitki Genetik Kaynaklarının Toplanması Muhafazası ve Kullanılması” hakkındaki yönetmelik, ulusal düzeyde bitki genetik kaynakları çalışmalarını, yurtiçi ve yurtdışı işbirliği konularını, ilgili kurum ve kuruluşların sorumluluklarını düzenlemektedir.

“Gıda ve Tarım için Bitki Genetik Kaynaklarının Muhafazası Antlaşması” bu alandaki en kapsamlı antlaşma olup 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Şu ana kadar 79 ülke tarafından imzalanan antlaşmayı, ülkemiz 2002’de imzalamış ve antlaşmanın 2005 yılı içerisinde TBMM tarafından onaylanması beklenmektedir. Bundan önceki dönemde uygulamada olan uluslar arası antlaşmalarda biyolojik çeşitlilik “insanlığın ortak mirası” olarak kabul edilmiş ve dünyanın herhangi bir yerindeki bu tür kaynaklara ulaşımın herkesin hakkı olduğu görüşü savunulmuştur. Bu görüşün bir sonucu olarak gelişmiş ülkeler, geliştirmekte ve az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakları çok kolay bir şekilde kullanmışlardır. Ancak, bu kaynaklardan alınan materyalden elde edilen gen yada nispeten işlenmiş ürünler patentle koruma altına alınarak maddi bir karşılık talep edilebilmektedir. Yani, genetik kaynaklar yüksek teknolojiye sahip gelişmiş ülkeler tarafından ekonomik değere dönüştürülürken, bu kaynakların sahibi olan ülkeler “zengin toprakların fakir bekçisi” konumuna düşürülmüştür. Genetik kaynaklardan sağlanan faydanın ortak ve adil paylaşımı tüm dünyanın uzun yıllardan beri tartıştığı bir konudur. Bahse konu antlaşma, bu anlamda genetik kaynaklar bakımından zengin ülkelere büyük imkanlar sunabilecektir. Bunun ön şartı ise, ülke içi mekanizmaların doğru kurulmasına bağlıdır.

Hayvan genetik kaynaklarının korunmasına yönelik olarak “Hayvan Gen Kaynaklarının Korunması Hakkında Yönetmelik” ve “Hayvan Irklarının Tesciline İlişkin Yönetmelik” 2004 yılı içerisinde yeniden düzenlenerek yürürlüğe sokulmuştur. Bu yönetmelikler kapsamında “Hayvan Gen Kaynaklarını Koruma Ulusal Komitesi” ve “İrk Tescil Komitesi” oluşturulmuş ve bu komite 6 büyük, 15 küçükbaş (11 koyun, 4 keçi) yerli hayvan ırklarımızın tescilini yapmıştır.

2004 yılında FAO ile işbirliği halinde “Evcil Hayvan Genetik Kaynakları Türkiye Ulusal Raporu” hazırlanmıştır. FAO hazırlanan bu ulusal raporlara dayanarak “Report on the State of the World’s Animal Genetic Resources” hazırlanmıştır. Yine bu rapora dayalı olarak hazırlanmakta olan “The Report on Strategic Priorities for

Action” ve “ The Global Strategy for the Management of Farm Animal Genetic Resources” hazırlanarak 2006’da komisyonun (*Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture*) onayına sunulacaktır. Ülkemiz “Hayvan Genetik Kaynakları Koruma Komisyonu”nun 25 üyesinden birisidir ve konu ile ilgili uluslar arası çalışmalara önemli katkılar sağlamaktadır.

Koruma teknikleri

Bitki türleri ve hayvan ırkları ya kendi doğal ortamlarında veya bu tür ortamların dışında gen bankalarında muhafazaya alınırlar. Bu bankalar günümüz ve gelecekteki araştırmalar, ıslah çalışmaları için kullanıma hazır durumda olmalıdır.

Yeri Dışında (*Ex situ*) Muhafaza pek çok bitki türüne uygulanabilmektedir. Tohumların tohum gen bankalarında muhafazası, meyve gibi ağaçların ve çalı formu bitkilerin arazi gen bankası olarak adlandırılan muhafaza bahçelerinde muhafazası, doku, veya hücrelerin yapay ortamlarda muhafazası, DNA ve polenlerin sıvı nitrojen içinde saklanması, *ex situ* muhafaza yöntemleridir.

Yerinde (*In situ*) Muhafaza yöntemi, bitkilerin ve hayvanların, kendi yetiştikleri ortamlardaki ekosistem içerisinde korunması esasına dayanır. Bu yöntemde amaç, bitkilerin içerdikleri çeşitlilikle birlikte kendi ortamlarında evrimlerine devam etmelerini sağlamaktır. *In situ* muhafaza alanları “Gen Koruma ve Yönetim Alanları (GEKYA)” ve “Önemli Bitki Alanları (ÖBA)” olarak adlandırılırlar. Bu alanlar aynı zamanda bilim adamları için açık laboratuvar niteliğindedir. *In situ* muhafaza yabani türler için kendi doğal habitatlarında yapılırken, yerli çeşitlerin çiftçi şartlarında muhafazası söz konusudur.

Çizelge 2. Koruma altına alınan bitki ve hayvan genetik kaynakları.

	Enstitü	Çiftçi Sayısı	Tür-İrk Sayısı	Örnek Sayısı
Bitki Genetik Kaynakları	2	-	2.500	65.000
Hayvan Genetik Kaynakları	4	169	6 Büyükbaş	900 + 760
	1	1	1 Manda	30 + 80
	3	18	10 Küçükbaş	1000 + 1780
	2		5 Küçük evcil	-

Koruma altına alınacak ırkların tamamının süresiz olarak elde tutulması en azından şimdilik ekonomik olarak güçtür. Dünyada hayvan genetik kaynaklarının korunmasında *in-situ* (yerinde koruma) ve *ex-situ* (yetiştirme sürüleri ile canlı koruma; *in-vivo* ve genetik materyalin dondurularak korunması; *in-vitro*) koruma olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Her iki yöntem de kendine özgü avantaj ve dezavantajlara sahip olup, ikisinin birlikte uygulanması korumadaki başarıyı artırmaktadır.

Yerinde koruma yöntemi hayvan gen kaynaklarının muhafazasında en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bu yıla kadar yerinde koruma programı kamu kurumları ile sınırlı iken, 2005'ten itibaren, toplum elinde korumaya geçilmiştir. Teknik olarak, yerli hayvan genetik kaynaklarının sınırlı sayıda hayvanla sadece enstitülerde korunması genetik daralma ve hastalıklar gibi pek çok nedenle oldukça risklidir. Bu nedenle, gelecek yıllarda bu modelin çeşitlendirilerek genişletilmesi hedeflenmektedir.

Hayvan genetik kaynaklarının korunması işgücü, alan, masraf, bilgi ve organizasyon becerisi gerektirmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir bir koruma sisteminin kurulması zorunludur. Ayrıca, korumaya alınan hayvan popülasyonlarının genişletilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca dondurularak saklama (cryopreservation) yönteminin de etkin olarak kullanılmasıyla hayvan genetik kaynaklarında yaşanan erozyonun önüne geçilebilecektir.

Mevcut çalışmalar

Türkiye sahip olduğu zengin bitkisel genetik kaynaklarının muhafazası amacıyla 1964 yılında FAO ile bir anlaşma imzalayarak bu alanda dünyada ilk adım atan ülkelerden birisi olmuştur. Çalışmalar Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü (ETAE) tarafından başlatılmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin değişik yörelerinden bitkiler toplanmış ve toplanan bitki örnekleri muhafazaya alınmıştır. ETAE halen bitkisel çeşitliliğin muhafazası amacıyla çalışmalar yürütmekte ve Türkiye bitki genetik kaynaklarının toplanması ve muhafazası çalışmalarının koordinasyon merkezi olarak görev yapmaktadır. ETAE'de milli nitelikte bir tohum gen bankası niteliğindedir; ayrıca tohum gen bankasındaki baz koleksiyonların emniyet duplikasyonları için Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsünde (TBMAE) bir muhafaza birimi bulunmaktadır. ETAE'nün de dahil olduğu 14 kuruluşta meyve genetik kaynaklarının muhafaza edildiği arazi gen bankası mevcuttur.

Günümüze kadar, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, TÜBİTAK ve Dünya Bankası GEF ortaklığında kültür bitkilerinin ve meyve türlerinin yabancı akrabaları ile orman ağacı türlerinin yerinde muhafazasına yönelik projeler yürütülmüştür. Yine, tehdit altındaki endemik türlerin ekosistemlerinin korunması ve yönetimi ile ilgili olarak projeler yürütülmektedir. Bu projelerin amacı, ana vatanı Türkiye olan kültür bitkilerinin yakın yabancı akrabalarının içerdikleri genetik çeşitliliğin, bu çeşitliliğin yoğun olduğu yerlerde, açık alan laboratuvarı gibi, korumaya alınıp muhafaza edilmesidir. Bunun için hedef bitkiler

belirlenmiştir. Ana vatanı Türkiye olan tahıllar, baklagiller ve bazı meyve türleri gibi tarımsal yönden önemli olan bitkilerin yabancı akrabalarının muhafazasına öncelik verilmektedir.

Türkiye bu çalışmaları ile bitki genetik kaynaklarının tüm muhafaza stratejilerini bir arada ve birbirini tamamlar nitelikte yürütülen az sayıdaki ülkelerden biridir. Bu nedenle gerek organizasyonu ve gerekse yürüttüğü çalışmalarla bu konuya yeni başlayan ülkelere de örnek olmaktadır. Bu çalışmalara ilişkin tüm bilgiler için veri tabanları hazırlanmakta ve analizler Coğrafik Bilgi Sistemi ile desteklenmektedir.

Bitki genetik kaynaklarının korunmasında sağlanan gelişmelerin hayvan genetik kaynaklarında sağlanabildiği söylenemez. Halbuki, yoğun ıslah çalışmaları nedeniyle hayvan ırklarımız bitki türlerine oranla çok daha hızla azalmaktadır ve bir çok ırkımız yok olma tehdidi altındadır. Evcil hayvan gen kaynaklarının korunmasından Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, yabancı hayvan türlerinin korunmasından ise Çevre ve Orman Bakanlığı sorumludur. Evcil hayvan genetik kaynaklarının korunması ile ilgili ilk ciddi çalışmalar kaybolma riski yüksek olan sığır ırklarını korumak üzere geliştirilen, Evcil Hayvan Genetik Kaynaklarını Koruma Projesi ile 1995 yılında başlatılmıştır. Proje 1996 ve 1997 yıllarında koyun, keçi, manda, tavuk ve ipekböceğini, 2000 yılında tavşan ve 2002 yılında arıyı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Proje kapsamında toplam 14 ırk ve 3 hat 7 araştırma enstitüsünde koruma altına alınmıştır. Fakat bu çalışmaların sürdürülebilir bir koruma sistemi için yetersizliği bilindiğinden yeni arayışlar içine girilmiştir.

2005 yılında, yerel ırklarımızı kaybolmaktan kurtarmak, genetik daralmayı önlemek ve korumayı topluma mal etmek üzere, çiftçi elinde koruma başlatılmış ve 7 koyun, 3 keçi, 1 manda ve 6 sığır olmak üzere toplam 17 ırk koruma programına alınmıştır. Bu programda 188 çiftçi ile işbirliği yapılmakta koruma programına katılan çiftçiler, Hayvancılık Desteklemeleri kapsamına alınarak desteklenmektedir.

Hayvan gen kaynaklarının çiftçi elinde korunmasına yönelik olarak UNEP-GEF ile, gen bankalarında biyoteknolojik yöntemlerle korunması ve moleküler karakterizasyonlarının yapılmasına yönelik ise TÜBİTAK ile proje görüşmeleri devam etmektedir.

Bitki ve hayvan genetik kaynaklarının korunması çalışmalarındaki başarı, yalnız teknik yönlerinin ele alınması ve altyapının tamamlanması ile değil, aynı zamanda sektörler arası ve sivil kuruluşlarla işbirliği ve ekosistemler içerisinde yaşayan toplumun konuya duyarlılığı ile sağlanabilecektir.

Çizelge 3. Hayvan genetik kaynakları.

Tür	<i>Irk</i>	Koruma Yeri	Enstitüde Hayvan Sayısı	Çiftçi Sayısı Hayvan Sayısı
Sığır	Yerli Kara	Lalahan HMAE	15	50-147
	Doğu Anadolu Kırmızısı	Doğu Anadolu TAE	105	17-150
	Güney Anadolu Kırmızısı	Çukurova TAE	28	23-127
	Boz Sığır	Marmara HAE	60	2-100
Manda	Anadolu Mandası	Marmara HAE	30	1-80
Koyun	Sakız	Marmara HAE	60	4-120
	Kıvrırcık		170	1-200
	Gökçeada		50	2-200
Keçi	Ankara Keçisi	Lalahan HMAE	90	1-200
Tavuk	Denizli	Lalahan HMAE	150	-
	Gerze		150	-
Tavşan	Ankara Tavşanı	Lalahan HMAE	15	-
Arı	Kafkas Arısı	Ardahan Arıcılık Üİ		-
İpekböceği	Bursa Beyazı	İpekböcekçiliği AE		
	Bursa Beyazı Alaca			
	Hatay Sarısı Hatları			

Biyolojik çeşitliliği koruma stratejileri

Bitki genetik kaynaklarının muhafazası konusunda Türkiye, güçlü bir organizasyon ve tüm muhafaza stratejilerinin kullanılıyor olması ile pek çok ülkeye örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte Türkiye'ye kıyasla özellikle gelişmiş ülkelerde özel sektör ve sivil toplum örgütleri bitkisel çeşitliliğin/bitki genetik kaynaklarının muhafazası konusundaki çalışmalara daha aktif katılmakta ve destek sağlamaktadır.

Bazı gelişmiş ülkelerde bitki genetik kaynakları/biyolojik çeşitliliğin korunması/muhafazası konusunda halk son derece duyarlı olup çalışmalara daha aktif olarak katılmakta ve destek vermektedir. Duyarsız davranışlara yönelik yaptırımlar uygulanmaktadır. Türkiye’de halkın konuya katılımı ve duyarlılığı ile ilgili çalışmalar sınırlı olduğu gibi, bitkisel çeşitliliğin bulunduğu ekosistemlerin tahribi konusundaki yaptırımlar da yetersizdir.

Ayrıca, yerel çeşitlerimizin korunması bu çeşitlerin ekimlerinin devamlılığı önemlidir. Oysa bitki genetik kaynaklarımız içinde büyük öneme sahip yerel çeşitlerin, özellikle geleneksel olarak üretimi yapılanlar, bugün azalma veya yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bunda en büyük etken, yerel çeşitlerin modern çeşitlerle yer değiştiriyor olması veya bu geleneksel olarak yetiştirilmekte olan bazı yerel çeşitlerimizin ekiminden vazgeçilerek başka ürünlere yönelme gereksinimidir. Bu durum elbette gelişmenin gereğidir. Ancak bu yerel kaynakların yetiştirilmesi ile modern çeşitlere yönelmenin dengelenmesi yönünde oluşturulacak politikalar bu kayıpları önleyecektir. Ayrıca modern tarım sistemlerinin kullanılıyor olması da aynı şekilde dolaylı da olsa, gerek yerel çeşit niteliğindeki, gerekse yabancı olarak yetişen bitki genetik kaynaklarının azalmasına etki eden faktörlerdendir. Esas olarak geleneksel çeşitlerin yada yerel çeşitlerin yetiştirilmesi ekolojik (organik) tarımla bağdaşmaktadır. Bu çeşitler genelde geleneksel tarım sistemleri kullanılarak yetiştirilmektedir. Bu nedenle yerel çeşitlerimizin geliştirilmesi ve organik tarımda bu çeşitlerin kullanılması ile ilgili programların teşviki hem bu çeşitlerin hem de geleneksel tarım sistemlerin korunmasına yardımcı olacaktır. Böylece çevre kirliliğinin de azalması ile diğer kaynaklarımız da emniyete alınabilecektir.

“Bitki Genetik Kaynaklarının Yerinde Muhafazası” konusunda Ulusal Plan Çevre Bakanlığının koordinasyonunda hazırlanmış ve muhafazaya alınacak öncelikli türler belirlenmiştir. Bu plan “Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Eylem Planı” ile de uyum sağlamakta olup, biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla Türkiye’de yürütülen tüm çalışmalara da atıfta bulunmaktadır.

Evcil Hayvan Genetik Kaynakları Türkiye Ulusal Raporu hazırlanırken, hayvan genetik kaynaklarının korunmasında ulusal stratejimiz belirlenmiş ve raporda yer almıştır. Bu stratejiler kısa başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

Genetik kaynakların/biyolojik çeşitliliğin muhafazasının üç ana boyutu vardır: miktar, kalite ve zaman. Miktar, çevre sistemlerinin, türlerin, ırkların, bitki topluluklarının, bitki birey ve/veya genlerin sayısını belirleyip, bitkisel çeşitlilikten yararlanmayı da içerir. Kalite; hayvan ırkları ve bitki türlerindeki genetik yapıyı ve bunun dağılımını yansıtır. Zaman ise, kısa vadede bu kaynaklardan yararlanmayı ve uzun vadede evrimsel tepkiyi belirler. Muhafaza stratejilerinin seçiminde bu üç ana faktörün birlikte düşünülmesi ve muhafaza stratejilerinin birbirini tamamlar.

Stratejiler

Bitki genetik kaynakları

- Kaybolma riski taşıyan türlerin koruma altına alınması,
- Öncelik sırasına göre türlerin moleküler karakterizasyonu,
- Yerinde koruma alanlarının yaygınlaştırılması,
- Çalışmaları ülkesel bazda koordine edecek bir üst birimin oluşturulması
- Sürdürülebilir bir koruma sisteminin oluşturulması,
- İkinci gen bankasının geliştirilmesi
- Kamu oyununun konunun hassasiyeti noktasında bilinçlendirilmesi,
- Ulusal ve uluslararası programlara entegrasyon sağlanması,
- Eğitim ve yayım.

Hayvan genetik kaynakları

- Kaybolmakta olan tüm evcil hayvan ırklarının koruma altına alınması,
- Irkların fenotipik ve genotipik özelliklerinin tespiti ve DNA düzeyinde tanımlanması,
- Sperma, ovum ve embriyo dondurarak gen bankasının oluşturulması,
- Çalışmaları ülkesel bazda koordine edecek bir üst birimin oluşturulması
- Yerinde koruma yöntemi uygulamasının yaygınlaştırılması,
- Sürdürülebilir bir koruma sisteminin oluşturulması,
- Arşiv- dokümantasyon birimi oluşturulması,
- Kamu oyununun konunun hassasiyeti noktasında bilinçlendirilmesi,
- Ulusal ve uluslararası programlara entegrasyon sağlanması,
- Eğitim ve yayım.

Türkiye'nin değerli bitkisel çeşitliliğinin korunmasını ve muhafazasını amaçlayan çalışmaların sürdürülebilirliği bu çalışmalara verilecek öncelik ve önemle sağlanabilir. Bitkisel çeşitliliğin korunması ve muhafazası tarım, çevre ve ormancılık sektörlerinin içinde olacağı yasal ve işbirliği düzenlemeler ile daha etkin olarak gerçekleştirilebilecektir.

Halkın koruma programına aktif olarak katılımının sağlanması , genetik kaynaklarımızın kamu oyununa tanıtılmasını ve gündem oluşturulması, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler, özel sektör ve yerel halkın koruma projesine desteği ve koruma programlarında aktif olarak rol almaları sürdürülebilir bir sistem için ön koşuldur. Korunmanın etkin olmasında kamu duyarlılığını önemli olup bu konuda gönüllü kuruluşlara büyük görevler düşmektedir Bunun yanında

turizm sektörü de dolaylı olarak ilişkili sektörlerden biri durumundadır, son yıllarda güncel hale gelen doğa turizmi, doğal kaynakların tanıtımı ve korunması duyarlılığını sağlayabilecek potansiyele sahiptir.

Ülkemizde biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklarla ilgili çalışmalarını bir bütün olarak ele alacak, bu çalışmalar için ülke genelinde bir sistem oluşturmak amacıyla ilgili kuruluşlar arasında işbirliği, koordinasyon ve entegrasyonu sağlayabilecek kapasitede bir merkezin kurulması, konu ile ilgili çalışma yapan bütün birimlerin ortak görüşü olarak ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

Ekim, T., M. Koyuncu, M. Vural, H. Duman, Z. Aytaç ve N. Adıgüzel, 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Eğrelti ve Tohumlu Bitkiler). TTKD ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Barışcan Matbaası, Ankara.

Gökgöl, M. 1939. Turkish wheat. Istanbul.

Harlan, J. R. 1992. Crops and man. American Society of Agronomy, Crop Science Society of America, Madison, Wisconsin, USA.

Heun, M., R. Schafer-Pregl, D. Klawan, R. Castagna, M. Accerbi, B. Borghi and F. Salamini. 1997. Site of einkorn wheat domestication identified by DNA fingerprinting. Science, 278:1312-1314.

Karagöz, A. 1998. In situ conservation of plant genetic resources in Ceylanpınar State Farm. In: International Symposium on In situ Conservation of Plant Genetic Diversity. N. Zencirci, Z. Kaya, Y. Anikster and W. T. Adams (Eds.). Central Research Institute for Field Crops. 87-91.

Kaya, Z., E. Kün ve A. Güner. 1998. Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde (In Situ) Korunması Ulusal Planı. Çevre Bakanlığı, Çevre Koruma Genel Müdürlüğü.

Tan, A. 1998. Current status of plant genetic resources conservation in Turkey. In: International Symposium on In situ Conservation of Plant Genetic Diversity. N. Zencirci, Z. Kaya, Y. Anikster and W. T. Adams (Eds.). Central Research Institute for Field Crops. 5-16.

Vavilov, N. I. 1994. Origin and Geography of Cultivated Crops. Cambridge University Press, UK.

Vural, M. 2003. EnTürkiye'nin Tehdit Altındaki Bitkileri. Türkiye'de Biyolojik Çeşitlilik ve Organik Tarım Çalıştay Raporu. FAO / BM Tematik Grubu. DİE Konferans Salonu, 15-16 Nisan 2003, Ankara, 168-183.

GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR

Prof. Dr. Murat ÖZGEN - Ankara Üniversitesi Tarla Bitkileri Bölümü

ÖZET

Günümüzde, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Kanada, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde, genetik yapısı değiştirilmiş (transgenik) soya, mısır, pamuk ve kolzada ekim alanı yaklaşık 90 milyon hektara ulaşmıştır. Transgenik bitkilerden verimliliğin artırılması, çevre kirliliğinin azaltılması, besin kalitesinin artırılması ve raf ömrünün uzatılması gibi bir çok konuda yararlanılması planlanmakla birlikte, günümüzde ticareti yapılanların büyük kısmı böceklerle ve ot öldürücülere (herbisit) dayanıklılık özelliğini taşımaktadır.

Transgenik bitkilerin mikroorganizmalara dayalı gen sistemlerini içermesinin ve aktarılan yeni genlerin oluşturabilecekleri yeni gen etkileşimleri ile genetik sorunlar çıkarılabilir olasılıklarının yanında; sağlık, çevre ve sosyo-ekonomi gibi temel konularda da bir takım endişelerin olması bu ürünlere dikkatli yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır.

Dünyada transgenik ürünlerin kullanılmasına ilişkin gelişmeler uluslararası düzeyde izlenmekte; hedefler ülke ekonomisine katkısı dikkate alınarak belirlenmekte; ürünün kullanım alanı ve kullanılacağı ülkenin tarımsal yapısı dikkate alınmakta ve uluslararası işbirliği olanakları araştırılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde biyoteknoloji politikalarının oluşturulmasında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere bir çok ülkede, geri dönüşü olmayan zarar verme olasılığı nedeniyle, biyoteknolojik ürünlerin kullanımına sınırlamalar getirilmektedir. Biyoteknoloji ile ilgili yasalar, AB ülkelerinde olduğu gibi ya özel olarak çıkarılmakta ya da ABD ve Japonya'da olduğu gibi yürürlükteki yasalara ek yapılarak oluşturulmaktadır.

Türkiye'de modern biyoteknoloji başlangıç aşamasında olup, transgenik bitkilerin ticari olarak üretilmeleri yasal olarak söz konusu değildir. Birçok kurumda temel biyoteknoloji çalışmaları yapılmakta birlikte, henüz transgenik çeşit geliştirme aşamasına gelinememiştir. Bu nedenle, Türkiye transgenik bitki geliştiren değil, bu çeşitleri kullanma potansiyeli olan ülke konumundadır. Türkiye'de kullanma aşamasına geçilmeden önce, ülkenin coğrafi yapısı ve bitkisel gen kaynaklarının durumu gibi özel koşulları da dikkate alınarak, genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ile ilgili yasal düzenlemeler hızla tamamlanmalıdır.

1. GİRİŞ

Günümüzde modern biyoteknoloji, verim artışı sağlamak için klasik bitki ıslahı programlarını tamamlayan ve destekleyen alternatif bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Bu yöntemlerin kullanılmasıyla izole edilmiş bir genin doğrudan aktarılması söz konusu olduğundan, öncelikle farklı türler ve cinsler arası gen

aktarımında melezleme zorunluluğu ortadan kaldırılmakta, klasik ıslahta yabancı gen kaynaklarından yararlanmada en önemli engel olan doğal izolasyon, bir başka deyişle, kısırılık ve uyumsuzluk sorunu da çözülmektedir.

Biyoteknoloji; "özel bir kullanıma yönelik olarak ürün ya da işlemleri dönüştürmek ya da oluşturmak için biyolojik sistem ve canlı organizmaları ile bunların türevlerini kullanan teknolojik uygulamalar" olarak tanımlanmaktadır. Modern biyoteknoloji ise "rekombinant DNA'nın hücre ya da organellere doğrudan enjeksiyonu ya da farklı taksonomik gruplar arasında uygulanan hücre füzyonu gibi doğal çoğalma ve rekombinasyon engellerini ortadan kaldıran ve klasik ıslah ile seleksiyon yöntemlerince kullanılmayan in vitro nükleik asit tekniklerinin tamamı" olarak tanımlanmaktadır. Bir türe başka türden gen aktararak doğal yapının değiştirilmesiyle yeni genetik özellikler kazandırılmasını sağlayan bu modern biyoteknoloji tekniklerine "gen teknolojisi", gen teknolojisi kullanılarak doğal olarak elde edilmesi mümkün olmayan yeni özellikler kazandırılmış organizmalara da "Genetik Yapıları Değiştirilmiş Organizma (GDO)" adı verilmiştir (Anonim, 2000). GDO'ların, kullanım alanı olarak tamamına yakının bitkisel yapıda olması, genellikle GDO yerine "transgenik bitki" kavramının kullanılmasına neden olmaktadır.

2. YARARLANMA OLANAKLARI

Günümüzde kültür bitkilerinin büyük bir kısmına, biyoteknolojik yöntemlerle, gen aktarımı başarıyla yapılabilmekle birlikte (Çizelge 1), ticari olarak üretilen transgenik bitkilerin genellikle soya, mısır, pamuk ve kolza gibi tarla bitkileri ile sınırlı olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Transgenik bitkiler ve aktarılan genlerin özellikleri

<i>Transgenik Bitkiler</i>	<i>Aktarılan Genler</i>
Aküzgöl	Kavun
Ananas	Kereviz
Asma	Keşen
Ayçiçeği	Kolza
Bezelye	Kuşkonmaz
Böğürflen	Lahana
Börtölce	Mısır
Ceviz	Pamuk
Çavdar	Papaya
Çeltik	Patates
Çilek	Patlıcan
Domuzayrığı	Petunya
Elma	Soya
Firenk üzümü	Söğüt
Ğazalboynuzu	Şekerpancarı
Havuç	Tere
Hıyar	Tütün
Kavak	Yanca
Toplam : 36	Toplam : 32

Çizelge 1'de de görüldüğü gibi, kültür yapılan tüm bitkilere genetik mühendisliği teknikleri ile gen aktarılabilmektedir. Ancak, geniş alanlarda ekilen transgenik bitkiler içerisinde 54.4 milyon ha ile soya ve 21.2 milyon ha

ile mısır toplam transgenik bitki ekim alanlarının yaklaşık % 85'ini oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, transgenik bitkilerin ticari olarak ilk kez yetiştirildikleri 1996 yılında toplam 2.8 milyon ha'lık ekim alanı, günümüzde büyük artış göstererek, 90 milyon ha'a ulaşmıştır (James, 2005). Transgenik bitkilerin dünyadaki ekim alanları her yıl artmakla birlikte, bu artışın genellikle aynı ülkelerde olduğu gözlenmektedir. Bu ürünlerin yaklaşık yarısı Amerika Birleşik Devletleri'nde yetiştirilmektedir (Çizelge 2). Amerika Kıtası dışında son yıllarda özellikle Çin'de önemli bir artış görülmüştür. Bazı Avrupa ülkelerinde ise deneme amacıyla

kontrollü koşullarda ekim yapıldığı bilinmektedir.

Bu bitkilere aktarılan yeni özelliklerin başında ise, zararlılara ve ot öldürücülere (herbisit) dayanıklılık gelmektedir (Çizelge 3). Günümüzde, transgenik bitkilerden yararlanma hedefleri ve bu hedeflere ulaşmada elde edilen başarılar aşağıda başlıklar halinde verilmiştir (Özgen ve ark., 2005).

Çizelge 2. Ülkelere göre transgenik bitki ekim alanları

<i>Dünya Transgenik Bitki Ekim Alanı (Ülkeler)</i>	
(2005 / milyon ha)	
ABD	49.8
Arjantin	17.1
Brezilya	9.4
Kanada	5.8
Çin	3.3
Paraguay	1.8
Hindistan	1.3
G. Afrika	0.5
Uruguay	0.3
Avustralya	0.3
Diğer	0.4
Toplam	90.0

(Deneme Amacıyla: Meksika, Romanya, İspanya, Almanya, Çekoslovakya, Portekiz, Honduras, Kolombiya, İran, Filipinler)

Verimliliğin artırılması:

Transgenik bitkilerden yararlanılarak, etkili bir şekilde zararlı ve yabancıot savaşı yapılmasıyla, ilaç ve ilaçlama giderlerinin azaltılarak verimliliğin artırılması bu teknolojinin en önemli hedefidir. A.B.D.'nde 2001 yılında transgenik mısır üretimi yapılan alanlardan, klasik mısır üretimi yapılan alanlara

oranla, 1.6 bin ton daha fazla mısır elde edildiği ve pestisit kullanımı ile 3.8 bin ton azalması ile

Çizelge 3. Transgenik bitkilerin özellikler

Transgenik Bitkilerin Konulara Dağılımı	
(2005 / milyon ha)	
■ Ot öldürücülere dayanıklılık	63.7
■ Zararlılara dayanıklılık	16.2
■ İkisine birden dayanıklılık	10.1
Toplam	90.0

183.4 milyon dolar gelir elde edildiği bildirilmiştir. Pamuk üretiminde ise, transgenik çeşitlerin kullanımıyla 84 bin ton artış sağlandığı ve 3.6 bin ton daha az pestisit kullanımı sonucunda 235.6 milyon dolar gelir sağlandığı belirtilmektedir (Gianessi ve Carpenter, 1999 ve

2000). A.B.D.'nde yapılan bir çok tarla denemesinin sonuçlarına göre, transgenik mısırlarda %8'e kadar verim artışı olduğu görülmektedir. Öte yandan, Bt çeşitlerinin kullanılmasıyla patatese uygulanan insektisit miktarında % 40'a varan oranlarda azalma olduğu rapor edilmiştir. Birçok çiftçi için, pestisit kullanımındaki azalmalar karlılık artışlarına dönüşmektedir ki, bu rakamlar A.B.D.'nde yetiştirilen mısır için hektar başına 7-36 dolardır (Koziel ark.,1993).

Pestisit kullanımında azalma:

Transgenik bitkilerde zararlılara karşı dayanıklılık oluşturularak pestisit kullanımının azaltılmasında, bir bakteri türü olan *Bacillus thuringiensis*'ten yararlanılmaktadır. Bu bakteri türü, özellikle Lepidoptera familyasından böceklerin sindirim sistemlerine zarar vererek ölümlerine neden olan bir protein üretmektedir (Peferoen, 1992). Bu proteini üreten genin (Bt), *B. thuringiensis*'ten izole edilerek domates, tütün, pamuk ve mısır bitkilerine aktarılması ile böceklere karşı dayanıklılık sağlanmıştır (Delannay ve ark., 1989; Koziel ve ark., 1993). Bt geninin aktarılmasıyla bitkilere kazandırılan zararlılara dayanıklılık özelliğinin, zararlıları kontrol altına almak için kullanılan kimyasal madde gereksinimini azaltması beklenmektedir.

Toprak ve suyun korunması:

Transgenik çeşitlerin tarımının yaygın olarak yapılması ile yabancıot ve zararlı savaşında geleneksel yöntemlere bağlılığın azaltılabileceği, daha az toprak işleme nedeniyle, toprak yapısı ve neminin korunabileceği düşünülmektedir. Tarımsal ilaçlamayı azaltan transgenik çeşitlerin kullanılmasıyla toprak ve yeraltı sularının kimyasal maddelerle kirlenmesinin önlenebileceği belirtilmektedir (McGloughlin, 1999).

Kirli toprakların temizlenmesi:

Bilindiği gibi, bitki ya da mikroorganizmalarda yapılacak değişikliklerle toksik ağır metallerin kirlettiği topraklar, tortular ve yüzey suları deneysel olarak temizlenebilmekte ya da daha az toksik hale dönüştürülebilmektedir. Transgenik bitkilerin de bu amaçla kullanılması planlanmakta olup, henüz uygulama aşamasına gelinememiştir (Wolfenbarger and Phifer, 2000).

Ürün kalitesini artırma:

Son yıllarda, ürün kalitesini artırma çalışmalarında bazı önemli başarılar elde edilmiş olup, yüksek proteinli soya; A vitamini artırılmış çeltik (altın çeltik); nişasta ve aminoasit içeriği artırılmış patates; oleik asit oranı yüksek, linolenik asit oranı düşük ayçiçeği, soya ve yerfıstığı çeşitleri ile sabun ve deterjan yapımı için daha ucuz hammadde sağlayan yüksek laurate asitli kanola çeşidi tarıma kazandırılmıştır. Sebze ve meyvelerde raf ömrünün uzatılması özellikle domateste başarılı olmuş olup, benzer çalışmalar halen çeşitli meyvelerde sürdürülmektedir. Modern biyoteknoloji ve genetik mühendisliği tekniklerinden yararlanılarak, yüksek besin değerine sahip yem bitkilerinin ve sık rastlanan bazı hastalıklara karşı insan ve hayvanlarda aşı etkisi gösterebilecek bitkilerin geliştirilmesi üzerine de çalışmalar sürdürülmektedir (Feldmann ve ark., 2000; Wiczorek, 2003).

3. RİSKLER

3.1. Risklerin Nedenleri

Bilindiği gibi, türlerin devamlılığı doğal izolasyon ile gerçekleşmektedir. Türler kendi içlerinde gen alış-verişinde bulunmakta; buna karşın, normal koşullarda, türler arasında ise gen geçişleri olmamaktadır. Biyoteknoloji ve genetik mühendisliğinin amacı ise, türler arasındaki bu doğal izolasyonu kaldırarak her türlü genetik materyalden sonsuz yararlanma olanaklarının sağlanmasıdır. Günümüzde, mikroorganizmalardan bitkilerle gen aktarımı başarıyla uygulanmaktadır. Bu nedenle, ticari olarak kullanılan transgenik bitkilerin tamamında bakteri ve virüslerden aktarılan genler bulunmaktadır. Örneğin, herbisitlere dayanıklılıkta *Salmonella typhimurium*, *Streptomyces hygroscopicus*, *Klebsiella ozaenae*; zararlılara dayanıklılıkta *Bacillus thuringiensis*; markör genlerde *Escherichia coli*; promotör genlerde CaMV35S mozayik virüsü; sonlandırma genlerinde *Erwinia herbicola*; terminatör genlerde ise toksin üreten bakteriler yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bitkilere farklı türler ve cinslerden aktarılan bu genlerin yatay gen geçişleriyle diğer canlılara geçme olasılığı, normal türlerdeki yatay gen geçişlerinden daha yüksektir. Transgenlerin bakteriyel kökenli olması, farklı türlerden aktarılan genlerin sıçrama (transpozon) özelliğinin yüksek olması, genlerin rastgele aktarılması, viral promotörlerin gen geçişlerini teşvik etmesi ve transgenik tohumlarda kullanılan antibiyotik baskısı gibi faktörler transgenik bitkilerdeki yatay gen geçiş oranının yüksek olmasının en önemli nedenlerindedir. Yatay gen geçişleriyle transgenlerin

özelliklerinin bir başka alıcıda doğrudan çıkmasının yanında, geçtiği yeni genomda, çoklu karakter oluşumu ve gen etkileşimleri gibi, bir takım genetik varyasyonlar da beklenmelidir.

Kısacası, transgenik bitkiler, doğada yetişen diğer bitkilerden farklı olarak, genomlarında kendi türlerine ait olmayan genleri taşıdıklarından, bir başka deyişle, mikroorganizmalara dayalı gen sistemleri kullanıldığından, bu bitkilerin yetiştirildiği ve ürünlerinin tüketildiği ülkelerde, başta sağlık olmak üzere, çevre ve sosyo-ekonomik yapı üzerinde önemli riskler söz konusu olabilecektir.

3.2. Sağlık Riskleri

Alerji:

Transgenik bitkilerden elde edilen ürünlerin yaratabileceği risklerin başında alerji gelmektedir. Yabancı genetik materyal tarafından oluşturulan proteinlerin, alerji sorunu bulunan insanlarda rahatsızlıklara yol açması beklenmektedir. Nitekim, 1996 yılında, Brezilya kestanesinde soya fasulyesine aktarılan “2S” genini içeren ürünler, alerji yapması nedeniyle, marketlerden toplatılmıştır (Batalion, 2000). ABD’de 2000 yılında “Bt” geninin mısıra aktarılmasıyla elde edilen koçan kurduna dayanıklı “Star Link” transgenik mısır çeşidi de alerjiye neden olduğundan, toplatılarak sadece hayvan yemi olarak kullanılmasına izin verilmiştir.

Toksosite:

Genetik olarak değiştirilmiş organizmalar, aktarılan yeni gen ürünlerini ve onlardan kaynaklanan sekonder metabolitleri içerdiğinden, potansiyel bir toksisiteye sahiptir. Transgenik bitkilerde bulunan özellikle böcek öldürücü genler ile terminatör teknolojisi gereği aktarılmış olan genler de toksin üreterek çalıştıklarından, potansiyel riske sahiptirler. Bt genlerinin kullanılması pestisit kullanımını ortadan kaldırmıştır. Ancak, bu toksik madde kalıntılarının ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bt dayanıklılığına sahip bitkilerde toksik madde sürekli olarak üretildiğinden (interior toxins), bunlara “pestisit üreten bitkiler (pesticidal plants)” adı verilmektedir.

Bu toksinlerin uzun dönemde insan sağlığına olan etkilerine ilişkin yeterli bilgi bulunmamaktadır. Transgenik ve normal patateslerle beslenen iki grup farede yapılan çalışmada; normal patateslerle beslenenlerde hiç bir sorun olmamasına karşın, transgenik ürünlerle beslenenlerin sindirim sistemlerinde önemli zararlar belirlenmiştir (Pryme and Lembcke, 2003).

Kanser riskinde artış:

Transgenik bitkilerin doğrudan ve dolaylı olarak kanserojen etkisinin olabileceği bir çok araştırmacı tarafından belirtilmektedir. Özellikle, herbisitlere dayanıklı transgenik pamuk, soya, mısır ve kolza çeşitlerinde kullanılan “bromoxynil” ve “glufonsinate” gibi kimyasal maddelerin doğrudan kanser yapıcı oldukları bilinmektedir (Batalion, 2000). Öte yandan, sindirim sisteminde tam olarak sindirilmeden dolaşım sistemine

geçerek kan hücreleri aracılığı ile normal genoma katılabilen yabancı DNA parçalarının da hastalıklarda etkili olma olasılığı söz konusudur (Martin, 1999).

Antibiyotiğe dayanıklı mikroorganizma oluşumu:

Günümüzde kullanılan biyoteknolojik tekniklerle bitkilere aktarılan genlerin büyük bir çoğunluğu bakteri ve virüs kökenlidir. Gen aktarımından sonra transgenik bitkilerin seçilebilmesi amacıyla işaretleyici (markör) gen olarak antibiyotiklere dayanıklılık genleri kullanılmaktadır. Ancak, bu antibiyotik dayanıklılığının insan ve hayvan bünyesindeki bakterilere yatay olarak geçişiyle onların da dayanıklı hale dönüştürülmesi gibi sağlık açısından önemli riskler söz konusudur (Wieczorek, 2003).

Besin kalitesinde bozulma:

Transgenik bitkilerde, aktarılan yeni özellik nedeniyle, bitkinin orijinal yapısında bulunan bazı kalite öğelerinde önemli azalmalar olduğu saptanmıştır. Örneğin, kalp hastalıklarına ve kansere karşı önemli bir koruyucu madde olan “phytoestrogen” bileşiklerinin, klasiklere oranla, transgenik bitkilerde daha az olduğu bilinmektedir (Batalion, 2000).

3.3. Çevresel Riskler

Transgenik bitkiler üzerinde en çok tartışılan konuların başında çevreye verebileceği zararlar gelmektedir. Bilimadamlarının çoğu, transgenik bitkilerin ekolojik zararlarının olabileceği görüşünde birleşmektedir. Çevresel riskler; çevre kirliliği; fauna, flora ve mikroorganizmalarda değişim ile beklenmeyen diğer sonuçlar gibi ayrı başlıklar halinde incelenebilir.

Çevre kirliliği:

Transgenik bitkilerin kalıntılarındaki toksik maddelerin toprağa ve suya geçtiğine ilişkin çok sayıda araştırma sonucu bulunmaktadır. Bu nedenle, toksinlerin diğer organizmaların besin zincirine katılmaları da söz konusudur. Bt genlerinin ürettiği endotoksinlerin toprakta 33 hafta kaldığı belirlenmiştir (Tapp and Stotzky, 1998). Bitki sap ve artıklarını tüketerek etanol üretiminde kullanılan *Klebsiella planticola* ve *Rhizobium meliloti* gibi bakterilerin topraktaki temel besin maddelerini tamamen yok ettiği ve toprağı kısır hale getirdiği saptanmıştır. Öte yandan, transgenik bitkilerin ikinci kuşak üretimini engellemek amacıyla, uygulanan terminatör teknolojisi gereği, tohumlar üreticiye verilmeden önce yüksek dozda antibiyotik ile bulaştırılmaktadır. Bu tohumların ekilmesiyle toprağa önemli miktarda antibiyotik geçişi söz konusudur. Buğday ve pamuk gibi çok geniş alanlarda ekimi yapılan ürünlerde bu uygulamanın etkisinin ne kadar büyük olacağı açıktır (Batalion, 2000). Bilindiği gibi, klasik herbisitler ürüne de zarar verdiğinden, üreticiler tarafından son derece dikkatli ve düşük dozda kullanılmaktadır. Transgenik çeşitlerde ise, öldürücülere dayanıklı olduklarından ürüne zarar vermeyeceği düşüncesiyle, daha

fazla ilaç kullanımı söz konusu olmuştur. Denemeler sonucunda, transgenik soyalarda herbisit kullanımının bir kaç kat arttığı belirlenmiştir (Benbrook, 2001).

Faunaya etkisi:

Transgenik bitkilerin faunada yararlı akraba türlerin yokolmasına ve yeni zararlı popülasyonlarının oluşmasına neden olabileceği tartışılmaktadır. Özellikle, transgenik mısırlardaki Bt genlerinin sadece koçan kurtlarına etkili olduğunun söylenmesine karşın, mısır bitkilerinin arasında yetişen ve üzerinde bol miktarda mısır çiçektozu bulunan “Asclepias” adı verilen bitkilerle beslenen kral kelebeklerinin de öldüğü görülmüştür (Losey ve ark., 1999). Ayrıca, yararlı böceklerden olan “Ladybugs” (hanım böceği) ve “Lacewing” gibi böceklerin öldüğü (Birch ve ark., 1997; Hilbeck ve ark., 1998), bu böceklerle beslenen arı ve kuşların da zarar gördüğü saptanmıştır. Bilindiği gibi, dayanıklı çeşitlerin oluşturduğu baskı sonucunda zararlılar zamanla tepkilerini değiştirebilmektedir. Bu durumda hem taransgenik bitkiler etkisiz hale gelmekte, hem de biyolojik savaşta Bt bakterilerinden yararlanma olanağı ortadan kalkmaktadır. Larvalarda yapılan laboratuvar çalışmalarında, Bt toksinlerine karşı dayanıklılığın kısa sürede arttığı belirlenmiştir (Tabashnik, 1994). “Gene karşı gen” kuramı (Flor, 1956) ile açıklanabilen bu değişimin görülmesi üzerine transgenik mısır bitkilerinin yanına %20 oranında klasik çeşitlerin ekilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Amaç, dayanıklı ve dayanıksız koçan kurtlarının melezlenerek dayanıksız türlerin oluşumunun sağlanmasıdır. Ancak bunun başarılı olabilmesi için dayanıksızlığın baskın olması gerekmektedir. Buna karşın, bazı araştırmalarda, koçan kurdundaki Bt toksinlerine dayanıklılığın eksik dominans olduğu saptanmıştır (Huang ve ark., 1999).

Mikroorganizmalara etkisi:

Markör genlerdeki antibiyotiklere dayanıklılık genlerinin toprak bakterilerine geçmesi ya da terminatör teknoloji gereği toprağa verilen yüksek dozdaki antibiyotiklerin baskısı nedeniyle dayanıklı yeni bakteri tiplerinin oluşma olasılığı her zaman vardır. Virüslere dayanıklı olarak geliştirilen transgenik bitkilerin, virüslerin daha virüent tiplerinin ortaya çıkmasına neden olabileceği Michigan Üniversitesi’nde deneysel olarak kanıtlanmıştır. Virüs genleri, diğer virüs ve retrovirüslerin genleri ile karışabilmekte, bunun sonucunda da patojeniteleri artmış yeni virüsler oluşabilmektedir. Bu gen karışımının 8 hafta gibi kısa bir sürede gerçekleşebileceği deneysel olarak kanıtlanmıştır. Öte yandan, “Cauflower Mosaic” virüsü (CaMv35S) transgenik mısır, pamuk ve kolzalarda promotör gen olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır. “Pararetrovirüsler” grubundan olan bu virüsün, hepatit-B ve HIV virüsleri ile büyük benzerlik göstermesi, konunun önemini daha da artırmaktadır (Batalion, 2000).

Floraya etkisi:

Bitkilere yeni tekniklerle kazandırılan özellikler, bu bitkilerin yaşadıkları çevredeki floranın bozulmasına, doğal türlerde genetik çeşitlilik kaybına, ekosistemdeki tür dağılımının ve dengesinin bozularak genetik kaynakları oluşturan yabani türlerin

yok olmasına neden olabilecektir. Çiçektozları, genetik kirlilikte en önemli etkidir. Mısır çiçektozlarının rüzgarın etkisi ile canlı olarak 1 km uzağa gidebildiği, yoncada arıların çiçektozlarını canlı olarak 2-3 mil uzağa taşıdıkları deneysel olarak belirlenmiştir. Genetik olarak değiştirilmiş bitki çiçektozlarının rüzgar, kuş, arı, böcek, mantar ve bakterilerce taşınması sonucunda kilometrelerce uzaktaki bitki türleri de etkilenecek ve genetik bir kirlilik ortaya çıkabilecektir. Transgenik ürünlerden gen geçişleri yabani türlerin özelliklerini bozacak ve bitkisel gen kaynaklarının geri dönülmesi zor bir zararla karşı karşıya kalmasına neden olabilecektir. Ayrıca, transgenik bitkilerdeki herbisitlere dayanıklılık genlerinin yabani akrabaları olan otlara geçmesiyle (süper ot) tarımsal savaş olanaksız hale gelebilecektir (Özgen ve Türet, 1995; Hails, 2000). Transgenik mısırlardan yabani mısır türlerine gen bulaştığına ilişkin resmi raporlar yayınlanmaya başlanmıştır (Anonim, 2002). Yabani floradaki genetik yapı değişiklikleri, onların gen kaynağı olarak değerini tamamen yok edebilecektir. Arkansas Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada, transgenik çeltikten, çeltiğin yabani gen kaynağı olan kırmızı çeltiğe gen geçişinin olduğu belirlenmiştir. Transgenik bitkiler için geliştirilen herbisitler, bu bitkilerin dışındaki tüm bitkileri kesin olarak öldürmektedir. Geniş alanlara uygulanan bu tip herbisitlerden yabani floranın olumsuz etkilenmemesi mümkün değildir. Öte yandan, terminatör genlerin akraba türlere çiçektozları ile geçerek onların ikinci yıl tümüyle yok olmalarına neden olması yüksek bir olasılıktır. Transgenik bitkilerden kaynaklanabilecek genetik kirlilik, bir çok yabani türün anavatanı olan Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır.

Genetik varyabilite:

Ekosistemler son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Özellikle, transgenik bitkiler gibi, yeni organizmaların sistem içine girmesiyle bazı bilinmeyen risklerin ortaya çıkması beklenebilir. Bu zamana ve yere bağlı olarak türlerarası gen akışının sonucunda ortaya çıkabilecek gen etkileşimlerinden kaynaklanmakta olup, popülasyonda değişik bir karakterin ortaya çıkma olasılığı her zaman söz konusudur (Wieczorek, 2003).

3.4. Sosyo – Ekonomik Riskler

Pahalılık:

Transgenik ürünlerin tohumları, transgenik olmayanlara göre, %25 ile %100 arasında daha pahalı olup her yıl yenilenme zorunluluğu söz konusudur. Fiyatının yüksek olması nedeniyle tohumluk alımını uzun süre devam ettiremeyecek olan küçük çiftçiler bu durumdan zarar göreceklerdir (Batalion, 2000).

Tek tip çeşit ve ilaç kullanımı:

Ülkede, bitkisel üretimin transgenik çeşitlerle yapılması, geleneksel tarımda yerel çeşitlerin kullanımında önemli azalmalara neden olabileceği gibi, tarımda tohumluk ve ilaç bakımından dışa bağımlılık sorununu da doğuracaktır.

Tohumluğun her yıl yenilenmesi:

Transgenik çeşitlerin sahip olduğu “terminatör gen” sistemi nedeniyle, tohumluk üretiminin çiftçiler tarafından yapılması olanaksızdır. Bu nedenle, tohumluğun üretici firmadan her yıl alınması zorunludur.

Çeşit karışımı:

Aynı bölgede klasik ve transgenik çeşitlerin birarada ekilmeleri halinde, çiçektozları nedeniyle, birbirlerine karışmaları kaçınılmazdır. Bu durumda, üreticilerin istedikleri tip ürünü özelliklerini bozmadan yetiştirmeleri olanaksız hale gelebilecektir. Bunlardan elde edilen ürünlerin de karışık olma olasılığı çok yüksek olacak ve tüketici açısından da önemli bir risk oluşturabilecektir. ABD’de önemli bir organik mısır çeşiti olan “Terra Prima” ya transgenik mısırlardan gen geçişinin belirlenmesi üzerine ürünün tamamı yok edilmiştir (Batalion, 2000).

Transgenik çeşit yetiştiren ülke konumuna gelinmesi:

Birçok Avrupa ülkesi, transgenik ürün yetiştirmeyen ülkelere bile, dışalım yaptıkları ürünler için “Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizma” değildir belgesi istemektedir. Bu çeşitlerin yetiştirilmesi halinde, klasik ürünlerin pazarlanması da önemli ölçüde zorlaşacaktır.

4. GDO’larda Yarar – Zarar Değerlendirmeleri

Ülkesel bazda, transgenik ürünlerin kullanılmasına karar verilirken her ürün ayrı olarak değerlendirilmelidir. Tüm ürünlerin yasaklanması ya da tümünün serbest bırakılması gibi toplu kararlar verilmemelidir. Bu ürünlerin kullanımını belirleyen faktörleri; (a) Kullanım alanı, (b) Kullanılacağı ülkenin durumu, (c) Kullanım amacı, (d) Elde edilme yöntemi, (e) Aktarılan genin çalışma sistemi ve (f) Hukuksal konum olarak sıralayabiliriz.

Günümüzde biyoteknolojik ürünler tıp, eczacılık, tarım ve hayvancılık olmak üzere genellikle 4 grupta kullanılmaktadır. Özellikle tıp ve eczacılıkta önemli başarılar elde edilmiş olup, yeni ilaçların ve aşıların üretiminde önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Tarım ve hayvancılık ise bu tip çalışmaların en yoğun olduğu, özellikle transgenik bitkilerin doğrudan beslenmeyle ilgili olması nedeniyle, büyük kitleleri etkileyen bir konudur. Bu nedenle transgenik bitkilerin kullanımında daha dikkatli olunması büyük önem taşımaktadır.

Transgenik bitkilerin kullanımını etkileyen en önemli faktör ise kullanılacağı ülkenin doğal yapısıdır. Ülkenin coğrafi konumu, iklimi, fauna ve florasının özellikleri, bu bitkilerin ekiminden kaynaklanan çevresel etkilerin irdelenmesi bakımından, ayrıntılı olarak bilinmelidir. Türkiye, dünyadaki 11 gen merkezinden 3’ünün kesiştiği çok önemli bir bölgede yer almaktadır. Tüm Avrupa’da 2.500’ü endemik olan 12.000 bitki türü bulunmasına karşın, Türkiye 9.000 bitki türünün anavatanı olup bunun 3.000’i endemiktir.

Bitkilerin genetik özelliklerini çiçektozları ile yaydıkları düşünüldüğünde, kültür bitkilerinin akrabaları konumunda olan diğer bitkilerin, bir başka deyişle, bitkisel gen kaynaklarının (eski çeşitler, yerel çeşitler, geçiş formları ve yabancı türler) transgenik bitkilerden gen alarak kısa sürede orijinal yapılarının bozulması kaçınılmazdır. Bu nedenle, Türkiye'nin transgenik bitkilerin ekimi ile ilgili olarak, diğer ülkelere oranla, çok daha dikkatli olması gerekmektedir.

Transgenik ürünlerin değerlendirilmesinde dikkate alınacak diğer bir faktör ise ürünlerin kullanım alanıdır. Genellikle beslenme, tekstil ve kozmetik alanlarında kullanılan transgenik ürünlerin riskleri de kullanım biçimine göre değişecektir. Yenilerle tüketilen ürünlerin riski elbette diğerlerine oranla fazla olacaktır. Ürünün doğrudan gıda maddesi olarak getirilmesiyle, tohumluk olarak getirilerek ekildikten sonra gıda maddesi olarak kullanılmasının sonuçları da farklı olacaktır. Örneğin, ekilerek değerlendirilecek olan transgenik ürünlerde çevresel riskin bulunmasına karşın, gıda olarak kullanılacak olanlarda sadece sağlık açısından riskler söz konusu olabilecektir.

Günümüzde, transgenik bitkilerin elde edilme yöntemi ile transgenlerin ürünleri de üzerinde tartışılan önemli konulardan biridir. Kullanılan yöntemin temelini genin alındığı tür ya da cins ve bu genlerin fenotipi belirlemedeki genetik ürünü oluşturmaktadır. Biyoteknolojik yöntemler ile yeni varyetelerin elde edilmesinde türleriçi (intraspesifik) olduğu gibi, türlerarası (interspesifik) gen aktarımlarından da yararlanılabilir. Halen kullanılmakta olan transgenik çeşitlerin tamamının gen kaynağını farklı cinslerin (mikroorganizmalardan) oluşturduğu ve bunların toksik madde üretmek (örneğin, koçan kurduna dayanıklı transgenik çeşitlerde aktarılan genin delta endotoksin üretmesi) çalıştıkları, risklerin de temel nedeninin bu olduğu bilinmektedir.

Transgenik ürünlerin değerlendirilmesinin hukuksal boyutu ise, özellikle ülkelerin transgenik ürünlerin kullanımına ilişkin yasa ve yönetmeliklerinin hazırlanmasında büyük önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, transgenik ürünler de, her yeni üründe olduğu gibi, "İhtiyat İlkesi"ne göre değerlendirilmektedir. Bu ilkenin içeriğini oluşturan bilimsel belirsizlik, çevresel zarar riski, bulguların inandırıcı olmaması, kesin bilimsel kanıt bulunmaması ve geri dönülmez zarar riski gibi öğeler dikkate alındığında, günümüzdeki transgenik ürünlerin bu açıdan da tartışmalı olduğu kolaylıkla görülebilir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünyada ticari olarak üretimine 1996 yılında başlanılan transgenik bitkilerin ekim alanı yaklaşık 30-35 kat artarak günümüzde 90 milyon hektara yaklaşmıştır. Son yıllarda, biyoteknoloji ve genetik mühendisliğinde gen klonlaması, transformasyon, bitki rejenerasyonu, vektör sistemleri, yeni gen yapılarının oluşturulması ve doğrudan gen aktarma yöntemleri gibi tekniklerde önemli gelişmelerin olması, farklı canlılar arasında gen aktarımına olanak sağlamıştır. Bakteri ve virüs kökenli genlerin

aktarılmasıyla ot öldürücülere (herbisit), hastalıklara ve zararlılara dayanıklı yeni çeşitler geliştirilmiştir. Sağlık ve çevre açısından birçok riskin söz konusu olması nedeniyle, özellikle AB ülkelerinde, kısıtlayıcı düzenlemelerin yürürlüğe konulmasına karşın, başta ABD olmak üzere bazı ülkelerde transgenik mısır, soya, kolza, pamuk ve patates gibi önemli bitkilerin ekimi yaygın olarak yapılmaktadır.

Dünyada bitkisel biyoteknoloji alanında sürdürülen çalışmalardaki gelişmeleri ve bunlara ilişkin ileriye dönük bazı kavramları genel hatlarıyla özetlemek mümkündür. Buna göre;

Biyoteknoloji alanında yapılan çalışmalar yoğun olarak devam etmektedir. Yeni teknolojik ürünlerin başarılı bir şekilde kullanılması, genetik materyal özellikleri ve biyolojik sistemlerin fonksiyonları hakkındaki bilgilerin sürekli olarak geliştirilmesini gerektirmektedir.

Biyoteknolojinin etkileri hakkında genelleme yapmak oldukça zordur. Transgenik ürünlerin kullanılmasına karar verilirken her ürün ayrı olarak değerlendirilmelidir. Özel ürünler, özel koşullar için geliştirilmektedir. Örneğin kolza yağının tropikal yağların yerine geçmesi gibi bir yenilik, bu ürünün yetiştirildiği bölgelerin, gelişmekte olan ülkelere doğru kaymasına neden olabilir. Benzer şekilde, hastalıklara ve tuzluluğa tolerans gibi yenilikler de üreticiler için yeni fırsatlar sağlayabilecektir.

Modern biyoteknoloji teknikleri, doğrudan gıda ürünlerinin elde edilmesi yerine, mikrobiyal atık yönetimi teknolojisi aracılığı ile, tarımsal üretimden kaynaklanan olumsuzlukları düzeltmek için de kullanılabilir.

Biyoteknolojik işlemler ve biyoteknoloji ürünleri, güvenlik ve yararlarının sürdürülebilirliği açısından devamlı izlenmek zorundadır. Bu nedenle, bitkisel biyoteknolojinin büyümesini kısıtlayabilen ve bazı durumlarda istenmeyen sağlık ve güvenlik sonuçlarına neden olabilen faktörlerin hızla giderilmesi gerekmektedir.

Biyoteknoloji, ülkelerin bazı gereksinimlerinin karşılanması için yararlanılabilecek bir araçtır. Ancak, bu gereksinimlerin sürekli ve güvenli bir biçimde karşılanabilmesi için, ülkelerin kendi biyoteknolojik ürünlerini üretebilmeleri amacıyla araştırma kapasitelerini geliştirmeleri gerekir.

Transgenik bitki elde edilmesinde ileriye dönük olarak yararlanılabilecek en önemli gen kaynakları olan biyoçeşitliliğin ve doğal alanların korunabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması son derece önemlidir.

Günümüzde, küresel anlamda, modern biyoteknoloji çalışmaları birçok alanda başarıyla kullanılmakla birlikte, en yaygın kullanımın bitkisel biyoteknolojide olduğu görülmektedir. Biyoteknoloji ile ilgili ekonomik göstergeler, bu bilim dalından yararlanma olanaklarının önümüzdeki dönemlerde daha da artacağını göstermektedir. Türkiye açısından ise, bitkisel biyoteknoloji çok yönlü olarak ele alınması gereken kapsamlı bir alan olması nedeniyle, her türlü yasal düzenlemelerin tek elden yapılmasını sağlayacak şekilde organize olunmalı ve ülkenin coğrafi yapısı

ile bitkisel gen kaynaklarının durumu gibi özel koşulları da dikkate alınarak Avrupa Birliği'nin bu konudaki kurallarının benimsenmesine ve uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesine özen gösterilmelidir.

Kaynaklar

Anonim 2000. DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ulusal Moleküler Biyoloji, Modern Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Atılım Projesi Önerisi, Ankara.

Anonim, 2002. National Geographic Türkiye, Ed. W. L. Allen. Doğu Grubu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, s.101.

Batalion, N. 2000. 50 Harmful Effects of Genetically Modified Foods. Americans for Safe Food, Oneonta, NY.

Benbrook, C., 2001. "Do GM crops mean less pesticides use?, Pesticide Outlook, Royal Society of Chemistry, October 2001, Accessible at: http://www.biotech-info.net/benbrook_outlook.pdf

Birch, A.N.E., Geoghegan, I.E., Majerus, M.E.N., Hackett, C. and Allen, J.,1997. Interaction between plant resistance genes, pest aphid populations and beneficial aphid predators. Scottish Crop Research Institute Annual Report 1996/97. Scottish Crop Research Institute, Dundee, Scotland. p. 68-72.

Delannay, X., Lavalley, B.J., Proksch, R.K., Fuchs, R.L., Sims, S.R., Greenplate, J.T., Marrone, P.G., Dodson, R.B., Augustine, J.J., Layton, J.G. and Fischhoff, D.A. 1989. Field performance of transgenic tomato plants expressing the *Bacillus thuringiensis* var. kurstaki insect control protein. *Bio/Technology* 7: 1265-1269.

Feldmann, M.P., Morris, M.L. and Hoisington, D. 2000. Genetically Modified Organisms: Why All the Controversy?, *Choices*, First Quarter: 8-12.

Flor, H.H. 1956. The complementary genic systems in flax and flax rust. *Advances in Genetics* 8:29-54. Academic Press, New York.

Gianessi, L. and Carpenter, J. 1999 . *Agricultural biotechnology: Insect control benefits*. Washington, DC: National Center for Food and Agricultural Policy. <http://www.ncfap.org>.

Gianessi, L. and Carpenter, J. 2000. *Agricultural biotechnology: Benefits of transgenic soybeans*. Washington, DC: National Center for Food and Agricultural Policy. <http://www.ncfap.org>.

Hails, R.S., 2000. Genetically modified plants – the debate continues. *Trends in Ecology and Evolution*, 15 (1): 14-18.

Haughn, G.W., Smith, J., Mazur, B. and Somerville, C. 1988. Transformation with a mutant *Arabidopsis* acetolactate synthase gene renders tobacco resistant to sulfonylurea herbicides. *Mol. Gen. Genet.* 211: 266-271.

Hilbeck, A., Baumgartner, M., Fried, P.M. and Bigler, F., 1998. Effect of transgenic *Bacillus thuringiensis* corn-fed prey on mortality and development time of immature *Chrysoperla carnea* (Neuroptera: Chrysopidae). *Environmental Entomology*, 27: 480-487.

Huang, F., Buschman, L.L, Higgins, R.A and McGaughey, H. 1999. Inheritance of resistance to *Bacillus thuringiensis* toxin (Dipel ES) in the European corn borer. *Science*, 284:965-967.

James, C. 2005. Global Status of Commercialized Biotech/GM Crops: 2005. ISAAA Briefs No. 34. Ithaca, NY.

Kozziel, M.G., Beland, G.L., Bowman, C., Carozzi, N.B., Crenshaw, R., Crossland, L., Dawson, J., Desai, N., Hill, M., Kadwell, S., Launis, K., Lewis, K., Maddox, D., McPherson, K., Meghji, M.R., Merlin, E., Rhodes, R., Warren, G.W., Wright, M. and Evola, S. V. 1993. Field performance of elite transgenic maize plants expressing an insecticidal protein derived from *Bacillus thuringiensis*. *Bio/Technology* 11: 194-199.

Losey, J.E., Raynor, L.S. and Carter, M.E. 1999. Transgenic pollen harms monarch larvae [scientific correspondence]. *Nature* 399: 214.

Martin, S., 1999. Immunological Reactions to DNA and RNA. Available at: http://www.asehaqld.org.au/Food/immunological_reactions_to_dna.htm

McGloughlin, M. 1999."Ten Reasons Why Biotechnology will be Important to the Developing World:" *AgBioForum* 2, (3&4), s.163-174.

Özgen, M. ve Türet, M. 1995. Bitki Islahı ve Gen Aktarma Teknolojisi. Workshop "Biyoteknoloji ve Bitki Islahı", 17-19 Nisan 1995, Gebze/Kocaeli, Bildiriler, Can Ofset, İzmir, 227-236.

Özgen, M., Ertunç, F., Kınacı, G., Yıldız , M., Birsin, M.A., Ulukan, H., Emiroğlu, H., Koyuncu, N. ve Sancak, C., 2005. Tarım teknolojilerinde yeni yaklaşımlar: Bitki biyoteknolojisi Türkiye Ziraat Mühendisliği 6. Teknik Kongresi, 03-07 Ocak 2005, Ankara, Kozan Ofset, 315-346.

Peferoen, M. 1992. Engineering of Insect-resistant Plants with *Bacillus thuringiensis*. *Plant Genetic Manipulation for Crop Protection*, 135-153, Gatehouse, A.M.R., Hilder, V.A. and Boulter, D. (eds.), C.A.B International, Oxon, UK.

Pryme, I.F. and Lembcke, R., 2003. In vivo studies on possible health consequences of genetically modified food and feed-with particular regard to ingredients consisting of genetically modified plant materials. *Nutrition and Health*, 2003, Vol.17, pp.1-8.

Tabashnik B.E., 1994. Evolution of resistance to *Bacillus thuringiensis*. *Annual Review of Entomology*, 39:47-79.

Tapp, H. and Stotzky, G.,1998. Persistence of the insecticidal toxins from *Bacillus thuringiensis* susp. *kurstaki* in soil. *Soil Biol. Biochem.* 30: 471-476.

Wieczorek, A., 2003. Use of biotechnology in agriculture – Benefits and risks. Cooperative Extension Service, Bio -3: 1-6.

Wolfenbarger, L.L and Phifer, P.R., 2000. The ecological risks and benefits of genetically engineered plants. *Science*, 290:2088-2093.

FONKSİYONEL GIDALAR VE GIDA ÜRETİMİNDE YENİLİKLER

Yrd. Doç. Dr. Ümran UYGUN - Hacettepe Üniv. Gıda Mühendisliği Bölümü

Her gıda yaşamımızı sürdürme anlamında fonksiyoneldir. Ancak fonksiyonel gıda olarak adlandırılan yeni formülasyonların gıdanın bildiğimiz tanımının üzerinde iddiaları vardır. Bu tür gıdalar geleneksel gıdaların sağladığı etkinin çok üstünde bir sağlık iddiasıyla karşımıza çıkmaktadırlar. Normal besleyici özelliğinin üzerinde beslenmeye katkısı olan ya da fizyolojik anlamda bir fonksiyonu olan ürünler olarak da tanımlanabilirler. Bu fonksiyonelliği, gıdadaki bir biyoaktif bileşen ya da gıdanın tümü sağlayabilir. Fonksiyonel gıdayı kısaca şöyle tanımlayabiliriz; temel beslenme gereksiniminin üzerinde bir sağlık etkisi olan ürünler.

Beslenme biliminde hedef değişmiş, “dengeli beslenme” kavramı yerini “uygun (optimum) beslenme” ye bırakmıştır. Beslenme bilimi artık, yetersiz beslenmeyi, bazı besin öğelerinin eksik alımıyla ortaya çıkan problemleri tanımlamak ve düzeltmekten çok, uygun bir beslenmeyle sağlıklı yaşam sürdürmeyi ve hastalık risklerini azaltmayı amaçlamaktadır.

Gıdanın temel bileşenleri olan protein, karbonhidrat ve yağın, ayrıca vitamin ve minerallerin fonksiyonları, doz-etki ilişkileri iyi bilinmektedir. Ancak belli fonksiyonları olduğu iddia edilen yeni biyoaktif bileşenler üzerine yapılan araştırmalar hızla artmakla birlikte bu bileşenler hakkında bildiklerimiz, makrobileşenler hakkında bildiklerimizden çok azdır.

Gıdalarda çok az bulunduğu halde önemli işlevleri olduğu saptanan biyoaktif maddelerce zengin ürünler üretebilmek ve bu etkilerinin ürün tüketiciye ulaşana dek sürdürülmesini sağlamak çok karmaşık ve pahalı işlemleri gerektirir. Bu bileşenlerin etkilerini belirleyecek son noktalar ve belirteçlerin (biyomarker) yetersizliği, bilimsel karmaşaya yol açmaktaydı. Doz-etki ilişkisinin iyice ortaya konulamaması, hasta ve sağlıklı bireylerde farklı sonuçlara ulaşılması, farklı beslenme alışkanlıkları (farklı coğrafi bölgeler), farklı yaş ve cinsiyet gruplarında farklı etkiler gözlenmesi vs. gibi.

Bilimde gelişmeler

Bilimde yaşanan hızlı gelişmeler, özellikle 2001 yılında insan genomunun şifresinin açıklanması genetik alanında pek çok araştırmanın önünü açmış yeni disiplinlerin doğmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler bilim adamlarının hastalıkların bilimsel temellerini daha iyi karakterize etmelerini, gıdaların hücresel düzeyde nasıl metabolize edildiğini keşfetmelerini, gıdadaki biyoaktif bileşenlerin rolünü tanımlama ve onların metabolik proresteki rolünü ortaya koymalarında yardımcı olmuştur.

Yeni ve çok güçlü analitik araçlar (yöntem ve ekipman anlamında) yüzlerce gıda bileşeninin biyolojik fonksiyonunun, onların hastalıkları önleme ve sağlığı düzeltme etkilerinin belirlenmesinde önemli bilgiler sağlamaktadır. Gen şifresinin çözülmesiyle çok önemli ve kapsamlı veri tabanı diğer disiplinlerin de kullanımına sunulmuştur. Genetik bilimindeki keşifler, hücre içinde oluşan proseslerde beslenme öğelerinin etkisini anlaşılır kılmıştır. Ayrıca her bireyde bu bileşenlerin farklı etkisini anlamada yardımcı olmaya başlamıştır. Örneğin **nütrigenomiks**, bireyin genetik yapısına göre tüketeceği herhangi bir gıda bileşeninin ya da kimyasal maddenin sağlığını nasıl etkileyeceğini moleküler düzeyde (hücre bazında) ortaya koyan yeni bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Nütrigenomiks, proteomiks ve metabolomiks fonksiyonel gıdaların çok hızlı gelişmesinde etkili yeni disiplinlerdir.

Nütrigenomiks, bir beslenme öğesinin, bireyin protein profilini nasıl etkilediğini tanımlamaktadır. Beslenme öğelerinin (vitamin, mineral, yağ asitleri), biyoaktif bileşenlerin (fitokimyasallar) ya da bunların metabolitlerinin (retinoik asit, eicosanoidler gibi) genlerle ilişkisi sonunda oluşan genetik ifadeyi tanımlar. Diyetle sağlık arasındaki ilişkiyi, diyetin sağlığı nasıl etkilediğini ortaya koymada devrim niteliğinde bir gelişmedir. Bu gelişmenin olası bir olumsuzluğu her bireyin genetik profiline göre taşıdığı risklerin belirlenmesi ve ona göre diyet önerilmesiyle, bireyler sosyal açıdan yalnızlığa itilecek, bir akşam yemeğinde ailenin tüm fertleri farklı yiyecekleri yemek zorunda kalacaktır. Belki 10-20 yıl sonra tüketici hastalık risklerine karşı genetik profil haritası elinde, kendine uygun, ayrı ayrı kodlanmış ve etiketlenmiş ürünleri satın alıyor olacaktır.

Proteomiks, bireyin hastalıklı ve sağlıklı dokularındaki bir genomun kodladığı (ifade ettiği) proteinlerin tüm yapısını ve dizilimini ortaya koyar. Organizmadaki proteinlerin pek çoğunu tanımlar, birbirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve bu proteinlerin biyolojik aktivitelerinin analizini sağlar. Bu analizler için pek çok farklı genetik teknik kullanılmaktadır.

Metabolomiks, genomun ifade ettiği protein ve proteinin neden olduğu metabolitlerin dizilimini, yapısını ortaya koyar. Biyoinformatik sistemler kullanılarak keşfedilen genetik ifade modelleri, bir bileşenin hücresel boyutta uğradığı metabolik değişikliklerin incelenmesini kolaylaştırmıştır. Genomiks ve proteomiksten elde edilen verilerin biyoinformatik araçlarda işlenmesiyle metabolitlerin profili belirlenmeye çalışılmaktadır. Böylece bir biyoaktif maddenin etkisi ve güvenilirliği konusunda daha ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Metabolomiksin amacı metabolit profilini tanımlamanın yanı sıra bir hücrede ya da hücre tipinde metabolik akışı ve düzenlenmeyi araştırmaktır.

Biyoinformatik, bütün genetik bilgilerin toplandığı veri tabanlarıdır. Yukarıda belirtilen disiplinlerin sonuçlarını ayrı ayrı ya da birlikte değerlendiren veri işleme sistemleridir. Bu teknolojiler gıda bilimi ve beslenme ilişkilerinin ortaya konmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

Tüketici beklentisi ve üreticiler

Günümüzde tüketici ne yediğine dikkat eder olmuştur ve gıda endüstrisinden beklentileri vardır. Sağlıklı yaşamak, bazı hastalıklara (kalp hastalıkları, kanser, osteoporoz gibi) karşı korunmak, stresini azaltacak, günlük hayatının akışını kolaylaştırmak üzere onu daha enerjik kılacak ve hatta genç kalmasını sağlayacak gıdalar istemektedir.

Fonksiyonel gıda üreten firmalar da ürettikleri ürünün sağlayacağı etkiyi ya da yararı ürünün etiketinde bildirerek tüketiciye ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Bu noktada yaşanan karışıklık ve problemler büyüktür. Avrupa Birliği Komisyonu 2005’de fonksiyonel gıdalar için kullanılabilir beslenme ve sağlık iddiaları için bir yönetmelik önermiştir. Bu yönetmelik gıda sektörünün kullandığı yeni teknolojilerin, üretici ve tüketicilerin talepleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu yönetmelik bağımsız bilimsel otoritelerin değerlendirmelerini temel alarak çok sıkı koşullar altında sağlık iddialarına izin vermektedir. Bu da yeterince kanıtı olmayan sağlık iddialarıyla tüketicinin yanıltılmasını ya da aldatılmasını önleyecektir. Bu yönetmeliğin işleme koyulmasıyla hem tüketici kesin ve doğru bilgilendirilmiş hem de üretici bilimsel olarak kanıtlanmış bu iddiayı ürünün pazarlanmasında ve satışında rahatça kullanabilecektir. Böylece üye ülkelerin üreticileri de aynı koşullarda rekabet etme şansına sahip olacaklardır.

Sağlık veya beslenme iddiaları ayırımını yapmadan önce “iddia” sözcüğünü tanımlamak gerekir; Codex’e göre iddia “bir gıda maddesinin, kaynağına, besleyici özelliklerine, doğasına, üretimine, kompozisyonuna ya da herhangi bir kriterine bağlı olarak sahip olduğu özel karakteristiklerdir”

Etikette yer alacak beslenme iddialarına ilişkin kriterler;

- Etikette yer alacak “x daha az yağlı” ya da “yalnız %x yağ içerir” gibi iddialar hatalıdır ve yanlış anlamaya yol açabilir. Örneğin %80 daha az yağlı iddiasındaki bir yağ içeriğinin %20 olduğu açıktır. Pek çok ürün için %20 yağ oranı çok yüksek bir değer olabilir. Bu iddiayla ortaya çıktığında tüketiciye ürünün yağsız olduğu imajı verilmektedir ve yanlış anlaşılmaya yol açmaktadır.

- Etikette “.....eklenmemiştir” ya da “.....sızdır” gibi bilgiler bulunması yanlış olabilir. O kategoride yer alan gıda maddesi yasa gereği o bileşen eklenmeksizin üretilmek zorunda ise bunu bir farklılık olarak sunamazsınız.

- Doğal olarak üründe az bulunan bir bileşeni “az .....” (az yağlı, az tuzlu gibi) gıda olarak etiketlemek de aldatmacadır. Tersine gıdada doğal olarak çok bulunan bir bileşen için de “.....kaynağı” veya “.....zengin” şeklinde etiketlemek de yanlıştır.

- Vitamin ve mineral içerikleri için değişiklikler söz konusudur. Bu maddelere ilişkin günlük tavsiye edilen dozlar, yeni bilimsel verilerin ışığında değişikliğe uğramaktadır. Nüfusun farklı kesimleri için (çocuklar, yaşlılar gibi)

günlük dozlar farklı olduğundan, bu değerlerin farklı verilme eğilimi vardır. Önemi son yıllarda belirlenen bazı mikronütrientlerce (selenyum gibi) doğal olarak zengin ürünlerin etiketinde bu bileşenin iddia olarak yer alması gereksizdir.

- Etiketle karşılaştırmalı iddialar yer alıyorsa, o ürünün benzer tipleri bulunmalı ve karşılaştırma aynı grup gıda maddesi içinde yapılmalıdır. Bu farkı yaratan enerji değeri ya da besin içeriği etikette mutlaka açıkça belirtilmelidir. Karşılaştırıldığı ürün tanımlanmalıdır.

- “Azaltılmış ya da “artırılmış” terimleri normaliyile arasındaki fark en az %25 olduğu zaman kullanılmalıdır. Bu %25’lik fark enerji miktarı ya da makronütrientler açısından sorun yaratmazken (hatta bazı üye ülkelerin ulusal yönetmeliklerinde bu fark daha yüksek tutulmuştur), vitamin ve mineraller için farklı değerler (%10), özel koşullar kabul edilmektedir.

- Etiketle mikronütrientler açısından “.....kaynağı” iddiasında bulunabilmek için normalinden %10 daha fazla bu maddeyi içermelidir.

- Bu yönetmelikte kullanılan light, düşük kalorili, az yağlı, az tuzlu gibi terimlerin tanımı ayrıntılı yapılmıştır.

- Etiketle yer alacak fonksiyonel iddialara ilişkin kriterler;

- İddia bir ürünün normalde tüketilmesi gereken miktarın üzerinde tüketilmesine yol açmamalıdır. İyi ya da kötü gıda yoktur, iyi ya da kötü beslenme alışkanlığı vardır. Bu nedenle iddianın ürünün aşırı derecede tüketilip yanlış beslenmeye yol açmaması gerekir.

- Bir bileşeni azaltılarak ya da artırılarak fonksiyonel hale getirilmiş ürün bu dozda beklenen fonksiyonu, ürünün bütün raf ömrü boyunca göstermelidir.

- Negatif etkisi azaltılmış örneğin, alerjik proteinleri azaltılmış ya da laktoz-intolerantlar için üretilmiş laktozu azaltılmış ürünlerde bu azaltma derecesi çok iyi kontrol edilmeli ve ürün normal beslenme değeri veya benzer özellikleri açısından kayba uğramalıdır.

- Fonksiyonel iddiasının kontrol edilebileceği bir ya da daha fazla kabul edilmiş yöntemler olmalıdır.

- Etiketle yer alacak iddianın ayrıntılı ve doğru bilgi verecek şekilde tüketiciye anlatılması, tüketicinin bilinçlendirilmesi ve tüketicinin uygun seçim yapması sağlanmalıdır.

Avrupa Birliği komisyonu (FUFOSE; Functional Food Science in Europe) sağlıkla ilgili iddiaları çok uzun bilimsel kabul edilebilirlik proseslerinden geçirdikten ve iddianın kanıtlandığına karar verdikten sonra aşağıdaki iki grupta toplamaktadır;

1. Tip A: “Fonksiyonları zenginleştirilmiş” ürünler; Bu ürünler normal biyolojik aktivitelerinin dışında vücudun büyüme ve gelişmesine katkıda bulunan, bazı fizyolojik veya psikolojik etkileri olduğu kanıtlanmış ürünlerdir. Bunların sağlık iddialarında herhangi bir hastalık adı geçmez. Örneğin, “oligosakkaritler barsak florasında bazı bakterilerin gelişimini teşvik eder” veya “kafein uyarıcıdır” gibi..
2. Tip B: “Hastalık riskini azaltan” ürünler; belli bir hastalığın riskini azaltan ürünlerdir. Örneğin “Ca osteoporoz riskini azaltır” ya da “folat hamilelerde bebeğin nöral sisteminin normal gelişimini sağlar” gibi..

A.B.D.’de yasal düzenlemeler

Ayrı bir fonksiyonel gıda yönetmeliği yoktur. Yalnız etikette yer alacak iddiaları belli bir düzenleme altına almıştır. 1990’da kabul edilen etiket yayasası ile hastalık riskini azaltma iddiaları “sağlık iddiaları” olarak kabul edildi. Her bir sağlık iddiasının kullanılabilmesi için bir FDA yönetmeliğiyle kabul edilmesi zorunluluğu getirildi. FDA’nın şimdiye kadar izin verdiği iddialar;

- Ca-osteoporoz
- Yağ-kanser
- Na-tansiyon
- Doymuş yağlar-kolestrol-kalp hastalıkları
- Besinsel lifli ürünler (hububat-meyve ve sebze)-kanser
- Folat- noral tube defects
- Diş çürümelerini engelleyen tatlandırıcılar-diş sağlığı
- Çözünür besinsel lifler-kalp hastalıkları
- Soya proteini-kalp hastalıkları
- Bitki sterol/stanolleri-kalp hastalıkları

Bir iddianın kabul edilebilmesi çok uzun bir süreç gerektirir ve beş aşamada kabul edilir;

	<u>FDA kategorisi</u>	<u>Durum</u>
1. düzey	A	SSA; significant scientific agreement, bilimsel kanıtlar üzerinde anlaşmaya varılmış
2. düzey	B	İddiayı destekleyen bilimsel kanıtlar olmakla birlikte nihai sonuca varılmamış
3. düzey	C	Bilimsel kanıtlar FDA tarafından yetersiz bulunmuş
4. düzey	D	Bilimsel kanıtlar çok az, iddia desteklenmiyor

Kabul edilebilir, yeterli kanıtı olan sağlık iddiaları, GRAE (generally recognised as efficacious; etkisi genellikle kabul edilenler) listesinde yer almaktadır.

Beslenme içeriği ile ilgili iddialar için etiket yönetmeliğinin kuralları geçerlidir. Örneğin “x gr likopen içermektedir” ibaresi için ürünün herhangi bir izin alması gerekmez, çünkü herhangi bir hastalıkla ilişkilendirilmiş bir ifade yoktur. Ayrıca yapısal/fonksiyonel iddialar vardır. Bunların kullanımına izin verilenler ve verilmeyenlerine şunlar örnek verilebilir;

Fonksiyonel iddialar

İzin verilen

Kolesterol düzeyini korumaya yardım eder.

Eklemlere destek olur.
önler.

Akciğer fonksiyonlarını korur.
sağlığını korur.

Unutkanlığı azaltır.

Stres azaltır.

İzin verilmeyen

Kolesterol düşürür.

Menapoz sonrası kırılmaları

Sigara içenlerde akciğer

Kalp atışlarını düzenler.

Soğuk algınlığına karşı etkili.

Bunlar içinde de “kolesterol düzeyini korur” iddiası eğer ürün kolesterolü düşürüyorsa yanlış bir iddialardır. Bitki sterol/stanoller eklenmiş ürünlerde “kalp hastalığı riskini

azaltır” sağlık iddiası kabul edildi, ancak etki kolesterolü düşürmeyle oluşan etkidir. Fonksiyonel iddia sağlık iddiasına dönüşmüştür. Tüketici ilaç kullanmak yerine bu tür gıdaların tüketimine yönelmiştir. Kronik kalp hastalıklarının tedavisinde LDL’yi düşürmek için, sterol/stanol içeren, çözünür besinsel lif içeren, trans yağ asidi oranı düşük fonksiyonel gıdaların tüketimi salık verilmekte ve tedavinin parçası haline gelmektedirler. Bu durumda gıda ve ilaç tanımları birbiriyle karışmaktadır.

Fonksiyonel gıdalarda kullanılacak iddiaları destekleyen kanıtlar belli kriterleri karşılamalı ve bu kriterler objektif olmalı, bu konudaki bütün bilimsel veriyi içermelidir. En doğru politika yeni bilimsel verilerin ışığında izin verilen iddiaları periyodik olarak gözden geçirmektir.

Nanoteknoloji

Fonksiyonel gıdaların en önemli problemleri, biyoaktif bileşenlerin varlığının hızla belirlenmesi, bunların hücrede uğradığı proseslerin mekanizmalarının keşfedilmesi, alınması gereken optimum miktarın belirlenip yeni formülasyonların hazırlanması, bu maddeye uygun gıda matriksinin seçilmesi gibi. Bu problemlerin çözümünde genetik biliminde gerçekleşen yeniliklerin yardımcı olabileceğini yukarıda açıklamıştık. Bir başka çözüm nanoteknolojiden gelebilir.

Nanoteknoloji mikronun binde biri milimetrenin milyonda biri büyüklüğünde partiküllerle uğraşmaktadır. Fonksiyonel gıdaların daha hızlı gelişimini sağlayacaktır. Nano büyüklükte emülsiyon, lipozom ya da biyopolimer yapısındaki kapsüller, fonksiyonel olduğu kanıtlanmış biyoaktif bileşenleri koruyabilir, onların gıda maddesi ile integrasyonunu sağlar, gıdaya uygulanan proseslerde stabilitesini koruyup, üründe homojen dağılımını sağlayabilir, istenmeyen tat-kokuyu maskeleyebilir, ürünün tat-kokusunu düzeltebilir.

Nanoteknoloji gelecekte gıda üretiminde ve ürünün tazeliğini kontrol etmede kullanılacaktır. Gıda maddelerinde molekül ve atomlara müdahale edilebilecek, yeniden şekillendirilebilecek, bu sayede gıda endüstrisi ürünün tasarımını istediği gibi yapma şansına sahip olacaktır. Bunun da maliyetleri düşüreceği, daha ucuza üretim yapılabileceği, daha az su ve kimyasal madde kullanılacağı için verim ve sürdürülebilirliğin artacağı öngörülmektedir.

Kraft firması bazı gıda ingrediyenlerini nanokapsül içinde hapsetmeyi başarmıştır. Böylece bireyin isteğine göre meyve suları üretilebilecektir. Herkes aynı içeceği satın aldığı halde tüketici içeceğin rengini, tadını ve yoğunluğunu kendisi belirleyebilecektir.

İngiliz Bilimler Akademisi ve bazı kuruluşlar bu teknolojinin insan sağlığı ve çevre üzerinde yaratabileceği olası tehlikelere dikkat çekmektedir. Naoparçacıklar organik ya da organik olmayan materyallerden hazırlanmakta, materyallerin bu boyuta indirgenmesiyle özellikleri değişime uğramaktadır. Bir materyalin normal boyutlar ile nano boyutlardaki özellikleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle bu parçacıkların

yeni kimyasallar olarak kabul edilmesi ve gerekli güvenlik prosedürlerinden geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Biyoçipler ve gıda güvenliği

Gıdalarda istenmeyen maddeler ve bulaşlar konusunda giderek artan kuşkular vardır. Avrupa'da yeni yapılan bir araştırmaya göre tüketicilerin %60'dan fazlası tükettikleri gıdanın güvenilirliğinden kuşku duyduğunu ifade etmiştir. Bugün tüm dünyada kullanılan 1000'nin üzerinde pestisit vardır. Tedavi amaçlı kullanılan ilaçların sayısı 2000'i geçmektedir. Buna çevresel bulaşları ve doğal olarak bulunabilecek toksik maddeler eklenince tablo daha da ağırlaşmaktadır. Bir başka problem istenmeyen bu maddelerin yapısının kompleks ve analizlerinin güç olmasıdır. Bütün bu maddelerin gıdalarda izlenmesi ve test edilmesi çok sınırlıdır. ABD'de bir günde yapılan analiz sayısının 250 milyonun üzerinde olduğu bildirilmektedir. Bunların en az %10'u tekrarlanması zorunlu analizlerdir. Aynı şekilde Avrupa'da da yeterince hassas olmayan analizlerin tekrarı için milyonlarca Euro harcanmaktadır.

Bu durumda kontaminasyonu önlemek, çok hızlı, güvenilir ve pek çok maddeyi aynı anda izleyebilecek yöntemler geliştirmek gerekmektedir. Genetik bilimindeki gelişmelere dayalı yeni teknolojilerle yalnız mikroorganizmaların değil, kimyasal bulaşların da hızlı bir şekilde kontrolü ve izlenmesi mümkün olmaya başlamıştır. Transkriptomiks ve proteomiks'in temel alındığı biyoçip ve biyosensörlerin kullanımı üzerine çok fazla araştırma devam ederken, bazıları pazara sunulmaya başlamıştır.

Biyoçipler yaklaşık 1cm²'lik cam ya da silikondan yapılmış çok ince tabakalardır. Bu tabakanın yüzeyi çok ince bir şekilde genetik materyalle (binlerce DNA veya RNA parçacığıyla) ya da proteinle kaplanmış olabilir. DNA çipleri ilkin GMO gıdaların teşhisi için kullanılmıştır. Son zamanlarda çok sayıda geni ve proteini tanımlamada kullanılmaktadırlar. Genetik profili tanımlanmış bazı patojen bakterilerin (*Listeria*, *E.coli*, *Salmonella* gibi) gıdalarda varlığını test etmek üzere hazırlanmış çipler vardır.

Her yaşayan hücrenin hemen hemen yarısını proteinler oluşturmaktadır. İnsan genomunun şifresinin çözülmesiyle bir hücrenin yapabileceği tüm proteinlerin listesi de açıklanmış oldu. Her farklı hücre tipi bu proteinlerin bir kısmını üretir. Belli koşullar altında üretilen proteinler belli bir dizilime sahiptir. Bu proteinlerin önemli bir grubu yaşamsal faaliyetleri katalizleyen enzimlerdir. Bilim adamları laboratuvarında enzimlerle gerçekleştirdikleri reaksiyonları şimdi çipler üzerinde gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle bu teknoloji "çip üzerinde laboratuvar" olarak adlandırılmaktadır. Çipler üzerindeki örnek hazneleri 80 mikron² gibi çok küçük alanlardır. 20-100 mikron genişliğinde 10 mikron kalınlığında (saç teli kadar) kanallara enzimler ya da proteinler nano damlacıklar olarak yerleştirilmektedir. Damlacıklar arasındaki bağlantıyı sağlamak üzere yüzlerce bağlantı elemanı yer alır. Bu kadar küçük bir boyutta çalışmak için bilgisayar çipleri üretim tekniklerinden,

fotolitografiden yararlanılır. Böyle hazırlanmış bir çip üzerinde binlerce reaksiyon birbirine paralel ve çok kısa sürede gerçekleştirilmektedir. Canlı hücrede meydana gelebilecek reaksiyonlar çip üzerinde oluşturulmaktadır. Akış, uygulanan voltajla sağlanır. Enzimlerin katalizlediği reaksiyonların elektrokimyasal potansiyeli değiştirmesiyle sonuçlar bir bilgisayardan alınabilmektedir.

Daha da yenisi çipler, ürünün mikroorganizmalarca bozulduğunu ambalajda renk değişikliğine neden olarak göstermektedirler. Ayrıca ürünler radyo frekans tanımlama tekniği (RFID) ile bir optik okuyucudan geçirildiğinde içindeki bulaşıcılar hakkında bilgi edinilebilecektir. Bunun için üründe yer alacak dijital bilgi taşıyan bir etikete (RFID etiketi), ürünün içine konulacak biyoçiplerden bilgi aktarılacak ve tüketici çok kolay ve hızlı bir şekilde bilgi sahibi olacaktır.

Enzimle ya da proteinle kaplı bir çip ile herhangi bir kimyasalın üründe tesbiti için, biyoaktif materyallerin hücre içinde prosese nasıl katıldıklarını bulmayı kolaylaştıran proteomiks ve metabolomiks teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Yakın bir zamanda pestisit kalıntıları ya da mikotoksinler gibi istenmeyen kimyasallar, bu yöntemle test edilen mikroorganizmalarda olduğu gibi birkaç saniyede ve görsel olarak hiçbir analiz yapılmadan belirlenebilecektir.

Kaynaklar

European Commission, Directorate General Health and Consumer Protection SANCO/1341/2001 Discussion Paper on Nutrition Claims and Functional Claims http://europa.eu.int/comm/dgs/health_consumer/index_en.htm

Geiser, S. Facing the EU's regulatory challenges, April 2005

IFT Expert Report, Functional Foods: Opportunities and Challenges, 2005

MAFF, Advisory Committee on Novel Foods and Processes, ACNFP Seminar On Molecular Methods, 1999

Pharmaceutical News, Biochip Technology to Revolutionise the Pharmaceutical Industry, 13-May-2004

PoultryTech, Safety Issue, Fall 2004, Vol:16, No.3

Wise, G., Engineering the Biochip, Biochemical Engineer Jonathan Dordick and His Team are Deciphering the Book Of Life, 2005

TARTIŞMA

Prof. Dr. Ali ESİN

Efendim, üç sayın konuşmacımızın çok değerli sunumlarını izledik. Şimdi tartışma bölümünü geçiyoruz. Olabildiğince kısa ve öz olarak soruları rica edeyim.

Ertan Bey

Murat Hocama sorum olacak: Kendisi GDO konusunda olayı bilimsel boyutta çok güzel özetledi. Ayrıca çevre hukukuna girmesine de ben çok sevdim, ona girmeden bitirecek sanıyordum. Ama sonunda “*Türkiye olarak biz kendi transgenik ürünlerimizi üretmeliyiz*” dediği zaman, benim biraz kafam karıştı. Ben bir şeye değinmek istiyorum: Etik bakış açısına ya da etik boyutuna biz tam olarak önem vermediğimiz şekilde, gerek Türk insanı olarak, gerek dünya vatandaşları olarak, bir şekilde ekolojik farkındalığımızın temelsiz kalacağını ya da bunun sonsuza dek süremeyeceğini, bir şekilde süreli olacağını düşünüyorum. Acaba bu konuda kendisi ne düşünüyor? Olayın etik boyutuna, yani bir ürüne ya da bir bitkiye müdahale etme konusunda ne düşünüyor? Yani zararlı olup olmayacağının ötesinde bir bakış açısından bahsediyorum.

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

Bu genetik müdahaleler zaten yaklaşık 100 yıldan beri yapılıyor. Klasik bitki ıslahında da yapılan iş, amaca uygun olarak tamamen bitkilerin genetik yapısını değiştirmek, bunlara çeşitli bitkilerden farklı genler aktarmakla hep yapılan bir şey. Ama bunu doğadaki kurallarına benzer bir şekilde yapmakla, bir mikroorganizmadan bir bitkiye gen aktarmak arasında çok fark var; söylemek istediğimiz bu aslında.

“*Kendi transgenik çeşitlerimizi yetiştirelim*” derken de, orada bir cümlemiz daha var; Türkiye’deki bitkisel gen kaynaklarını kullanarak, yani kendi gen kaynaklarımızı kullanarak. Bu demektir ki, bitkiden bitkiye gen aktararak. Bunu biz zaten klasik olarak yıllardır yapıyoruz. Şimdi bu tekniği kullanarak, daha uzak akraba bitkilerden, işte bir buğdayın yabani akrabasından ya da bir çavdarın yabanisinden yeni bir gene aktarmak anlamında söyledim. Böyle olduğu zaman, bunun etik açıdan da ya da bilimsel açıdan da fazla bir sakıncası olmaz. Tabii, genlerle oynandığı sürece her zaman bir risk vardır, ama bunu belli sınırlar içerisinde yaptığımız takdirde çok minimum düzeyde kalır, yani pek zarar görülmez.

Bir de, aktardığımız genin çalışma sistemi önemli tabii. Bir toksik madde mi üretiyor, yani böceği öldürerek mi dayanıklılık sağlıyor, yoksa böceği uzaklaştırarak mı? Mesela bir koku çıkararak ya da sevmediği bir tat vererek mi sağlıyor? Bu tip olaylara dikkat ettiğimiz sürece, genetik yapıyı Mendel Kuralları çerçevesi içerisinde değiştirdiğimiz sürece bence bir sakıncası olmaz ve bu yapılmalıdır da.

Bundan 50 sene evvel Türkiye’de buğday üretimi 45-50 kiloydu herhalde, ama şimdi 200 kilo; bu hep genetik değişiklikler sayesinde olmuştur. Bu açıdan etik kurallara ve bilimsel gerçeklere uyarak, bu işleri yapmak gerekir.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun.

Özlem Hanım

Lütfü Bey’e bir soru sormak istiyorum: Genetik materyallerin korunması gerektiğinden bahsetti, ama bunun yöntemlerinden bahsetmedi. İn situ ya da ex situ yöntemleri kısaca açıklayabilir misiniz?

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun efendim.

Dr. Lütfü TAHTACIOĞLU

Ben bu toplumun ilgi alanını düşünerek, fazla detay, teknik bilgiye girmek istemedim. Tabii, temelde hem hayvanda, hem bitkide iki temel koruma tekniğimiz var. Bunlardan biri, yerinde koruma; diğeri de, Türkçeleştirilmiş anlamda, yeri dışında koruma. Biz hayvanda şu anda temel anlamda yerinde korumayı yapıyoruz, yani yeri dışında koruma, sperm veyahut da embriyo, yumurta, diğerkorumaları henüz başlatamadık. Gelecek yıllar içerisinde, TÜBİTAK’la ortak bir projemiz var ve bu proje kapsamında yeri dışında korumayı ve Türkiye’de iki dublikasyonlu bir gen bankasını, biri TÜBİTAK MAM’da, birini de kendi kurumumuz, Ankara Lalahan Hayvancılık Araştırma’da kurmayı düşünüyoruz.

Bitkilerde ise, yerinin dışında korumada iki gen merkezimiz var; biri İzmir’de, biri Ankara’da. Orada da yerinde korumada zayıfız. Yerinde koruma alanlarımız, Dünya Bankasının desteklediği projeler bitince, ulusal kaynaklardan aldığımız kaynaklar çok yetersiz, onu devam ettiremedik; yani benim şikayetim, biz kamu olarak da, toplum olarak da hassasiyetimizi, bitki gen kaynakları veya hayvan gen kaynaklarının korunmasında gösteremiyoruz. Proje bitir bitmez bütün kaynaklar da kesildi, yerinde koruma bitkide önemli bir inkitaya uğradı.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun efendim.

Mustafa UZ

Sayın Lütfü Bey’e sormak istiyorum: Tarımsal işletmeler dediğimiz TİGEM’in görevi, hayvan ve bitki ıslahını yapmaktı. Fakat şimdi bu sıralarda giderek verimsizleştirilerek, özelleştirilmeye doğru TİGEM’in özelleştirilmeye doğru gittiğini görmekteyiz. Bu Türkiye’deki hayvan, verimli hayvan üretme konusunda veyahut da bunun çalışması yapılıyor herhalde, fakat çok geri durumdayız. 1983’ten

beri Türkiye’de büyük bir hayvan ihracatı söz konusuysen, bugün ihracat yapamamaktayız. Bunun 1983’ten sonraki döneminde Türkiye’de hayvancılığın giderek geriye doğru gitmesinin veyahut da verimli hale gelememesinin nedenleri, dışsal, dış etkenler midir; yoksa içeride çalışma yapamamamızdan dolayı mıdır?

Bir başka sorum da; bundan önceki bakanlarımızdan biri, Türk tipi hayvan veyahut da bitki ıslahı yönünde bir proje yürütüldüğünü söylemekteydi. Bunun devamı edip etmediği konusunda bilgi almak istiyorum.

Dr. Lütfü TAHTACIOĞLU

Son soru kendi genel müdürlüğümü ilgilendirdiği için son sorunuzdan başlayacağım: Bundan önce başlatılan Türk tipi inek veya onu biz Anadolu alacası ve Anadolu esmeri ismiyle iki projeye dönüştürdük. Biri Konya’da, biri ise Çukurova Tarımsal Araştırma Enstitüsünde devam ediyor. Geldiğimizden beri çok önemli merhaleler aldık, burada da embriyo transferi tekniğinin ülkemizde yerleştirilmesi ve bu ileri teknolojilerin hayvan ıslahında kullanılmasını amaçlıyoruz. Şu ana kadar 400’e yakın transfer gerçekleştirdik ve bunu rutin hale getirdik, iki üç ekibimiz artık Türkiye’de bu teknolojiyi uygular hale geldi. Bu projelerin süresi 44 ay sonra, Türkiye’de test edilmiş ve kendi ıslah programımızda ulusal bazda kullanabileceğimiz boğalar elde edeceğiz; dünya çapında klasifikasyona veyahut da standarda sahip boğalar.

Birinci sorunuz, bazen politik anlamda çok sağa, sola saptırılabilir, ama kabul etmek gerek; bizim en büyük pazarımız ve en büyük -hayvancılık için söylüyorum- rakibimiz Avrupa Birliği. Bunu kabul etmek gerek ki, ekolojik olarak Avrupa, hayvancılık açısından bize göre çok daha avantajlı bir konumda. Türkiye’de hayvancılıkta, yurtdışına büyük meblağlarla ihracat yapacak konuma gelir iddiasında bulunmak çok gerçekçi bir iddia değil, bu benim kanaatim. Nedeni, rakiplerimizin sahip olduğu avantajlar. Nasıl biz sebze-meyvede belli avantajlara sahibiz ve rekabet şansını onlara tanımıyorsak, hayvancılıkta da Avrupa bize bunu tanımayacak. Şu anda benim şahsi düşüncem, iç piyasamızı koruyacak bir hayvancılık stratejisi kullanmak. Koyunda bir avantajımız var gibi gözüküyor. Demin burada bir konuşmacı da ifade etti; ama şu anda koyunda Avrupa’yla belki rekabet edebilir yapıdayız, ama Yeni Zelanda, Avustralya gibi ülkelerle rekabet şansımız koyunda yok. Geçmişte de Ortadoğu’ya biz hayvan ihraç ederken, temelde koyun ihraç ederken, şu anda fiyatımızın ¼’üne kapı teslimi Avustralya ve Yeni Zelanda Ortadoğu’ya koyun ihraç ediyor. Onlarla rekabet etmemiz çok zor. İşletme büyüklükleri Yeni Zelanda’da 14 bin, Avustralya’da 30-40 binler civarında ve 24 saat dışarıda, 365 gün dışarıda bir sistemle üretim yapıyorlar. Bu ekolojik faktörleri de dikkate almak lazım, sadece olayı teşvik vesaire, siyasal boyutuyla değerlendirmemek lazım diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ben de Ümran Uygun'un sunuşuna katkıda bulunmak ve bir soru yöneltmek istiyorum. Fonksiyonel vurgu söz konusu değil, artık sağlık iddiası kavramı kullanılıyor. Bu da son çalışmalara göre ki, son çalışma da şudur: Avrupa Birliği adına ILSI denilen kuruluşun merkezi, Brüksel'de bulunan, Uluslararası Yaşam Enstitüsünün aşağı yukarı 100'den fazla ülkeden uzmanın değişik boyutlarda katılımıyla hazırladığı bir doküman var. Kısaca PASSCLAIM (Process for the Assessment of Scientific Support for Claims on Foods), yani gıdalardaki, gıda ambalajlarında sağlık gruplarının bilimsel olarak nasıl destekleneceğini düzenleyen bir doküman bu. Bu doküman şimdi Avrupa Konseyine sunuldu, tartışılıyor, 2007 yılında da muhtemelen kabul edilebileceği anlaşılıyor. Bu doküman gereken bu konuda ulaştığımız, en, düzeyi çok iyi tanımlıyor. Burada vurgular ikiye ayrılıyor. Birincisi, sağlık riskini azaltıcı iddialar. İkincisi de, fonksiyonel geliştirici iddialar, ama bu gıdanın fonksiyonelliği anlamında değil, vücut fonksiyonlarını, kas fonksiyonu olabilir, düşünsel fonksiyonu olabilir. Bir de, fonksiyon geliştirici, risk azaltıcı. Bunu da iki bölüme ayırıyorlar, ya jenerik olacak vurgu ya da spesifik olacak. Jenerik denilen şu: Herkesçe bilinen, komponente bağlı etki. Örneğin, folik asit, etkisi biliniyor. Eğer o gıdanın etkisi, tükettiğiniz gıdanın etkisi o bileşimden kaynaklanıyorsa, sadece o bileşiğin ne kadar bulunduğunu belirtiyorsunuz ve onun etkisini sağlık iddiası olarak etikete yazabiliyorsunuz. Bu bileşiğe özgü özel araştırma gerekmiyor, çünkü bu bileşiklerin, tek tek bileşiklerin sağlık üzerine etkileri zaten araştırılmış, yayınlanmış, ama elbette bir yetkili kuruldan geçiyor, özel araştırma gerekmiyor. Ama esas zor olanı, gıdanın tümünden kaynaklanan spesifik, yani gıdaya özgü etki, o zaman bunu klinik araştırmalarla doğrulanması ve tabii onay veren kuruluşça onaylanması gerekiyor. Ben bütün bunları Nisan ayında Ege Üniversitesinde düzenlenen Gıda Kongresinde açıkladım, Tarım Bakanlığına yardımcı olsun diye. Bu dokümana ulaşmadan hazırlanan bir yönetmeliğin de çok tutarlı olacağını düşünmüyorum açıkçası. Umarım, dikkate alınmıştır. Fakat hazırlanmış, görüşe sunulmuş. Ben tesadüfen öğrendim, bana da göndermelerini söyledim, ama henüz okuyamadım. Tabii, bu anlamda görüşlerimi belirteceğim.

Esas benim sormak istediğim de, bu fonksiyonellikle ilgili geçen yıla göre daha olumlu bulduğumu sevinerek belirtmek istiyorum. Biliyorsunuz, yeni bir beslenme stratejisi uygulanıyor, Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Kanser Araştırma Fonu tarafından da desteklenen, kısaca "five a day" diye tanımlanan, günde beş kez, daha açarsak günde beş porsiyon meyve ve sebze tüketilmesini öngören strateji. Bu stratejinin arkasında yatan diyet lifi var, belki potasyum vesaire de var, ama esas olarak antioksidanlar ve sanıyorum, bu antioksidan etkiyi, olumlu etki, yaşlanmayı geciktirici etki neyse, buna katılıyor musunuz, yani bu antioksidanların böyle bir etkisi var mı?

İkincisi de, bu nasıl vurgulanmalı, vurgulanmalı mı gerçekten bir gıdanın antioksidan düzeyi, vurgu tipi ne olmalı? Bence, esas Türkiye için sanıyorum, en

güncel olanı bu. Hem meyve-sebze tüketimi destekleniyor, esas etki antioksidan etki ve bunun vurgulanması için de etiketle sanıyorum binlerce başvuru olacaktır.

Prof. Dr. Ali ESİN

Çok teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. Ümran UYGUN

Hocama beni tamamladığı için çok teşekkür ediyorum.

Hocam, gerçekten 2003'te yayınlanan bu metinden haberim var, tarihte yanılıyor olabilirim, ama 2006'nın sonundan itibaren kabul göreceği... Dediğiniz gibi, 2007'ye sarkacak belki. Ben en çok da hala orada da tartışılan noktalara parmak basmak istedim. Özellikle bu etikette beslenme içeriğinin verilmesi konusundaki tutarsızlıklar ya da farklı düşünceler var ve bizde de galiba onlar devam ediyor.

Bunun dışında, antioksidanlar için benim fikrimi soracak olursanız ki, herhalde direkt benim fikrimi istediniz. Antioksidanların direkt kalp damar hastalığıyla ilintisi üzerinde durulmalı, yani gıdalarda kullandığımız antioksidanlar nasıl yağın oksidasyonunu önliyorsa, aynı işlevinin vücutta da yaptığını düşünüyoruz, ama bunun için ne kadar klinik çalışma var, ne kadar özetlenmiş, çok fazla antioksidan madde çalışılıyor, çok fazla meyve-sebze bileşeninin antioksidan karakterli olduğu ortaya konulmuş. Ancak gerçekten vücutta bu etkiyi ne kadar gösterebiliyor ve ne dozda gösterebiliyor? Bu soruların yanıtlarını ben bilmiyorum. Yaşlanma, "ageing" konusunu, etkili olabileceğini hiç zannetmiyorum; ama yağların oksidasyonu konusuna katılıyorum, yani onda etki gösterebilir, fonksiyonu olabilir. Zaten adı üstünde antioksidan; ama "ageing" konusunu bilemiyorum.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun efendim.

R. Petek ATAMAN

Bu etkinliği düzenleyen üç odadan biri olmak nedeniyle de, Ümran hocama ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Çünkü bir kaza geçirdi, kendisi rahatsız ve raporlu, ayakta da durmakta zorluk çekiyordu. Bu teşekkürü şunun için gerek duydum: Dün gerekçe göstermeyen, katılmayan birçok hocamız vardı. Örnek olması adına teşekkür ediyorum.

Fonksiyonel gıdalarla ilgili Ümran hocamın bir fikrini sormak istiyorum. Fonksiyonel olmayan gıda var mıdır? Fonksiyonel gıda tartışmasını ben şahsım adına çok yapay ve ticari buluyorum. Özel beslenme amaçlı gıdalar ayrı, onların tanımlaması da çok somut, hedefi de çok somut. Yine sağlık beyanları etikette ayrı, hep tartışılacaktır, belki zaman zaman belli beyanlar etiketlerde yer alacaktır, bunlar da hep gündemde olması gereken konular. Ama fonksiyonel olmayan gıdamız var mı? Et, süt, meyve-sebze, hububat, B vitamince zengin olan gıdaların sinir sistemine

iyi geldiğini biliyoruz, kalsiyumun kemiklere iyi geldiğini biliyoruz. Bu ayrımı siz nasıl görüyorsunuz? Onu öğrenmek istiyorum.

Yrd. Doç. Dr. Ümran UYGUN

Sanırım, bu tartışmayı geçen yılki konuşmada fazlasıyla yapmıştık, onun için tekrar oraya dönmek istemedim. Elbetteki bütün gıdalar fonksiyonel, Petek Hanım'ın görüşlerine tümüyle katılıyorum, fonksiyonel olmayan gıda yok zaten. Ancak bir bileşenin biraz daha zenginleştirilmiş, artırılmış olması, belki fonksiyonelliğini birazcık daha artırabilir. Tamam, buna farklı bir şey diyebiliriz, ama Fonksiyonel Gıda Yönetmeliği diye de ayrı bir yönetmelik adı altında bir yönetmelik kurulması da bence çok yanlış bir uygulama olur. Dedğiniz gibi, ona başka bir isim verebiliriz. Özel tıbbi amaçlı gıdalar ya da başka isimler bulabiliriz, ama bütün gıdalar fonksiyonel. Bu Avrupa Birliği'nde de yok, Amerika'da da yok, yani fonksiyonel gıda diye ayrı bir yönetmelik yok zaten.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun.

Çağlayan TÜRK

Geçtiğimiz aylarda Pankobirlik'te yapılan bir panelde yine, GDO'lu ürünlerin etiketlenmesiyle ilgili bir panel düzenlendi, o panele de katılmıştım. Ondan sonra GDO'lu ürünlerin etiketlenmesiyle ilgili Tarım Bakanlığındaki çalışmalar ne durumda, bu konuda bir bilgi almak istiyorum. Bu GDO'lu ürünlerin yetiştirilmesinde, şu anda kamuoyunu hareketlendiren kuş gribi vesaire gibi hastalıkların insanlara geçişine etkisini merak ediyorum. Sorum Sayın Hocam Murat Özgen'e.

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

Bu etiketleme meselesi Biyogüvenlik Yasa Tasarısıyla ilgili bir olay. Bununla ilgili altyapı çalışmaları bundan önceki bakan zamanında çok hızlı bir şekilde başlamıştı. Aslında yanlış bir şekilde başlamıştı, ama daha sonra öneriler doğrultusunda düzeltildi, belli bir aşamaya kadar gelindi. Fakat sonradan bakan değişikliği olunca, şu anda aşağı yukarı bir 2 aydır ya da daha fazla bir süreden beri, bu yasa tasarısıyla ilgili hiçbir ses yok. Bu etiketleme onun içerisinde yer alan bir konu.

Transgenik çeşitlerle kuş gribi arasındaki ilişki. Aslında sanki hiçbir ilişki yokmuş gibi geliyor, ama bu bence güzel bir soru. Çünkü bu tamamen genetik bir olay, yani yatay gen geçişi dediğimiz olay söz konusu burada ve transgenik ürünlerin de farklı cinslere ait genleri bir arada bulundurması nedeniyle, transfozan özelliği dediğimiz sıçrama özelliği fazla olan ürünler. Dolayısıyla bu tip genetik karmaşa içerisinde bulunan canlılar bir arada yaşadıkları zaman, genetik yapılarını daha hızlı bir şekilde geliştirebilirler. Mutasyon oranı diyorlar buna, aslında bu olayın mutasyonla da ilgisi yok, farklı olarak değerlendiriliyor; ama gen değişikliğini mutasyon olarak alırsak, bunu da bir mutasyon frekansı artmış canlılar olarak görebiliriz. Bu tip bitkilerin

yetiştirildiği yerde bakteri ve virüslerdeki gen kombinasyonları daha hızlı, bununla ilgili birçok araştırma var, o doğrudur.

Sorunuzun cevabı oldu mu bilmiyorum.

Prof. Dr. Ali ESİN

Sanırım, Lütfü Bey'in yasayla ilgili eklemek istediği bir nokta var.

Dr. Lütfü TAHTACIOĞLU

Hocam belirttiler, yasa taslağı hazırlandı, kanaatimizce iyi de bir katılım sağlandı. Her ne kadar her iki taraftan da lehte ve aleyhte olan gruplardan da tam anlamıyla bir destek alamadıysak da, belli ölçüde orta noktayı bulduğumuza inanıyorum. Şu anda yasanın can alıcı kısımlarıyla ilgili fazla bir sorunuz yok. Bakanlığımız özellikle bu yapılanma, bu sistemi yürütecek ve götürecektir yapılanmayla ilgili bazı noktalarda çekinceleri var, onların üzerine biraz çalışma yapıyoruz. Önerilen yapılanmanın çok büyük olduğu konusunda Bakanlığın görüşü var, onun sadeleştirilip sadeleştirilemeyeceği konusunda çalışma yapılmasını istiyor. Diğer kesimleriyle ilgili şu anda bir tereddüt söz konusu değil.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun.

Doç. Dr. Birol SAYGI

Döhler Gıda ve Konfrut Gıda Genel Müdür Yardımcısıyım. Benim sorum olmayacak da, bir ilave yapmak istiyorum: Ümran Hanım'a teşekkür ediyorum, bu nanoteknolojiyle ilgili. Bu nanoteknoloji, nano foods denilen bir olay, son iki üç yılda ortaya çıktı. Kısaca açıklamak gerekirse; biliyorsunuz, kelebeklerin kanatlarındaki renkler çok farklı. Her kelebeğin rengindeki farklılık kelebekten kaynaklanmıyor, o kanattaki moleküler düzeyin dizilişinden kaynaklanıyor. Siz eğer bir yapının moleküler düzeyini düzgün dizerseniz veya farklı dizerseniz, algıladığımız renk veya olgu çok farklı. Bu giderek son iki yıldır, üç yıldır gıdaya geldi. Hani "bu nasıl olur?" dersiniz, yakında, önümüzdeki 5 veya 10 yıl içinde sarı sütler, yeşil sütler, gerçekten böyle çizgili meyve suları, birçok şey içeceğiz. Buradan da gıdaya geldiğinizde, gıda işlemeye geldiğinizde, özellikle yapısal değişiklikleri yaptığınızda ki, gıdanın iki temel felsefesi olan, suyun kontrolü ve sıcaklığın kontrolü olayında moleküler yapıdaki değişikliklerle bu önlemleri alacaksınız. Nanofood'un gelmesiyle gıda sanayinde beklenti şu: Önümüzdeki 15 yıl içindeki, yani sanayideki % 40 ürün değişecek. Bu beklenti çok uzun bir süreçte değil, yani önümüzde 20 veya 30 yılı konuşmuyoruz, 15 yılı konuşuyoruz. Kaldı ki, gıda sanayinde her 10 yılda bir, pazarda veya markette bulunan gıdaların % 90'ı değişmekte, yani temel gıdalar hariç. Ama nanofood bu yapıyı değiştirecek, yani son 50 veya 60 yılda gelebilecek teknolojiyi değiştirecek. Üstüne üstlük sizin bahsettiğiniz biyoçipler veya biyo connection dediğimiz olaylar ki, bu da şunu getirecek: Kendi konuşmamda da kısmen anlatacağım bunu. Örneğin, meyve

sularına önümüzdeki üç beş yılda enzim bağlamaları. Örneğin, mideniz çok rahatsız, enzim bağlayacaksınız, sindiriminiz kolaylaşacak. Bu computer drink dediğimiz, hani bilgisayar başında çok çalışıyorsunuz, nuteini aldığınız zaman ki, gözleriniz güçlensin. Bu tip teknolojilerin gelmesi gıda çok yapıyı değiştirecek. Daha detaylamak çok mümkün.

Söylemek istediğim bir olay var: Özellikle Japon ve Almanlar bu konuda gerçekten ileri. Kraft'ın yaptığı ise, hakikaten en başlangıcı, yani ilkel aşaması. O ilave ederek yapıyor, fakat nanoteknoloji uygulamasıyla, prosesin, yani UHT sisteminin içindeki bir kalıba girecek, yani hiçbir ek bir ilave yapmadan sistem moleküler yapı dizaynını değiştirip, ürün pakete girecek. Bu tip olaylarda bu çok uzun bir süreç değil.

İkinci olaya geldiğimizde ise, fonksiyonel gıdalar dediğimizde, Avrupa Topluluğunun buna yaklaşımı çok farklı. Avrupa Topluluğu çok yalın yaklaşıyor. Örneğin, yeni bir trend var, son 15 yılın trendi, süt-meyve suyu karışımı, süt-su karışımları veya alkollü içecekler-meyve suyu karışımları, bira-meyve suyu karışımları. Avrupa Topluluğu buna şu şekilde yaklaşıyor: *“Süt yasal bir üründür, meyve suyu da yasal bir üründür, ben bu iki ürünü karıştırırım”* diyor, ama bunun kurallarını koyuyor; ne kadar süt içerecek, % kaç içerecek, ne kadar meyve suyu içerecek, hani karıştırmanızı size bağlıyor. Burada şu olayınız var: Fonksiyonel gıda dediğinizde, ilaçla satılmayan ürünler, reçetesiz satılan ürünler. Reçetesiz satılan ürünlerle gıda sanayi birleşti; işte fonksiyonel gıdalar bu çerçevede yaklaştı. Burada neler gelir, neler gider dersanız, artık girmeyen bir şey kalmadı, yani hemen hemen bütün içecekler, birçok gıda maddesi bu fonksiyon ingredientleri aldı ve bu ingredientleri de çeşitlendi. Bu 1990'larda başladı, şimdi 2005'lerde bu second plant extract dediğimiz, bitki ekstraktlarına geldi. Bunun bir sonraki aşaması da enzimler.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun.

Gökhan GÜNAYDIN

Zamanın geçtiğinin farkındayım, fakat çok kısa bir şey sormak istiyorum: Sabancı Üniversitesinde katıldığımız panelde, Ulusal Biyogüvenlik Yasa Tasarısında danışman olarak çalışan Rus kökenli Glikov'un şu sözü beni çok rahatsız etmişti, Sayın Genel Müdüre bunu sormak istiyorum: *“Etiketleme hiçbir şey değildir, etiketleme yapılmamalıdır”* diye bir görüş belirtti. Biz de kendisine şunu söylemiştik: *“Türkiye’de tarımla ilgili her türlü mevzuat Avrupa Topluluğu mevzuatına uyumlu olmak zorundadır. Siz bu konuda danışmanlık yaptığınız halde, bu genel hukuk anlayışının dışına çıkarak, etiketleme yapılmamalıdır anlayışını nasıl ortaya koyabiliyorsunuz?”* Bu nitelikteki bir insanın, böylesine bir tasarıda danışman olarak Türkiye Cumhuriyeti tarafından ücretlendirilmesi konusuna siz nasıl yaklaşıyorsunuz?

Bu fırsatla bir açıklama yapmak istiyorum: Etiketleme konusunda birazcık sosyolojik konuya bakmak zorundayız. Avrupa’da yerel fiyatlarla dünya fiyatları

arasında bir fark yok ve etiketleme tüketicinin genelini koruyan bir anlayış olarak düşünülebilir. Ancak Türkiye’de GDO’lu ürünler, genetiği değiştirilmiş ürünler, eğer yurtdışından ithal edilen ürünler olacaksa, yerel ürünlere göre daha ucuz olacaktır ve sizin GDO’lu ürünü etiketlemeniz demek, daha ucuz olan ürünü GDO etiketiyle koymanız anlamına gelebilir ve bu Türkiye gibi gelir dağılımı arasında çok büyük uçurumlar olan bir ülkede yoksulu GDO’lu ürün tüketmeye mahkûm etme anlayışının sonucunu da doğurabilir. Etiketleme konusuna gerçekten yalnızca teknik bir konu olarak Türkiye’de bakamayız ve biz Ziraat Mühendisleri Odası olarak, GDO’lu ürünlere tümüyle karşı olduğumuzu bir kez daha söylemek istiyorum. Dolayısıyla etiketleme tartışmalarına da girmemesi gereken bir ürünün, etiketlenmesine yönelik bir tartışmanın da Türkiye’de hiç yapılmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Son bir konu, sabahtan da bir açıklama yapıldı. Kuş gribi konusunda gerçekten hepimizin bir kafa karışıklığı var. Bu konuda Türkiye’de artarak büyüyen bir risk söz konusu, ancak entegre tavuk işletmelerinde, yalıtım alanlarda yapılan üretimin bu riskten arı olduğunu bir önceki gün de konuştuk ve bugün de bu salonda tavuk ürünleri dağıtılacak. Bunun altını özellikle çizmemiz gerekir ki, insanları tavuk ve tavuk ürünlerinden, sağlıklı tavuk ve tavuk ürünlerinden tümüyle uzaklaşacak bir yaklaşım içine sokmamamız gerekiyor.

Prof. Dr. Ali ESİN

Efendim, bu şekilde “*Gıda Üretiminde Yeni Eğilimler*” başlıklı 5. Oturumun sonuna geldik.

Şöyle özet olarak çok kısaca belirtelim: Sayın Dr. Lütfü Tahtacıoğlu, bitkisel ve hayvansal gen kaynaklarından söz ettiler. Bu kaynaklar bakımından ülkemizin zenginliğini belirttiler. Tehdit eden faktörleri söylediler. Benim için en vurgu yapan şey ise, zengin kaynakların fakir bekçileri iken, yavaş yavaş bundan çıkmakta olduğumuz müjdesini verdiler sanıyorum.

Prof. Dr. Murat Özgen, genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunda 30 kat artış olduğunu, ama bu artışın belirli ürünlerde ve belirli ülkelerde az gelişmiş ülkelerin aleyhine ilerlediğini belirtti. Yarar-zarar, yeterlilik-yetersizlik, belirsizlik ve ihtiyat ilkesi konularına değindi. Geri dönülmez zarar riski olan bir konu olduğunu vurguladı. Gerçekten de çok doğru, şu anda öyle.

Son konuşmacımız Sayın Dr. Ümran Uygun, “*Gıda Üretiminde Yenilikler*” ise de başlığı, özellikle fonksiyonel gıdalar üzerinde durdular. Dengeli beslenme için gerekli bu maddelerin eklendiği, katıldığı gıdalarda etiket bilgisinin önemli ve bu etiketlemenin yeterli-yetersizliği, yanlışlığı, gereksizliği ve bunların kanıtlanma düzeylerinin önemli olduğunu, nanoteknoloji ve biyoçipli denetim gibi yeni sistemlerin ortaya çıkmakta olduğunu belirttiler.

Kendilerine bu bilgileri için, verdikleri bilgiler için çok teşekkür ediyorum.

VI. OTURUM

İZLENEBİLİRLİK

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ferhunde US

Prof. Dr. Ferhunde US

“İzlenebilirlik” başlıklı 6. Oturum için bir araya gelmiş bulunuyoruz. Bildiğiniz gibi, 3 Ekim günü başladığımız Avrupa Birliği müzakere sürecinin 35 bölümünden birini de gıda güvenliği oluşturmakta. Bu nedenle Türk gıda endüstrisinin tüm aktörlerinin şimdiden gıda güvenliği konusunda Avrupa Birliği uyumuna hazırlanmaları gerekmektedir. Müzakere sürecinde önemi bir kat daha artan izlenebilirlik konusunu bu oturumda tartışacağız.

Oturumun değerli konuşmacıları; Hacettepe Üniversitesinden Prof. Dr. Aykut Aytacı, Döhler'den Doç. Dr. Birol Saygı ve Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğünden Sayın Dr. Bediha Demiröz, bizleri bu konunun çeşitli boyutları hakkında aydınlatacaklar. Ben sözümü fazla uzatmadan konuşmacıları sırasıyla kürsüye davet ediyorum.

İlk konuşmacımız. Hacettepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü profesörlerinden Aykut Aytacı, bizlere gıda izlenebilirlik sisteminin temel öğeleri hakkında bir sunum yapacaklar.

GIDA İZLENEBİLİRLİK SİSTEMİNİN TEMEL ÖGELERİ

Prof. Dr. S.Aykut AYTAÇ - Gıda Mühendisleri Odası

Gıda izlenebilirliği ya da bu izlenebilirlik sistemleri genel olarak, üretimden tüketime ya da artık günümüzde çok yerleşik bir söylemle, çiftlikten sofraya kadar olan her aşamada gıda maddelerindeki her türlü tehlikenin, fiziksel, kimyasal, biyolojik ve mikrobiyolojik, özellikle mikrobiyolojik tehlikelerin elimine edildiği, gıda güvenliği sisteminin önemli bir parçasıdır. Bu sistem içerisinde, dikkat edilmesi gereken kavramlardan biri de, gıda zinciridir. Gıda zinciri, gıda maddelerinin üretimden tüketime kadarki olan bütün aşamalarını kapsayan, bütün evrelerini içine alan bir kavramdır.

Avrupa Birliği ülkelerinde, gıda güvenliği yaklaşımında, özellikle kimi kavramların çok önem taşıdığını söylemek mümkündür. Bunlardan biri, risk analizidir. Risk analizi gıda maddelerinin, ürünün ve gıda kalitesinin güvenliğinin garanti altına alınması anlamını taşımaktadır. İçerisinde risk değerlendirmesi, risk yönetimi, risk iletişimi kavramlarını barındırmaktadır. Bu kavramlar güncel ve modern kalite yönetim sisteminin de bir parçasıdır.

Bir diğeri, geriye dönük izleme teknikleridir. Geriye dönük izleme tekniğinde de, gıda maddesinin raftan başlayıp, ilk üretildiği, ilk çıkış noktasına kadarki bütün bilgilerin bir kayıt altında tutulması ve bu bilgilere her an ulaşılmasıdır.

Bir diğer önemli kavram; uyumlaştırılmış gıda güvenliği kriterleridir. Özellikle Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında, gıdaların serbestçe dolaşımının sağlanması açısından ve ortak bir terminoloji kullanmak, ortak tanımlar ve ortak limitler oluşturmak üzere getirilmiş kriterlerdir. Ve yine isminden de anlaşılacağı üzere, bu kriterler malların serbest dolaşımında olduğu tüm ülkelerde uygulanmaktadır.

Gıda güvenliği sistemlerinin uyumlaştırılması da büyük önem taşımaktadır. Gıda ve gıda güvenliğiyle ilgili konularda bilgilendirici, yönlendirici, gerektiğinde koordine edici, bağımsız gıda otoriteleri gibi birtakım otoritelerin kurulmasına, bunların çalışmasına ve tüm bunlar yapılırken kurulan sistemlerin uyumlu olmasına yönelik bir kavramdır. Her ülkenin yapılanmasında ekoller anlamında farklılıklar bulunmaktadır ancak, bu farklılığın pratikte kontrol ve denetimi aksatır düzeyde olamaması prensiptir. Ancak böylesi kavramların hayata geçmesi ile risklerin kaynağında engellenmesi mümkün olacaktır. Bu konu toplam kalite yönetim sistemlerinde, risk analizlerinde çok önemli bir nokta ve hatta doğrudan risk analiziyle ilgili bir noktadır. Artık son üründe kalite kontrol yapmak gibi klasik ve çok fazla etkinliği olmayan bu tür sistemlerden uzaklaşıp, proses ve sürecin denetlenmesi, bu prostele belirli birtakım tehlike oluşturabilecek kritik noktaların belirlenip, bunların sürekli izlenmesi ve bu izlemeyle önleyici tedbirlerin alınıp, gerektiğinde hemen üretime müdahale edilmesi asıl olmalıdır. Bunların yapılabilmesi ise, ancak zincirde izlenebilirliğin sağlanması ile mümkündür.

Avrupa Birliği ülkeleri; son yıllarda yaşanan İngiltere’de BSE, Belçika’da dioxin gibi çok ciddi krizlerden sonra sistemlerini ve bu sistemin etkinliğini sorgulamaya başlamıştır.

Şüphesiz ki, bu yaşanan krizler hantal ve ihtiyaçlara cevap veremeyen gıda mevzuatı ve denetleme sisteminin ağır bir biçimde eleştirilmesine ve tüketicinin gıda kalite ve güvenliğine olan inancının sarsılmasına yol açmıştır.

Yeni gıda güvenliği sisteminin oluştuğu bu süreç incelendiğinde; Avrupa Birliği’nde 1997 yılında Yeşil Dokümanın yayınladığını, bunu 2000 senesinde Beyaz Dokümanın izlediğini ve 2002 senesinde de hem gıda yasası, hem de Avrupa gıda güvenliği otoritesinin oluşturulduğunu görürüz.

Yeşil doküman 1997 yılında yayınlanmıştır. Bu dokümanda, gıda mevzuatının şeffaflık ve tutarlılık bakımından yetersiz olduğu, topluluk içinde henüz uyumlaştırılmamış alanların ticarete engel teşkil edecek şekilde farklılık göstermekte ve zorluklara yol açmakta olduğu tespit edilerek; gıda mevzuatının basitleştirilmesi ve daha rasyonel hale getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Beyaz Doküman 14 Ocak 2000 tarihinde yayınlanmıştır ve bu dokümanın en önemli özelliği; gıda güvenliği ile ilgili bütün kavramların, tedbirlerin, güvenliğe ilişkin bütün konuların ilk kez bir arada ele alındığı belge olmasıdır.

Beyaz Doküman’ın içeriğine ve konu başlıklarına bakıldığında, gıda güvenliğinin ilkeleri, gıda güvenliği politikasının unsurları, bilgi toplama ve analiz ile bilimsel tavsiye oluşturulması, Avrupa Gıda Otoritesinin kurulması, düzenleyici unsurlar, kontroller, tüketicinin bilgilendirilmesi, gıda güvenliğine ilişkin konuların uluslararası boyutları gibi, çok sayıda ve geniş kapsamlı konu başlığını kapsadığı görülebilir.

Avrupa Birliği ülkelerinde izlenebilirlik 178/2002 sayılı Avrupa Birliği Tüzüğünde yer almıştır. Bu tüzükte sadece izlenebilirlik değil, izlenebilirlikle beraber, özellikle gıda, yem ve bunlarla ilgili olan bütün konuların işletmeciliği, perakende satışları, piyasa sürülmesi, pazarlanması ile ilgili birçok hüküm de yer almıştır.

Avrupa Birliği’nde izlenebilirlik; gıda, yem, gıda üreten hayvanlar veya gıda ve yemlere eklenmesi muhtemel maddelerin üretim, işleme ve dağıtımın her aşamasında izlenmesi ve takip edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu ifade, izlenebilirliğin risk yönetiminin ayrılmaz bir parçası ve çok önemli bir aracı olduğunu net bir biçimde göstermektedir. İzlenebilirliğin sağlanamaması durumda, bir gıdanın güvenliğinden bahsetmenin gerçekçi bir yaklaşım olmayacağı açıktır.

Avrupa Birliği’nde geriye dönük izlemede izlemeyle ilgili bilgilerin iki kategoride toplandığını görürüz. Birinci kategori, özellikle resmi otoriteler tarafından zorunlu olarak istenen bilgileri içermektedir. Tedarikçinin adı, adresi, bu tedarikçiden sağlanan ürünün özellikleri, müşterinin adı, adresi, bu müşteriye satılan ürün özellikleri, alım-satım tarihi gibi. İkinci kategori ise, saklanması tavsiye edilen ya da şu anlamda da söyleyebiliriz: İşletmelerin, firmaların kendileri için tutması tavsiye

edilen kayıtlardır. Bunlar; ürünün hacim veya miktarı, parti numarası, gerektiğinde, varsa ürünle ilgili daha detaylı tanımlar ve bilgilerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği'nde durum böyle iken, ülkemizde izlenebilirlikte hangi noktada olduğumuzu irdelemek, önümüzdeki süreçte gerçekçi bir yol haritası oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Kısaca Gıda Yasası olarak isimlendirdiğimiz 5179 sayılı Yasa'da, izlenebilirliğin tanımının yapıldığı ve yasa hükümleri arasında yer aldığı görülmektedir. 5179 sayılı yasa izlenebilirliği *“üretim, işleme ve pazarlama ile ilgili sürecin her aşamasında gıda maddesine karıştırılması tasarlanan veya muhtemelen ortaya çıkabilecek istenilmeyen herhangi bir maddenin izlenmesidir”* şeklinde ifade etmiştir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, *“muhtemelen ortaya çıkabilecek istenilmeyen herhangi bir madde”* ifadesinin teknik olarak bu gıdalarda her zaman mümkün olmadığıdır. Özellikle mikotoksinler açısından hangi aşamada çıktığının belirlenmesi teknik olarak her zaman mümkün değildir.

Uygulamayla ilgili olarak ise çok ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Her ne kadar 5179 sayılı Yasa yayımlanmış olsa da, genel anlamda çerçeve bir yasa olduğu için tam anlamıyla etkin ve verimli işletilebilmesi için 20'den fazla yönetmeliğin en kısa sürede yayımlanması gerekmektedir. Yayımlanması öngörülen yönetmeliklerden biri de, izlenebilirlikle ilgili olan yönetmeliktir.

Kayıt dışılığı iki farklı noktadan incelemekte yarar vardır. Birincisi; bu konudan doğrudan sorumlu olan resmi otoritenin (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı) kayıtlarının doğru biçimde tutması (gıda sicili, çiftçi kayıt sistemi, arazi kayıt, hayvan kimlik sistemi gibi), denetimlerde bu kayıtlara göre işlem yapılması büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, Maliye Bakanlığı gibi, yine kendi görev tanımı kapsamında kayıt tutması zorunlu olan kurumlarla işbirliği ve koordinasyonun sağlanması da atılması gereken büyük bir adım olarak karşımızda durmaktadır. Kayıt dışılık, ancak yetkilerin tek elde toplanmasıyla aşılması mümkün bir sorun iken, çıkan son yasalar, belediyelerle ilgili çıkan yasalar ve bundan sonraki çıkacak olan yasalarda maalesef, 5179'da tek elde toplanan bütün yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesinin önu açılmıştır. Halen, gıda sicili ve çalışma izni yerel yönetimlere devredilmiş durumdadır. Üretim izinlerinin de mahkeme süreçleri ile belediyelere devredilmesi olasılığı vardır. Böylesi bir gelişme, kayıt dışının daha da artmasına neden olacak bir gelişmedir. Gerek merdiven altı dediğimiz, kayıt altına alınmamış izinsiz üretim yapanlar, gerekse çok küçük ölçekte üretim yapıp da, bu üretime katkıda bulunan kişilerin de kayıt altına alınmasını zorlaştıracaktır.

İzlenebilirliğin kurulmasında sistemi negatif yönde etkileyecek diğer bir sorun ise; üretici birliklerinin olmayışı, birincil ürünlerin birçok küçük ölçekli üreticiden toplanarak, taşınmasıdır. Ülkemizde bir süt işletmesi yaklaşık 25 binle 30 bin arasında üreticiden ya da hammadde sağlayıcısından çiğ süt toplamaktadır. Bu rakamların zaman zaman 40 000'e çıktığı ifade edilmektedir. Bu rakamlar; hem gıda güvenliği kriterlerinin uygulanmasında ve hem de kayıt altına alınmayı sağlamada önemli sorunlara yaratacak boyutta rakamlardır ve yaratmaktadır da. Bu

kadar çok sayıda birincil üretici olması ve örgütsüz yapı, beraberinde zincir içerisinde çok fazla sayıda aracının olmasını getirmektedir.

İzlenebilirliğin sağlanabilmesi için, öncelikle bu üreticilerin birlikler, kooperatifler gibi kurumlar altında örgütlü bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Gıda sicil kayıtlarının, arazi kayıt sistemi, hayvan tanımlama, kimliklendirme sistemlerinin etkin hale getirilmesi ve bunu takiben rutin denetimlerinin yapılması gerekmektedir.

GIDA KATKI MADDELERİNİN GERİ İZLENEBİLİRLİĞİ

Doç. Dr. Y. Birol SAYGI - Döhler

GİRİŞ

Globalleşen dünyada, Gıda Sanayi giderek önemli ve stratejik bir konuma gelmektedir. Konuyu bu çerçevede değerlendirdiğimizde, en önemli konu, tüketicilerin beklentilerinin karşılanmasıdır. Tüketici beklentilerinin doğru analizi ve algılanması, üreticiler için ürünlerinin pazarda başarılı olmasında en önemli kriterdir. Kalite beklentilerinin fiyat parametresinde karşılanması, tüketicilerin en önemli beklentisidir. Basit tanımlama ile kalite, müşteri tekrar gelirse vardır, ürün geri gelirse değil!..

21. Yüzyıl tüketicisinin geçmişe göre karakteristik özellikleri analiz edildiğinde, aşağıdaki tanımlamalar önem kazanmaktadır:

- Tüketici daha eğitilmiş ve daha iyi bilgilendirilmiştir.
- Daha fazla zaman baskısı altında yaşamını sürdürmektedir.
- Sağlıklı beslenme hakkında daha iyi bilgilendirilmiş ve daha ilgilidir.
- Ürünlerin kolay ve rahat kullanımına yönelmiştir.
- Yeni ve kişiye özel ürünlerle daha ilgilidir.
- Medya ile oldukça ilgili ve medya baskısı altındadır.

21. yüzyılın tüketicisi için son yıllarda Gıda Sanayi, sadece müşterinin susuzluk ve yemek gereksinimini tatmin etmek amacının ötesinde gelişerek, ek faydalar ve bireysel çözümler sağlamayı da hedeflemiştir. Tüketiciler, artık geniş ve homojen kitlelerin oluşturduğu bir topluluk olarak ele alınmamaya başlanmış ve tüketicilerin etki yaratabilme yetisine sahip ve kişisel pazarlarda değişimlere yol açan bireyler olarak görülmeleri zorunluluğu oluşmuştur.

Tüketici birçok açıdan son on yıldır değişmiştir. “*Ne bekliyor?*” ya da “*Beklentisi nedir?*” dediğimizde, tüketici eğilimlerinin iyi algılanması zorunludur. Tüketiciler için öncelik, doğallıktır. Doğal ürün kullanımı ve beklentisi giderek yaygınlaşmaktadır. Doğallığın paralelinde en önemli eğilim, sağlıklı ürün konseptinde beslenmektir. Özellikle genç nesil, yeni tatlar ve yeni kombinasyonlar denemek ve tüketmeyi arzu etmektedir. Bu çerçevede, birçok yeni ürün tüketicilere sunulmaktadır. Örneğin süt ve meyve suyu karışımları; maden suyu veya suların meyve suları ile karıştırılması; alkollü ürünlerin örneğin biranın meyve suları ile karıştırılması gibi yeni ürünler üretilerek tüketicilere sunulmuştur. Zamanı giderek azalan tüketiciler, tüketimi kolay, hazırlanma süresi kısa, bu süreçte besin kaybı az ve çabuk tüketilebilen ürünleri tercih etmektedirler.

Şişmanlık (obezite), teknoloji toplumlarında giderek artan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, tüketicilerin en önemli eğilimlerinden birisi de, yaşamlarını sağlıklı sürdürebilmeleri için gerekli besin öğelerini eksiksiz alırken düşük enerji veren gıdaların tercih edilmesidir. Gelişmiş ülkelerde özellikle yaşlı nüfus giderek artma eğilimindedir. Bu yaş grubunun beklentisi çerçevesinde, tüketileceği gıdalar da farklıdır. Eğilimleri, sağlıklarına destek veren gıdaları kendi yaş grupları için uygun formatların tüketilmesidir.

Özellikle, dünyadaki küreselleşme süreci doğrultusunda insanlar, çok seyahat etmekte veya göç etmektedirler. Tüketiciler kendine özgü gıdaları tüketmeyi, sonradan bu tip gıdaları öğrenen tüketicilerin tercihleri veya deneme gereksinimleri etnik gıdalar eğiliminin değişik düzeylerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Günümüzde, aile yapısının değişimine paralel olarak, geleneksel gıdaların hazırlanışındaki zorluklar tüketicilerin kolay hazırlanabilen gıdalara eğilimlerini artırmaktadır. Ayrıca, kendine özgü bölgesel gıdaları tüketme tercihleri en önemli eğilimlerden biridir.

Tüketicilerin tüm bu beklentileri ve eğilimleri çevresinde sağlık ve doğallık olgusu doğrultusunda ürünlerin hazırlanmasında ürünlerin iyi ve doğru üretilmesi ve reçete bileşenlerinin başta katkı maddeleri olmak üzere dikkatli seçimi ve dürüst etiketlenilmesi önem kazanmaktadır.

GIDA KATKI MADDESİ NEDİR?

Gıda katkı maddesi, gıdanın yapısında doğal olarak bulunmayan; üretim, depolama, paketlenme gibi işlemler sırasında gıda maddesinin tat, koku, görünüm, yapı ve diğer niteliklerini düzeltmek; arzu edilmeyen değişiklikleri önlemek; biyolojik değerini yükseltmek ve kalitesini uzun süre korumak için kullanılan madde veya maddeler karışımıdır.

Gıda katkı maddeleri, toplumun her kesimini beslenme ve sağlık açısından ilgilendirmekte olup, kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir. Bundan 10 bin yıl önce keşfedilen ve günümüze kadar kullanılan ilk gıda katkı maddelerinin başında tuz, baharatlar ve sirke gelmektedir.

Gıda katkı maddeleri neden kullanılır? Bu sorunun cevabının doğru algılanması tüketiciler için çok önemlidir;

- Gıda endüstrisini besleyen ham madde kaynakları ve verimlilik azalırken, dünya nüfusunun artış göstermesi,
- Modern teknolojilerin gıda endüstrisine girmesiyle yeni ve çeşitli üretim tekniklerinin ortaya çıkması,
- Ürün çeşitliliği ve yeni formülasyonlar için yeni kaynaklara yöneliş,
- Yılın her mevsiminde her çeşit ürünün tüketimini sağlamak için uygulanan yeni işlemler,

- Gıdanın raf ömrünün uzatılması, işlenmiş hazır gıdanın yaygın tüketimini sağlamak ve bu tür gıdalara talebi artırmak,
- Modern teknolojinin gereklerine ve tüketici beğenisine göre gıdaların kalitesini yükseltmek için katkı maddeleri Gıda Sanayinde kullanılmaktadır.

Gıda katkı maddelerini şu başlıklar altında toplayabiliriz: Renk Maddeleri (renk verenler, renk koruyanlar, renk kuvvetlendiriciler), Aroma maddeleri (tat vericiler, baharat ve çeşni tadı verenler, asitler ve bazlar, koku verenler ve aromayı geliştiriciler), Koruyucu maddeler (antimikrobiyallar, antioksidanlar, tütsü maddeleri ve kaplama maddeleri), Gıdanın yapı ve görünüşünü etkileyen maddeler (stabilizatörler, emülgatörler, tamponlar, yüzey aktif maddeleri, topaklaşmayı önleyici maddeler, olgunlaştırıcı tuzlar, kalınlaştırıcı maddeler, köpük yapıcı ve köpük tutucular, tutucu ve birleştirici maddeler, yumuşatıcı ve plastik yapı kazandırıcı maddeler, kristalleşmeyi önleyici maddeler, nemlendiriciler, berraklaştırma ve durultma maddeleri) ve Biyolojik değeri artırıcı maddeler (vitaminler, mineraller ve amino asitler).

Tüketici eğilimleri ve beklentileri birçok yeni ürünün formülasyonu ve beraberinde ise değişik katkı maddelerinin yaygın kullanımını ve katkı maddelerinin çeşitlenmesini de beraberinde getirmektedir. Bu da doğal olarak, katkı maddelerinin güvenilirliği ve izlenebilirliği olgusunu gündeme taşımaktadır. Örneğin, izlenebilirlik veya takip dediğimizde, buzdağının görünen kısmını izlemek değil, bütünü gözlemlemektir. Teknolojinin gelişmesine koşut olarak gıdaların giderek karmaşıklaşan bir yapıya dönüşümü sürecinde izlenebilirlik, çok ciddi bir şekilde profesyonel ve dikkatli yapılması gereken bir çalışmadır. Gerek bilgi ve gerekse altyapı için ciddi yatırımların yapılıp, bu konuda önemli araştırma geliştirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi zorunludur.

GIDA KATKI MADDELERİNİN KULLANIMINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR

Gıda katkı maddelerinin herhangi bir gıdada kullanılabilmesi için, bu maddelerin gıda yasalarında onaylanmış olmasına, pozitif listede kullanımları ile ilgili noktaların ve miktarının (**Acceptable Daily Intake - ADI**) belirtilmiş olmasına dikkat edilmelidir.

Avrupa Birliği'nin belirttiği ve Birlik ülkelerince kullanımına izin verilen katkı maddelerinin numaraları önünde, Avrupa Birliği'ni temsil eden "**E**" harfi yer almaktadır. Bu kodlar Avrupa Birliği'nin bir alt komitesi olan "**Scientific Committee on Food**" tarafından belirlenmektedir. Güvenilir gıda katkı maddeleri listesinde yer alan tüm katkılar "E" kodunu taşır ve toksikolojik açıdan güvenilir katkılardır. "E" harfi sağlık açısından tüketici için bir güvencedir.

Gıda katkı maddeleri hangi koşullarda toplum sağlığını tehdit eder sorusunun doğru cevaplanması ve önlemlerinin iyi oluşturulması gereklidir.

Pozitif listede veya GRASS (**Generally Recognised as Safe**) listesinde yer almıyorsa, belirlenen limitlerin üzerinde kullanılıyor ve ADI değeri dikkate alınmıyorsa, etiketinde uyarıcı bilgi taşımayan ve belli katkıları içeren bazı gıdaların bazı risk grupları tüketilmesi halinde, katkı maddesi bazı safsızlıkları ve bulaşanları içeriyorsa, eğitimsiz kişilerce teknolojisine uygun kullanılmaması halinde ve ülkede bu konudaki kontrol mekanizmalarının iyi işletilmemesi durumunda tüketiciler risk altındadır.

İZLENEBİLİRLİK ve GIDA KATKI MADDELERİ

İzlenebilirlik, üretimden tüketime kadar tüm girdilerin, izlenme yeteneğidir.

Gıda izlenebilirlik sisteminin hedefi, ürün partisini ve üretimde kullanılan girdilerin *belirlemek* ve üreticiye üretim ve/veya dağıtım süreci aracılığıyla parti ve partiyi oluşturan her bir birimi izlemektir.

Gıda Sanayinin girdilerinin izlenebilirliği ancak tüm dağıtımlar için ürün dokümanlarının tutulması, tedarikçi adı ve parti kodu, onay kabulü, satılabilir birimlerin sayısı, satılabilir birimlerin ağırlığı, dağıtım belirlenen lot numarası ve dağıtım ilişkin referans kayıtları ile gerçekleştirilebilir.

Geri izlenebilirlik, kalite sürecinin önemli bir parçası olup, firmanın katkı maddesi ile ilgili tüm tedarikçi bilgisine ulaşmasını sağlar ve tüketici beklentilerini karşılar. Yasal gereklilikleri sağlar, bir olay veya kriz esnasında etkin bir pazardan ürün geri çekme prosedürünün uygulanmasına yardımcı olarak tüketici güvenliğini ön planda tutar. Önleyici önlemlerin düzgün bir şekilde oluşturulmasını sağlayarak tüm gıda zincirinde güven sağlar. Bu olgu, firmanın katkı maddesi ile ilgili tüm tedarikçi bilgisine ulaşmasını sağlar

Geri İzlenebilirlik Sistemi ile firma, tedarikçi ile ilgili tüm bilgilere ulaşabilir. Kullanılan katkı maddesinin üretici parti numarası ve üretim tarihi, aynı parti numaralı katkı maddesinin firmanın hangi ürünlerinde kullanıldığı ve bu partilerdeki kullanım miktarları saptanır. Ayrıca, katkı maddesine ait girdi kontrol analiz sonuçları, katkı maddesine ait üretici analiz raporları ve tedarikçinin üretim esnasında elde ettiği veriler belirlenir.

Tüketici beklentileri iki ana grupta açıklanabilir:

- Kesin olmayan gereksinimler (Ürünün saflığı, kompozisyonu, tadı, kokusu, yapısı ile ürüne ait ilgili doğru ve detaylı bilgiler)
- Kesin olan gereksinimler (Tüketici sağlığı ve güvenliği, dürüstlük, acil veya kriz durumlarında durumun yönetilebilirliği).

Avrupa'da yaşanan BSE, GMO, dioksin gibi önemli krizler ve hasat öncesi kullanılan girdi kalıntıları, hayvanlara uygulanan ilaçlar, çevresel kirlilikler, tüketicilerin güvenlikleri konusunda ciddi bir talep oluşturmuştur. Bu talep gıda ürünlerinin orijini, üretimi sırasında kullanılan katkı maddeleri ve üretim zinciri sürecinde geçirdiği tüm aşamaları kapsayan etkin bir ürün geri izlenebilirliği

beklentisine neden olmuştur. Gıda Katkı Maddeleri ile ilgili olarak tüketici beklentileri bu maddelerden kaynaklanabilecek fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik risklerin öngörülerek Gıda Güvenliği sistemi yardımıyla engellenmesinin esas alınmasıdır.

Bu çerçevede, oluşturulan “Direktif 2001/95/CE (Genel Ürün Güvenliği)”, güvenlik zorunluluklarına uygun hareket edilmesi, ürün güvenliğinin takip edilmesine katılımın sağlanması, ürün riskleri ile ilgili bilgilerin yasal otoritelerle iletişiminin yapılması ve bir ürünün orijininin geri izlenmesi için gerekli dokümanların sağlanması ve güncellenmesini içermektedir.

Kesin olan gereksinimler üretimin, transformasyonun ve dağıtımın her aşamasında geri izlenebilirliği sağlamak, güvenli olmayan bir gıda için ürün geri çağırma prosedürünün oluşturulması ve ilgili otoritelerin bilgilendirilmesidir.

Önleyici önlemlerin düzgün bir şekilde oluşturulmasını sağlayarak tüm gıda zincirinde güven sağlanır. İyi uygulamaların oluşturulması üretim zincirinde oluşacak risklerin engellenmesi için bir ön koşuldur (üretim pratiklerinin, spesifikasyonların, tedarikçi denetimleri ve iç denetim uygulamalarının tanımlanması). Dikkatli izlenebilirlik, bozuk ürün partilerinin geri çekilmesi durumunda tüketiciyi koruyan artı bir önlemdir. Bu adım ancak «geri çekme/iptal» mekanizmasının gerektiği durumlarda alınır ve gerekmedikçe bu çözüme başvurulmamalıdır.

SONUÇ

Tüketiciler için, “doğal ve sağlıklı” nitelikleri önem kazanmıştır. Gıdalardaki yeni konseptler beraberinde teknolojik gereksinim çerçevesinde katkı maddelerinin kullanım miktarlarını artırmakta ve çeşitlendirmektedir.

Özellikle, gıda ve ilaç sanayi giderek yakınlaşmış, hatta kesişmiştir. Yapılan araştırmalar çerçevesinde, beslenme ve hastalık ilişkisinin, sağlıklı yaşamın temeli olduğu saptanmıştır. Teknolojik gereksinimler çerçevesinde kullanılan girdilerin çeşitlenmesi ve miktarlarının kontrolü, “doğal ve sağlıklı” düşüncesi ile oluşturulması, ancak izlenebilirlik konusunun gerçekçi yapılandırılması ile sağlanabilir.

İzlenebilirlik konusu, gıda sanayinde üretimden tüketime kadar gerçekleştirilecek gıdanın en önemli konularından biridir.

GIDALARDA KALINTI VE İZLENEBİLİRLİK

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ - TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü

Sayın Başkan, sayın katılımcılar; öncelikle ben de Petek Hanıma beni davet ettiği için teşekkür ediyor ve odalarımıza böyle bir sempozyumu düzenledikleri için ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Ben size bugün gıdalarda kalite ve izlenebilirlik hakkında, Bakanlığımın uygulamaları ve Avrupa Birliği'nde yapılan çalışmalarla ilgili bazı bilgiler vermek istiyorum.

İnsanların sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri için yeterli ve dengeli beslenmeleri gereklidir. Güvenli olmayan gıdaların tüketimi insan sağlığı için ciddi tehlikeleri beraberinde getirdiğinden yeterli ve dengeli beslenirken de güvenilir gıdaya ulaşmak önemlidir.

Gelişen teknolojiyle doğru orantılı olarak üretimde kimyasalların kullanım oranı artmaktadır. Sanayi artık ve atıkları çevre kirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Böylece gıda hammaddelerinin çevre kirliliğine bağlı olarak kalıntı ve kontaminant yükü artmaktadır.

Kontamine gıda tüketimi; dünya üzerinde önemli hastalık ve ölümlere yol açabilen, gıda sanayinde ciddi kayıplara neden olabilen, ticareti olumsuz etkileyen ve tüketici güvenliğini riske sokan bir durumdur. Dünya üzerindeki pek çok ülkede kalıntı ve kontaminantlar açısından inceleme yapıldığında; gıda güvenliğinin şansa ve koşullara bağlı yürütüldüğü görülmektedir. FAO/WHO gibi organizasyonlarda bu konunun ülkeler arasında belli bir disiplinde ele alınmasını sağlamak amacıyla çalışmalar yapılmaktadır.

Gıda tedarikçilerinin güvenli gıdayı temin etmedeki inandırıcılıkları; tüketicilerin kendi güvenlikleri sağlamada önemli bir ihtiyaçtır. Kalıntı ve kontaminantlar gıda güvenliğindeki en önemli problemlerden biridir. Yetersiz ve kontrolsüz tarımsal üretim ve uygulamaları; kimyasalların kötüye kullanımı; kontamine hammadde, girdi ve su kullanımı ile yetersiz veya uygunsuz depolama gibi faktörlerin varlığıyla ortaya çıkan bu ajanlar modern çiftlik sistemleri, gıda işleme ve marketle ilgili endişeleri artırarak bunların halk sağlığını yeterince güvence altına almadığını düşündürürler.

Son 10 yılda yaşanmak durumunda kalınan gıda kaynaklı krizler, dünya üzerinde gelişmiş kabul edilen ülkelerin bile gıda güvenliğini yeterince sağlayamadığını ortaya çıkardığından, bu ülkeler gıda güvenlik sistemlerini sorgulamak zorunda kalmış ve gıda otoritelerini yeniden yapılandırmıştır. Avrupa Birliği'nde; insan sağlığı ve tüketicilerin korunmasını teminat altına almak üzere, çiftlikten sofraya gıda üretimi ve pazarlamasına ait her bir aşamayı, bütünüyle bilimsel bir temele oturarak sıkı biçimde denetlenebilecek yasal düzenlemeleri oluşturmayı amaçlayan

“Avrupa Gıda Güvenliği Kurumu” oluşturulmuştur. Yapılan yasal düzenlemelere esas olmak üzere gıdanın tanımı yeniden yapılmıştır. Bu tanıma göre gıda; insanlar tarafından tüketilmek üzere hazırlanan veya insanlar tarafından tüketilmesi muhtemel olan işlenmiş, işlenmemiş veya yarı işlenmiş madde ve ürünlerdir. Gıdanın üretimi, hazırlanması ve işlenmesi sırasında gıdanın bileşimine bilerek dahil edilen maddeler ile su da dahil olmak üzere içecekler ile sakızlar gıdanın tanımı içerisinde yer almaktadır. İnsan tüketimi için markete yerleştirilmek üzere hazırlananlar hariç yaşayan hayvanlar, hasat öncesindeki bitkiler, yemler ile kalıntı ve kontaminantlar gıda tanımı içinde yer almaz. Tıbbi ürünler, kozmetikler, tütün ve tütün ürünleri ile narkotik ve psikotropik ürünler de gıda değildir.

Gıda tanımı içerisinde yer almayan maddelerden kalıntı ve kontaminantların gıda olmadıkları halde gıdanın yapısında girmeleri nedeniyle gıda ile birlikte insanlar tarafından tüketildikleri bilinen bir durumdur. Kalıntılar; Birincil gıdanın üretimi sırasında veteriner tıp ürünlerinin yada bitki koruma ürünlerinin kullanımının yan etkisi olarak gıdalarda bulunabilen maddelerdir ve tüketilecek son üründe kalmaları nedeniyle tıp ürünleri ve bitki koruma ürünlerinin istenmeyen izleridir. Dioksin ve ağır metaller gibi çevresel kirlilikleri kapsayan kontaminantlar ise gıdanın üretimi ve markete sunumu sırasında gıdalara kasıtsız olarak girebilen maddelerdir. Hayvansal üretimde veteriner tıp ürünlerinin kullanılmaması durumunda bu maddelerin kalıntılarının gıdalarda oluşmasından kaçınılabılır. Ancak çevredeki mevcut kirlilik seviyesi nedeniyle kontaminantların gıdanın yapısına girişini önlemek zor olabilir. Bunun yanı sıra, bitki koruma ürünlerinin bazılarının kullanıldıkları alanda zaman içerisinde birikmeleri nedeniyle çevre sorununa da yol açtığından, özellikle analiz tekniklerindeki gelişmelerden dolayı, araştırılan ürünün üretiminde kullanılmadığı halde bu maddelerin kalıntısına rastlanabilir.

Avrupa Birliği ve ülkemizdeki mevcut gıda yasalarının birinci amacı; sağlığın en yüksek düzeyde korunmasıdır. Bu nedenle İnsan sağlığı üzerine olumsuz etkileri olan ve gıdalarda bulunması muhtemel olan bu maddelerin tüketim miktarlarını güvenli düzeylerde tutmak için yasal sınırlamalar (maksimum kalıntı düzeyleri, MRL) getirilmiştir. Kalıntı ve kontaminantlar için belirlenmiş olan bu limitler; bilimsel çalışmalar esas alınarak belirlenmiş olan, insan sağlığı üzerinde herhangi bir riske neden olmayacak şekilde izin verilmiş miktarlardır ve yasal olarak uygulanması zorunlu olan değerlerdir. Halk sağlığına potansiyel etkileri nedeniyle çok tehlikeli olarak değerlendirilen maddeler için eşik yoktur. Antimikrobiyal maddeler grubunda yer alan kloramfenikol ve nitrofuranlar tehlikeli maddelere örnektir ve bu maddeler için MRL düzeyi belirlenmemiştir. Bunun yerine bu maddelerin analizde kullanılacak cihazlar için sınırlama getirilmiş (Minimum Required Performance Limit, MRPL) ve bu değer yasal sınır olarak belirlenmiştir. Kalıntı ve kontaminant olarak değerlendirilen bir maddenin gıdada bulunmasının kabul edilip edilmemesine veya hangi seviyelerde kabul edileceğinin belirlenmesindeki karar çok yönlü risk analiz prosedürleri izlenerek verilmektedir. Avrupa Birliği’nde gıdalardaki veteriner tıp ürünlerinin kalıntıları için spesifik risk değerlendirmeleri Avrupa Tıp Değerlendirme Ajansı (EMEA); kontaminantlar için

Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) tarafından yerine getirilmektedir. Karar verici ise; Avrupa Parlamentosu ve Konseyidir ve bu karar organı Avrupa Komisyonu tarafından yapılan önerileri esas alarak koruma seviyelerine karar vermektedir. Ülkemizdeki koruma seviyelerinin belirlenmesinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yetkilidir. AB ile uyum sürecinde olmamız nedeniyle bu maddeler için yasal sınırların belirlenmesinde Birlik değerleri esas alınmaktadır.

Avrupa Birliği'nde kalıntı ve kontaminantların gıdalardaki miktarlarının belirlenmesiyle ilgili resmi kontroller ve uygulama ölçümleri her bir üye devlet tarafından yürütölmektedir. Bu ölkeler kalıntı ve kontaminantların spesifik grupları için (96/23/EC direktifi) kalıntı izleme programlarını kendi yetiştirdikleri ürünlere adapte edilmesinden ve yürütölmelerinden sorumludur. AB'ne üye olan ölkeler izleme planlarının üçüncü ölkelerden ithal ettikleri ürünleri kapsayacak şekilde planlamak ve raporlamak zorundadır. Bu planların amacı; gıda ürünlerinde kalıntı ve kontaminantların izin verilen seviyeleri aşmadığını veya yasaklı maddelerin gıdalarda bulunmadığını ispatlanmasıdır. Programların uygulamasıyla ilgili olarak AB Komisyonu Gıda ve Veteriner ofisi ölkelerin programlarıyla ilgili uygulamalarını ve bu ölkelerin Gıda Yasasına uyumunu izlemek için denetimler yapmaktadır. Üçüncü ölkeler de AB'ne ihracat yaptıkları ve yapmak istedikleri ürünler için; resmi gıda otoriteleri tarafından ulusal kalıntı izleme sistemlerini oluşturmak ve oluşturdukları bu sistemin AB içerisinde uygulanmakta olan koruma düzeylerine eşit bir sistem olduğunu göstererek garanti etmek zorundadır. Buna ilaveten AB; ithal edilen veya edilecek gıdalar için orijin ölkelerin yasal çerçevesini ve kontrol aktivitelerini düzenli olarak değerlendirir. İthalat izinleri; yerinde denetimi de kapsayacak şekilde yapılacak değerlendirmelerin sonucuna bağlıdır. AB'de kalıntı ve kontaminantların kontrolünde kalıntı izleme planları önemlidir. Bu plan kapsamında yürütölen çalışmalar ölkeler üretim rakamları esas alınarak belirlenir. İzleme çalışmalarında bir olumsuzluk bulunması durumunda riskin kaynağını bulmaya yönelik çalışmalar yapılır. İnsan sağlığını riske eden bir durumun varlığının tespitinde riskin ortadan kaldırılması için detaylı denetimler gerçekleştirilir. İnsan sağlığını tehlikeye sokan ürünler imha edilir. Bunun yanı sıra, AB gümrüklerinde rastgele örnekleme ile ithalat kontrolleri ve testleri de yapılır. İthalat kontrolleri; AB'ne üye ölkelerin gıda güvenliği kontrol otoritelerinin sorumluluğundadır. Bu kontroller sırasında test sonucu insan sağlığı için tehlikeli olan bir ürünün varlığını gösteriyor ise; bu ürünlere el konulur ve imha edilir. İlgili madde ve ürünlerdeki test aktiviteleri artırılır. Olumsuzluğu tespit eden üye ölkeler, Hızlı Alarm Sistemi üzerinden bilgi verir. Sorunlu ürün bu ölkeler tarafından ithal edilmiş ise bundan etkilenen 3. ölkeler bilgilendirilir. Olumsuzluğu 3. ölkeden kaynaklandığı saptanırsa; bu ölkeler için AB'ne giriş noktalarında test etme düzeyi %100'e kadar artırılabilir. Yapılan testlerde veya ithalat izni verilen ürünlerle ilgili olarak AB Gıda ve Veteriner Ofisi tarafından yapılan yerinde denetimler de dahil olmak üzere yapılan izlemelerde AB gıda güvenliğini tehdit eden temel bir problemi ortaya çıkarıyor ise; sorunun yaşandığı ölkeler için AB'ne belli ürünlerin ithalatı engellenebilir. Problem belirlendiğinde, özellikle yasaklı maddelerin bulunması

durumunda, mümkün olabildiğince ticari ilişkiler normal düzeyde tutulamaya çalışılarak gıda güvenliği riskini etkisiz hale getirmek için çabuk ve etkili eylemler gerçekleştirilir. Tüm bu uygulamalar, AB’de uygulanmakta olan izlenebilirlik sisteminin parçalarıdır.

Türkiye’de su ürünlerinde, kanatlı canlı hayvan ve etleri ile çiğ süt ve balda uygulanmakta olan kalıntı izleme planları 2000 yılından itibaren Avrupa Birliği’ne raporlamaya başlamıştır. 19 Ocak 2005 itibariyle “Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerde Belirli Maddeler ve Bunların Kalıntılarının İzlenmesi İçin Alınacak Önlemlere Dair Yönetmelik” çıkararak 96/23/EC direktifinin uyumlaştırmasını tamamlamıştır. 24-26 Ocak 2005 tarihleri arasında AB’ne ihracat yaptığımız su ürünleri ile balda ve ihracat yapmak üzere başvuruda bulunduğumuz kanatlı eti ve süt ürünlerinde uygulamakta olduğumuz kalıntı izleme planlarımızla ilgili çalışmalarımız AB tarafından denetlenerek yeterli bulunmuştur. AB Komisyonu ülkemizin kalıntı izleme planlarının süt ürünleri ve kanatlı eti bakımından onaylanması için üye ülkelere öneri yapılamama kararının alındığı bildirilmiştir.

AB ve ülkemizde yürürlükte olan Gıda Yasaları; hayvan sağlığı ve refahını, bitki sağlığını ve çevreyi dikkate alarak insan yaşamı ve sağlığını en yüksek düzeyde korumayı amaçlamaktadır. Bu yasalara göre; gıda ticaretiyle uğraşan işletmeler her şeyden önce gıda yasalarına uygun üretim yapmak zorundadır. AB’de 2005’de yapılan değişiklikle ticari işletmeler olumsuz test sonuçlarını resmi otoriteye raporlamaya zorlanacaktır.

Birincil gıdanın elde edildiği hayvan ve bitkilerin yetiştirilmesinde kullanılan maddeler ancak yasaların izin verdiği türde ve dozda kullanılabilir. İzin verilenin dışında bir maddenin kullanımı yada izin verilen bir maddenin kalıntısının yasal limit üzerinde olması yasa ihlalidir. Yapılan ihlalin ortadan kaldırılabilmesi için etkin ve etkili bir denetimin gerçekleştirilmesi, yasayı ihlal eden kişi yada işletmenin tespit edilerek cezalandırılması gereklidir. Diğer açık bir ifadeyle, gıdalarda bulunabilecek kalıntı ve kontaminantların mevzuatta izin verilen düzeylerde olmasını temin üzere izlenmesi gereken yol; yasal düzenlemelerin geliştirerek, izlenebilirliğin tesis edilmesi ve daha ileri kontrol ölçümlerinin gerçekleştirilmesidir. Özellikle ürünün izin verilen düzeyin üzerinde kalıntı içerdiği veya kontamine olduğunun tespiti durumunda; tüketicinin korunması için buna neden olan kusurlu hareketin veya kaynağın tespit edilerek riskin ortadan kaldırılması için en üst düzeyde izlenebilirlik tesis edilmiş olmalıdır.

Araştırılan ürün hakkında genel bir görüş elde etmek amacıyla planlı olarak yürütülen gözetim ve ölçümler dizisi anlamına gelen izlenebilirlik kavramı; gıda alanında bir ürünün tarla yada çiftlikten perakende zincirinin her noktasında kontrol edilmesi anlamına gelmektedir. Gıda alanında izlenebilirliğin tesisi; kusurlu gıdanın geri çekilmesini kolaylaştırmakta, tüketicilere bulaşık ürünlerle ilgili hedeflerin ve kesin bilgilerin sağlanmasına izin vermektedir. Bu açıklamalardan hareketle gıdada izlenebilirlik; üretim, işleme ve dağıtımın tüm aşamaları boyunca gıda, yem ve girdilerin izlenmesi, problemin nasıl geliştiğinin ve orijininin bulunması yeteneği

yada gücü olarak da tanımlanabilmektedir. İzlenebilirlik son 10-15 yılda kullanılmaya başlayan bir kavram olup çiftçi, gıda perakendecisi ve tüketiciyi birleştiren bir ağıdır. İzlenebilirliğin tam ve etkin olarak tesis edilmesi durumunda; insan sağlığı için zararlı bir madde içerdiği tespit edilmiş olan bir ürünün tespit edilen noktadan ileriye ve geriye yönelik olarak takibi, hangi bölgeden hangi firma yada kişi kanalıyla geldiği ve hangi üreticiden elde edildiği, hammaddenin nereden temin edildiği ve birincil ürünü üreten üreticinin kullandığı yem, ilaç ve diğer gidiler hakkında detaylı bilgi edinilebilmekte ve bunların nereden temin edildiğine kadar tüm bilgilere ulaşılabilir. Uygulamada izlenebilirliğin tesis edilebilmesi için gıda ürününün yaratılmasından pazarlamasına kadar geçen tüm aşamalarda her bir özel nitelik hakkındaki bilginin sistemli olarak kaydedilmesi gereklidir. Üretici ve pazarlamacı açısından olaya bakıldığında; mali nedenlerle pazarlama zinciri boyunca spesifik noktalarda gıda ürünleri hakkında bilgi transferi ve kaydı gereklidir. İzlenebilirlik özelliği, aynı zamanda, kalite sistemlerinin en önemli ihtiyaçlarından biridir. Üretim sürecindeki risklerin ortadan kaldırılması veya en alt düzeye indirilmesi için gereken stratejilerin belirlenmesi yoluyla kalite ve güvenliğin sağlanması ve maliyetin azaltılması için izlenebilirlik hedeflenmelidir. Devletler açısından izlenebilirlik kavramına bakıldığında ise bir devletin izlenebilirlik sistemlerini zorunlu kılmasının 3 temel nedeni vardır. Bunlar; gıda güvenliğini arttırmak amacıyla geri izlemeyi kolaylaştırmak ve onun değişim sürecini gözlemlemek, gıda güvenliği ve kalitesi hakkındaki bilgiyi tüketiciye aktarmak, tüketicileri sahtekarlardan, üreticileri haksız rekabetten korumaktır. Gıda güvenliğinin artırılması ve izlenebilmesi için devletin denetim birimlerinin önemli bir rolü vardır. Denetim birimlerinin görevlerini etkin ve etkili bir şekilde gerçekleştirebilmesi için de yasa gücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Avrupa Birliği 178/2002 sayılı Gıda Kanunu ile 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren AB Gıda Mevzuatına uymayan hiçbir gıda ve tarımsal ürünün AB'ne kabul edilmeyeceğini hükme bağlamış ve gıda tedarik zincirinde izlenebilirliğin tesis edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Avrupa Birliği'nde ilk olarak et ve et ürünleri için geliştirilen bu sistem zamanla kümes hayvanları ve kültür balıkçılığı için de uygulanmış ve sisteme hayvanların kayıtları da dahil edilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ülkemizde 5 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5179 sayılı Gıda Kanunu ile “gıda, gıdanın elde edildiği hayvan, bitki yada gıda maddesinde öngörülen ve ortaya çıkması beklenen herhangi bir maddenin tespit edilebilmesi için üretim, işleme ve dağıtım ile ilgili tüm aşamalarda izlenebilirlik tesis edilir; gıda işletmecileri gıda, gıdanın elde edildiği hayvan, bitki ya da gıda maddelerine karıştırılması tasarlanan herhangi bir maddeyi, kimden aldıklarını belirleyebilecek sisteme sahip olmak zorundadır; piyasaya sürülen gıdaların, izlenebilirliğini kolaylaştırmak amacıyla, gerekli bilgileri içerecek şekilde etiketlenmesi ve tanımlanması zorunludur” hükümleri getirilmiştir. Ayrıca gıda işletmecisi, dağıtıcısı ve pazarlamacıları için gıda güvenliği şartlarına uymayan ürünün pazardan geri çekilme zorunluluğu getirilerek, bu kişiler için gıda kontrolünde yetkilendirilmiş resmi otorite tarafından alınan tedbirler ile ilgili olarak

işbirliği yapma ve gıdanın izlenebilirliğine katkıda bulunma zorunluluğu getirilmiştir.

Gıda kontrolü; birincil üretim, hasat, depolama, işleme ve dağıtım aşamalarının tümünde güvenilirliği gerçekleştirmek, insan tüketimine en uygun ve sıhhi üretimi sağlamak, kalite ve güvenlik gereksinimlerini yerine getirmek ve yasalarda tarif edildiği gibi dürüstlük ve gerçekten doğru şekilde etiketlenmiş olup olmadığını gözetmek için resmi otoriteler tarafından oluşturulan yasal olarak zorunlu düzenleyici aktivitelere dir. Gıda kontrol otoritesinin en önemli sorumluluğu; tüketicileri güvenli olmayan ve istenen özellikleri ve kaliteyi taşımayan gıdaların satışını engelleyerek gıdalarda oluşabilecek güvensiz, hileli, kirliliğe karşı tüketicileri korumak için gıda yasalarını uygulamaya koymaktır. Gıda güvenliğini sağlamak üzere yasaya konulmuş olan bu hükümlerin tam olarak uygulanabilmesi için; uygulamaları denetleyen resmi otoritenin işletmeler tarafından tesis edilen izlenebilirliğin uygunluğunu denetlemesi ve izleme programlarında tespit ettiği riski ortadan kaldırmak üzere takibini yapabilecek alt yapıya sahip olmalıdır. Gıda zinciri içerisinde yapılması gereken bu takipte yetkilerin bölünmesi, ürünün geriye ve ileriye doğru takibinde kopmaya veya gecikmelere neden olacağından izlemeden sorumlu olan otoritenin hızını ve etkinliğini düşürecektir. Bu faktör; Avrupa Birliği'nde gıda zinciri boyunca etkin ve etkili bir denetim sisteminin oluşturulmasını sağlamak üzere merkezi bir gıda otoritesinin kurulmasında önemli rol oynamış, riske neden olan kaynağı tespit etmek üzere gıdanın çiftlikten tüketiciye ulaştığı son satış noktasına kadar izlenebilirliğin sistemli bir şekilde tesis etmek üzere tüm aşamalarda etkin ve etkili bir gıda kontrol sisteminin kurulması kararının alınmasını sağlamıştır. Gıda güvenliğiyle ilgili uygulamalara ait mevzuatların oluşturulması ve resmi kontrolü 5179 sayılı Kanunla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na verilmiştir. Bununla birlikte, gıda güvenliğiyle ilgili çalışmalar bazı durumlarda birden fazla resmi otoritenin bir arada çalışmasını gerektiren bir olgudur. Bu Bakanlık, şu andaki mevzuat ve yapılanma gereği ülke genelinde çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanmasında merkezi resmi otoritedir. Bu Bakanlığa bağlı olan Tarım İl Müdürlükleri ile laboratuvarlar denetim hizmetlerini yürüten birimlerdir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı; gıdada izlenebilirliğin sağlanması için konu ile ilgili diğer kurum ve kuruluşlarla birlikte çiftlikten sofraya gıdanın izlenebilirliğini tesis etmek üzere çalışmaları başlatmıştır. Bakanlık bünyesinde Veteriner Bilgi Sistemi ve İyi Tarım Uygulamaları kapsamında çiftçi kayıt sistemi, hayvanların kayıt altına alınması (kulak küpesi uygulaması), sözleşmeli tarım çalışmalarını yürütülmektedir. Aynı zamanda, gıda işletmelerinin kayıt altına alınması çalışmaları da sürdürülmektedir. Gıda üreticileri ve gıda işletmeleri ile gıda işletmeleri arasında ilişkilendirme henüz tam olarak sağlanamadığından, çoğu durumda gıda üretim ve satış zincirinin herhangi bir noktasında bir riskin belirlenmesini takiben kaynağa inilerek riskin tam olarak adreslenmesi ve giderilmesi gerçekleştirilememektedir. Bununla birlikte; kalıntı izleme programları ve diğer gıda denetim programları kapsamında yürütülen çalışmalarda, kusurlu ürünün kaynağını belirlemeye yönelik denetimler yapılmaktadır.

Bu denetimlerde, mevzuatımız gereği, gıda güvenliğini riske eden bir uygulamanın varlığının tespitinde; tespit yapıldığı noktadan o parti için geri çekme prosedürünü başlatılarak yapılan çalışmalar gıda denetçilerinin kontrolünde yürütülmeli ve sorumlular cezalandırılmalıdır. Eş zamanlı olarak riskin kaynağını tespit etmek üzere orijin üreticiyi bulmaya yönelik geri izleme çalışmaları başlatılmalı, bu amaçla ilk olarak işletme kayıtları kontrolü edilmelidir. Numune alınan partinin birden fazla çiftçi veya çiftliğin ürününü kapsamaması durumunda; tüm çiftlikler şüpheli çiftlik olarak kabul edilmeli ve bu çiftlikler kayıtlar üzerinden ve yerinde denetlenmeli, bu işletmelerden yeniden numune alınmalı ve numune alınan hayvanlar tanımlanarak analiz sonucu gelinceye kadar bu hayvanların çiftlikten çıkışına izin verilmemelidir. Yapılan araştırmalar izin verilen bir ürünün atım süresini tamamlamadan satışa sunulduğunu gösteriyor ise sorumlu cezalandırılmalı ve atım süresi dolana kadar hayvanların gıda olarak kullanımına izin verilmemelidir. Analiz sonucu yasaklı bir maddenin kullanıldığını gösteriyor ise; aynı basamaklar takip edilmeli ve analiz sonucu gelinceye kadar çiftlikten hayvan çıkışına izin verilmemelidir. Sonucun yasaklı bir maddenin varlığını göstermesi durumunda; çiftlikteki sıkılaştırılmış denetim tedbirleri uygulanmaya başlamalıdır. Bu kapsamda hayvanlar resmi kontrol altına alınmalı ve hayvanlardan uluslararası kabul gören bilimsel bazda istatistikî olarak temsil edecek sayıda yeniden numune alımı yapılarak numune alınan hayvanlar işaretlenmelidir. Resmi kontrol dışında hayvan çıkışına izin verilmemelidir. Sonucun ihlali doğrulaması durumunda o numunenin alındığı hayvanlar bulunduğu yerde veya daha önceden belirlenmiş bir mezbahada kesilerek imha edilmelidir. İstatistikî örnekleme ile alınan numune sonuçlarının yarısından fazlasının yasaklı madde kullanımını göstermesi durumunda ise; çiftçi, tüm hayvanların kontrol edilmesi veya bu hayvanların kesimi arasında seçim yapmak durumunda bırakılmalıdır. Yalnız bu noktada mevzuatımızla ilgili bir hususun açıklanması gereklidir: “Gıda ve Gıda ile Temasta Bulunan Madde ve Malzemelerin Piyasa Gözetimi, Kontrolü ve Denetimi ile İşyeri Sorumluluklarına Dair Yönetmelik” hükümlerine göre gıda üreten ve/veya satan işyerleri ile toplu tüketim yerleri; Yönetmeliğin yayımlanma tarihi olan 30.03.2005 tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde izlenebilirliği tesis etmek zorundadır. Bu madde, yüksek üretim kapasitesine sahip sınırlı sayıdaki işletmeler hariç, ülkemizde faaliyet gösteren işyerlerinin izlenebilirliği henüz tam olarak tesis etmediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle şu anda ülkemizde uygulanmakta olan izleme programlarında bu hükümlerin izlenebilirliğin tesis edildiği noktalar için uygulanabildiğini belirtmekte yarar vardır. Bununla birlikte, ülkemizde uygulanan kalıntı izleme programları çiftlikleri de kapsadığından çiftliklerdeki numune alımını takiben yasaklı bir maddenin kullanımı tespit edildiğinde aynı yasal yaptırımlar geçerlidir.

Şu ana kadar aktarılanlar özetlenecek olursa; gıdalarda bulunması muhtemel olan kanıtı ve kontaminantların yasal sınırlar içerisinde olması gıda güvenliğinin sağlanmasında önemlidir. Kalıntı ve kontaminantlar tüketilen gıdaya ilk üretim basamağından itibaren girebildiğinden, insan sağlığının korunması ve soruna neden

olan kaynağın tespiti için geri izleme ilk üretim basamağındaki tüm detaylara ulaşılabilir şekilde tesis edilmelidir. İlk üretim basamağından itibaren geri çekme prosedürü uygulanabilmelidir. Bunu sağlamak için gıda üretim zincirinde yer alan tüm gerçek ve tüzel kişiler izlenebilirliği tesis etmeli ve kayıt altına almalıdır. Devlet, izlenebilirliğin tesis edilmesi gereken tüm noktalarda denetim zincirinde kırılmaya yol açmaksızın etkin ve etkili kontrolleri gerçekleştirilmelidir. Bugün itibarıyla uygulamada olan mevzuatımızda gıda güvenliğini tehdit eden işletmeler için çok ağır yaptırımlar mevcuttur. Bu yaptırımların uygulanabilmesi ancak yetkili otoritenin sayıca yeterli, konuda uzmanlaşmış personeliyle mümkündür. Diğer bir koşul ise uygunsuzluğun kaynağını hızla tespit edebilecek donanıma sahip olmaktır. Daha da önemlisi bu otoriteyi etkin ve etkili yaptırım gücüne sahip olması yasa gücü ile sağlanmalıdır.

Kaynaklar

European Commission, 2002, 178/2002/AT, OJ L 31, Brussels

FAO/WHO, 200-, Assuring Food Safety and Quality, Guidelines for Strengthening National Food Control Systems, Joint FAO/WHO Publication, http://www.who.int/foodsafety/publications/capacity/en/Englsih_Guidelines_Food_control.pdf

Golan, E., Krissoff, B., Kurhler, F., 2002, Traceability Food Marketing&Food Safety: What's the Next Step?, Agricultural Outlook/January- February, Economic Research Service, USDA.

BSI,2005, Traceability,

http://www.bsi-global.com/Inspectorate/Food_Safety/Traceability/index.xalter

European Commission, 2003, Question and Answer on Residues and Contaminants in Foodstuffs, Brussels, http://europa.eu.int/comm/food/food/chemicalsafety/residues/cr_qanda_en.pdf

Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 2005, Mevzuatlar,

<http://www.kkgm.gov.tr/Mevzuat/Mevzuat.asp?Adres=MevList.htm>

TARTIŞMA

Prof. Dr. Ferhunde US

Konuşmacımıza teşekkür ederim.

Oturumumuzun son bölümü olan tartışma kısmına geldik. Bu bölümde siz sayın misafirlerimiz, konuyla ilgili katkılarda bulunabilirsiniz veya konuşmacılarımıza sorular yöneltebilirsiniz.

Buyurun.

Eylem Başak KAYA ÇETİNER

Aklıma takılan bir şeyi sormak istiyorum ya da iletmek istiyorum: İki tane fabrika düşünün, ikisi de gıda zehirlenmesine yol açmış fabrikamız ve çok büyük de sonuçlara yol açtı, ama kamuoyunda çok fazla duyulmadı, gıda zehirlenmesi sonucunda ölen insanlar oldu; tabii bizim duyularımız. Ama sonuçta, o fabrikalar kapandı, şu an başka isim altında tekrar insanlara hizmet vermekte. Böyle bir durumda neler yapılabilir? Bunu çok merak ediyorum, çünkü insan sağlığı sadece fabrika ismi değişmesiyle tekrar yenileniyor mu, aynı üretim tekrarlanmıyor mu? Burada izlenebilirlik ne ölçüde yapılıyor, onu yoruma bırakıyorum.

Prof. Dr. S. Aykut AYTAC

Ben hemen bir ekleme yapayım: Sanırım, o sorunun muhatabı, buradaki sunumu verenlerden çok, herhalde resmi otorite olsa gerek.

Prof. Dr. Ferhunde US

Buyurun.

Saadet ALBAYRAK

Sayın Bediha Hanım'a bir sorum olacak: Kuş gribi konusunda, bu geriye dönük izlenebilirlik uygulanabildi mi? Çıktığı yönden geriye doğru.

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Bildiğim kadarıyla aktarmaya çalışayım, çünkü ben kuş gribiyle ilgilenen bölümde değilim, ama bununla birlikte normalde o bölgede çıktı ve izole edildi. Onunla ilgili tüm önlemler alındı ve şu anda detaylı kontroller de yapılıyor, yani izlenebilirlik zaten kaynakta tespit edildi, direkt orijinde tespit edildi, yani oradan ileriye dönük bir kontrol yapıldı mı anlamında soruyorsanız, ileriye dönük kontroller şöyle yapıldı: Oradaki etmeni ortadan kaldırmak üzere hayvanlar itlaf edildi, ama bununla birlikte çevre bölgelerinde ve hemen hemen Türkiye'nin genelinde de alarm verilerek, tüm ilçelerimizin, il müdürlüklerimizin, hayvan sağlığı ekiplerinin hayvan kontrollerini yapması, entegreler zaten kendi otokontrollerini yapıyorlar, ama o otokontrollere rağmen, Tarım Bakanlığı yetkilileri de onları denetleyerek, bu virüsün

varlığının olup olmadığıyla ilgili detaylı araştırmaları yürüttü. Şu anda da bu araştırmalar hassasiyetle aynı şekilde devam ediyor, çünkü bu işin hem insan sağlığı üzerinden ciddi etkileri var, hem de ciddi maliyetleri var, hayvanları direkt olarak imha ediyorsunuz. Çok büyük bir titizlikle yürütülüyor ve şu anda da kontrol altında diye söyleyebiliriz. Zaten kaynağında tespit edildi, yani bu izlenebilirliğin temeli, çıktığı noktadan itibaren ileriye ve geriye yönelik kontrolü sağlamak. Kaynakta tutuldu ve çevreye yayılmasını engellemek için, ileriye yönelik tedbirler de Bakanlığım tarafından alındı.

Prof. Dr. Ferhunde US

Buyurun.

R. Petek ATAMAN

Ben bir katkıda bulunmak istiyorum: Bediha Hanım sunusunda bir ifade kullandı, “izlemede ülke üretim rakamları esas alınır” dedi. Burada bir kez daha vurgulamakta fayda var, Aykut hocam da vurgulamıştı; bizim kayıt dışı işletme sayımız çok fazla ve hep varolan, bilinen kayıtlar üzerine gidiliyor. Belki de bu ülkede izlenebilirliğin sağlanmasındaki en önemli sorun, kayıtdışılık. Gıda sicilinden başlayarak, birçok kayıtdışılığı saymak mümkün. Ülke üretim rakamlarını esas alarak yaptığımız izlemede ya da kontrolde, sadece belli bir kesimi izleyebiliriz demektir. Diğer kesimleri yakalamak için neler yapmalıyız ya da neler yapılıyor, asıl bunların tartışılması gerekir diye düşünüyorum.

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Kayıt dışında, şu anda mevcut bir kayıt dışılık olduğunu herkes biliyor; ama bununla birlikte, az önce bahsettiğim yönetmelik çerçevesinde gıda işletmelerinin hepsi kayıt altına alınmak zorunda ve kayıt altına alınmayan işletmeler için cezai yaptırımlar var. Devletin tabii ki, bütün birimlerini etkin bir şekilde kullanması ve sadece tarım bakanlığının değil, kayıt dışısının takibi için, devletin bir bütün olarak hareket etmesi önkoşul. Çünkü Tarım Bakanlığının her bir noktaya detaylarıyla geçiş yapabilmesi, şu andaki mevzuatımızda ne yazık ki tam anlamıyla mümkün demek yanlış bir şey söylemek olur. Ama bu konuda yasal yaptırımlar mevcuttur, yakalanması durumunda ağır cezaları vardır. Dolayısıyla bir şeyin şu anda serbest yapılması demek, yarın onun ağır ceza almayacağı anlamında değil. Örnek vermek gerekirse, az önce ağır para cezalarını size gösterdim. Hatayı bir kere yapabilirsiniz, 5 milyar para cezası yersiniz, ama işletmeniz yakalandığı dakikadan itibaren yakalanır, ilan edilir ve bence bu çok ağır yaptırımlar, yani para cezasından daha ağır olan teşhir edilmek bence. Bizim kanunlarımızda da usulsüz işlem yapan herkesin teşhir edilmesine kadar veya kapatılmasına kadar çok ağır cezalar var. Bu cezalar tam ve etkin bir şekilde uygulandığında, sanırım kayıt dışı da ortadan kalkacaktır.

Prof. Dr. Ferhunde US

Buyurun efendim.

Dinleyicilerden

Ben Bediha Hanım'a sormak istiyorum: Biraz onu da sıkıştırdık gibi oldu, her soruya o cevap veriyor. Ben de Tarım Bakanlığında çalışıyorum, 3 yıl il kontrol laboratuvarında çalıştım, katkı ve fiziksel laboratuvarında çalıştım. Şimdi ithalattan gelen yem katkı ve gıda katkı numunelerinde denetçi arkadaşlar, il müdürlüğündeki denetçi arkadaşlar laboratuvarı getirdiğinde, şu, şu analizleri yapılacak diye bize yazılı olarak bildiriyorlar, biz de o analizleri yapıyoruz ve sonucunu veriyoruz, onlar değerlendirip, o ürünün ithalatına izin veriliyor. Bu noktada bir sıkıntı var: Sadece organoleptik muayene dediğimiz, renk, koku ve görünüş açısından değerlendirilerek, izin verilen numunelerimiz var, yani ürünler var. Bu da, yem katkılarda çoğunlukla yapıyor, çünkü kalıntı dediğimiz, ağır metaller falan incelenmiyor, sonunda incelenmeye başlandı. Diğer gıda katkılarda ise, renklendiriciler olsun, diğer tatlandırıcılar olsun, onlarda sadece denetçinin istediği analizleri yapmak zorunda kaldığımız için, birçok analizler yazılmıyor ve yapılmıyor. Bu şekilde sadece bir organoleptik muayene dediğimiz analizle, ülkeye giriş yapıyor. Giriş yaptıktan sonra bunlar nasıl kullanılıyor, hangi limitlerde kullanılıyor. Tabii ki, gıda kodeksine uymak zorundalar, ama bunun araştırmasının yapıldığına ben inanmıyorum, çünkü bu olayın içinde ben varım, ben bunu şimdiye kadar yapmadım.

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Özür dilerim, öncelikle size ben bir soru sorarak başlamak istiyorum: Peki, kontrol ekibinde yer aldınız mı? Siz kontrolün sadece laboratuvar boyutusunuz. Bunun haricinde gıda denetçisinin size gelmeden önce hangi denetimleri ve hangi izlemeleri yaptığını biliyor musunuz?

Dinleyicilerden

Hayır, bilmiyorum; ama bu sorunların birçoğunu biliyorum.

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Peki, soruyu sorduğunuz için çok teşekkür ediyorum.

Dinleyicilerden

Siz cevap vermeden önce biraz daha ekleyebilir miyim?

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Tabii, buyurun lütfen.

Dinleyicilerden

Bu toz maddeler var, ester dediğimiz. Tabii, bu maddeler meyve suyu altında tüketiciye sunuluyor. Bunu da öğrencilerimiz veyahut da bu konuyu bilmeyen insanlar, alıp bunu meyve suyu içecek altında içiyorlar. Bunların üretilmesine izin verilmesini doğru buluyor musunuz? Yararı olduğunda, toz içecek dediğimiz meyve suyu içeceği adı altında üretiliyor. Bu gibi maddelerin üretilmesi konusunda siz

doğru olduğuna inanıyor musunuz? Çünkü tüketicilerimizin birçoğu bu konuyu bilmiyor.

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Her şeyin ucunda ilk sorumla başladım size cevap vermeye, siz laboratuvar ayağı olduğunuz için, doğal olarak gıda kontrolörlerinin gıda kontrolüne gelmeden önce ithalat izinleriyle ilgili hangi basamakların takip edildiğine dair bir bilgiye sahip değilsiniz. Ama gene de bu konuyu açmamı sağladığınız için çok teşekkür ediyorum. Gıda denetçileri sizden önce, evrak üzerinden detaylı kontrolleri yapıyorlar, yani katkı maddelerinin girişinde zaten izin verilen maddelerle ilgili orijin ülkeden detaylı denetim raporlarını alıyorlar. Bu denetim raporlarını almakla birlikte, ülkelerarası anlaşmalar nedeniyle, zaman zaman çok güvenli olan ürünler bile analize tabi tutulabiliyor. Bu tabii ki, tek başına bir parametre değil, yani analiz yaparak veya risk değerlendirme esaslarını değerlendirerek, sizden organoleptik analiz de isteyebilir veya sadece ağır metali de isteyebilir, ama burada isterken de, Türk Gıda Kodeksinde veya Yem Yönetmeliğinde aramanız gereken temel maddeleri aramanızı istiyorlar. Sanırım, bu sorunuza cevap olmuştur, yani laboratuvarın analizleri her zaman yüzde yüz ithalat için mutlaka uygulanan değerler değildir. Az önce sunumumda da özellikle belirttim, Avrupa Birliği'nde de rasgele örnekleme yapılıyor, yani her zaman her şeyi analiz etmek zaman ve maliyet açısından ciddi riskleri de beraberinde getirir. Uluslararası ticarete zaten akredite laboratuvarların sonuçları geçerlidir. 2006 yılından itibaren bu kesin olacak.

Diğer taraftan sorduğunuz soru ise, *“bu içecek tozlarının doğru olduğuna inanıyor musunuz?”* İçerdiği maddeler, o içecek tozunun doğru olup olmadığını da bence belirtici kriter. Ama bence daha da önemlisi, *“ben bilmiyorum”* demek, kurtuluş yol değil bence. Ben yıllar öncesinde Ağrı'da bulundum ve sadece bir örnek vermek istiyorum: Orada kırmızıbiber diye talaşın boyanarak satıldığını 1986 yılında gözlerimle belediyede çalışırken şahit oldum. Gittim, dedim ki *“bu zararlı senin için, yeme”* Fakat siz istediğiniz kontrolü alsanız da, üretici ne derse desin, tüketici tüketmek istediğinde engelleyemezsiniz. Bu tabii ki, bir devlet otoritesi için söylenmemesi gereken bir şey, ama diğer taraftan baktığımızda, bu yasaktır, kesinlikle yasaktır, devlet buna izin vermez. Bunu özellikle söylüyorum, yani tüketici bunu tüketebilir, tercih sebebi olabilir, ama piyasada bulundurulmasında sorumlu olan kişi devlettir. Tozlara geldiğinizde ise, eğer izinli bir madde kullanılıyorsa, insan sağlığına bir riski yoksa, üzerine meyve suyu diye yazmazsa, tüketebilir, o tercihtir, yani tercihe karışamazsınız. Zararlı olan bir malı içermemek kaydıyla tercihe karışamazsınız.

Prof. Dr. Ferhunde US

Teşekkür ederiz.

Buyurun.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ben önce Aykut hocanın yaptığı tanımda bir eksikliğe işaret etmek istiyorum. Bu aslında Aykut hocanın eksikliği değil, bizim Gıda Yasasının eksikliği. Ama Aykut hoca yazdığını söylemedi, doğru yaptı. Çünkü gıda güvenliği tanımlanırken, zararların bertaraf edilmesi deniliyor, maalesef yasa metninde böyle yazılı. Zarar ortaya çıkmış bir şeydir, onu bertaraf ediyorsunuz, çoğu kez de zararı bertaraf edemezsiniz. İnsan ölmüşse, nasıl bertaraf edeceksiniz? Çünkü o zarar sonuçlardan biridir. Dolayısıyla orada söz konusu olan tehlikedir ki, biz bunu biliyoruz, gıda güvenlik sistemlerinde tehlike nedir, risk nedir biliyoruz. Yasada bu karıştırılmıştır, ben daha önce de düzeltilmesini talep ettim, bir kez daha talep ediyorum, yasada bu yanlışlık düzeltilsin. Bu ayrıca bütün yönetmeliklere de aynı tanım aktarılıyor, çoğaltılıyor. Bize uymadığını düşünüyorum. Önemsiz belki, ama düzeltmemiz gerekiyor.

İkincisi; Birol Hocamın söylediğinde, gıda katkılarının adı değeri belirlenirken, noel dediğimiz zararsızlık dozu genellikle 50'ye değil, 100'e bölünür, 50, 250 ve 500, çok nadir durumlarda ortaya çıkan katsayılar, bölünen sayılardır. Normal kullanılan sayı 100'dür.

Bediha Hanım'a gelince, verdiği bilgiler için çok teşekkürler ve bu konuda devamlı atıyoruz. Bediha Hanım şu görüşte: Memur olarak, haklı olarak, Tarım Bakanlığı mükemmel yapıyor, ama mükemmel yapıldığının işaretlerini de verdi, en azından bir açık kapı bıraktı. Gördüğüm kadarıyla, izlenebilirlik bir kayıt sistemi, yani diğer total kalite sistemi gibi veya gıda güvenliği sistemleri gibi bir sistem değil, sadece koşulları belirlenmiş bir kayıt sistemi, bundan ibaret olduğu anlaşılıyor. Siz de bu çerçevede bir izlenebilirlik çalışması yapıyorsunuz, eskiden beri de yapıyordunuz. Benim şu anda bilmek istediğim, sizin bulgularınıza göre ki, bütün izleyicilerin duymasını bir kez daha istiyorum. Benim bildiğim, 39 ilde laboratuvarınız var. Kaç eleman olduğunu bilmiyorum, günde kaç gıda analiz ediliyor, onu da bilmiyorum; ama analiz yapıldığını düşünüyorum, onu da sormuyorum. Ama analiz bulgularına göre, Türkiye'de gıda kaynaklı tehlikeleri, yani patojenli mikroorganizmalar, mikotoksinler, pestisitler, hormonlar, bütün tehlikeleri saymama gerek yok. Öncelikli olan üç tanesi, bulgulara göre hangisidir, bu tehlikelerden en öncelikli olanlar tüketici açısından hangileridir?

Prof. Dr. Ferhunde US

Teşekkür ederiz.

Prof. Dr. S. Aykut AYTAC

Ben hemen bir ekleme yapayım: Sizin de belirttiğiniz gibi, o benim hatalı yazmam değil, maalesef 5179'da o şekilde yazıldı. Bu konuda biz de gerekli düzeltmeleri her platformda, Oda olsun ya da başka ortamlarda, başka platformlarda olsun dile getirdik, düzeltirmeye çalıştık, hala ağız alışkanlığıyla doğrusunu kullanıyoruz, ama yazılan orada maalesef orada doğru değil, yanlış bir ifade var, oldukça da ciddi

yanlış bir ifade var. Sanırım, Nevzat Hocam da burada, belki daha da bilgi verecektir, Avrupa Birliği'nden gıda yasası, 5179'la ilgili birtakım düzeltmeler istendi. Detayını bilemiyorum, belki bu tanımlar bazında olabilir, belki bu tanımı da kapsıyor olabilir, ama bu konudaki yanlışlığı biz de hem yasa öncesinde, hem de sonrasında, her bulunduğumuz ortamda dile getirip, düzeltmeye çalıştık, ama maalesef yasada bu şekilde çıktı.

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Gene zor bir soruyla karşı karşıyayım, sağ olun hocam.

"*Ne desem?*" diyormuşum şu sahnede ya da ne bileyim, nasıl çevirsem. Tabii ki, çevirmemeyi... İlk defa zorlanıyorum. Neden ilk defa zorlanıyorum? Devletim adına bir şey söylemem isteniyor. Ama şu açıdan mutluyum, çünkü konuyu bilen insanların arasındayım. Konuyu bilen insanlar olduğu için de, vereceğim cevapların net bir şekilde yorumlanacağından eminim. Dünyadaki tehlikeden bahsediyoruz, kalıntı ve kontaminant diyoruz, tüm dünyada belli bir risk diyoruz. Kalıntı ve kontaminant deyince, veteriner ilaçları aklımıza ilk geliyor, bitki koruma ürünleri hemen yanı başında geliyor. O zaman hemen şunu bakmamız gerekiyor: Acaba Türkiye ihracat yapan bir ülke, taze meyve-sebze, dondurulmuş meyve-sebze ve aynı zamanda taze soğutulmuş balık da dahil olmak üzere, bir dünya ürününü ihraç ediyor. Hemen buradan cevaba bakalım: Hızlı alarm sisteminde Türkiye kaç kez uyarılıyor. Türkiye'nin uyarıldığı rakamlara bakılınca, veteriner ilaçları yönünden Türkiye'nin birkaç bildirim dışında ciddi uyarı olmadığını görüyoruz. Öyleyse Türkiye'de veteriner ilaçları olarak ihraç ettiğimiz ürünler açısından olaya baktığımızda, korkulacak bir durum teorikte yokmuş gibi gözükabilir.

Peki, kalıntı izleme programları ne diyor? Kalıntı izleme programlarına baktığımızda da, Türkiye'de kullanılan ilaçların, Avrupa'da kullanılan ilaçlardan farklı olmadığını, hatta çoğu zaman daha iyi düzeyde olduğunu görüyoruz. Ağır metaller geliyor ve ağır metaller geldiğimizde, Türkiye'de bütün üretilen ürünlerin ağır metal açısından riskli olup olmadığına baktığımızda da, belirli bölgelerde metalle kirliliğin varlığını görüyoruz, ama ihracat ürünlerimize baktığımızda, Türkiye'den ihraç edile ürünlerde ağır metallerin de bir problem teşkil etmediğini, zaman zaman istisna durumlar dışında teşkil etmediğini görüyoruz. Ama sanayi bölgelerimizin yoğun olduğu yerlerde, bu benim kendi araştırmalarımla da bulduğum bir bulgu, yani Marmara ve Ege'de zaman zaman ağır metallerle ilgili, kurşun ve kadmiyumla ilgili bazı problemlerle karşılaşabiliyoruz; ama bu İç Anadolu'ya ve Doğuya doğru gittikçe böyle bir problem görmüyoruz

Türkiye'nin mikotoksinler açısından da problemi var, aflotoksin M1'le ilgili geçmişte bir problem yaşandı. Bu probleme baktığımızda da, aflotoksin M1'in dikkatli denetimlerle, sert denetim tedbirleriyle küçüldüğünü, hatta çok küçük bölgelerle sınırlandırıldığını görüyoruz, hatta bunu gururla söylemek istiyorum, benim bir arkadaşımın çalıştığı, yani bir ekibin çalıştığı bir çalışmadır. Aflotoksin M1'de Türkiye haritasını çıkarttılar, bu gerçekten güzel bir şey. Bir devlet kuruluşu

tarafından yapıldı, Ankara İl Kontrol Laboratuvarı bunu gerçekleştirdi. Son derece güzel bir çalışma var. Türkiye’de aflotoksin M1’le ilgili harita çıkarıldı ve bu çok da büyük bir problem olmadı. Problem var, ama problemin korkulacak boyutta olmadığını bence gösteriyor. Ama bu benim kişisel görüşüm.

Diğer taraftan, mikrobiyolojik yükler olarak olaya baktığımızda, Türkiye’deki gıda zehirlenmelerinde önemli bir etmen olan mikrobiyolojik kirlilik hakkında şu dakikada net bir bilgiyi veremeyeceğim, çünkü uzman değilim, keşke olsaydım. Ben şu anda kalıntı ve kontaminantlar çalıştığım için, sözlerim bunlarla sınırlı olacak.

Gıdalardaki kalite problemlerini diyecek olursanız da, kalite problemleri zaman zaman karşımıza çıkan, özellikle kayıt dışı üretim söz konusu olduğunda bu problemlerin büyüdüğünden bahsedebiliriz, ama şu bir gerçek ki, eğer biz bilinçli tüketiciler olarak gerçekten entegre kuruluşlarda üretilmiş, gerçekten hijyen kuralları yerine getirilmiş, gerçekten doğru üretim yaptığı belgelenmiş kurumların ürünlerini, firmaların ürünlerini tüketirsek, bu marka demiyorum, güvenli olduğu ispatlanmış olan üreticilerin ürünlerini tüketirsek, gıda güvenliğiyle ilgili birçok riski ortadan kaldırmış oluyoruz ve analiz sonuçlarımız da bunların bu şekilde olduğunu doğruluyor.

Prof. Dr. Ferhunde US

Efendim, ben tartışmanın 30 dakikayla sınırlı olduğunu söylemiştim, ancak bir uyarı aldım, zamanı çok aşım. 7. Oturumumuz uzun bir oturum olacak, bu açıdan son bir soru varsa, onu almak istiyorum.

Buyurun.

Dinlevicilerden

İzlenebilirlikle ilgili kayıt sistemini uygulayacağına Tarım Bakanlığı, iyi tarım uygulamalarını zorunlu kılsa, hem daha nitelikli tarım yaptırmış, hem de kayıt sistemini karşılayacak şekilde izlenebilirliği sağlamış olmaz mı?

Dr. Bediha DEMİRÖZÜ

Zaten iyi tarım uygulamaları Tarım Bakanlığında takip edilen ve örnek çalışmaları var, Antalya İl Müdürlüğü, Mersin İl Müdürlüğü bunlarla ilgili detaylı çalışmalar yapıyor, yani en detayları burada ve Türkiye genelinde de iyi tarım uygulamalarıyla ilgili Tarım Bakanlığının, Tarımsal Üretim Genel Müdürlüğü’nün detaylı çalışmaları var.

Prof. Dr. Ferhunde US

Başka soru alamayacağız, özür dilerim.

Bizleri sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum, saygılarımla.

VII. OTURUM
PANEL
GIDA DENETİMLERİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gürol ERGİN

Prof. Dr. Gürol ERGİN

Dünya Gıda Günü 2005 Sempozyumunun sayın katılımcıları; hepinizi saygıyla selamlayarak, bugünün ve sempozyumunun son oturumu olan 7. Oturumu açıyorum.

Bu oturumda, bu sempozyumu düzenleyen üç Odamızın sayın başkanları ile dört ayrı konuşmacımız var. Ben izninizle önce konuşmacıları kürsüye davet ediyorum: Sayın Prof. Dr. Nevzat Artık, Sayın Şencan Gündüz, Sayın Cengiz Kesici, Sayın Nedim Doğan Altay.

Değerli katılımcılar; panele geçmeden önce bir anımsatmada bulunmak istiyorum. Biliyorsunuz, bu oturum 40 dakika kadar geç başlıyor. O bakımdan ben konuşmacı arkadaşlarımdan, konuşmalarını kendilerine yakışır bir şekilde derli toplu sunmalarını rica edeceğim ki, vakit kaybımız olmasın. Her bir konuşmacıya 15'er dakika konuşma hakkı tanıyorum. Yalnız Sayın Nevzat Artık daha toplantı başlamadan ricada bulunduğu için, onunki 20 dakika.

Değerli arkadaşlarım; ben genellikle panel yöneticilerinin gerekli gereksiz konuşmalarından hoşlanmadığım için, kendim de bir konuşma yapmayacağım. Yalnız üç ya da dört tümceyle sözlerimi tamamlayacağım.

Türkiye'mizin uzun yıllardır yaşadığı bir sorun, Türkiye'de özellikle gelir dağılımı adaletsizliği ve bunun toplumda yarattığı beslenme bozuklukları. Beslenme ve gıdayla ilgili bence asıl önemli olan, yoksulluğun giderilerek, toplumda herkesin gıdaya ulaşabilirliğini sağlamaktır, asıl politika bu olmalıdır. Ama bu gıda denetimlerinin ülke ölçeğinde ne denli önemli olduğu gerçeğini de bize unutturmamalı. Burada çok saygı değer arkadaşlarım, hocalarım var, yıllardır bu denetimler konusunda uzun uzun durduk. Bir zamanlar "*bir gıda yaşamız yok bile*" derdik, şükür o var. Çok bölünmüşlük var derdik, bugün o bölünmüşlük tam ortadan kalkmasa da, birazcık toparlanmış görüntüsü veriyor. Sanıyorum, buradaki dört arkadaşım ve ondan sonra konuşacak üç Oda başkanımızın konuşmalarıyla bu konuda daha net bilgilere sahip olma şansını elde edeceğiz.

Ben sözlerimi şu an için burada noktalayayım. İlk sözü, değerli arkadaşım Prof. Dr. Nevzat Artık'a veriyorum. Sayın Artık, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğünde Genel Müdür Yardımcısı -şimdilik, inşallah Genel Müdür olarak göreceğiz- olarak çalışıyor.

Arkadaşlarımızdan isteyenler kendilerini size ayrıca tanıtınsınlar diye de sözü kendilerine veriyorum. Sağımda ve solumda iki öğrencim oturuyor, bundan da mutlu olduğumu ifade etmek istiyorum.

Buyurun efendim.

GIDA DENETİMİNE TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI AÇISINDAN BAKIŞ

Prof. Dr. Nevzat ARTIK - TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü

Öncelikle tüm hocalarımı, arkadaşlarımı, mesai arkadaşlarımı, öğrencileri ve gıdaya gönül verenleri ve tüm Oda çalışanlarını, bu toplantıyı düzenleyenleri saygıyla selamlıyorum.

Ben saygıdeğer hocamın verdiği süreyi olabildiğince hızlı kullanacağım. Kendisinden korkuyorum, o nedenle süreye uyacağım.

Hep söylenenleri fazla söylemeyeceğim, çünkü; Bediha arkadaşımın verdiği sunum da oldukça ayrıntılı oldu. Genel olarak çiftlikten sofraya etkin bir gıda kontrolü, ana temada 5179 sayılı Kanunla Avrupa Birliği'nin 178/2002 sayılı Tebliğinin uyumlaşmasıyla hazırlanmış; işte o cümle doğrudur, bu cümle doğru değildir, biz bunu söyledik, bu yapıldı yapılmadı. Ben hemen baştan söyleyeyim, Mayıs ayında Brüksel'de yaptığımız toplantıda, Gıda Kanunumuzla ilgili bir revizyona gidilmesi talep edildi. Şu anda arkadaşlarımız çalışıyor, şu anda hepimiz üzerindeyiz. Daha sonra görüşe gidecek. Artık gece ekibi falan yok, elimizden geldiğince verilen görüşlere uymaya çalışıyorum. Ben kendi açımdan söyleyeyim, söylenen şeylere, meslektaşlarımızın söylediği her şeye uymaya çalışıyoruz, ancak; boyumuzu aşan durumların olduğunu da takdirinize bırakıyorum.

Ana tamamız, 178/2002 sayılı EC Standardı. Genel olarak temel amaç, insanlarımızı güvenli gıda sunmak. Bakın, Avrupa Birliği yarasını bir an bir kenara bırakalım, ben Avrupa Birliği'ne girsek de girmesek de, yapılan şeylerin doğru olduğuna inanıyorum. Bizim insanımıza Avrupa Birliği'ndeki yasadın daha iyi bir yasaya layık, çünkü daha güvenli gıdaya, daha iyi gıdaya sahip. Problemlerimizin başında, hocam bahsetti, eğer bizim milli gelirimiz çok daha yüksek olsa, burada daha az şeyler tartışacağız. Aziz hocam burada, biz hocalarımızdan şunu öğrendik: Türkiye'de Gıda Yasası yok, Yem' in yarası var diye başladık. Ben 1977 mezunuyum, şimdi gıda yasamız var, iyidir, kötüdür, hep bardağın boş taraflarını söyleriz biz, hiç dolu yapılmaz. Bakın, Tarım Bakanlığı yaptığı iş gereği hep kanalizasyon döşer, hiç yaptığı döşer, yerin altındadır. Ben bunu baştan söyleyeyim, yani her şey güllük gülistanlık değildir, açık bir şey vardır, artık dünyada, global dünyada her şeyi doğru ve açık söylememiz gerekiyor.

Bu kanuna göre, yetkili kurul olarak ufak tefek sorunlarla Tarım ve Köyişleri Bakanlığının üzerinde, kanunlarda, yönetmeliklerde değişiklikler, yatay ve dikey mevzuatta çalışmalar devam etmektedir. Bu tüzükle ilgili yasalar, 5179 sayılı Kanunda Avrupa Gıda Güvenliği İdaresi bölümleri hariç, diğer bölümleri içerecek şekilde Konsey Tüzüğüyle uyumlu olarak hazırlanmıştır.

Bu kanunda bizim kontrol etmemiz gereken yerleri söyleyeyim: 28 bin kayıtlı gıda üreten, 450 bin adet ise gıda satış ve toplu tüketim yeri var. Biliyorsunuz, yapılan

protokolle, Sağlık Bakanlığı “*bu iş Tarım Bakanlığının görevidir*” diyerek, görevi Tarım Bakanlığına verdi, ancak Tarım Bakanlığı çok büyük yük aldı. Şimdi bakın, 28 bin, 450 bin. Bu 28 bin görünen, bir merdiven altında işletmeler var. Bu kanunla yapılması gereken şeylerden biri, kayıt dışı ekonomiyi, kayıt dışı işletmeleri bir defa kayıt altına almak. Kayıt altına aldığımız yerin vergi numarası da olur, devlete vergi verir, aldığı, sattığı mala fatura verir, öyle bir yapı var. Ana hedef, gıdalarda güvenliğin sağlanması, gıda zehirlenmelerine bağlı işgücü ve sağlık kaybıyla üretilen gıdaların doğru şekilde de değerlendirilememesi nedeniyle, ülkemizde ekonomik kayıplar oluşacaktır, bunu engellemek en öncelikli konularımız arasındadır.

Yine, biz bu görevi şu anda 81 ilde bitki sağlığı, hayvan sağlığı, hayvan hareketleri ve kontrol şubeyle, -ki, çok ağır görevleri Koruma Kontrol içinde- ağırlıklı olarak gıda kontrol şubeleri, kontrol şubedeki gıda kontrolörü arkadaşlarımızla, çiftlikten sofraya kadar gıda güvenliğinin sağlanmasına ulaşıyoruz. Biraz evvel Bediha Hanım söyledi, 39 ilde laboratuvarımızda bulunan değerli elemanlarımızla, arkadaşlarımızla, meslektaşlarımızla bu görevleri yürütmeye çalışıyoruz. Bu şeyleri hızlı geçiyorum.

İzlenebilirlikle ilgili yeterince tartışıldığını düşünüyorum. Bu kanunla, gıda işletmecisi ithal ettiği, ürettiği, işlediği, imal ettiği ve dağıtımını yaptığı gıdanın gıda güvenliği şartlarına uymasından, üretim, işleme, dağıtım ve ilgili tüm aşamalarda izlenebilirliği sağlanması sorumlu tutulmakta. Bakın, bu cümle olarak çok iyi de, o kadar enteresan şeyler var ki, ileride tartışacağız.

Yaptığımız görevlerden biri de, Avrupa Birliği’nin mevzuatlarıyla, Kodeksleriyle Türk Gıda Kodeksinin uyumlaştırılması. Bazı ürünlerde direkt olarak uyumlaştıramıyorsunuz. Bir örnek vereyim: Yakın zamanda biz Türk Gıda Kodeksi Bal Tebliğini hazırladık. Avrupa Birliği normunda der ki, prolin değeri 180 miligram/kilogram olması gerekir. Halbuki bizde bütün ballardaki değer 300 miligram prolinde daha yüksektir. Ama biz değeri 180’e getirmek zorundayız, 300 miligramla ilgili bilgi sunmalıyız, araştırma sunmalıyız, böyle bir zorunluluk var, hiç kimse kafasından mevzuat hazırlamıyor. Dün bir meslektaşımız sordu, “*Bal Tebliğini acaba sahte balcılara prim vermek için mi yaptınız?*” diye. Bu beni çok üzdü, hiç öyle bir şey yok. Mevzuat, insanlarımıza güvenli gıda üretilmek için yapılmaktadır, bunu bir defa daha söylüyorum.

Biraz evvel soruldu, Bediha Hanım’ın söylediği şeyler doğrudur, aynen katılıyorum, kendisi değerli bir uzmanımızdır. Direkt olarak, Avrupa Birliği’nde herhangi bir gıdada bir problem olursa, hızlı alarm sistemiyle bu ülkeye bildirilmektedir; firmanın adı, adresi, telefon numarası, e-mail adresine kadar.

Aflotoksin konusunda arkadaşım söyledi, ülkemizde yapılan çalışmalar nedeniyle Avrupa Birliği’nden resmen bir tebrik yazısı almış bir ülkedir, ama her sene fındık ihraç edeceğimiz dönemde mutlaka bir problem çıkar ki, üründe fiyat düşürmedir. Bunu Aziz hocam bilir, kendisi patulin konusunda ülkeye büyük hizmetler vermiş

bir hocamızdır. Aynı şeyleri elma suyunda, elma suyu konsantresinde geçmişte biz yaşadık.

Artık bir denetim formumuz var, gıda üretim yerleri ve satış yerleri ve HACCP'le ilgili, arkadaşlarımız buraya göre puan vermektedir. Bazı puanlar 3, bazıları 2. 4'le gördüğünüz bir husus olduğunuzda, o işletmede, mesela burada gördüğünüz 4 puan var, olumsuz bir puan. İşte bu olumsuz puan hiçbir şekilde affa uğramayan bir puandır ve bununla ilgili derhal işlem yapılır. Genelde diğer unsurlarda belli puan limitini aştığı zaman üretimden men edilir, fabrika üretimden men edilir. Eğer aksaklığımı kısa zamanda düzeltip, bilgi verirse denetlenir ve bu şekilde yapılır. Bakın, izlenebilirlik için elinizde formlar olması lazım. Bu da, bir HACCP formu. Şu anda zorunlu değil, ama belli bir dönem sonra bunlar gündeme gelecektir. Şu anda piyasada birçok HACCP veren firmalar vardı, hiç gıda formasyonu olmayan insanlar HACCP verip, yanına da bir gavur ismi yazarlar, o onun kapağı olur, zirhı olur, dolarlar ödenir. Yakın zamanda bunlarla ilgili de bir çalışma yapılması lazım. Bakın, hep yakın zamanda diyoruz, o kadar çok mevzuat var ki, 24 saat yazsanız, uğraşsanız yetişemeyeceğiniz zamanlar oluyor. Bazen hafta sonları da çalışıyoruz. Ben şu ana kadar 47 bin kilometre yaptım, bu 1,5 yılda 109 uncu sunum oluyor, 109 Powerpoint sunum yapmış durumdayım. Bunları yapmam gerekiyor, çünkü; biz bu işe gönül vermişiz.

Biraz sektörel durumdan bahsetmek istiyorum. 28 bin işletme var, bunların genellikle üretimin artırılması ve benzeri laflar söylenebilir, ama temel amaç, güvenli gıda üretmektir. Tüketicie yeterli ve dengeli beslenme problemi vardır ülkemizde, ancak; ürün çeşitliliğinin artırılması, sürdürülebilir ve yeterli tarımsal üretimin sağlanması ve yeterliliğinin sağlanması çok önemlidir. Yeterlilik artık bitiyor, yerlerimiz, topraklarımız bitiyor, verimi artırmamız gerekiyor ve güvenli üretim yapmamız gerekiyor.

Şu anda gıda sanayinin sanayi içindeki payı % 20, istihdam 105 bin kişi, Gayri Safi Yurtiçi Hasılda % 4,8 pay almakta, işletme sayısı 28 bin, gıda satış yerleri ve toplu tüketim yerlerinin sayısı 450 bin. Bakın, gıda işletmelerinde modern teknoloji uygulayan büyük kapasiteli işletme sayısı 2 bin. Bunu söyleyen şöyle anlıyor: *“Hoca büyük işletmeleri övüyor, diğerlerini değil”* Hayır, öyle bir şey söz konusu değil. Dünyayla yarışacak, normları dünyadan öte 2 bin tane işletmemiz var. Bunların dağılımını inkar etmiyorum.

Birincil üretim dahil, çiftlikten sofraya gıda güvenliğinde yapılması gereken, yapılan işlemler. Yapılan kontroller, yaş meyve ve sebzelerde zirai ilaç kalıntıları, kuru meyvelerde aflatoksin, çok ciddi şekilde, yani sadece denetim değil, planlı bir şekilde Avrupa Birliği'ne rapor vermek koşuluyla. Sütte ve balda kalıntı izleme, normal denetim değil, balda gördüğünüz, onun dışında yapılan şeyler. Baharatta bakteriyolojik izleme gibi kontroller yapılmakta. Gıda işletmelerinin HACCP uygulamaları ileride zorunlu hale gelecek, bu tip çalışmalar yapılmakta.

Türkiye’de gıda güvenliği ve kontrolü idaresinin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesiyle ilgili bir proje yürütülecek. Bu proje için iki konsorsiyum başvurdu. Avrupa Birliği’nde ilanla açılıyor, iki konsorsiyum başvurdu. Bu konsorsiyumun biri, Almanya-Litvanya ortaklığıydı, biri de farklı yöreden iki Hollanda şirketi idi. Türkiye’yi öyle zannediyorlar ki, sorulardan biri, size söyleyeyim: Bir gruba sordum, -ismini vermiyorum- “eğer ülkede aflotoksin problemi çıkarsa, ne yaparsınız?” dedim, “Laboratuvar kurarız” dediler. Bizde en iyi laboratuvar vardır, onlara ekstraksiyonun nasıl yapılacağını bile anlatacak uzmanlar vardır. Türkiye’yi hale Zimbabwe görüyorlar. Litvanya’ya sorduğum soruyu da söyleyeyim: “Nüfusunuz kaç?” “1,5 milyon” Bizim İstanbul’da simit satan 1,5 milyon insan vardır. Zorluğumuzu anlıyorsunuz, çok ufak sistemde sorunları çözmek kolay, ama 73 milyon... 73 milyon denetimci olması lazım, herkesin bunu paylaşması lazım.

Mevzuat çalışmalarını hepimiz biliyorsunuz. Sağlık Bakanı “Tarım Bakanlığı bu konularda daha etkindir” demiştir ve bu görevi protokolle biz almışız. 5179 sayılı Kanunda izlenebilirlik, tüketicinin bilgilendirilmesi, risk analizi, bilimsel komiteler, erken uyarı sistemleri, birçok şey var, her biri ayrı bir görev ve bunların bir anda gündeme gelmesi ve bunların bir anda uygulanması gerçekten zor. Her işin bir mali yönü var, denetime geldiğimizde onları da söyleyeceğim. Bakın, şöyle söyleyeyim: Kayıtlı denetim var mıdır? Biraz sonra rakamsal değerleri vereceğim. Bu rakamsal değerler bizzat devletin kayıtlı sistemidir, yani uydurulan, modifye edilen rakamlar değildir. Bir şey söyleyeyim: Bir denetim için yaklaşık 60 kilometre gezmesi gerekir arabanın. O arabanın benzinini düşünürseniz ve 2005 yılı için planladığımız 350 bin denetimi düşünürseniz, sizin yaklaşık 25 trilyon gibi bir paraya ihtiyacımız var. Geçen sene 10 trilyon vermiştir Maliye Bakanlığı, ondan evvelki sene 2 trilyon idi. Ben Maliyedeki arkadaşlara şunu dedim: Oraya, Sağlık Bakanlığına verdiğiniz parayı bize aktaracaksınız, bir de katlayarak artıracaksınız. Zor anlatıyorsunuz, yanına gidip anlatırsanız, yani bürokrat değil de, hoca gibi. Şu anda Manyas’ın Kızıksa Beldesi’nde çalışan meslektaşlarımız var, 9-10 gün uyumuyor çocuklar, her biri sağlığını riske atıyor. Hiç kimse bunları gündeme getirmez, oradaki işte şu olmuş, tavuğu yemiş, medyada bunlar konuşuluyor. Kusura bakmayın, biraz bardağın dolu kısmından da konuşan birisinin olması için söylüyorum.

Denetim rakamları isteyenler gelip benden alabilir, bütün rakamlar, 2002, 2003, 2004, 2005, sektör bazında veriliyor.

Gıda üretim yerlerindeki toplam denetim, ilk 8 ayda 42 416; toplam idari para cezası 2 330, toplam savcılığa sevk edilen 102 kişi var. “Bu kadar denetim yeterli mi?” diyebilirsiniz, 28 bin gıda üretim tesisimiz var, biz 42 bin denetim yapmışız, yani 1 yılda iki defa gitmişiz. Gittiğim zaman denetim defteri veriyoruz, bir sonraki denetimde bir önceki aksaklığı izleyebilme olanağımız söz konusu. Ama bu yeterli mi? Değil. Tüketicilerin de destek vermesi lazım. Eğer bir vatandaş 1,5 milyona bal alıyorsa, benim yaptırduğım denetimin anlamı olmaz. Onun bal olmadığını ona anlatmamız lazım, tüketici derneklerinin burada görev alması lazım. Tabii,

mahkemelere de gitsinler, itiraz da etsinler, çok saygı duyuyorum, ben de tüketiciyim, destekliyorum; ama; önce tüketicuyu eğitmemiz lazım. Hala sitrik asidin kanser yaptığını savunan profesör arkadaşlarımız var, televizyonda sokak sütçülüğünü öven bir tıp profesörü izledim. Öbür sütleri alıyorlarmış, sokak sütü çok ciddiymiş; biz hala buradayız. Gıda satış yerleri, 113 940, ilk 8 ay, Ağustosun başına kadar yapılan. Toplu tüketim yerlerinde de yaklaşık 56 bin denetim olmuştur. Toplam 213 bin denetim yapılmıştır. *“Rakamsal değerler çok veriyorsun hoca da, yeterli mi?”* diyeceksiniz. Yeterli olabilmesi için, tüketicilerin de destek vermesi gerekiyor.

İzleme ve denetim çalışmaları, ulusal pestisit kalıntı izleme programı. Hep bizim medyamız şöyle yapıyor: *“Bizim ülkemizde çok pestisit kullanılıyor, şöyle...”* Gerçek rakamları söyleyeyim: Her şey iyi değildir gıdada. Bakın, gıdada sorun yok ise, orada sorun vardır, birileri gizliyordur, mutlaka bir sorun vardır. Pestisitlerle ilgili, bu senenin bu ayına kadar 10 tane hızlı alarm aldık, yani hızlı uyarı sistemi aldık. Firmaların adı, adresi var. Bu uyarı geldiği zaman ne yapıyoruz? Bu uyarı geldiği zaman, o firmanın sorun yaşayan ürün değil, tüm ürünlerinde tekrar analiz yapıyoruz. Örneğin, bir firma 10 tane sebze-meyve ihraç ediyor ise, biberde problem çıktıysa, hepsinde tekrar izlenmeye başlıyor. Firmaları çok zor durumda bırakıyor. Düşünün, 200 bin ton meyve ihraç eden bir firmada iki tane problem çıkıyor. Bu problem de üreticilerle ilgili, yani bir de işin birincil üretim yeri var, yani tek bir ihraç eden firma analizi yapan değil. Çiğ sütte ve balda ulusal kalıntı izleme programı var. Bakın, bizim sütlerimizde problem olduğunu hepimiz biliyoruz. Aziz hocam sormuştu, problemleri konulardan biri çiğ süttür. Bizim en fazla zorlanacağımız, somatik hücre sayımıdır. Bunu uzman arkadaşlarımız daha iyi bilir. Peynirlerde bakteriyolojik güvenliğin izlenmesi, baharat ürünlerinde bakteriyolojik, toksikolojik güvenliğin izlenmesi. Bakın, toz kırmızı pul biber, bizim de çalıştığımız bir konu, salçanın atık maddelerini toplar, içine kırmızı boyayı ilave eder ve bunu biber diye insanlara satmaya çalışır. HPLC de verdiğiniz zaman boyasını bulursunuz. Sahtekarlar o kadar profesyonel olmuş ki, bizler o nedenle problem yaşıyoruz, gerçekten sahtekarlığın uzmanları var. Kusura bakmayın, bu böyle.

Pestisit denetim programı için 2005 yılında, biz şu ana kadar 1 400 analiz yaptık, ama hedefimiz 2 bin. Bunların içinde bazıları problemlidir, onlar işte satmıyorlar, içeride size yediriyor... Hayır, imha ediliyor ve Antalya İl Müdürlüğü çok hızlı bir şekilde, birçok ilde çalışmalar yapılıyor, bu konuda çok deneyimli arkadaşlarımız var. Sorunları eğer orantı olarak verirsek, ülkemizde bu konudaki sorun % 1,45'tir. Avrupa'daki ülkelerin ortalamasını sorarsanız, % 4,65'tir. Ama onlarda bizim Erman gibi konuşacak çok ulemayı hümayun yoktur. Lütfen, bunu böyle söylediğim için kızmayın, ben Erman'la futbol oynuyorum, kendisinin nasıl bir insan olduğunu çok iyi biliyorum.

Taze meyve-sebze pestisit denetlemede 593 örnekten 471'i olumlu çıkmış, 5 tanesi olumsuz çıkmış. Bu bir şey değil, yani *“biz bu hafta sizi denetlemeye geleceğiz, hazırlanın”* gibi değil, ani bir baskınla. Bal denetlemesine saat kaçta gittiğimi

söyleyeyim. Normal denetleme dışında, bir de genel müdürlükten ani ekipler gönderiyoruz. Akşamüzeri 4'te gidiyoruz, tam tezgahın kurulduğu anda yakalıyoruz, ama tehditler alıyoruz, silahlar yandan gösterilmeye başlıyor, bunları da konuşmamız gerekiyor; hiç kimse bunları konuşmuyor.

Herkes denetim eksik, izlenebilirlik yok diyor, ama bu izlenebilirliği yapan, bu denetimi yapacak arkadaşlarımızın, meslektaşlarımızın hiçbirinin maaşını hiç kimse konuşmuyor. Ben oturdum, düşündüm, *“bunu ne yapabiliriz?”* diye. Şöyle bir kanun hükmünde kararname çıkardık. Kanun hükmünde kararnamenin dışında üç tane bakanlık var. Eğer siz kanun hükmünde kararnameyi çok iyi anlattırsanız, size de artış sağlanıyor. Şöyle bir yol var: İki grup var; mühendis, veteriner, biyolog, bir de gıda kontrolü var, gıda kontrolörü unvanı olan arkadaşlarımız. Bu arkadaşlarımızın maaşlarının artması için Maliyeyle yaptığımız görüşmelerde ki... Ben Gürol hocamdan rica ediyorum, Meclise geldiği zaman, kendisinden de yardım istiyoruz. Kendisi her zaman bize her konuda gerçekten Mecliste... Bu işin partisi yok arkadaşlar, benim hiçbir politik şeyim yok, herkes gibi benim de düşüncem var. Biz gıdaya gönül vermiş insanlarız. Çok heyecanlıyım, olaylar nedeniyle 19 tansiyona çıktığım oluyor bazen.

Ben sadece bir gıda kontrolör kartı göstereceğim. Ben de sizin gibi gıda kontrol kartım var, ben hiçbir şekilde bakanlıktan maaş almıyorum, üniversiteden ücret alıyorum, ama buradaki arkadaşlarımızın maaşlarının artması, özlük haklarının artması için ne yapılması gerekirse, ben Maliye Bakanının önünde diz çökmeye bile hazırım.

Hepinize saygılar sunuyorum.

GIDA DENETİMİNE ÖZEL SEKTÖR AÇISINDAN BAKIŞ

Şencan GÜNDÜZ - Süttaş

Sayın Başkan, sayın Oda başkanları, çok değerli misafirler; hepinize saygıyla selamlıyorum.

Benim maalesef konuşmamda, size kendim dışında gösterebileceğim bir şey yok, bir sunuş hazırlayamadım, bunun için çok özür dilerim. Biraz apar topar olduğu için hazırlayamadım. Süreme sadık kalmaya çalışacağım, hatta daha da kısa olabilir.

Burada her zaman bildiğimiz sorunları anlatmak yerine, biraz bizim resmi gıda denetimlerinden ne beklediğimizi, özel sektör olarak neler yapmaya çalıştığımızı ve ne beklediğimizi ifade etmek istiyorum. Konuşmanın sonunda biraz da küçük bir öneride bulunmak isteyeceğim.

Denetim zaten kelime olarak çok itici bir kelime, hiçbirimizin hoşuna gitmiyor aslında; ama resmi denetimle, resmi otoritenin gıda denetimi de ülkemiz için çok önemli, bunu hepimiz kabul ediyoruz. 5179 sayılı Gıda Yasasının temel amacı, Gıda Güvenliğini tesis etmek olduğuna göre, bu yasa kapsamında çıkan bir yönetmeliğe bağlı olarak denetimlerin de temel amacının insan sağlığını korumak, bu anlamda önleyici yaklaşımı tesis etmek, yaymak ve uygulamak olduğuna inanıyoruz, çünkü; Gıda Güvenliği demek önleyici yaklaşım demek ve insan sağlığını korumak demek. Bu amaçla özel sektörü resmi olarak denetlemek üzere işletmelere gelen denetçilerden, biz bu ilişkiyi, bu yüz yüze ilişkiyi eğitim fırsatı gibi değerlendirmelerini de bekliyoruz, yani bizi bu arada denetlerken eğitmelerini de bekliyoruz, onlardan bir şeyler öğrenmek istiyoruz. Aslında özel sektör bilgi olarak, belki biraz ilerisinde bile olabilir resmi kurumların diyebiliriz. Böyle bir beklentimiz de var, yani denetimler sırasında denetçilerin bize bir şeyler de öğretmelerini istiyoruz. 5179'a göre Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, her ne kadar daha sonradan yetkiler biraz yayılmış bile olsa, biz Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bu iş için resmi otorite görüyoruz ve onların üretim yerlerini, satış yerlerini ve toplum tüketim yerlerini denetlediklerini söyleyebiliriz.

Bizim özel sektör olarak, özellikle süt sektörü olarak, en temel problemimizin çiğ süt kalitesi olduğu daha önce de vurgulandı. Birincil üretim yerlerinin de, yani hammaddemizi üreten çiftliklerin ve süt işletmelerinin de çok sıkı denetlenmesini istiyoruz, bu yönde bir beklentimiz var, çünkü biz her gün 800'le 1 000 ton arası süt alıyoruz, her gün bu kadar sütü yaklaşık 25 bin süt üreticisinden toplamak zorundayız. Bunun çok ciddi bir lojistiği var ve yazın her noktaya günde iki defa gidiyorsunuz, sabah sütünü ve akşam sütünü almak üzere. Kışın bunu bire düşürebiliyoruz, ama çok ciddi bir lojistik, oldukça zor bir iş ve araya çok daha fazla sayıda da aşama girdiği için, sütün toplam canlısını, toplam canlıdan kaynaklanabilecek mikotoksini yükseltme riski maalesef artıyor. Bu nedenle biz, diğer başka düzenlemelerle birlikte, süt işletmelerinin belirli büyükleri taşıdığı takdirde süt işletmesi olarak isimlendirilmesini zaten bekliyoruz; ama bunun yanı sıra, resmi denetimlerin de özellikle hammadde üretim yerlerine yoğunlaşmasını

bekliyoruz. Büyük firmalar zaten oldukça sıkı denetleniyorlar. Bizim toplam canlısı yüksek olduğu için veya içinde antibiyotik kalıntısı bulunduğu için reddettiğimiz çiğ sütü, herhangi bir mandıranın alıp, işleyip, okul kantinlerine kadar göndermemesini temin etmesini istiyoruz resmi otoritenin; çünkü bizim kendi kontrollerimiz bir noktaya kadar bize fayda sağlıyor. Dediğim gibi, çok geniş bir alanda çok ciddi bir lojistikle çalışmak zorundayız. Bu alanlara yönelik Toplam Kalite Yönetimi kapsamında yaptığımız iyileştirme çalışmaları var ve çok da yollar aldık, ama resmi otoritenin denetimi ve desteği olmadan bu yolda hızlı yürüyemiyoruz, çünkü; bizim bir yaptırımımız yok, devletin yaptırım gücüne ihtiyacımız var. Kalitesiz çiğ sütü biz reddediyorsak, bu çiğ sütün işlenmesine mani olmalı devlet.

Yine her zaman telaffuz edilen konulardan biri, kayıtlı işletmeler zaten çok göz önünde ve çok sık denetimlere maruz kalıyorlar. Biz sadece resmi denetimler değil, müşteri denetimleri, tüketici denetimleri, belgelendirme kuruluşlarının, dış kuruluşların üçüncü taraf denetimleri, bunları çok sık tecrübe ediyoruz. O nedenle, biz denetime çok alışkınız, biraz merdiven altının daha çok denetlenmesini, onların mümkün olduğunca kayıt altına alınarak, -bu konuda Bakanlığın çok ciddi çalışmaları olduğunu biliyoruz- daha da bu konulara eğilinmesi gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü sanayi gıda güvenliği yönünden artık bayağı önemli bir yol almış durumda. Nevzat hocamızın da söylediği gibi, 2 bin tane büyük kapasiteli modern işletme var ve bunlarda gıda güvenliği uygulamalarında hammadde kalitesi dışında bir problem, ciddi büyük bir problem yok. Temel problemimiz, merdiven altının yarattığı halk sağlığı riskiyle birlikte haksız rekabet koşulları, hem de çiğ süt kalitesi.

Denetim elbetteki çok önemli, ama biz Süttaş olarak veya burada bir özel sektörde de genel olarak temsil ediyorsam eğer, otokontrolün çok önemli olduğuna inanıyoruz; çünkü denetim eğer bir doğrulama ve kontrol aracı ise, aslında otokontrolle de iyileştirme yapmaya, önleyici davranmaya zemin hazırlanıyor, asıl olan, denetim mutlaka olmalıdır ve dediğim gibi, özellikle merdiven altına ve kayıtsıza yönelmelidir; ama asıl olan yine de otokontroldür; çünkü; her zaman her şeyi her dakika denetlemek gibi bir şansımız yok, bunlar mutlaka rasgele örnekleme şeklinde olduğu için, Gıda Güvenliğini temin etmek için asıl olan önleyici yaklaşım ve otokontroldür.

Resmi otorite gördüğümüz Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan bir başka beklentimiz de, 5179 kapsamında sözü edilen yönetmelik eksiklerinin tamamlanması, bunların bir an önce çıkarılmasını bekliyoruz.

Sorun söylemeyeceğim dedim, ama yine biraz bunları sorunmuş gibi paylaşmak zorunda kaldım, beklenti diye isimlendirsem de adını.

“Bütün bunları nasıl çözeriz?” noktasına geldiğimizde, gıda denetiminin veya gıda güvenliği yönetimi işinin bir süreç işi olduğunu düşünüyoruz. Toplam Kalite Yönetimi prensipleri yönünden baktığımızda, Süreç Yönetimi, Toplam Kalite Yönetiminin temel prensiplerinden biri. Süreç Yönetiminde bir sürecin sahibinin

kim olduğu önemlidir, ama sürecin çalışma aşamalarında, işin içine kimlerin girdiği, hangi aşamada kimlerin ne iş yaptığı ve bunların sürecin performansını nasıl etkilediği başka bir konudur. Yani bir sürecin bir tane sahibi vardır, ama bu sürecin akışında çok fazla başka kuruluşlar veya kurumlar da sürecin akışına katkıda bulunmak üzere veya sürecin performansını sağlamak üzere işin içine mutlaka girer. O nedenle resmi otorite, bence yetki tartışmasını bir tarafa bırakmak gerekir, iyi niyetle, çözüm hedefleyerek, önleyici yaklaşımla, süreç yönetimi mantığıyla, Gıda Güvenliği yönetimini Süreç Yönetimi mantığıyla ülkemizde uygulamaya çalışmamız gerekir. Bu sürecin sahibi de, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ysa, bu sürecin çalışmasını koordine edecek olan da Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'dır.

Bu konuyla ilgili daha fazla söyleyeceğim bir şey yok. Süttaş olarak beklentilerimiz böyle, genel olarak süt sektörü olarak da böyle, bizim en temel problemimiz çiğ süt kalitesi. Bu konudaki iyileştirme çabalarımıza devletten destek bekliyoruz. Denetimlere de bu gözle bakıyoruz. Asıl olanın da bütün taraflar için, bu işin içinde kaç tane taraf varsa, eğitim olduğuna inanıyoruz. Öncelikle tüketicinin eğitimle bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Sitrik asitin ne olduğunun tüketicilere anlatılması tabii ki çok zor, ama sıradan tüketiciye gelene kadar, madem profesör seviyesindeki insanlarda da bu tip problemler var, biraz akademik seviyede de belki bu tip eğitimlere ağırlık verilebilir. Yani sitrik asidin bir meyve asidi olduğu, sitrus cinsi meyvelerden elde edildiği ve bunun katılan oranının ne olduğu, o oranın zaten % 1 oranında da düşürülerek, kullanılması gerektiği gibi bilgilere, aslında bakarsanız çok kimsenin ihtiyacı var. Bu nedenle biz, bu süreçte eğitimin çok önemli olduğunu düşünüyoruz ve çözüm hedefleyerek, iyi niyetle herkes, yetki karmaşası da ortadan kaldırıldıktan sonra işin içine girerse, çözülemeyeceğini düşünmüyoruz. Çok ümitliyiz, 5179'la birlikte, yönetmeliklerle birlikte iyi adımlar atıldığını görüyoruz. Özel sektör olarak bundan memnuniyet duyuyoruz. Denetimlerden de beklentimiz, dediğimiz gibi, biraz daha merdiven altına, kayıt dışına yönelmesi ve onların da bizler kadar sık denetlenmesini istiyoruz.

Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Gürol ERGİN

Sayın Şencan Gündüz'e ben de kendi adıma ve sizler adına teşekkür ediyorum.

Yalnız bir iki konu üzerine bir iki tümce söylemek istiyorum: Şencan Hanım denetimlerin, denetim sözünün sevimsiz olduğunu söyledi. O aslında fazla sevimsiz bir söz değil o aslında. Bunun eğitim amacına yönelik de olmasını, eğitilmek durumunda olduklarını söyledikten sonra, bence biraz alçakgönüllülükten uzaklaşarak, "*bilgi olarak aslında biz kamu kesiminden daha ileride olabiliriz*" gibi bir şeyler söyledi. Bu biraz alçakgönüllülüğün dışına çıktı gibi geliyor bana.

İkincisi; bir mikotoksin ifadesi geçti. Sütte mikotoksinde ziyade, genelde sütte benim bilgilerimle, bakteriyel sıkıntılar çok daha fazla olur, onun öne çıkarılması gerekir.

Bir son nokta; tabii ki, bu kayıt dışı işletmelerden Őikayetçi oldu, süt üreten çiftliklerde hijyen koşullarının yeterince yerinde olmamasından Őikayetçi oldu, ama ben de süt üreticileri adına konuşmuş olarak, şöyle bir Őikayette bulunayım: Maalesef, Türkiye’de Süttaş’ın da içinde bulunduğu büyük süt işleyici Şirketler Mayıs ayında birdenbire Türkiye’de süt fiyatlarını, bana göre haklı bir gerekçe yokken, 70 bin lira düşürüp, süt üreticisini büyük bir sıkıntı içine soktular. Bu da yapılmamalıydı diye düşünüyorum. Ama bunu söylerken Şunu da söylüyorum: Ben aslında ilk tümce olarak söyleyecektim, ama o arada ifade edemedim; ben burada milletvekili olarak görünüyorum, sanıyorum arkadaşlarım beni bu kürsüye milletvekili olarak değil de, 37 yılını üniversitede Gıda alanında çalışmaya ayırmış ve ayrıca Ziraat Mühendisleri Odasında da geçmişte başkanlık yapmış bir insan olarak herhalde layık gördüler. Onun için burada konuşmalarımın da, ne politikayla, ne de milletvekilliğiyle bir ilişkisi olmadığını da söylemek istiyorum.

Üçüncü konuşmayı izninizle, gıda denetimine Sağlık Bakanlığı açısından nasıl bakıldığı konusunda Sayın Cengiz Kesici’ye veriyorum. Cengiz Bey Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünde görev yapıyor.

Buyurun.

GIDA DENETİMİNE SAĞLIK BAKANLIĞI AÇISINDAN BAKIŞ

Cengiz KESİCİ - Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Sayın Başkanım, değerli misafirler; öncelikle bu toplantıya iştirak ettiğiniz için, Cumartesi günü bu saatlerde bizi dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Özellikle bu toplantıyı tertip eden Oda başkanlarımızı huzurlarınızda tebrik ediyor, başarılarının devamını diliyorum.

Gıdalarda denetim konusu burada çok sık bir şekilde vurgulandı. Ben bu konuya çok fazla girmek istemiyorum. Özellikle gıdaların denetiminin ne kadar önemli olduğu, ne kadar hassas olduğu, insan sağlığı açısından ne kadar önem arz ettiği buradaki gıdacılar tarafından zaten bilinmektedir. Hocam da zaten bizim zamanımızı kısıtladığı için, bu konuları biraz hızlı bir şekilde geçmek istiyorum.

Değerli arkadaşlarım; hepinizin malumu olduğu üzere, burada Sağlık Bakanlığı'nı temsilen konuşuyorum. Cumhuriyetimizin kuruluşundan 1995 senesine kadar Gıda Hizmetlerini yürüten bir birimin temsilcisi olarak konuşuyorum. Cumhuriyetin kuruluşundan 1995 senesine gıdaların üretimi, ithalatı, denetimi ve kontrol hizmetleri Bakanlığımız uhdesinde yürütülmüştü. 1995 senesinde çıkartılan kanun hükmünde kararname çerçevesinde, hizmetlerimizde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'yla paylaşım yapıldı. Bu paylaşım sonucunda yapılan denetimlerde, izlemelerde, kontrollerde baktığımızda, gerçekten Gıda Kontrol Hizmetleri'nin, Gıda Güvenliği Hizmetleri'nin etkin bir şekilde yürümediği görüldüğünden, çok başlılığın giderilmesi hususunda Sağlık Bakanlığımız çok büyük bir özveride bulundu. Sağlık Bakanlığı bu özveri sayesinde, kendi uhdesinde olan tüm görevleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığına devretmekten mutluluk duymaktadır. Bunu ben burada çok açık ve net bir şekilde söylemek istiyorum. Bazı yerlerde bazı duyular alıyoruz, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndaki arkadaşlarımız, sanki Sağlık Bakanlığındaki arkadaşlarımız bizim görevlerimizi yapıyor, üstleniyor falan gibi bazı duyular geliyor. Bizim böyle bir uhdemiz yok arkadaşlar, biz bu görevi Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na devrettik, bundan sonra Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın Gıda Kontrol Hizmetlerinde başarısı için her türlü desteği vermeye hazırız.

Biraz önce bahsettim, özellikle bu şeyleri zamanımız dar olduğu için geçmekte fayda görüyorum. Ama Süttaş'tan gelen arkadaşımız bahsetti, bu konuyu da ben önemseydiğim için bu konu üzerinde biraz durmak istiyorum.

Arkadaşlar; gıda denetçisi hakikaten çok önemli. Gıda denetimi yapan insanların bu konuda eğitim almış, tecrübeli, deneyimli, birikimli elemanlar olması hakikaten çok önemli. Gıda denetçisinin olması gereken özelliklerle alakalı bir arkadaşımızın yapmış olduğu mastır araştırmasında bazı bilgileri buraya aldım ve sizlere aktarmak istiyorum. Özellikle gıda denetimine giden bir elemanımız dürüst olmalı, eşit olmalı, yararlı olmalı, saygılı olmalı, tutarlı olmalı, kendine güveni olmalı, hoşgörülü ve önyargısız olmalı, denetim esnasında moralinin yüksek olması gerekir -ki, biraz

önce Nevzat hocam bahsetti, hakikaten gıda denetimine giden arkadaşlarımız maddi yönden çok sıkıntı yaşadığı için, belki bu şeyi yakalayabiliriz- iyi bir gözlemci olmalı, bilgili olmalı, mütevazı olmalı, pratik ve sabırlı olmalıdır. Biraz önce hanımefendinin bahsettiği konuya yüzde yüz ben de katılıyorum, gerçekten gıda denetimine giden insanların, denetim yapan insanların, o sektördeki insanlardan çok daha tecrübeli, deneyimli, birikimli, onları eğitici olması hakikaten bizim de önemsedığımız bir konu.

Değerli arkadaşlarım; 5179 sayılı Gıda Kanunu 5 Haziran 2004 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girdi. Gıda Kanunu kapsamında Sağlık Bakanlığımızın her ne kadar söylesek de, çoğu görevlerimiz Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na geçse de, şu anda Sağlık Bakanlığımızın yürüttüğü bazı konular var. Özellikle bu kaynak suları, madensuları, içme suları, tıbbi sular gibi suların üretim izni, ithal izni, denetim ve kontrol işlemleri Bakanlığımız uhdesinde yer almaktadır. Bunun haricinde enteral beslenme ürünleri, tıbbi ürünler üretim izni, ithalat izni, Denetim ve Kontrol işlemleri Sağlık Bakanlığının uhdesinde yer almaktadır.

Bu 5179 sayılı Gıda Kanununun 23 üncü ve 31 inci maddesi kapsamında da Sağlık Bakanlığının genel sağlığı ilgilendiren hususlarda görev ve yetkileri devam etmektedir. Biz bu konuda tabii ki, Tarım ve Köyişleri Bakanlığımız primer derecede görevli olmasına rağmen, insan sağlığını ilgilendiren hususlarda da Sağlık Bakanlığının bazı konularda devreye girmesini önemsiyoruz. Bundan sonra bu konuları Tarım ve Köyişleri Bakanlığımızdaki yetkililerle beraber görüşerekten, bazı boşluklar var, bu boşlukların doldurulması hususunda beraber işbirliği yapacağımızı burada söylüyorum.

Değerli arkadaşlarım; su güvenliği konusunda, Sağlık Bakanlığımızın üzerinde hakikaten önemli görevler var. Özellikle kaynak suları, içme-kullanma suları, şehir şebeke suları, doğal maden sularının denetim ve kontrol işlemleri Bakanlığımızın uhdesinde yer almaktadır. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığımız, Avrupa Birliği mevzuatları çerçevesinde uyumlaştırmasını yapmıştır. Her ne kadar uyumlaştırmamızı mevzuat çerçevesinde yapmış olmamıza rağmen, hakikaten bazı sıkıntılarımız da mevcuttur. Özellikle bunu buradan vurgulamak istiyorum, burada tüm gıda konusunda çalışan arkadaşlarımız var, Türkiye'nin Avrupa Birliği çerçevesinde hazırlamış oldukları mevzuatta Türkiye'nin kalkınması açısından büyük önderlik yapmaktadır, fakat; bunun bazı problemleri de vardır; benim şahsi fikrim. Altyapı hazır olmadan, altyapı hazırlamadan, Avrupa Birliği mevzuatları çerçevesinde yayınlanan yönetmelikler, tüzükler, kanunlar, hakikaten ülkemizde büyük sıkıntı yaratmaktadır. Benim şahsi fikrim, bu mevzuatları hazırlarken, öncelikle altyapının hazırlanması gerekmektedir. Ancak şunu belirtmeden de geçemeyeceğim: Ulusal program çerçevesinde, tabii ki hükümetimizin atmış olduğu imzalar olduğu için, bazı mevzuatların acil bir şekilde çıkartılması gerekiyor. İnşallah, bundan sonraki mevzuatlar çerçevesinde altyapı hazırlandıktan sonra çıkartılırsa çok daha faydalı olur diye düşünüyorum.

Değerli arkadaşlarım; Denetim konusunu hızlı bir şekilde geçtim, fakat biraz önce bahsettim, Sağlık Bakanlığımızın görev tanımları, görevleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na devredildikten sonra, Bakanlığımız özellikle Gıda Güvenliği Daire Başkanlığında, toplumun bilinçlendirilmesi konusunda gerçekten çok ciddi adımlar atıldı. Ben bunu burada gururla söylüyorum. Sağ olsun, Şube Müdürü arkadaşım kitaplarımızı, yaptığımız aktiviteleri, broşürleri getirmişler, dışarıda tahmin ediyorum sergilendi. Çok fazla getiremedik, fazla imkanımız yoktu.

Gerçekten Sağlık Bakanlığı, tüketicinin bilinçlendirilmesi konusunda, şu anda son 1,5 yıldır çok ciddi adımlar atmıştır. Bu atmış olduğumuz adımlar konusunda ben kısaca bilgi vermek istiyorum: Su ve biyosidal ürünler projesi Avrupa Birliği mevzuatları çerçevesinde Fransa'yla beraber yürütülmekte. Gıda Hijyen eğitimi bizim için çok önemli, şu anda devam ediyor. İlköğretim okullarında yaşlılarımızla, anne ve babalarımıza karşı Gıda Hijyeni eğitimi devam etmektedir. Özellikle gıda hijyeni konusunda ilköğretim okullarındaki çocuklarımıza tiyatral aktivitemiz de geçen sene 50 bin öğrencimize volplaying sisteminde, hijyen, sanitasyon, temizlik ve yeterli ve dengeli beslenme konusunda aktivite gerçekleştirilmiştir. Tahmin ediyorum, bu dönem Ocak ayından itibaren Doğu Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'da tüm okullarımızda bu aktivitemizi devam ettirmeyi planlıyoruz. Biraz önce bahsettiğim, ilköğretim okullarına beslenme eğitimimiz devam ediyor. Bu bizim için çok önemli, gerçekten bir tane yavrumuza, evladımıza, hijyen, sanitasyon, temizlik kurallarını öğretebilirsek, bu bizim asli görevlerimizdendir diye düşünüyorum. 2003-2004 öğretim döneminde bu aktiviteye başladık. Şu ana kadar toplam 100 bin öğrenciye Ankara'da ulaştık. İnşallah, bu dönem de tahmin ediyorum, 45 bin öğrenciye bu eğitim çerçevesinde ulaşmayı hedefliyoruz.

Sporcu çocukların beslenmesi konusunda yine bir aktivite yaptık. Geçen sene 27 il merkezinde sporcu merkezleri bulunmaktadır. Bu 27 il merkezindeki sporcularımıza ve sporcu öğrencilerimize, yavrularımıza, yeterli ve dengeli beslenme konusunda, tıbbi konuda, psikotik konularda eğitimler verildi. Halen 27 ilde bu aktivitemiz devam etmektedir.

Diğer bir aktivitemiz, gerçekten bunu gururla söylüyorum; yaşlılıkta beslenme programı. Geçen hafta bununla alakalı, arkadaşlarımızla beraber Süleyman Demirel Huzurevinde bu aktivitemize başladık. Yaşlıların beslenmesi konusu çok önemli, tıbbi eğitimi çok önemli, psikotik eğitimi çok önemli. Ankara'da yaklaşık 20 tane huzurevinde bu taramayı yapacağız ve bunların sonuçlarını büyük bir ihtimalle Şubat ayına kadar raporlarını tüm Türkiye'ye deklare edeceğiz. Adalet Bakanlığı'yla beraber yapmış olduğumuz bir aktivite var, mahkûmların beslenmesi ve beslenme durumlarının iyileştirilmesi çalışması. Şu ana kadar bu konuda hiçbir araştırma, çalışma yapılmamış, gerçekten oradaki insanlar da bizim evlatlarımız, ağabeylerimiz, babalarımız, bunların da beslenme durumlarının iyileştirilmesi konusunda Adalet Bakanlığı'yla beraber 15 güne kadar projemizi başlatıyoruz.

Şu anda Gıda Güvenliği Daire Başkanlığı olarak yürüttüğümüz projelerden biri de, adolesanlarda obezitenin önlenmesi ve beslenme eğitimi programı. Bu konuda da yine Ankara'da pilot bir bölge seçtik, altı tane okulu bu konuda örnek aldık. Ayrıca, biraz önce bahsettiğim 27 il merkezindeki arkadaşlarımıza da bu konularda eğitimler verildi, Türkiye çapında da bunların yaygınlaştırılması konusunda da inşallah, tahmin ediyorum, Ocak ayından itibaren 81 ilde tüm aktivitelerimizi yaygın hale getireceğiz.

Okul Sağlığı Projemiz var. Okul sağlığı projemiz kapsamında, Türkiye çapındaki 9 500 ilköğretim okullarının, okul depolarının dezenfeksiyonu yaptırarak, temizliğini yaptırarak. Şu anda bu sistem hakikaten Sağlık Bakanlığı'nın bünyesinde oturdu. Okullar kapandığında, okullar açıldığında ve 15 tatil dediğimiz dönemlerde, 9 500 okulumuzun, bu okul depolarının dezenfeksiyonunun sağlanması bizim için gerçekten çok önemli. Bunu niye başlattık, burada belirtmek istiyorum: İlköğretim okullarına beslenme eğitimine gittiğimiz zaman, okulların özellikle kantinlerinin ve depolarının çok sağlıklı koşullarda olduğunu gördük. Hiç olmazsa, insan sağlığı açısından, çocuklarımızın sağlığı açısından bu okulların temizlenmesi ve dezenfeksiyonu aşamasını Sağlık Bakanlığı açısından yapmamız gerektiği vurgulandı ve 9 500 okulumuzda bu çalışma tamamlanmış durumda. Bu çalışma sürekli hale geldi, tüm okullar açıldığında, kapandığında, 15 tatilde, tüm illerimizde bu aktivite devam ediyor.

Şu anda yeni başlattığımız bir aktivite var arkadaşlarımız, beyaz bayrak projesi. Bu beyaz bayrak projesi kapsamında, Türkiye'deki 350 okulda, çocuk sağlığı, Milli Eğitim Bakanlığıyla beraber işbirliği içerisinde bu aktivite yapılıyor. Okulların hijyeni, çevresi, sağlığı, çalışanlarının sağlığı, tuvaletine kadar bir puanlama sistemi getirildi. Bu puanlama sistemi 100 puan üzerinde yapıldı, 90 ve üzerinde alan okullarımıza beyaz bayrak takacağız, yani orada diyeceğiz ki, *"bu okul sağlıklı ve hijyenik okuldur"* İnşallah, bayramdan sonra Milli Eğitim Bakanımız ve Sağlık Bakanımızla beraber Ankara'da Akyurt İlköğretim Okulu'nda bu stardı vereceğiz.

Biraz önce bahsettim, sularla alakalı çalışmalarımız devam etmekte. Özellikle suların denetimi konusunda, kontrol sistemi doğrultusunda denetleme hususunda çalışmalarımız takip edilmektedir.

Şu ana kadar hazırlamış olduğumuz kitaplarımız, sağlıklı besin ve kalbimizi koruyalım projesi raporu. Türkiye'ye özgü beslenme rehberi, afet durumlarında beslenme hizmetleri, toplumun beslenmede bilinçlendirilmesi, yaşlılık ve beslenme, ilköğretim çocukları için sağlıklı beslenme, sporcu beslenmesi, gıda işletmelerinde HACCP uygulamalarında denetimle alakalı kitabımız hazırlandı, Gıda Denetçi Eğitimi materyali, Gıda Mevzuatı ve uygulamaları. Bu kitapları hakikaten herkese vermeyi çok isterdik, fakat şu anda elimizde mevcutlar olmadığı için veremiyoruz. Fakat Bakanlığımızın web sayfasında bunların hepsi mevcuttur. Bu kitapları almak isteyen, öğrenmek isteyen, görmek isteyen, referans olarkten kullanmak isteyen arkadaşlarımız www.saglik.gov.tr den bulabilir.

İlköğretim çocukları gıda için elkitabı, su temini ve yasal düzenlemeler Mayıs ayında yayınlandı. Besin kirliliği, su kirliliği konularında kitaplarımız hazırlandı. Özellikle şu anda 17 kitaptan oluşan beslenme seri kitabımız hazırlanmıştır, basım aşamasındadır. Tahmin ediyorum, 1 aya kadar da bu basılacaktır.

Değerli arkadaşlarım; Gıda Güvenliği ve Laboratuvar Daire Başkanlığı mevzuatıyla alakalı bir CD hazırladık. Bu CD hakikaten çok önemli, şu ana kadarki gıdayla alakalı tüm kanun, tüzük, yönetmelik, genelge, tebliğ, kodekslere kadar hepsi bu CD’de vardır. Ayrıca şu ana kadar yapmış olduğumuz tüm kitaplar, araştırmalar da bu CD’de vardır. Tahmin ediyorum, arkadaşım herhalde dışarıda bunu sizlere göstermiştir. İsteyen, talep eden olursa, Bakanlığımıza gelerekten bizden bu CD’ye alabilir.

Bunun yanında sporcu beslenmesi, özel durumlarda beslenme, risk gruplarında beslenme, yaşlılıkta beslenme, “Vitamin amca mikroplara karşı” tiyatrosal aktivite CD’leri hazırlanmıştır. Biz bunları hazırladık, ne yaptık? Biz bunları hazırlayıp, kendi uhdemizde bırakmadık, gerçekten toplumun bilinçlendirilmesi hususlarında, özellikle tüm Türkiye’ye bunları dağıttıktan, yerel medyalarda bunların yayınlanması sağlandı. Şu anda tüm Türkiye çapında bunlar yerel medyalarda yayınlanıyor.

Değerli arkadaşlar; bu konu biraz önemli, gıda denetiminde hakikaten bazı problemler var. Ben de uzman bir gıda mühendisiyim. Başında hocam söyledi, tanıttı, ben Hacettepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği 1987 mezunuyum, 18 yıldır Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünde görev yapıyorum. 5179 sayılı Gıda Kanunu gerçekten çok muhteşem bir kanun olaraktan yayınlandı, gerçekten ben takdir ediyorum. Fakat bu kanun yayımlandığında bazı problemler halen çözümlenmiş değil. 5179 sayılı Gıda Kanununda bir sürü yenilik gelmesine rağmen, bazı hükümler açık ve net değil arkadaşlar. Ben şu anda Bakanlığımın görev tanımları konusunda vermek istiyorum. Özellikle 23 üncü ve 31 inci maddelerinde, “*Sağlık Bakanlığının genel sağlığı ilgilendiren hususlarda yetkileri devam eder*” denilmektedir. Bu hususlarda hangi zaman, hangi yerde, hangi hastalıkta, hangi problemde Sağlık Bakanlığımın görev alacağı 5179 sayılı Gıda Kanununda net bir şekilde belli değildir. Biraz önce Nevzat hocam bahsetti, ben de mutlu oldum, Brüksel’e gidilmiş, Brüksel’de bazı problemler getirilmiş. Tahmin ediyorum, Gıda Kanununun revize edilmesi çalışmaları var, o zaman bunlar net bir şekilde belirlenir diye düşünüyorum arkadaşlar.

Arkadaşlarımın çoğu bahsetti, gerçekten şu ana kadar mevzuatlar tamamlanamamıştır. Mevzuatların tamamlanamaması da bazı sıkıntıları getirmektedir. Ama buradan şunu özellikle vurgulamak istiyorum: Gerçekten Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’ndaki arkadaşlarımızı yürekten kutluyorum, yani gerçekten geceleri, gündüzleri yok, bu mevzuatları hazırlamak için canla başla çalışıyorlar. Biz de Sağlık Bakanlığı ekibi olaraktan, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın temsilcilerine elimizden geldiği kadar destek vermeye çalışıyoruz.

Belediyeden arkadaşım herhalde bu konuya daha açıklık getirecektir, ben bu konuyu çok net bir şekilde bilmiyorum, fakat biliyorsunuz, 5179 sayılı Gıda Kanunu net olmadığı için, net bir şekilde görevler tanımlanmadığı için, mahkeme kararıyla 4 Ağustos itibaren bu gıda sicil kayıtlarını belediye'deki insanlara devredildiğini biliyorum. Bu da tabii ki, bizim Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na Gıda Kanunu yayımlanırken vermiş olduğumuz tüm görevlerimizin amacı neydi? Amacımız tel elde toplanmaktı. Maalesef, şu anda tek elde toplanmamış durumda. Ama inşallah, bu problemin acil bir şekilde çözümleneceğine inanıyorum.

Değerli arkadaşlar; bu Gıda Kanunu yayımlanırken, benim sürekli, hakikaten üzüldüğüm, sıkıntı duyduğum konulardan biri de şu: Bana Gürol hocam her zaman derslerinde anlatırdı, saygıyla üzerine eğiliyorum, hakikaten çok saygı duyduğum bir insan hocam. Maalesef Gıda Kanunu yayımlanırken, tüm teknik altyapı tek elde toplanamadı. Biz 1995 senesinde Gıda Kanunu, kanun hükmünde kararname yayımlandığında, Sağlık Bakanlığının 123 civarında laboratuvarı vardı. Bu laboratuvarlarımız atıldır, iyi çalışmıyordu, bazı hataları vardır, problemleri vardır, problemleri vardır, fakat 1995'ten 2005 senesine kadar bu laboratuvarların özellikle gıda bölümü tamamen atıl hale geldi, binlerce dolarlık paramız çöpe gitti. Bunun yanında, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının 39 yerde laboratuvar kurarken dünya kadar para harcadı. Bu paralar hepimizin parası sevgili arkadaşlarım. Ben burada şunu söylemek istiyorum: Eğer böyle bir kanun çıkacaksa, Tarım Bakanlığı da, Sağlık Bakanlığının da devletin birimidir, tüm hizmetlerin, tüm görevlerin, tüm yetkilerin tek elde toplanmasında fayda var diye düşünüyorum. Biraz önce bahsettiğim kurumların görevleri netleşmedi, ama inşallah, bu herhalde revizyon çalışmasında tahmin ediyorum tüm birimlerin görevleri netleşecek, herkes görevini çok daha iyi bir şekilde bilecek.

Ben İstanbul'da bununla alakalı bir konuşma da yaptım, bazı arkadaşlarımız tepki gösterdi, ama şimdi mesela, 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Sağlık Bakanlığının, Tarım Bakanlığının ve diğer birimlerin görevleri net, net bir şekilde belirtilmiş. 5179 sayılı Kanunda bunlar belli değil, fakat bunu söylerken şunu söylemek istemiyorum: 5179 sayılı Gıda Kanunuyla 560 kıyaslanmaz, arasında büyük uçurumlar var, gerçekten 5179 sayılı Gıda Kanunu çok daha mükemmel bir gıda kanunu, olması gereken gıda kanunu. Bazı eksiklikleri var ve bu eksiklikleri hep beraber elbirliğiyle tamamlayacağımızı düşünüyorum.

Gıda konusunda deneyimli kadronun yetersiz olması diğer problemlerden biri. Bu konuda da gerçekten Tarım ve Köyişleri Bakanlığı üzerine düşeni yapıyor, aktiviteleri yapıyor, eleman alınmıyor, özellikle gıda mühendislerinin alınması çok önemli. Tahmin ediyorum, bu açık da seri bir şekilde kapatılacak.

Akredite olmuş laboratuvarlarımızın sayısının az olması da gerçekten bir problem. Belki Türkiye'de şu anda gıda konusunda Sağlık Bakanlığının yok, ama Tarım ve Köyişleri Bakanlığının akredite olmuş laboratuvarı olduğunu bilemiyorum; var mı,

yok mu, onu herhalde sormamız lazım. Belki bazı konularda, özellikle bazı analiz şeylerine akredite olmuş olabilir, ama tamamıyla gıdanın tüm analizini yapacak bir laboratuvarının olduğunu tahmin etmiyorum.

Ben Nevzat hocamı çok severim, Tarım Bakanlığındaki arkadaşlarımın hepsi benim meslektaşlarım, hepsini çok seviyorum, çok saygı duyuyorum. Hakikaten son 10 yıldır yapmış oldukları çalışmalardan dolayı tebrik ediyorum, yani bu konu hakikaten Tarım Bakanlığı 5 tane elemanla bu işi aldı 1995 senesinde, şu anda geldiği nokta mükemmel bir nokta, yani insanları tebrik etmemek mümkün değil. Fakat şimdi üzüldüğüm bir nokta var: Biraz evvel bahsettim, Sağlık Bakanlığı bu işleri yıllardır yapıyor, Sağlık Bakanlığı veya sivil toplum örgütleri veya diğer birimler yıllardır yapıyor. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Gıda Kanununu revize ediyor. Bunlar kendi kapalı kapıları ardında yapıyor, ben buna üzülüyorum. Ben burada bir gıda mühendisiyim, burada Sağlık Bakanlığının temsilcisi anlamayın lütfen, gıda mühendisi olarıktan bunu söylüyorum. Geçen dönem mesela, Gıda Kanunu yayınlanırken, Mecliste milletvekillerimiz yalvardı, “*İl Özel İdare Kanunu çıkartılmadan, Belediye Kanunu çıkartılmadan, diğer kanunlar çıkartılmadan Gıda Kanunu çıkartmayalım*” diye. Ama çok baskı yapıldı, milletvekillerimizin çoğu toplantıyı dahi terk ettiler, Gıda Kanunu çıkartıldı. Gıda Kanunu çıkartıldı, ama ne oldu? Tek elde toplanamadı. Ben Nevzat Beyden rica ediyorum, Tarım Bakanlığı yetkililerinden rica ediyorum, belki hocam birazdan cevabını verecektir; Tarım Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğünün dışındaki birimler dahi bunlar haberdar değil; bırakın Sağlık Bakanlığını, bırakın Gıda Mühendisleri Odasını, diğer birimleri, Tarım Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğünün dışındaki birimler dahi bundan haberdar değil. Yangından mal kaçırmayalım arkadaşlar. Ben de bunu burada samimiyet söylüyorum, bir gıda mühendisi olarıktan söylüyorum, yine söylüyorum, Sağlık Bakanlığının temsilcisi değil. Lütfen, Gıda Kanununu çıkaracaksak, düzenli çıkaralım, bir defa çıkaralım, mükemmel çıkaralım, hizmetlerin hepsini Tarım Bakanlığına verelim, Sağlık Bakanlığının bu konuda en ufak bir şey istemiyor. Sağlık Bakanlığının bu konuda politikaları zaten belirlenmiştir.

Ben hepimize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. İnşallah, çıkarılacak olan Gıda Kanununun bu sorunları çözeceğine inanıyorum.

Prof. Dr. Gürol ERGİN

Sayın Cengiz Kesici'ye teşekkür ediyorum.

Nevzat Bey'e yanıt hakkı vermeyeceğim, onun yerine ben Nevzat Beyden aldığım bilgiyi aktarayım: Bu konuda yapılan çalışmalar, revizyon çalışmaları sürüyormuş, ancak diğer kurumlara da görüş için gönderilecekmış.

Oda başkanlarımıza geçmeden, son konuşmacımız Nedim Doğan Altay. Nedim Bey Çankaya Belediyesinde çalışıyor. Gıda denetimine belediyeler hangi açıdan bakıyorlar, neler görüyorlar, bu konuda 15 dakika içinde bilgi alacağız.

GIDA DENETİMİNE BELEDİYELER AÇISINDAN BAKIŞ

Nedim Doğan ALTAY - Çankaya Belediyesi

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Şimdi ilginç bir durumla karşı karşıyayız. Belediyemiz tarafından açılmış bir dava nedeniyle bir yetki kargaşasının ortadan kaldırılması amacıyla yapılmış bir girişim, 5179 sayılı Yasanın yürürlüğünün durdurulmasıyla sonuçlandı. Bu kimsenin bu boyutuyla talep ettiği bir sonuç değildi sanıyorum. Belediyeler 1580 sayılı Yasayla gıda denetimi ve gıda güvenliği konusunda kimi yetkiler aldılar, toplum ve çevre sağlığının korunması konusunda kimi yetkiler aldılar ve bu çerçevede çalışmalarını sürdürdüler. Bu bir birikim yarattı. Bu birikim 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin gündeme gelmesiyle kısmen tırpanlandı. Daha sonra Sağlık Bakanlığı belediyelerde çalışan gıda denetçilerini, belli yetkiler verecek şekilde bir gıda denetçisi eğitimi gerçekleştirdi ve uç noktalarda denetimi belediyelerde biz yürütmeye başladık.

Şöyle kısaca birkaç noktaya değinmek istiyorum: Oluşturulan bu birikim, yıllardan beri, 1930'dan bugüne kadar gündemde olan bir yasayla, yürürlükte olan bir yasayla oluşmuş bir birikim. Ancak o zamanki tanımı içerisinde konu daha çok koruyucu sağlık hizmetinin bir parçası, belediye tabipliğinin bir görevi şeklinde tanımlanmış ve bu çerçevede çalışmalar yürütülmüş. Haliyle yetişmiş personel sıkıntısı gündeme geldiğinde, konunun çözümü derhal süratle çıkartılan bir yasayla şu hale gelmiş, *"Belediye başkanı tarafından yetkilendirilmiş bir kişi bu işi yapabilir"* şeklinde tanımlanmış. Maalesef, el altında zabıta bulunurmuş o dönemde ve zabıtalara yetki verilmiş ve bu konu kolluk kuvvetleri tarafından yürütülen bir konu haline gelmiş. Bu istenmeyen bir şey tabii, ama böyle bir birikim de oluşmuş. Ta ki 1980'lerin ortalarına gelene kadar bu birikim bu şekilde devam etti. 1980'lerin ortasında, hem gıdanın insan yaşamında, insan yaşamının kalitesindeki etkisinin anlaşılması, hem de teknik personelinin gıda denetimi alanında daha etkin kullanılabileceğinin anlaşılması sonucunda belediyeler de teknik personeller istihdam etmeye başladılar ve bu çerçevede kapsamlı bir gıda denetimi çalışması yürütmeye başladılar. Bu süreç dediğim gibi, belli bir kolluk gücü tarafından yürütülen denetim formatı geleneğinden geldi. Başlangıçta birtakım sıkıntılar yaşandı, ancak daha sonradan bunun aşıldığı muhakkaktır. Belediyeler bu işe kesinlikle bir kolluk görevi olarak bakmamaktadır ve bu çerçevede de çalışmalarını sürdürmektedir.

Zaman içerisinde biz belli ilişkilerin dönüştüğünü, yerel yönetimler içerisinde tespit ettik. Devlet-yurttaş ilişkileri dönüştü, eğitim personel sayısı gittikçe arttı, tüketici bilinci yaygınlaşmaya başladı, tüketiciler örgütlenmeye başladı. Denetlenen kesim nitelikli ve belirli standartlara göre hizmet verme niyetine girişti ve biz bu çerçevede 1,5 yıldır Çankaya Belediyesi bünyesinde, haberli ve ortak denetim adı altında bir denetim sistemini sürdürüyoruz. Haberli ve ortak denetim, sadece gıda denetçilerinin değil, denetlenen kesimin, yani esnaf ve tacirlerin, bunun yanında Tüketici

Dernekleri Federasyonu temsilcilerinin, tüketici örgütlerinin de aktif olarak denetimde yer aldığı bir denetim biçimi. Bu haberli ve ortak denetimin temel unsuru, denetlenen kesimin kendisinden ne beklendiğini ve neden bunun beklendiğini önceden haber verilmesi. Buna göre belli hazırlıkları yapması ve *“gittim, gördüm, yakaladım, tuttum”* mantığından denetimi çıkartmak, denetlenen kesimle kendisi adını denetim sürdürülen kamu temsilcileri diyebileceğim tüketici örgütleri arasında bir iletişim ortamı yaratabilmek ve en önemlisi, gıda güvenliği ve temel hijyen kurallarını ortak bir bildirge halinde imzalayıp, bunu bir uzlaşma metni halinde herkese mal etmektir. Bu çerçevede biz çalışmalarımızı 1,5 yıldır sürdürdük. Bu süreç içinde, 15 binin biraz üstünde işyeri denetlendi. Oldukça olumlu sonuçlar aldık. Esnaf bu işe sahip çıktı. Konudan haberdar olmak, onların hazırlanmasına imkan vermek, belli eksiklerine gidermesine imkan vermek onlar tarafından kabul gördü ve eksiklerini süratle giderdiler ve biz de cezai işlemi uygulamak durumunda kalmadık.

Temel olarak söylemek istediğim konu, böyle bir yapı oluşturulmaya çalışılıyor ki, amentüyü ben yazayım, çıkayım ezanı ben okuyayım, ineyim, aşağıda namazı ben kılayım. O zaman bütün günahlar da sizde, ama yok, benim olanaklarım kısıtlı; yani bu çerçeveden çıkartmamız lazım. Bence biz bir örnek verdik, bu konuda iyi bir örnek verdik, tüketicileri, esnafı denetime katarak. Tarım Bakanlığımız da bunu bu şekilde değerlendirmeli diye düşünüyorum. Mümkün olduğu kadar bu bilinci, gıda güvenliği bilincini yaygınlaştıracak, buna sahip çıkacak kesimleri, insanları bir araya getirecek bir denetim sistemi geliştirmeli, bu çerçevede çalışmalarını sürdürmeli.

Ortadaki karmaşa çözülmeyecek bir karmaşa değil. Bizim toplum ve çevre sağlığını korumak temelli görevlerimizle birlikte, bunun bir parçası olarak gıda güvenliğini de biz görüyoruz, bu çerçevede birlikte çalışmanın koşulları ve yolları muhakkak vardır; bunu da gerçekleştirebiliriz diye umuyorum. Sayın hocalarımla görüşmeler yaptık, Gıda Mühendisleri Odasından yardım istedik, *“eğitim çalışmalarını birlikte yürütelim, denetim çalışmalarında bize öncülük edin, sizin öncülüğünüzde biz çalışmalarımızı yürütelim”* şeklinde taleplerimiz oldu. Kısmen sempatik ilişkilerle bu sınırlı kaldı, bunların hiçbirini hayata geçiremedik ve sonunda da bu açılan dava, yetkilerin netleşmesi konusunda yapılan hamle, 5179’un yürürlüğünü durdurdu.

Buradan tekrar ben bu çağrıda bulunmak istiyorum: Tarım Bakanlığı her noktada yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde, gıda denetimini alabildiğine yaygınlaştırarak, aynı zamanda tüketici derneklerini, esnaf ve tacirleri de bu denetim mekanizmasının içine katarak bir yapı oluşturmalı ve denetimleri bu çerçevede sürdürmelidir.

Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. Çok teşekkür ederim.

GIDA DENETİMİNDE HEDEFLER, ARAYIŞLAR, BEKLENTİLER

R. Petek ATAMAN – Gıda Mühendisleri Odası

Teşekkür ederim.

Aslında öncelikle şunu söylemek istiyorum: En çok kaçındığım şey, aynı şeyleri konuşmak ve bundan hep çok ürküyorum, farklı mesajlar vermeye çalışıyorum. Geçen seneki sempozyumun kitabına bakıyorum, ama yine aynı şeyleri konuşacağım. Demek ki bu sadece kişiden kaynaklanan bir şey değilmiş diye düşünüyorum. Geçen seneden bu yana söylediğimiz, tartıştığımız ne varsa, kiminde biraz daha ilerisine gidildi, örneğin yerel yönetimlerin mahkemelerle yetkiyi alması. Geçen sene bunu ihtimal olarak söyleyip, uyarıyorduk, “*aman, böyle bir şey yapmayalım, merkezi yetkiyi dağıtmayalım*” diye. Bu sene dağıttık, “*nasıl toplayalım?*”ı konuşacağız, ama gene konu başlığı aynı, yetkiler tek elde toplanmalı.

Yine, ihracat dönüşlerini geçen sene de konuşuyorduk, bu sene de konuşacağız; çünkü geçen sene bir kaygıydı, bu sene daha farklı bir boyutta. Öncelikle aynı şeyleri zaman konuşuyor olmaktan özür diliyorum.

Denetimlerde çok söylemiş olmamıza rağmen, yetkilerin tek elde toplanması gerekliliğini bir kez daha vurgulamak istiyorum, altını çizmek istiyorum. Sağlık Bakanlığından katılan arkadaşımız, Sağlık Bakanlığıyla Tarım Bakanlığı arasında bu işin ne kadar sancılı bir süreç sonucunda netleştiğini anlattı bir miktar ve desteklediklerini söyledi. Bunu şunu için söylüyorum: İki kurum arasında kimi alanlarda yetkilerin paylaşılmasında bir fayda görülseydi, 1995 yılında çıkarılan 560’tan geri dönüş yapılıp da, tek elde toplansın diye çabalanmazdı; çünkü 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereği, çalışma izinlerini ve sicili değil, çalışma izinlerini Sağlık Bakanlığı veriyordu, şimdi sicil de belediyelere gitti, daha da kötü bir noktada oldu. İzlenebilirlik konuşuyoruz, daha başından izlenebilirliği zedeledik diye düşünüyorum.

Satış noktalarıyla ilgili olarak, 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararname derdi ki, “*Sağlık Bakanlığı yürütür, ancak gerektiğinde belediyelerle işbirliği halinde yürütür*” Bu doğruydü, neden yürümedi, neden bunca yıldır bu sorunlar yaşandı? Bunları gerçekten unutmamamız lazım. Hükümetler bunları bilmeyebilir, bakanlarımız bilmeyebilir, ama eminim ki, bakanlık bürokratları, bakanlık çalışanları bunları iyi biliyor, kurumsal hafızadan faydalanmak lazım diye düşünüyorum. Yeniden kaos ortamına dönmememiz gerekiyor.

Geçen sene Avrupa Birliği’nin İlerleme Raporundan cümleler okumuşum, aynı cümleleri tekrar okumak istemiyorum, ama aynı şeyleri söylüyordu; yetkilerin tek elde toplanması, özellikle Türkiye’ye yönelik sorunların tespitinde de bu yetki kargaşası ve bakanlığın koordinasyonundaki kargaşa, hepsi vurgulanmıştı. 1 yıl geçti, keşke başka bir şeyler konuşsaydık.

Ancak gerek Sağlık Bakanlığından, gerek Çankaya Belediyesinden gelen arkadaşımın bir kaygısına çok katılıyorum; her türlü teknik çalışan kaynağı,

laboratuvar kaynağı, her ne ise, bu kaynaklar, prensipte hangi kurum yetkili kılınyorsa, o kurumun kullanımına geçebilmeli. Tabii ki biz demiyoruz ki, yetkili tek elde olsun bir bakanlıkta, bir kısım kurumlarda da laboratuvarlar çalışmasın, atıl kalsın, bizim meslektaşlarımız orada işsiz otursun; böyle bir iddiamız hiç yok. Ama bunu düzenleyecek devlet, prensip olarak tartışıyoruz, prensipte yetkiler tek elde toplanmalı, aksi takdirde izlenebilirliği sağlamak mümkün değil.

Denetim elemanlarının sorunlarından söz edildi. Denetim elemanları bizce kesinlikle kamu çalışanı olmalı. Zaten yasa da böyle diyor. Epey bir arayışlar oldu, gönüllü gıda denetçiliği, yeminli gıda müşavirliği gibi. Bunlar henüz gündemde yok, zannediyorum şu anda tartışılma konusunda değil, tartışılmıyor. Ancak denetim elemanları mutlaka kamuda çalışan arkadaşlar olmalı ve demin de söz edildiği gibi, etkin bir denetim yapmalarını istiyorsak... Cengiz Kesici Bey birçok şey söyledi, dürüst olmalılar, kibar olmalılar, bilgili olmalılar diye. Bunların koşulları var tabii ki. Sayın Genel Müdür Yardımcımız da bu konuda çalıştıklarını söyledi. Bizim meslektaşlarımız, denetim alanındaki meslektaşlarımızın ücretleri yeterli olursa, siyasi baskılardan uzak olurlarsa ve eğitimleri, hizmetiçi eğitimleri periyodik olarak yenilenirse, en iyisini yapacaklarından hiç şüphemiz yok; üstlerinde yeter ki, gerek ekonomik baskı, gerek siyasi baskı olmasın.

Gıda ve tarımın eğitiminin bir uzmanlık konusu olduğunu söylüyoruz hep. Uzmanlık konusu olmayan insanların bu sektörde denetçi, kontrolör ya da sorumlu yönetici olarak çalışmasını da doğru bulmuyoruz. Sürekli gıda herkesin hayatında olduğu için, zaman zaman sanki bir genel kültür konusuymuş gibi algılanıyor. Ama değil, bu çok önemli, iki gündür konuşuyoruz, izlenebilirlikleri konuştuk, kuş gribini konuştuk, gerçekten çok önemli konular. Bizim bu konuda meslek sahiplerinin hizmet vermesini sağlamamız gerekiyor.

İhracat dönüşleriyle ilgili sıkıntılar geçen sene konuşulmuş. Bunu tekrar vurgulamak istiyorum, çünkü ihracat dönüşünde ayniyat tespitiyle yurtiçi ediliyor gıda kodeksine uygun olmayan ürünler. Bizler gerek sektör olarak, gerek bakanlık olarak, izlenebilirliği tam olarak sağlayamadığımız ifade ediyoruz. Bunda bir tuhaflık yok, izlenebilirlik kavramı olarak yeni geldi, Avrupa Birliği daha birçok noktada izlenebilirliği oturtamamış. Ama oturtamadığımız bir konuyu işletemeyeceğimize göre, Gıda Yasasına aykırı ürünleri niçin yurtiçi ediyoruz, bunları nasıl izleyeceğiz ya da toksini yüksek ürünleri yurtiçi ettiğimizde, mevzuatına göre detoksifikasyon ve paçal da yasal olduğuna göre, bunları nerelerde değerlendireceğiz? Denetimin çok önemli bir parçası diye düşünüyorum ve burada bunların açıklığa kavuşturulması gerektiğine inanıyorum.

Denetim sonuçlarını zaman zaman paylaşıyoruz. Şimdi de izledik, yılda ne kadar denetleme yapılmış, bu denetlemelerin ne kadarı uygun çıkmamış, ne kadarı uygun çıkmış? Bu sonuçlar bu şeffaflıkla iletiliyor, çok güzel; ama bir ileri aşaması olursa, yani bu kadar numunenin ne kadarı insan sağlığı için risk oluşturan, bulaşanlardan ceza almış ya da ne kadarı etiket bilgilerinden, ne kadar yasanın hangi maddesine uymamış? Bu bizlere bir vizyon oluşturacaktır. Çeşitli platformlarda, bu konuda

çalışmaya çalıştığımızda, aslında elimizde hiçbir done olmadığını görüyoruz; bakanlığın yayınları da dahil olmak üzere.

Ben son bir şey söyleyeceğim, Sayın Başkan “*süreniz doldu*” diye uyarıyor.

Denetimin ruhuyla ilgili. Aslında belediyeden katılan arkadaşımız denetimle uyuşmayan bir şey söyledi, onu birazcık eleştirmek istiyorum. Sizin yaptığınız eğitim ziyaretleri olmuş, çünkü haberli denetleme, yani denetlemenin ruhunda haberli gidiş yoktur, hiçbir yasada “*denetlemeye haberli gidilir*” diye bir şey yoktur. Fakat çok faydalı olduğuna inanıyorum, yani bu yapıları eleştirmek anlamına söylemiyorum; ama bunları denetleme demeyelim de, topluca eğitim turuna çıktık, eğitim ziyaretine çıktık diyelim. Aslında bu eğitim ziyaretlerini belki hepimizin yapması lazım, belki bakanlığın da yapması lazım. Ama denetlemede haberli, topluca falan, onları çok fazla gündeme getirmek gerekli diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

GIDA DENETİMİNDE HEDEFLER, ARAYIŞLAR, BEKLENTİLER

Hasan KÜÇÜK - Kimya Mühendisleri Odası

Şahsım ve Kimya Mühendisleri Odası adına, Sayın Başkanımıza ve katılımcılara saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Zaman oldukça ilerledi, Petek başkanımızın da söylediği gibi, söylenmedik söz kalmadı; ama bir iki konuda önemli gördüğüm konulara dikkat çekmek istiyorum.

İki gündün sempozyumumuzun konularına bakınca, son derece Türkiye'nin gündemiyle uyduğuna görüyoruz. Yaşadığımız soruna bakınca, zamanlama da mükemmel, katılımcılar, sizler için son derece güzel, genç bir kesim var. Ama başlangıçtan bu yana, gerçekten Türkiye'de politik yol verecek, karar süreçlerine etkili olacak kesimler yok; bu bir eksiklik, bu bir yanlışlık. Bunun sebebi de, daha önceki yıllarda da, bütün meslek odaları, bütün ülke sorunlarına ilişkin doğru önermeler, sorunların çözümlerine yönelik doğru önermeler söylemesine karşın dikkate alınmadı, geline nokta bu.

Bu süreçten gerçekten geleceğe yönelik de ciddi kuşkularım var. Genç arkadaşlarım olduğu için söylüyorum. Hazırladığım konuşma metninin dışına çıkacağım, çünkü gerçekten genç arkadaşlarım geçmişte nasıl bir denetim mekanizması vardı, bugün nedir diye bilmeleri gerekiyor. Geçmişte Çalışma ve Sosyal Güvenli Bakanlığımız vardı, sosyal güvenliği kaldırdılar. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığımız vardı, sosyal yardım kaldırıldı, sadece Çalışma Bakanlığı oldu, Sağlık Bakanlığı oldu. Keza Tarım Bakanlığının 1980 öncesi Kuruluş Yasasına da bakarsak, bir bölümü denetlemeyle ilgili bölümler vardı, hatta onun için devlet çiftlikler oluşturmuştu ve pratik anlamda da, teori anlamda da faaliyetlerde bulunuyordu. Geline noktada ise, bütün bu sosyal devlet olgusunun ötesinde, sadece yaptırımlarla ilgili düzenlemeler var. Bunu bir 5179 sayılı Yasada da görmek mümkün; sadece cezai hükümler, neyin nasıl yapılacağına ilişkin. Kaldı ki, politik nedenlerden dolayı, örneğin aynı dönem aynı hükümetler, bir yandan 5179'u çıkarırken, bir yanda 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediyeler Kanunu çıkarıyor, her üç düzenlemelerde de yine bu daha önce varolan denetleme ve yürütmedeki kaos ve boşluklar, yetki karmaşası tekrar olanca açıklığıyla devam ediyor.

Önemli olan bir şey var, kuş gribiyle ilgili bir şey söylemek istiyorum: Bizim ortaokul yıllarında milli güvenlik derslerinde bize bir şey söylediler, "*savaş sadece silahla olmaz, biyolojik savaş da önemli savaştır*" diye. Emin değilim, ama bu süreçlerde, yaşadığımız bu kuş gribi, en son yaşadığımız, sanki bana bir Avrupa Birliği diye bir yandan konuşurken, bir yandan da sanki bir biyolojik savaş içindeymişiz gibi geliyor; bu olgunun altını çizmek istiyorum.

Kontrol ve laboratuvarlar bağlamında bakılınca, bence iki temel olgu çok önemli. Sahada kontrolün önemi son derece önemli. Diğeri de o kontrol, sahada denetim yapan arkadaşların, personelin, şüphe üzerine aldıkları numunenin analizleri ve sonucunu değerlendirmesi de son derece önemli. Bu konuda da yasal boşluklar var. Keza hala ihtisas mahkemeleri kurulmuş değil kanımca. Az önce de söyledim, gerçi Çankaya Belediyesi uyguluyor; ama bu konuda gerçekten, geçmiş yıllarda, 16 yıl gıda laboratuvarında bir arkadaşımız olarak gözlemimiz de şu: Ankara biliyorsunuz, ulaşımı kolay bir kent ve geçmiş yıllarda da Tarım Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, belediyeler, Türk Standartlar Enstitüsü, Gümrük Bakanlığı denetimler yapıyordu, yedi ayrı bakanlık denetim yapıyordu. Her seferinde istatistiklere bakılınca, yataklık tağşiş düzeyi bir iki rakamla aynı, sağlığa az ya da çok zararlı aynı, yani fazla değişen bir şey yoktu. Şimdi de gelinen noktada benzer özellikler var. Buradaki yapılan şu: Denetimlerde de buldum, neyin nasıl yapılacağını bilmiyor. Belki neyi nasıl yapılacağını 5179 sayılı Yasanın en önemli, en vurgucu, en olgun maddesi, sorumlu yöneticilik kavramını ortaya atıyor olmasıdır. Bu hem denetçilerle işletmenin arasındaki dil birliğini, anlayış birliğini getirecek; bu bakımdan son derece önemli.

Denetimlerde, diğer arkadaşlarımızla da sıkça görüştüğümüz, belki de tartıştığımız önemli bir konu var, özel laboratuvarların kurulması konusu irdelenmeli diye düşünüyorum. Çünkü özel laboratuvarlar, benim kişisel kanaatim, üreticilere yardımcı olma anlamında çalıştırılırsa faydalı olur. Denetleme mutlaka devletin egemenliğinde olan laboratuvarlarda olmalı; bu benim kişisel kanaatim, arkadaşlarımla mutabık olup olmadığımı tartışmadığım için bunu böyle ifade ediyorum.

Dedim ya, geleceğe yönelik kuşkularım var. Yasada çok boşlukları olan, suiistimallere yol açabilecek başka bir önemli madde daha var, gıda bankalarının kurulması. Yine Ziraat Mühendisleri Odasıyla Gıda Mühendisleri Odası yetkilileriyle Meclise gittik, bu maddeye karşı çıkmak için gittik. *“Bu nedir, bu böyle olmaz, gıda bankası hiçbir tanımı yok”* dedik. *“Hata yapmışız, gıda bankalar birliğini kuralım, her ilde de bir gıda bankası olsun”* dediler. Son derece sübjektif değerlendirmelere yol açabilecek bir uygulama. Nedir? İnsan sağlığına zarar vermeyen, keyfi uygulamalar da olabilir, ürünlere el konulacak, istenilen kesime dağıtılacak; son derece anlamsız, yürümesinden kuşku duyduğum bir uygulama.

Tartışılıyor, Sağlık Bakanlığı mı olsun, Tarım Bakanlığı mı olsun? Ben bir tüketici olarak dışarı çıktığımda, bu kuş gribiyle ilgili ben şunu bekliyorum: Eğer hangi kurumdan yapılıyorsa doğrudur. Dışarı çıktığımda, bütün kanatlı hayvan satış yerlerinden kontrol edilmiştir, herhangi bir hastalık deniliyorsa, bu mekanizma varsa, kim yapıyorsa, doğru yapmıştır. Ama dışarı çıkalım, yine belediyeler var, ilçe belediyeleri de var, Büyükşehir Belediyesi var, Tarım Bakanlığı var, gittiğimizde bakalım, hangi dükkanda ürün anında kontrol edilmiştir, sağlıklıdır diye bir ibare yok. Demek ki, hala uygulamada, pratikte bir eksiklik var, bu giderilmeli. Bu bağlamıyla yerel yönetimlerin belki üst noktalarında denetimler önemli olmalı, ama

merci, düzenlemeleri koyan, nasıl olacağını tanımlayan bir tek yetkili makamın olması çok doğru bir şey. Zaten arkadaşlarımla bu konuda hemfikirim.

Bir başka önemli nokta; kontrol mutlaka, ama mutlaka kaynakta kontrol esastır. Bunu arkadaşlar da söylüyor, çünkü eğer dağıtım yapıldıktan sonra, tüketimin uç noktasında yapılan bir kontrol, sadece o bölgeyle ilgili insanları belki önleyebilir, ama diğer bölgelerde sunulan, sağlıksız gıdaların dağıtımını önlemediği için, çok fazla faydalı olmayabilir. Dolayısıyla burada az önce de söyledim, sorumlu yöneticilerle birlikte bir diyalog kurup, kaynakta, özellikle fabrikasyon yapılan yerlerde bu yöntem uygulanmalı, ürün doğruysa piyasaya çıkmalı ya da ara mekanizmalarda yapılan hatalar da önlenmeli.

Benim söyleyeceğim bu kadar. Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

GIDA DENETİMİNDE HEDEFLER, ARAYIŞLAR, BEKLENTİLER

Gökhan GÜNAYDIN – Ziraat Mühendisleri Odası

Çok teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Sayın Başkan, değerli konuklar; gerçekten bu saate kadar hep beraber olduğumuz için ben bir kez daha, ama içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Yalnızca sizlere değil, gıda alanında bugüne kadar özverili, paylaşımcı tutumları nedeniyle, Gıda ve Kimya Mühendisleri Odasının başkan ve yönetim kurulu üyelerine ve tabii ki Ziraat Mühendisleri Odasının Yönetim Kurulu üyelerine ve bu süreçlere katılan tüm komisyon üyelerine, bizlere destek veren tüm öğretim üyelerine, herkese özel teşekkürlerimi sunmak isterim.

Bir şeyi de belirtmeden geçemeyeceğim: Bu sempozyum aslında, bir önceki yıl düzenlediğimiz, Gıda Mühendisleri Odasıyla beraber düzenlediğimiz ve kitabını bastırduğumuz sempozyumun bir tamamlayıcısı niteliğinde. Çünkü aklınıza şöyle sorular gelebilir: Bu süreç içerisinde bu konu işlenmeliydi, ama neden yok? Bu sorunun yanıtı işte burada gizlidir. Bu kitaba bakarsanız, daha evvel işlenmiş konuların tekrar edilmemesine çalışılmaktadır. Bir sonraki yılda, gene umarım, üçümüz ortaklaşa düzenlediği veya başka katılımcılarla beraber düzenleyeceğimiz toplantılarda da bunu tekrar etmeyen, daha geliştirici bir sürece hep beraber katılmaya çalışacağız.

Ziraat Mühendisleri Odası olarak, meselenin tarla tarafını konuşmak zorundayız. Tarla tarafı da, tabii kamu yönetimi ve siyasetle gerçekten son derece alakalı. Bakınız, bir ülkede eğer tarımın sorunlarını çözmek istiyorsanız, altyapı sorunlarını çözmek zorundasınız, ürüne fiyat vererek, o ne veriyorsa, ben bir fazlasını vereceğim diyerek ülke bugünlere gelmiştir. Ne yapmamız gerekiyor? Biz hala 4,5 milyon hektar alan su götürememiştir. Peki, ben sizlere soruyorum: Son 25 yıldır, *“bakanlık yaptığım üç ya da dört yıl boyunca şu kadar alanı yeniden sulamaya açacağım”* diye söz veren Tarım ve Köyişleri Bakanı gördünüz mü? Göremezsiniz, çünkü bu ülke can damarları kesilen bir ülkedir, yatırımı kalmamış bir ülkedir, bütün topladığı vergileri iç ve dış borç faizlerine yatıran bir ülkedir, dolayısıyla yalnızca siyasi amaçlarla tarım, günü kurtarmaya yönelik politikalarla yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Eğer siz tarla içi geliştirme hizmetlerini yapamazsanız, sulama hizmetlerini yapamazsanız, buna yönelik olarak çalışan, kamu yönetimi geliştirmeyi bırakın, kapatırsanız, bu ülkede tarım adına önemli bir gelişmenin ortaya çıkamayacağı açıktır.

Bu sempozyumla ilgili bir düzeltmeyi yapmak istiyorum: Burada konuşan bir arkadaşımız son derece iyi niyetli olarak, 1-24 fasılları arasındaki tarım ürünleri dış ticaretinin oranlarını verdi. Ancak 1-24 fasıllar arası, Türkiye’de tarım ürünlerinin tümünü kapsayan bir alan değildir ve tüm alana baktığımızda, Türkiye 2003 yılından bu yana sattığından daha fazla tarım ürünü ithal eden bir ülkedir. Diğer taraftan,

gene konuşmamın başında söyledim, bu ülkede kırsal alanda mutlak yoksulluk oranı % 10 civarındadır, yani bütün bu sürecin çok içimizi kanattığını bir kez daha sizlerle paylaşmak isterim.

Peki, sadece bu sorun değil, ne yapacağız? Tarımımızı yönlendirmeye çalışacağız. Destekleme önemli bir araçtır. Eğer Gayri Safi Milli Hasılanın yalnızca binde 8'ini tarıma aktarabiliyorsanız siz, neyi, hangi destekleme aracıyla planlayacaksınız. Şunu söylemek istiyorum: Mazota destek veriyoruz açıklamasını duyuyorsunuz, litreye 300 bin lira destek verilmelidir. Bu ülkede mazotun litresi 2,1 milyon liradır, yani desteği alan üretici mazotun litresine 1,7 milyon lira para ödemektedir. Böylesine bir üretim tarzı içerisinde nasıl üretim yapabilirsiniz? Bu ülkede gübreye dekara 1 ila 3 milyon TL destek veriyorlar diyorlar. Yalnızca mısırdan örnek vereyim: Mısır yağ bitkisidir, dekara 3 milyon lira gübre desteği alacaktır, almış da değildir; ama mısır tarımında bir dekara giden gübrenin toplam maliyeti 45 milyon liradır. 45 milyon liranın 1/15'ini, 3 milyon lirayı tarıma aktaracağınızı ve bunu da bayram ederek duyuracaksınız kamuoyuna, gübreye destek veriyoruz diye. Bir başka şey daha söyleyeyim: Hangi girdi desteklerini Dünya Ticaret Örgütü tamamen yasaklıyordu. Dünya Ticaret Örgütü yasaklıyor diye o IMF ve Dünya Bankası programıyla bunu yürürlükten kaldırmıştınız, biz de bas bas bağırıştık ki, DTÖ küçük üreticilere yönelik girdi desteğine bir yasaklama getirmemektedir. Peki, bugün az da olsa verdiğiniz desteği nasıl açıklayacaksınız o zaman?

Buradan ben şuna gelmek istiyorum: Türkiye'de meslek örgütleri, demokratik kitle örgütleri halkın sesidir ve tüm çabalara rağmen bu ses susturulamamaktadır. İyi ki de susturulamamaktadır, çünkü bizden başka da kamuoyuna gerçeği cesaretle söyleyen kimse de kalmamıştır. Bu sürecin hep beraber farkına varmamız lazım. Üretim planlaması, örgütlenme, bu çerçevede bu ülkede önemli sorunlar var. Başka bir şey, pazarlama alanı. Pazarlama alanında haller, borsalar, üreticinin artı değerine, katma değerine el koyma mekanizmalarına dönüşmüştür. Bundan evvelki Tarım Bakanının belki de gerçekten Oda olarak desteklediğimiz bir sözü vardır, hal mafyasına ilişkin sözleri, o sözü söylediği için bu ülkede Sami Güçlü'nün arkasında hiç kimse duramamıştır ve gerçekten de ondan 1 hafta, 10 gün sonra görevden alınmıştır. Peki, hal mafyasının üzerine Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı gitmeyecek de, kim gidecek. Bu memlekette 6 bin tane komisyoncunun, hem üreticinin, hem tüketicinin alın terine yıllarca el koyma mekanizmasını daha ne kadar seyredeceğiz?

Başka bir şey daha söyleyeyim: Bu kamu kuruluşlarının pazarlama kanallarındaki gücü, Toprak Mahsulleri Ofisinde ne yapılıyor arkadaşlar? Toprak Mahsulleri Ofisinin yarısı kapatıldı. Neden? *"Hantal bir örgüttür"* diye. Hem yarısını kapatırız, hem de bir taraftan Avrupa Birliği'nin müdahale kuruluşlarıyla alanını son derece iyi bir şekilde düzenlediğini, destekleme ödemeleri yaptığını görmezden geliriz. Toprak Mahsulleri Ofisinin yarısını kapattıktan 1 yıl sonra da, 5 milyon ton hububatı almak zorunda kalırız. Ama bu neye yol açar? Genel Müdürlüğe yalnızca 1 saat mesafede, sizin 330 bin lira buğday fiyatı açıklamanıza rağmen, üreticinin 250 bin liraya

buğdayını satacak yer bulamaması sonucunu doğurur. Bütün bunları gerçekten açıklıkla konuşmamız lazım.

Denetim sisteminden söz ediyoruz. Ankara Büyükşehir Belediyesinin yönettiği Ankara Büyükşehir Hali ayda 1,5 trilyon lira Büyükşehir Belediyesine vergi, rüsum ve harç ödemektedir ve 1 aylık ödemesiyle mükemmel bir laboratuvar kurmak mümkündür. Ama Ankara Halinde hala laboratuvar yoktur. Ben Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünden gelen arkadaşına aynen katılıyorum, Türkiye’de bir tarafta laboratuvar açığı vardır, bir tarafta laboratuvar çöplüğü vardır. Her türlü projenin bir komponenti, laboratuvar kurmak üzere sarf edilen paralar aktarılır, ama o laboratuvarlar hiçbir işe yaramaz, doğru yerlerde, stratejik yerlerde, doğru yönetile laboratuvarları kurmak zorundayız, eldeki mevcut mekanizmaları, laboratuvarları da birtakım bürokratik çekişmelerden dolayı birbirimize kullandırmayan halden artık vazgeçmemiz gerekiyor.

5179, gıda alanında çıkmış bir düzenleme; eleştirdiğimiz yanları var, katıldığımız yanları var. İki ana düzenleme getiriyor; içsel denetim, dışsal denetim. İçsel denetimi biz sorumlu yöneticilik olarak adlandıralım. “50 Soruda Sorumlu Yöneticilik” olarak, yine Gıda, Ziraat ve Kimya Mühendisleri Odasının beraber çıkarttığı bir elkitabı var. Ben soruyorum: Sorumlu yöneticilere yönelik biz üç odanın çıkarttığı elkitabının dışında, herhangi bir eğitim çalışmasını yapan, planlayan var mıdır? Yoktur. Peki, odalar bu ne yapar? Bakın, aynı ilde yapacak sorumlu yönetici, farklı bir iş yapmayacak, sadece o işi yapacak ya da yönetmelikte ya da yasada belirtilen beş işyerinde ya da bir işyerinde çalışacak. Bunların tümünü odalar düzenlemektedir, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olmanın bir gereği olarak bunu biz denetliyoruz. Ama bu ülkede gerçekten bize sorulmadan, bir gece içerisinde yönetmelikler yayınlanıyor.

Benim usulüm değil, ama burada söylemek zorunluluğunu da duyuyorum. Ben Nevzat hocayı gerçekten çok severim, ama şöyle bir rakamlara bakıyorum. Biz 10 Ekim 2003’te bu ülkede ustalara sorumlu yöneticilik yapabilme hakkı veren düzenlemeye yönelik dava açmışız, fırınların hali ortadadır ve bu fırınlarda ustalara “sen sorumlu yöneticilik yapabilirsin” diyor bakanlık, bu yönetmeliği yapıyor. Ondan sonra çok yeni, yaptığı düzenlemeyle tarım meslek lisesi mezunlarına sorumlu yöneticilik yapabilme hakkı veriyor. Ben de şimdi soruyorum: Eğer Nevzat hocayla bizim aramız kötü olsaydı, acaba kaç alanda davalık olacaktık? Aramız iyi olduğu halde bu kadar davallaşıyorsak, aramız kötü olsaydı, kaç alanda davalı olacaktık? Bütün bunların gerçekten sevgi ilişkisinin ötesinde, kurumsal, farklı bir yöneliminin olması lazım, yani hiç kimse ilgili alana sormadan yönetmelik değiştirememeli. Bunlar bir gecede olacak işler değildir. Sen benim görüşümü sorarsın, katılmayabilirsin, ama görüşümü sormak zorundasınız ve görüşümü bir gerekçeyle aşarak, sen şöyle söylüyorsun, ama bu gerekçeyle ben buna katılmıyorum diyerek yönetmeliği çıkartabilirsin ve işte o da idari yargı denetimine konu olur. Ama Türkiye’de gerçekten bunlar yapılmıyor.

Denetmen olarak çalışan arkadaşlarımız, hepsi meslektaşlarımız, gıda denetmenleri, kontrolörler gerçekten son derece zor koşullarda çok özverili olarak çalışıyorlar, inanılmaz özverili çalışıyorlar. Bürokraside o kadar çok çalışan ve o kadar riskle karşılaşan meslek grubu gerçekten çok azdır. Bu arkadaşların maaşları artırılmalı, ama hocam ne olur, Maliye Bakanıyla öyle bir ilişkiye girmeyin. Hep beraber takip edelim, bakın 8 Ekimde bu ülkede 10 bin mimar, mühendis, *“bizim maaşlarımız yetersiz, insanca yaşamak istiyoruz”* diye yürüdük. Tabii, bu salonda olan bütün genç arkadaşlarımız kendi özeleştirilerini yapsın, kaçtı acaba o mitingdeydi? Adana’dan, Erzurum’dan mühendis arkadaşlar varken, Ankara’dan katılım neden sınırlı kalıyor, bu konuda kendi özeleştirimizi de bir yapalım. Ankara’nın biraz daha az uyuması lazım arkadaşlar. Bu konuya hep beraber gerçekten bir bakalım.

Bir de, şunu söyleyeyim: Mitingler önemlidir, demokratik karar alma süreçleri, kararlara müdahale etme süreçleri önemlidir; ancak Bakanlar Kurulunda bakanın tutumu çok önemlidir. O kanun hükmünde kararnamelerle ilave maaşları alanların hepsi, bakanların Bakanlar Kurulundaki etkin çalışmalarıyla onu almışlardır. Ben Tarım ve Köyişleri Bakanımıza bu çalışmayı Bakanlar Kurulunda yapması için bir çağrıda bulunuyorum. Bakanımızla da çok iyi ilişkilerimiz var Allah’a şükür, yani gidiyoruz, randevu istiyoruz, kabul ediliyoruz, çok güzel görüşüyoruz, *“bunların hepsini yapacağız”* deniliyor. Bir tanesi de maaşlar konusu. En son gittiğimizde, *“maaşlar konusunu kesin çözeceğiz”* dedi, aradan 1,5 ay geçti. Artık söz verip, yapmama dönemini geçmemiz lazım. Gerçekten hep beraber son derece etkin çalışmaları yerine getirmemiz gerekiyor.

Son konu şudur: Türkiye’de gıda denetmenliği için son derece özverili çalışan bir ekip vardır, hiç kuşku yok. Bakanlığın bütün birimleri son derece özveriyle çalışmaktadırlar ve odalar da *“tüm yetki bakanlıkta toplanmalıdır”* diye bakanlığı destekleyen bir tutum içerisinde. Ancak biz bu desteği yaparken şunu söylemeyi mutlaka yararlı ve gerekli görüyoruz: Bu denetmen ve bu kontrolör sayısı ile bu araç gereç varlığı ile bu denetimleri eksiksiz yapabilmek mümkün değildir. Elbette eksiksiz lafi zaten sorunlu, ama herhalde halk sağlığını koruyacak etkinlikten bahsediyorum bunu söylerken. Onun için bakanlığın mutlaka kadrolarını ziraat mühendisi, gıda mühendisi, kimya mühendisi, veteriner hekimler ve ilgili meslek alanlarıyla takviye etmesi, bütçeden tarıma daha fazla kaynak aktarılması, bu tarıma aktarılan kaynağın da yeter bölümünün denetim hizmetlerine aktarılması gerekir. Ya değilse, biz bu sempozyumları yapmaya, hayatta kendi bildiğini yapmaya devam edecek.

Çok teşekkür ederim.

Hocam, üç odanın ortaklaşa hazırladığı bir sonuç bildirgesi var. Eğer uygun görürseniz, istediğiniz, arzu ettiğiniz zamanda onu okumak istiyoruz.

Prof. Dr. Gürol ERGİN

Siz okuyun, ondan sonra kapatayım.

Maaşlar konusunda ben bir şey söyleyeyim, o da benim sözüm olsun. Bütçe Plana önümüzdeki günlerde 2006 bütçesi gelecek, orada Sayın Bakana bu konuyu anımsatmak da benim görevim olsun diyorum.

Sonradan tekrar söz almamak için, ben üç odamıza da, genel başkanlarının kişiliklerinde, bu sempozyumu düzenledikleri için teşekkür ediyorum. Sizlere de, hepinize de, sevgi ve saygılarımı kabul etmenizi rica ediyorum.

Son söz olarak da bildirgeyi dinliyoruz.

SONUÇ BİLDİRGESİ

Tarım ve gıda sanayi, tüm ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de stratejik öneme sahip bir sektördür. “Tarladan sofraya gıda güvenliği” kavramı çerçevesinde, konu gerek üretici ve sanayici, gerekse tüketiciler açısından büyük önem taşımaktadır.

Ancak gıda sanayii, çok sayıda küçük işletmenin var olması, tarımsal üretici veya işleyici örgütleri, tüketici örgütleri gibi sivil örgütlenme yetersizliği, kayıt dışılık nedeniyle izlenebilirliğin sağlanamaması, denetim mekanizmasının yetersizliği, yetki kargaşası ve nitelikli eleman eksikliği gibi birçok sıkıntı ile karşı karşıyadır. Sempozyum süresince tartışılan konularda saptanan sorunların çözüme ulaşması ve sektörden beklenen gelişmelerin sağlanabilmesi için başlıca öneriler aşağıdadır:

- 5179 sayılı yasanın yeniden düzenlenmesi sürecinde;
  - o kontrol otoritesinin tekliği,
  - o gıda denetçilerinin etkinliği,
  - o gıda güvenliği zincirinin bütünlüğü, bu amaçla; bitki sağlığı, hayvan sağlığı ve gıda güvenliğine ilişkin diğer hususlar ile yem mevzuatının bu kanunun kapsamında yer alması,
  - o dış ticaret uygulamaları,
  - o tüketici hakları

konularında ilgili meslek örgütleri, demokratik kitle örgütleri ile halkın karar alma ve uygulama sürecine daha aktif bir şekilde katılımını sağlayacak bir anlayışın hakim kılınması gerekir. Bu kapsamda; özellikle son dönemde belediyeler ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında ortaya çıkan yetki kargaşası bitirilmeli ve tüm yetki ve görevler, taşra teşkilatı da olan merkezi bir örgütte toplanmalıdır.

- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan ‘Ulusal Biyogüvenlik Yasa Taslağı’, Odalarımızın; GDO’ların insan, bitki ve hayvan sağlığına ve biyolojik çeşitliliğimize zarar vereceği, tarımda dışa bağımlılığa neden olacağı ve gıda güvencemizi tehdit edeceği yönündeki görüş ve çekinceleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir.

- Bakanlığın yeniden yapılandırılması çalışmalarında kamu yararı ile kamu hizmeti arasındaki bağı kesmeyen bir ilkesellik içerisinde, katılımcılık anlayışına uygun bir şekilde çalışmalar yürütülmeli ve bu doğrultuda bir yapı kurulmalıdır.

- Tüketici, gıda konusunda doğru bilgilendirilmeli, Bakanlığın alt çalışma gruplarında tüketiciyi temsil eden sivil toplum örgütleri de yer almalıdır.

- Medyanın gıda konusunda tüketiciyi doğru yönlendirmesi, konu uzmanlarının görüşlerini yansıtmayı sağlanmalıdır. Bilimsel temeli olmayan, tüketiciyi yanlış yönlendiren haberlerden kaçınılmalıdır.
- Tarım Sektörü; alt yapı sorunları, girdi maliyetlerinin yüksekliği ve tarıma verilen sübvansiyonların düşüklüğü nedenleriyle üretim maliyetlerinin yüksek olması sonucunda AB ile rekabet edebilecek seviyede değildir. Bu koşullarda tarımsal ürünlerin AB ile serbest dolaşım kapsamı dahiline alınması, Türk tarımının geri dönülmez ölçüde tahribine yol açacaktır.
- Sürdürülmekte olan AB ve DTÖ süreci, tarım ve gıda sektörünün orta – uzun dönemdeki yapısı üzerinde temel belirleyici bir rol oynayacaktır. DTÖ sürecinde gelişmiş ülkelerce önerilen “liberalizasyon” süreci, eşit olmayanlar arasında adaletsiz bir rekabet ortamını hedeflemektedir. AB ise genişleme süreçlerine fon sağlamamakta, tarıma ve serbest dolaşıma kalıcı derogasyonlar getirerek, Türkiye’yi kendi aşkın üretim kapasitesi için Pazar haline getirmeye çalışmaktadır. Bu sonucun önüne geçebilmek için, gelişmiş ülkelerce yıllardır uygulandığı üzere, ülkemizde de altyapı sorunlarının çözümü ile üretim maliyetlerinin düşürülmesi için tarım sektörüne yılda en az 10 milyar dolar kaynak transferi zorunludur.
- Kayıt dışılık tüm yetkili kurumların işbirliği ile engellenmeli, gıda işletmelerinin tümü kayıt altına alınmalı, gıda denetimlerinde “çiftlikten sofraya gıda güvenliği” ilkesi hayata geçirilmelidir.
- Gıda denetiminde yetkili Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’na, sorumluluğunu yürütebilecek düzeyde eleman alınmalı, denetim ve kontrole yönelik altyapı eksiklikleri giderilmelidir.